T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

İBN ÂŞÛR'UN ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR'İNDE MÜNÂSEBET İLMİ

(DOKTORA TEZİ)

Omar M. O. ABULAİL

BURSA – 2021

T. C.
BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
TEFSİR BİLİM DALI

İBN ÂŞÛR'UN ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR'İNDE MÜNÂSEBÂTU'L-KUR'ÂN

(DOKTORA TEZİ)

Omar M. O. ABULAİL

Danışman
Prof. Dr. Celil KİRAZ

BURSA – 2021

TEZ ONAY SAYFASI

T. C.

BURSA ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı, Tefsir Bilim Dalı'nda 711423008 numaralı **Omar M. O. ABULAİL'**'in hazırladığı "**İBN ÂŞÛR'UN ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR'İNDE MÜNÂSEBET İLMİ**" konulu doktora çalışması ile ilgili tez savunma sınavı, 19/08/2020 günü ……– …….. saatleri arasında yapılmış, sorulan sorulara alınan cevaplar sonunda adayın tezinin/çalışmasının…….…….. (başarılı/başarısız) olduğuna …….…..…… (oybirliği/oy çokluğu) ile karar verilmiştir.

Üye (Tez Danışmanı ve Sınav KomisyonuBaşkanı)

Prof. Dr. Celil KİRAZ

Uludağ Üniversitesi

Üye

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

Üye

Akademik Unvanı, Adı Soyadı

Üniversitesi

19/08/2021

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU

ULUDAĞ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI BAŞKANLIĞI'NA

Tarih: 19 /08/2021

Tez Başlığı / Konusu: **İBN ÂŞÛR'UN ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR'İNDE MÜNÂSEBET İLMİ**

Yukarıda başlığı gösterilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam sayfalık kısmına ilişkin, /01/2021 tarihinde şahsım tarafından Turnitin adlı intihal tespit programından aşağıda belirtilen filtrelemeler uygulanarak alınmış olan özgünlük raporuna göre, tezimin benzerlik oranı % 11'dir. Uygulanan filtrelemeler:

1- Kaynakça hariç
2- Alıntılar hariç
3- 5 kelimeden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç

Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Çalışması Özgünlük Raporu Alınması ve Kullanılması Uygulama Esasları'nı inceledim ve bu Uygulama Esasları'nda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

../../2020

Adı Soyadı:	Omar M. O. ABULAİL
Öğrenci No:	711423008
Anabilim Dalı:	Temel İslam Bilimleri
Programı:	Tefsir
Statüsü:	Y.Lisa ☐ Doktora ■

Prof. Dr. Celil KİRAZ

/ /2021

YEMİN METNİ

Doktora tezi olarak sunduğum **"İBN ÂŞÛR'UN ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR'İNDE MÜNÂSEBET İLMİ "**

başlıklı çalışmanın bilimsel araştırma, yazma ve etik kurallarına uygun olarak tarafımdan yazıldığına ve tezde yapılan bütün alıntıların kaynaklarının usulüne uygun olarak gösterildiğine, tezimde intihal ürünü cümle veya paragraflar bulunmadığına şerefim üzerine yemin ederim.

Tarih ve İmza

Adı Soyadı : Omar M. O. ABULAİL

Öğrenci No : 711423008

Ana Bilim Dalı : Temel İslam Bilimleri

Programı : Tefsir

Statüsü : Doktora Tezi

ÖZET

Yazar Adı ve Soyadı : Omar M. O. ABULAİL
Üniversite : Bursa Uludağ Üniversitesi
Enstitü : Sosyal Bilimler Enstitüsü
Anabilim Dalı : Temel İslam Bilimleri
Bilim Dalı : Tefsir
Tezin Niteliği : Doktora
Sayfa Sayısı : xvii+294
Mezuniyet Tarihi : …. / …. / 2020
Tez Danışmanı : **Prof. Dr. Celil KİRAZ**

İBN ÂŞÛR'UN ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR'İNDE MÜNÂSEBET İLMİ

Tez dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde İslam âlimi İbn Âşûr'un tanıtılması ve münâsebet ilminin tarifi bulunmaktadır. İbn Âşûr ve onun bırakmış olduğu eserleri ve kitapları hakkında bilgiler sunulmuştur. Bunun yanında tezin ana konusu olan tefsiriyle ilgili kapsamlı malumatlar zikredilmiştir. Yazarın tefsirinin başında zikretmiş olduğu mukaddimelere detaylı bir şekilde yoğunlaşılmış ve İbn Âşûr'un tefsirindeki metodu genel olarak ifade edilerek bu bölüm tamamlanmıştır.

Birinci bölümün ikinci kısmında münâsebet ilminden bahsedilmiştir. Bu ilmin tanımı, bu ilmin ortaya çıkışı ve şu anki durumuyla ilgili bilgilerin zikredilmesi yanında âlimler arasında (tartışılan) bu ilmin problemleri dile getirilmiş ve bu ilme karşı çıkan ve tenkit edenler ile bu ilim taraftarlarının konumları ifade edilerek bunların görüşleri karşılaştırılmıştır. Daha sonra da münâsebet ilminin önemi, faydaları ve son olarak bu konuyla ilgili yazılmış önemli kitap isimleri açıklanmıştır.

İkinci bölümün konusu ise İbn Âşûr'un "et-Tahrîr ve't-Tenvîr" isimli tefsirinde münâsebet ilmini ifade ederken takip ettiği metot ve kaidelerdir. Zira onun metodu tezin konusu hakkında bize fayda vermekte ve gelecek bölümleri anlama hususunda da okuyucuya kolaylık sağlamaktadır. Bu bölümde İbn Âşûr'un metodu gerek âyetler arasında ve gerekse sûreler arasında olsun münâsebetler karşısındaki konumu açıklanmıştır. Bu arada metodu hakkında başka noktalara da parmak basılmıştır.

Üçüncü bölümde "et-Tahrîr ve't-Tenvîr" tefsirinden münâsebetlerle ilgili pratik örnekler verilmiştir. Kur'ân âyetleri ve sûrenin bölümleri arasındaki münâsebetler ile bu münâsebetlerin açıklanması ve müfessirlerin sözleri arasındaki mukayeseler ve de münâsebet konusunun izahları bulunmaktadır.

Dördüncü ve son bölümde ise İbn Âşûr'un özgün ve uzman olduğu ve tefsirinde ifade ettiği münasebetlerden bahsedilmektedir. Bu münâsebetler de kıssalarda, fâsılalarda ve kasem ile kendisine kasem edilen arasındaki münâsebetler olmak üzere üç kısımdır. İşte bu kısımlar örnekler verilerek detaylı bir şekilde açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler:
İbn Aşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Münâsebet, Tenâsüb.

ABSTRACT

Name And Surname : Omar M. O. ABULAİL
University : Bursa Uludağ University
İnstitution : Social Science Institution
Field : Basic Islamic Sciences
Branch : Tafsir
Degree Awarded : PhD
Page Number : xvii+294
Degree Date :
Supervisor : **Prof. Dr. Celil KİRAZ**

THE SCIENCE OF RELATION TO THE QURAN IN THE COMMENTARY OF IBN ASHUR

My thesis consists of four parts. In the first part , the introduction of the Islamic scholar Ibn Ashur and the description of the science of münâsebet are included. Information about Ibn Ashur and his works and books left by him was presented. In addition, comprehensive information about the interpretation, which is the main subject of the thesis, is mentioned. And the author's intentions at the beginning of his commentary have been focused in detail and this chapter has been completed by expressing the method of Ibn Ashur in his interpretation in general.

The science of the relation is mentioned in the second part of the first chapter. In addition to mentioning the definition of this science, the emergence of this great science and its current situation, the problems of this science (discussed) among the scholars were expressed and the positions of those who opposed and criticized this science were expressed and their views were compared. Then, the importance and benefits of the science of münâsebet and lastly important book titles written on this subject were explained.

The subject of the second part is the methods and rules that Ibn Ashur followed while expressing the science of realtionship in his commentary named "et-Tahrîr ve't-Tenwîr". Because his method is beneficial for us about the subject of the thesis and provides convenience to the reader in understanding the next chapters. In this section, the method of Ibn Ashur and his position against the relations between verses and surahs are explained. Meanwhile, other points about his method have also been touched upon.

In the third chapter, practical examples related to the interpretation of "et-Tahrîr ve't-Tenvîr" are given. The relations between the verses of the Quran and the parts of the chapter are explained by the explanations and the comparisons between the words of the commentators and the explanation of the subject of relation.

In the fourth and last chapter, it is mentioned that Ibn Ashur is an unique expert and the relation she expresses in his interpretation. These relations are also in three parts, namely in stories, episodes, and the relations between the qasem and what is ascribed to him. These parts are explained in detail with examples.

Keywords:
Ibn Ashur (Aşûr), et-Tahrîr ve't-Tenvîr, relationship, tenacity.

ÖNSÖZ

Kur'ân-ı Kerîm, Yüce Allah'ın kendisiyle, değişik yön ve fikirleriyle bütün düşmanlarını perişan ettiği ve hatta bazı batılı fikir adamlarının sadakat ve gerçekçi bir şekilde teslim olmalarını sağlayan zorunlu bir delil olarak indirdiği bir kitaptır. Onun engin manalarına dalmak, sûre ve âyetlerini araştırmak ise İslami ilimlerin en şereflisidir.

İşte bu Kur'â-ı Kerîm'in yüce makamından dolayı nice âlimler aşk ile onun hazinelerini araştırmaya başlamışlar ve gizli kalmış mu'cizelerini gün yüzüne çıkarmak için âdeta biribirleriyle yarışa girmişlerdir. Bu âlimlerden birisi de bütün zamanını araştırma ve yazmaya ayırmış, kendi dönemindeki ve daha sonra gelen âlimlerin beğenisini kazanmış eşsiz âlim Şey İmam Muhammed et-Tâhir b. Âşûr'dur (1296/1879 – 1393/1973). İbn Âşûr, müfessir, lügat ve usûl âlimidir. Velûd bir âlim olan İbn Âşûr'un en önemli eseri ise "et'Tahrîr ve't-Tenvîr" isimli tefsiridir. Bu tefsir, rivâyet yönü de ihmal edilmemiş, belagat, dirâyet ve lügat ağırlıklı bir tefsirdir.

Öte yandan Kur'ân tefsiri için pekçok alt ilim dalları geliştirilmiştir. Bu ilim dallarından birisi de "Münâsebâtu'l-Kur'ân" ilmidir. Bu ilim Kur'ân'ı anlamaya yardımcı olan önemli bir ilimdir. Malum olduğu gibi Kur'ân-ı Kerîm bir mucizedir. Baştan sona incelendiğinde âyet-i kerîmeler ve sûreler arasında, bedende dolaşan kan gibi birbirleri arasında sıkı bir bağ ve sistem olduğu görülecektir. Kur'ân'ın manasını araştırmaya çalışan birisinin, gerçek olarak ayetler, sûreler ve bir âyet-i kerîmenin parçaları, âyetin başı ile sonu, aynı zamanda sûrenin başı ile sonu, öncesi ile sonrası arasındaki ve buna benzer münâsebetlere önem vermesi gerekmektedir.

İbn Âşûr'un tefsiri münâsebet ilmi açısından son derece önemli olması nedeniyle, araştırmacılar çeşitli yönlerden ve özellikle de lügat ve beyan yönünden araştırma konusunda biribirleriyle yarışmışlardır. Münâsebet ilmi, İbn Âşûr'un tefsirinde oldukça önem verdiği yönlerden birini temsil etmesinden dolayı ben de araştırmamı zikri geçen tefsirdeki bu konu yani münâsebet konusunu seçmeyi uygun gördüm. Danışman hocamın da onayı ile tez konumu "Ibn Âşûr'un Et-tahrîr Ve't-tenvîr'inde Münâsebet İlmi" başlığıyla belirledim.

Bu vesileyle gerek ders döneminde ve gerekse tezimi hazırlamada her türlü yardımı benden esirgemeyen Danışman Hocam Prof. Dr. Celil Kiraz'a, jüri üyesi Dr. Faruk Bilgin Dr. Şevket Yıldız Doç. Dr. Davuud Şahin ve Dr. İbrahim Yıldız değerli hocalarıma, tercümesini yapan Dr. İbrahim Akşit'e ve tezde emeği geçen bütün hocalarım ile arkadaşlarıma teşekkürü borç bilirim.

Omar ABULAIL

BURSA 2021

İÇİNDEKİLER

TEZ ONAY SAYFASI ..... **ii**
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA İNTİHAL YAZILIM RAPORU ..... **iii**
YEMİN METNİ ..... **iv**
ÖZET ..... **v**
ABSTRACT ..... **vi**
ÖNSÖZ ..... **vii**
İÇİNDEKİLER ..... **viii**
KISALTMALAR ..... **xiii**
GİRİŞ **1**

BİRİNCİ BÖLÜM
İBN AŞÛR, TEFSİRİ VE MÜNÂSEBET İLMİ

I. İBN ÂŞÛR 6
A. HAYATI 7
1. Doğumu 7
2. Eğitim ve Öğretimi 8
3. Hocaları 9
4. Yaşadığı Asır ve Siyaset ile Eğitim Alanındaki Yenilikleri 10
5. Üstlendiği Görevler ve Bulunduğu Makamlar 12
a. Üstlendiği İlmî Görevler ve Bulunduğu Makamlar 13
b. Üstlendiği Yargı Görevleri ve Bulunduğu Makamlar 13
6. Vefatı 14
B. ESERLERİ 14
1. Şer'î İlimlerle İlgili Eserleri 14
2. Arap Dili ve Edebiyatı Eserleri 15
3. Basılmamış El Yazması Eserleri 16
II. TEFSÎRU'T-TAHRÎR VE'T-TENVÎR 17
1. Kitabın Adı 17
2. İbn Âşûr'ın Tefsiri Yazma Sebebi 17
3. Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr'in Kaynakları 18
a. Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân Kaynakları 19
b. Hadis Kaynakları 20

c. Fıkıh ve Usûlü'l-Fıkh Kaynakları 20
d. Akîde ve Kelâm İlmindeki Kaynakları 20
e. Lügat ve Nahiv Kaynakları 20
4. İbn Âşûr'un Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr'inin Genel Özellikleri 21
5. İbn Âşûr'un Tefsirdeki Metodu 32
III. MÜNÂSEBET İLMİ 33
1. Münâsebet İlmine Giriş 33
a. Münâsebet Kelimesinin Lügat Anlamı 34
b.Münâsebet Kelimesinin Istılah Anlamı 35
2. Münasebet İlminin Doğuşu 37
3. Münâsebet İlminin Problemleri 46
a. Sûrelerin Tertibi Problemi 47
aa. Birinci Görüş 47
ab. İkinci Görüş 50
ac. Üçüncü Görüş 51
4. Münâsebet İlmine Yapılan İtirazlar ve Onlara Verilen Cevaplar 54
5. Münâsebet İlminin Önemi ve Faydaları 62
6. Münâsebet İlmiyle İlgili Eserler 66
a. Münâsebet İlmiyle Bağı Olan Eserler 67
aa. Fevâsıl İlmi ve Ayet Başlarıyla İlgili Eserler 67
ab. Münâsebet İlmine Önem Veren Bazı Tefsirler 67
ac. Münâsebet İlmine Önem Veren İ'câz Eserleri 67

İKİNCİ BÖLÜM

İBN ÂŞÛR'UN TEFSİRİNDE MÜNÂSEBET KONUSUNU İŞLERKEN UYGULADIĞI KÂİDELER VE METODU

A. İBN ÂŞÛR'UN MÜNÂSEBET İLMİNDEKİ YERİ VE ÖNEM ATFETTİĞİ YÖNLERİ 69
1. İbn Âşûr'un Münâsebet İlmindeki Yeri 69
a. İbn Âşûr'un Ayetler Arasındaki Münâsebet Konusundaki Yeri 70
aa. Her Ayet-i Kerimede Münâsebet Araması 70
ab. İbn Âşûr'un Peş Peşe Gelen Bazı Ayetlerdeki Münâsebeti Reddetmesi 71
b. İbn Âşûr'un Sûreler Arasındaki Münâsebet Konusundaki Yeri 74
ba. İbn Âşûr'un Kehf Sûresinin Tertibinden Çıkardığı Sonuçlar 77
2. Genel Olarak İbn Âşûr'un Münâsebet İlmini İşlerken Takip Ettiği Metod ve Kâideler 77
a.Bir Âyet-i Kerîmenin Tefsirine Başlamadan Önce, Şayet Varsa Genellikle Münâsebeti Zikretmesi 78
b. Bazı Münâsebetleri Uzun Uzun Anlatırken, Bazılarını Kısa Tutması 78
c. Münâsebet Gizli de Olsa Açık da Olsa Onu Açıklaması 78

ca. Gizli Münasebetlerden Misaller ve İbn Âşûr'un Onların Zorluğunu Açıklaması 79
d. Genellikle Münâsebeti Kesin İfadeler İle Belirtmesi ve Bazen de İhtimalden Bahsetmesi 80
e.Münâsebeti Ararken Zorlamadan Sakınması 83
f. Münâsebeti İzahta Şiir ve Arap Atasözleriyle İstişhadda Bulunması 84
fa. Şiir ile İstişhadda Bulunması 84
g. Âyet-i Kerîme İçin Tezyîl Münâsebeti Zikretmesi 87
i. Bazı Münâsebetleri Anlatırken Müfessirlerden Nakilde Bulunması, Sonra da Tasvip Edip Etmediğini Belirtmesi, Sonunda Uygun Gördüğü Münâsebeti Tercih Etmesi 92
j. Bir Âyetin İki Manası Varsa, Genellikle Her İki Mana İçin Münâsebeti Zikretmesi 97
k. Bazen Bir Âyet-i Kerîme İçin İki Münâsebet Zikretmesi 99
B. İBN ÂŞUR'UN MÜNÂSEBETİ İFADE EDERKEN KULLANDIĞI LAFIZ VE ISTILAHLAR 103
1.Münâsebet ve Onun Lügavi Türevleri 104
a. Vechü'l-Münâsebe (Münâsebet Yönü) 105
b. Böyle Münâsip (Uygun) Oldu 105
2. عَقَّبَ بكذا (Akkabe bi Kezâ=Bununla Takip Ettirdi) ve اعقب ذلك (U'kıbe Zâlike=Böyle Takip Olundu) 106
a. Bu Cümlenin, Bu Ayetin Konumu 107
b. وعلاقة هذه الاية بما قبلها Bu Ayetin Öncesiyle Alakası ve Münâsebeti 107
c. لما ذكر (Lemmâ Zekera) ve لما قال (Lemmâ Kâle) 108
d. Cümleler Üzerine Atıf 110
e. وهي مرتبطة بكذا (O Bununla İrtibatlıdır) 111
C. İBN ÂŞÛR'UN MÜNÂSEBET İLMİNİN ÖNEM ATFETTİĞİ YÖNLERİ 112
1. Kur'ân'ın Siyak ve Sibakında Münâsebeti Gerektiren Sözü Tercih Etmesi 112
a. Kaide Kelimelerinin Şerhi 113
b. Âlimlerin Bu Kaide Hakkındaki Sözleri 114
2. Kelimelerin Lügat Manalarını Açıklarken Münâsebet İlminden Delil Sunması 123
3. Münâsebet İlmi ile Makâsıdü'ş-Şerîa Arasındaki İrtibata Çok Önem Vermesi 129
a. Lügat ve Istılâh Olarak el-Makâsıdü'ş-Şer'ıyye 130
4. İbn Âşûr'un Münâsebeti Ortaya Çıkarmadaki Gayretleri 135

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR TEFSİRİNDE MÜNÂSEBET ÖRNEKLERİ

I. KUR'ÂN AYETLERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBETLER 141
A. BİR AYETİN CÜZLERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBET 141

1. Muayyen Bir Lafız Kullanmak ile Ayetin Gerisi Arasındaki Münâsebet 141
a. Muayyen Bir Lafzın Kullanılmasındaki Münâsebet 141
b. Bir Ayette Birden Fazla Lafız Arasındaki Münâsebet 143
c. Bir Ayette İki Mevzu Arasındaki Münâsebet 147
2. Bir Ayet ile Önceki Ayet Arasındaki Münâsebet 151
3. Birbirine Zıt Gibi Görünen Ayetler Arasındaki Münâsebet 161
B. SÛREYLE İLGİLİ MÜNÂSEBETLER 167
1. Sûrenin Başı ile Gaye ve İçeriği Arasındaki Tenasüp 168
a.Sûrenin Girişinin Sûrenin Mevzuları İçin Mukaddime Olması veya Sûrenin İhtivâ Edeceği Mevzuların Genel Bir Özeti Olması 168
b. Sûrenin Sonu ile Gaye ve İçeriği Arasındaki Tenâsüp 177
c. Sûrenin Girişi ile Sonu Arasındaki Genel Münâsebet 181
d. Bir Sûredeki Konular Arasındaki Münâsebetler 184

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İBN ÂŞÛR'UN ÖZGÜN OLDUĞU MÜNASEBETLER

I. KUR'ÂN KISSALARINDAKİ MÜNÂSEBETLER 193
A. İBN ÂŞÛR'A GÖRE KISSA MEFHUMU 193
B. KUR'ÂN KISSALARININ GAYESİ 193
C. İBN ÂŞÛR'A GÖRE KISSALARIN MÜNÂSEBET İLMIYLE ALAKASI 194
D. İBN ÂŞÛR'A GÖRE KISSALARDA TEKRARLARIN FAYDALARI 197
1. Tekrarlamak Suretiyle Onları Zihinlere Yerleştirmek ve Yüce Allah'ın Kitabını Anlamayı Kolaylaştırmak 197
2. Belagatın Açığa Çıkması 198
3. Nefislere Akideyi ve Davet Edilenlerin Akıllarına da Doğru Anlayışları Yerleştirmek Suretiyle Hikmetli Bir Çözüme Kavuşturmak 198
4. Kıssayı Bütün Olarak Bildirmek 198
E. ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR TEFSİRİNDEKİ KUR'ÂN KISSALARI MÜNÂSEBETLERİ 199
II. AYET İLE FÂSILASI ARASINDAKİ MÜNÂSEBET 228
A. KUR'ÂN FÂSILALARI 229
1. Kur'ân Fâsılalarının Lügat ve Istılâh Olarak Tanımı 229
2. Kur'ân-ı Kerim'deki Fâsılaların Çeşitleri 230
a. Simetrik (Eş-Aynı) Fâsılalar 230
b. Birbirine (Mahreç Olarak) Yakın Harflerdeki Fâsılalar 230
c. Mutevâzâ 231
d. Tevâzun 231
3. Fâsılaları Bilmenin Faydaları 232
4. Kur'ân Fâsılaları ile Münâsebet İlmi Arasındaki Alaka 233
5. İbn Âşûr'a Göre Kur'ân Fâsılaları 236
a. İbn Âşûr'a Göre Fâsılanın Tanımı 236

b. İbn Âşûr'a Göre Fâsılanın Sınırı 236
c. İbn Âşûr'a Göre Fâsılanın Önemi ve Münâsebet İlmindeki Yeri 237
d. İbn Âşûr'a Göre Kur'ân Fâsılalarındaki Münâsebet Örnekleri 239
e. Ayet-i Kerimelerdeki Fâsıla Münâsebetleri Hakkında Çeşitli Misaller 245
f. Anlatanın Aynı Olmasıyla Beraber, İki Fâsılanın İki Ayrı Yerde Farklı Oluşu 250
g. İbn Âşûr'a Göre Ses Düzeyi Bağlamında Kur'ân Fâsılalarının Münâsebeti 256
ga. Fâsıla ile Seci' Arasındaki Fark 256
gb. Fâsıla ile Şiir Kâfiyeleri Arasındaki Fark 257
gc. İbn Âşûr'un Zikrettiği Fâsılanın Gözetildiği Misaller 257
h. Müfret Sigasından Cemi Sigasına, Cemi Sigasından Müfret Sigasına Geçiş 259
i. Fiil Sigasının Değiştirilmesi 260
III. YEMİN EDİLEN İLE CEVABI ARASINDAKİ MÜNÂSEBET 260
SONUÇ 274
KAYNAKLAR 278
ÖZGEÇMİŞ 286

KISALTMALAR

a.g.e.	: Adı geçen eser
a.g.m.	: Adı geçen makale
a.s.	: Aleyhisselâm
b.	: Bin
bs.	: Basım
c.	: Cilt
c.c.	: Celle Celâlühü
h.	: Hicrî
Hz.	: Hazreti
m.	: Miladi
s.	: Sayfa
s.a.v.	: Sallallâhü Aleyhi ve Sellem
T.D.V.	: Türkiye Diyânet Vakfı
trc.	: Tercüme Eden
t.y.	: Yayın tarihi yok

GİRİŞ

A. ARAŞTIRMANIN KONUSU, ÖNEMİ VE SEÇİLME NEDENLERİ

Daha önce ifade edildiği ve tez konusunun başlığından da anlaşılacağı gibi, araştırmamızın konusu Muhammed et-Tahir b. İbn Âşûr'un *"et-Tahrîr ve't-Tenvîr inde* "Münâsebet İlmi"dir.

Konunun önemini ve seçilmesinin nedenlerini maddeler halinde şöyle sıralamamız mümkündür.

1. Münâsebet ilminin Kur'ân-ı Kerîm ile alakası. Şüphesiz münâsebet ilmi, Kur'ân ve onun maksatlarının anlaşılmasına yardımcı olur.
2. et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsirinden Kur'ân âyetleri arasındaki münâsebetleri çıkarmak.
3. İbn Âşûr'un tefsirinde bu ilme vermiş olduğu önem, daha önce geçmiş pek çok âlimin bu alanda gerçekleştirmiş olduğu gayretli çalışmalardan gelmektedir. Geçmiş âlimlerin kıymetli çalışmalarından faydalanması onu seçkin bir konuma getirmiştir.
4. Birçok insanın, Kur'ân ile bağını ve ona olan imanını artırmak için bu ilmi öğrenmeye ve kavramaya ihtiyaç duyması.
5. Bu tefsirin üstün konumu. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* tefsiri en üstün ve en faydalı tefsirlerden sayılmaktadır. Zira pekçok tefsir, ulûmu'l-Kur'ân ve lügat araştırmacı uzman bu kıymetli eserden istifade etmiştir.
6. et-Tahir b. Âşûr'un şöhreti, kitap ve yazılarının kıymeti ve tefsir ilmi ve özellikle de lügat ilmindeki otoritesi.
7. İbn Âşûrun, diğer müelliflerin ifade etmediği münâsebet misallerini ve türlerini zikretmekle onlardan ayrılmaktadır. Bunun gibi *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* tefsiri münâsebetin pekçok türlerini içermektedir.
8. Âyet-i kerîmeler arasındaki münâsebetlerin açıklanması hususunda görüşlerin çokluğu ve müfessirden müfessire farklılık arzetmesi. İşte bu durum bazı zamanlar sıkıntı haline gelmiştir. Bu görüşleri araştırmak, en

uygun ve sıkıntıdan en uzak olanını açıklamada münâsebet ilmine olan ihtiyaç zorunlu hale gelmiştir.

9. Münâsebet ilmi, ayet-i kerimede arzu edilen manaya ulaşmada müfessire yardımcı olan ilimlerden sayılmaktadır. Bu ilim, Kur'ân-ı Kerim'in bölümleri arasındaki bağlantılar hakkında şüpheye düşürecek müsteşriklerin iddialarını reddetme hususunda yardımcı olmaktadır. Ve bu ilim, âlim ve araştırmacıların durağı sayılmaktadır.

B. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Çalışmamızın uygulanış şeklini maddeler halinde şöyle sıralamamız mümkündür:

1. (Bulunduğu) sûrenin ismini ve rakamını belirterek âyet-i kerîmeleri zikretme.
2. Araştırmacının, özel kaynaklara, âyet-i kerîmelere, hadis-i şeriflere ve tefsir kitapları ile ulûmu'l-Kur'an kitaplarına müracaat etmesi.
3. İçerisinde âlimlerin görüşlerinin de bulunduğu asli kaynaklara dayandırılması.
4. Belgelendirme: Araştırmacı, sayfanın en altında (dip not olarak, istifade ettiği ya da alıntı yaptığı kaynağı) belgelendirme cihetine gidecektir. Metin içerisinde kaynak rakamlarını koyarak o kaynağın ilk defa geçmesi durumunda yazarın soyadı (ünvanı), adı, kitabın, yayınevinin adı, yeri, tarihi, cilt ve sayfa numaraları açık olarak yazılacaktır. Aynı kitaptan birden fazla alıntı yapma durumunda ise soyadı (ünvanı) yazıldıktan sonra a.g.e, yazarak cilt ve sayfa numarası belitilerek yetinilecektir.
5. Birinci dereceden *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* tefsiri başvurulacak ve münâsebetle ilgili sözler ortaya çıkartılacaltır. Daha sonra da kendisinin bütün tefsirlere müracaat ettiği bilindiği halde diğer müfessirler ve özellikle de Râzî ve Bikâî'nin tefsirleriyle mukayese edilecektir. Çünkü münâsebet ilmi konusunda en meşhur olmalarından dolayı Râzî ve Bikâî'den çokça bahsediği görülmektedir.
6. *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* tefsirinde misallerin çok olması sebebiyle en bariz ve en önemli olan misaller verilecek ve oldukça tekrardan kaçınılacaktır.

7. Şayet münâsebet gizli ya da konumunu anlamak okuyana zor olursa, okuyucunun verilen misali daha kolay anlaması için misalden hemen sonra münâsebet yerini açıklayan basit özet denilebilecek açıklamalar konulacaktır.
8. Bazı misallerde İbn Âşûr'un tek kalması yani diğer müfessirlerin bu misallere temas etmemesi sebebiyle mukayese yönüne gidilmemiştir.
9. Kaynaklarla ilgili bilgiler yukarıda ifade edildiği şekliyle tam ve detaylı olarak verilecektir.
10. Kaynakların listesi alfabetik sıraya riâyet ederek düzenlenecektir.

C. ARAŞTIRMANIN KAYNAKLARI

Hiç şüphesiz bu araştırmanın birinci ve ana kaynağı Muhammed et-Tahir b. Âşûr'un *"et-Tahrîr ve't-Tenvîr"* isimli tefsir kitabı ve aynı yazarın *Makâidü'ş-Şerîati'l-İslâmiyye"* isimli eseridir. İkinci olarak Fahruddin Râzî'nin *"et-Tefsîru'l-Kebîr, Mefâtîhu'l-*Ğayb*"* isimli tefsiri ve Bikâî'nin *"Masâıdü'n-Nazr li'l-İşrâfi alâ Makâsıdi's-Süver, Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât"* isimli eserleri gelmektedir. el-Kattân, Mennâ'nın, *Mebâhisü fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli kitabı, Mustafa Âşûr'un *Mukaddimetü't-Tahrîr ve't-Tenvîr i*simli kitabı, el-Bâkillânî'nin *İ'câzü'l-Kur'ân*'ı, Fîrûzâbâdî'nin *el-Kâmûsu'l-Muhît,* İbn Manzûr'un *Lisânü'l-Arab* isimli sözlükleriyle beraber diğer sözlükler ve başta Suyûtî'nin el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân olmak üzere başka ulûmu'l-Kur'ân eserlerinden istifade edilmiştir.

Öte yandan İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsirinde münâsebet ilmi konusunda daha önce yapılan çalışmalarla ilgili yapmış olduğum pek çok araştırma ve incemeler sonunda şu kitap ve üniversite tezlerine ulaştım.

1. Abdullah er-Rîs, *İbn Âşûr ve Menhecühü fi't-Tefsir*. Usûlü'd-Din, Riyad,1987.
2. Muhammed İbrahim el-Hamd *Ağrâzu's-Süver fî Tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Riyad,2008.
3. *eş-Şeyh et-Tahir b. Âşûr ve Menhecühü fî Tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Heyâ el-Alî et-Tekâne, 1994, Katar.
4. İbrahim b. Ali el-Ceîd ,*Hasâisu Binâi'l-Cümleti'l-Kur'âniyyeti ve Delâletühe'l-Belâğıyye fî Tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Doktora Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi,2007.

5. Memduh el-Kahtânî *el-Münâsebet ve Eseruhe fî Tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Kâf Sûresi'nden Nâs Sûresi'ne kadar derleme ve araştırma., Yüksek Lisans Tezi Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi,2008.
6. Nedyen es-Selmâ *el-Münâsebet ve Eseruhe fî Tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Enfâl ve Tevbe Sûreleri arası derleme ve araştırma., Yüksek Lisans Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi,2009.
7. Ahmed Mezkûr ,*el-Münâsebet ve Eseruhe fî Tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Fatiha, Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri derleme ve araştırma, Yüksek Lisans Tezi, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi,2008.
8. Omar b.abdullah, *el-Münâsebet ve Eseruhe fî Tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Tâhâ ve Kasas sûreleri derleme ve araştırma., Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2009.

Bu çalışmada münâsebetler konusu, başkalarının ele aldığı şekliyle çeşitli yönleriyle ele alınmıştır. Gördüğüm kadarıyla diğerleri İbn Âşûr tefsirinin bir bölümü ya da belirli bir kısmını işlerken, bu çalışma adı geçen tefsirin tümünü ve münâsebet ilmiyle alakalı bütün yönlerini kapsamaktadır. Tefsirin tümü ve hatta değişik yönlerden mukaddimesi bile incelenmiştir. Sadece misaller vererek yetinilmemiş, bilakis ister İbn Âşûr'un genel yöntemi olsun ve isterse ifade ettiği misaller ve o misallerin diğer müfessirler ile tartışılması ve kıyaslanması konusunda olsun, eleştirisel bir yaklaşım ve bu görüşler arasında tercih metodu kullanılmıştır. Çalışmanın başka bir özelliği ise diğerlerinin ifade etmediği ve yazmadığı gayet önemli bir yönü yani İbn Âşûr'un çok seçkin olduğu ve diğer müfessirlerin dile getirmeyip sadece kendisinin zikrettiği münâsebetleri de kapsamış olmasıdır.

BİRİNCİ BÖLÜM

İBN AŞÛR, TEFSİRİ VE MÜNÂSEBET İLMİ

I. İBN ÂŞÛR

Kutsal kitabımız Kur'ân-ı Kerîm yirmi üç senede nâzil olmuştur. Nâzil olan her âyet-i kerîme ve sûre Rasûlüllah (s.a.v)'ın talimatıyla vahiy kâtipleri tarafından yazılmış ve yine O'nun işaretiyle, âyet ve sûreler bir tertip halinde sıralanmıştır. Öbür taraftan sahabe-i kirâm, Kur'ân âyetlerini ezberleme, anlama ve yaşama konusunda bütün imkânlarını seferber etmişlerdir. Bu hummalı çalışma tarih boyunca devam etmiştir. Hz. Ebû Bekir döneminde Kur'ân'ın toplanıp Mushaf haline getirilmesi ve Hz. Osman döneminde bu Mushaf'ın çoğaltılarak önemli İslam merkezlerine gönderilmesi, Kur'ân-ı Kerîm'in muhafazası, tağyir ve tahriften korunması adına oldukça mühim bir gelişmeydi. Zaten O, Yüce Allah'ın himayesi altındaydı.[1]

Hademe-i Kur'ân'ın çalışmaları sahabe-i kirâm döneminden sonra da devam etti. Hadis ilminin içinde devam eden çalışmalar, tefsir ilmi adı altında yeni bir ilim ve bu ilmin çeşitli dalları olan ulûmu'l-Kur'ân disiplinleri ortaya çıktı. İşte bu disiplinlerden biri de Münâsebet İlmi'dir. Bu ilme önem veren, tefsirinde âyet-i kerîmeler ve sûreler arasındaki tenasüp ve irtibat konusu üzerinde ciddi manada duran müfessir ve âlimlerden birisi de Tâhir İbn Âşûr'dur.

Gerek tefsir ilmi, gerekse ulûmu'l-Kur'ân ve diğer ilimlerde, tarih boyunca nice âlimler gelip geçmiştir. Bu âlimlerin her biri, kendi dalında nice el emeği ve göz nuru eserleri ümmet-i Muhammed'e hediye etmişlerdir. Aynı şekilde tefsir ilminde de sahabe-i kiram ile başlayan ilmî çalışma, günümüze kadar hız kesmeden devam etmiştir.

Bu âlim ve müfessirlerden birisinin de Tâhir İbn Âşûr olduğu daha önce zikredilmişti. XIX. Yüzyılın sonlarına doğru dünyaya gelen ve özel olarak Tûnus, genel olarak da İslam coğrafyasında önemli bir ilmî otorite kabul edilen İbn Âşûr, özellikle tefsir alanında temayüz etmiş ve kendisinin ifadesiyle "*Tahrîru'l-Ma'ne's-Sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedîd min Tefsiri'l-Kitâbi'l-Mecîd"* ismini verdiği ve "*et-Tahrîr ve't-Tenvîr"* olarak ismini kısalttığı eseri kaleme almıştır. Müellifin çağdaş, son derece

[1] Bkz. el-Hicr 15/9.

donanımlı ve velûd bir yazar olması dolayısıyla günümüz Müslümanlarına faydalı olacağı kanaatiyle bu eser ve eserdeki münâsebet konusu tercih edilmiştir.

A. HAYATI

Ahmet Coşkun'un "Tunuslu ilim ve fikir adamı, müfessir, fakih, Arap dili ve edebiyatı alimi"[2] şeklinde tanıttığı İbn Âşûr, dünya Müslümanlarının sosyal, ekonomik ve siyasi olarak son derece sıkıntılı ve belki de fetret dönemi olarak isimlendirebileceğimiz bir zamanda dünyaya gelmiştir. Zira batıda Reform ve Rönesans devrimleri tamamlanmış, teknoloji ve makineleşme gelişmeleri hız kazanmış ve bazı batılı devletler dünya devleti olma gayretine girmişlerdir.

Batılılar, kendilerine en kuvvetli düşman ve önlerindeki en büyük engel gördükleri İslam ve İslam ümmeti karşısında birleşmiş, Müslümanların arasına nifak tohumları atarak, türlü desise ve hilelerle onları bölüp parçalamaya başlamışlardır. Dünya büyük imparatorlukların yıkılma ve iki büyük dünya savaşının eşiğine gelmişti. İşte böyle bir zamanda İbn Âşûr gözlerini dünyaya açtı.

1. Doğumu

Esas ismi, Muhammed Tâhir b. Muhammed Tâhir b. Âşûr'dur.[3] Annesi, Fâtıma Bintü'ş-Şeyhi'l-Vezîr Muhammed el-Azîz b. Muhammed Bû Attûr[4] olan müellif, 1296/1879 tarihinde Mürse[5] şehrinin bir kenar semtinde dünyaya gelmiştir.[6] İbn Âşûr, makam ve şeref yönünden oldukça yüksek bir aileye mensuptur. Bundan dolayı büyük imkânlar ve babası eş-Şeyh Muhammed b. Âşûr ile bakan olan allâme dedesi Muhammed el-Azîz Bû Assûr'in himayesi kendisini kuşatmıştır.[7]

---

2 Coşkun, Ahmet, "İbn Âşûr" *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, XIX, 332.

3 Mahfûz, Muhammed, *Terâcimü'l-Müellifîne't-Tûnisiyyîn,* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 2. Baskı, Lübnan, 1990, III, 304.

4 İbnü'l-Hôcah, Muhammed el-Habîb, *Şeyhu'l-İslami'l-Ekber Muhammed et-Tahir b. Âşûr,* Vizâratü'l-Evkâf, 1. Baskı, Katar, 2004, I,153.

5 Mürse, Tûnus başkentinin kenar semtlerinden bir semt olup, oldukça eski bir tarihe sahiptir. Bkz. Yâkût el-Hamavî, Şihâbü'd-Din Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rûmî el-Hamavî (ö. 626h). *Muʿcemü'l-Büldân* Dâru Sâdır, 2. Baskı, Beyrut, 1995, V, 107.

6 Bkz. ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris, *el-Alâm,* 15. Baskı, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, Beytut, 2002, VI, 174; Mahfûz, a.g.e, III, 304.

7 İbnü'l-Hôcah, a.g.e, I, 26.

2. Eğitim ve Öğretimi

İbn Âşûr ilk eğitim ve öğretimine, oturdukları evde, Seydî Bû Hadîd'in kitabıyla başladı. Şöyle ki, (önce) Kur'ân-ı Kerim'i çok dikkatli bir şekilde ezberledi, okuma ve üzerinde mütâlâ etme konusunu en güzel tarzda yerine getirdi. Aynı zamanda Tûnus'ta en iyi Fransızca konuşan maharetli kişilerden Fransızca öğrendi. Zeytûne camisine kayıt olmayı kolaylaştıracak olan "İbn Âşûr" ve "el-Ecrûmiyye" gibi bazı ilmî metinleri ezberledi. 1893'te Seyyid Hâlidü'l-Ezherî'nin şerhine istinaden eş-Şeyh Ahmed b. Bedr el-Kâfî'den Arap dili kaidelerini okudu. On dört yaşına geldiğinde Zeytûne camisine[8] girmeyi hak etmiş oldu. Babası ve dedesinin destek ve yönlendirmesiyle Zeytûne camisinde nahiv, belagat, mantık, kelam, fıkıh, usûlu'l-fıkıh, hadis, ferâiz, siyer ve tarih gibi birçok ilim öğrendi.[9]

İbn Âşûr, ilmi çok seviyor ve ilme çok önem veriyordu. Nitekim kendisi bu hususta şöyle demiştir: "Benim ne bir arkadaşım ne de ilim ve edebiyat konusunda hocalarım ve kardeşlerimle yaptığım sohbetler dışında yapılan bir sohbetim vardır. Ancak hocalar ve kardeşlerle yapılan ilmî müzakereler ve edebî incelikler beni teselli etmektedir. Gerek özel hayattaki sorumluluk meşgaleleri, gerekse yargı ve öğretim idareciliği gibi şahsıma yüklenen ve benim de taşımış olduğum emanet olan kamu yüklerinden uzaklaşarak, kitap ve defterle baş başa kalmamdan bana daha sevimli bir şey yoktur. Lakin benimle, göz aydınlığım ve iftihar ettiğim evlatlarım, yani talebelerim –ki bu gün onların içinden parlak alimler veya bize kıymetli eserler bırakan geçmiş ulemâ ve ediplerden daha kıymetli ilim adamları çıkmıştır- arasına (zikri geçen) meşguliyetler girmiştir.[10]

İbn Âşûr'un *Makâsıdü'ş-Şerîa* isimli kitabına mukaddeme yazan Muhammed et-Tahir el-Mîsâvî onu şöyle tanıtmaktadır: "Zeytûne, Muhammed Tahir İbn Âşûr'u, onurlu ve ilim tahsilinde seçkin ve uzmanlığı üstün bir talebe ve coşkulu, muktedir bir müderris olarak tanıdı. Zeytûne'nin talebe ve hocaları onu, eğitim ve öğretimde iyileştirmeye davet eden, bu konuda bayrağı taşıyan ve çeşitli yönlerde bu uğurda

---

8 O caminin inşaatine, Emevî halifeleri döneminde hicrî 114'te Emir Ubeydullah İbnü'l-Hıcâb tarafından başlandı ve 141 yılında tamamlandı. Tûnus'ta kurulan bu ilk üniversite, kendisinden bir çok âlimin mezun olduğu ilmî bir aydınlığı temsil etmektedir. Bu ilim yuvası Tûnus'ta kurulan ilk üniversitedir. (Bkz. el-Haşâişî, Muhammed b. Osman, *Târîhu Câmii'z-Zeytûne,* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrût, 1982, s. 21.

9 İbnü'l-Hôcah, a.g.e, I, 26-27.

10 Mahfûz, a.g.e, III, 304.

mücadele eden birisi olarak bildiler. Aynı zamanda Tûnus kendisini en büyük camii Zeytûne'nin şeyhi, tecrübeli bir kadî, adaleti yerine getirilmesini araştıran ve kararlarında ve fetvâlarında dava sahiplerinin isteklerine veya fetvâ isteyenlerin arzularına ters de olsa her zaman hak ve hakikatin yanında yer alan kişi olarak tanıdı.[11]

3. Hocaları

İbn Âşûr, İslamî ilimler alanında önemli şahsiyetler yetiştiren İbn Âşûr ailesine mensuptur. Ailenin bilinen en eski atası olan ve Fas'ın Merakeş şehrinde bulunan İdrîsîler'in soyundan gelen Âşûr, Endülüs'ten Fas'a göç etti. Burada Sela şehrine yerleşen Âşûr'un oğlu Muhammed, 1055/1645 göç ettiği Tunus'ta ailenin birçok ilim adamı yetiştiren kolunu teşkil etti.[12] Bu bilgiler, İbn Âşûr'un ilme son derece önem veren bir aileden geldiğini bildirmektedir. İlk ilmini ailesinden aldığı gibi, Zeytûne Camii hocalarından ve diğer hocalardan ilim tahsil etmiştir. Bu hocaları şöyle sıralayabiliriz:

a. eş-Şeyh Muhammed el-Azîz Bû Assûr: Şerefli bir aileden gelmektedir. Zir birçok siyasi ve dini nufûz sahibi şahsiyetler ile evlilik yoluyla irtibatı olan Osman'a nispet edildiği için Osmanî (lakaplı) Bû Attûr Muhammed oğlu Muhammed oğlu Muhammedi'l-Tayyip oğlu Muhammedi'l-Habib oğlu Muhammedü'l-Azîz'dir.[13]

b. eş-Şeyh Mahmûd İbnü'l-Hoca: Aslı Türk soyundandır. 1834 tarihinde Tûnus'ta doğdu. Zeytûne camiinde muallim oldu. Hanefî mezhebinin ikinci tabakasından müderris oldu. Vakıflar idaresi emniyetinde müfettiş olarak çalıştı. İki sene sonra Zeytûne medresesinde yardımcı müfettiş oldu. 1885 senesinde Hanefî müftüsü, 1900'de Şeyhu'l-İslam seçildi ve 1913'te vefat etti.[14]

c. eş-Şeyh Sâlim Bû Hâcib: 1824 senesinde Benbele'de dünyaya geldi. Tûnus'lu yenilikçi bir kadı ve imam idi. Sadece Tûnus'ta değil, bütün İslam

---

[11] el-Mîsâvî, Muhammed et-Tahir, *Mukaddimetü Makâsıdı Şerîati'l-İslâmiyye,* Muhammed et-Tahir İbn Âşûr, Dâru Lübnan li'n-Neşr, Beyrût, 2004, s.19.

[12] Coşkun, Ahmet, "İbn Âşûr" *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999, IX, 332.

[13] Mar'aşlî, Muhammed, *Nesru'l-Cevâhir ve'd-Dürer fî Ulemâi'l-Karni'r-Râbi' Aşer,* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2006, s. 1353.

[14] Mücâhid, Zeki Muhammed, *el-A'lâmü'ş-Şarkiyye fi'l-Mieti'r-Râbia Aşera el-Hicriyye,* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, 1994, II, 184.

coğrafyasında yenilikçilerin önderlerinden ve ictihad imamlarının liderlerindendir. 1924 tarihinde Mürse'de vefat etmiştir.[15]

d. Ömer İbnü'ş-Şeyh: 1824 senesinde Benzerat vilayetinin el-Mâtilîn şehrinde Endülüs asıllı bir aileden dünyaya geldi. İlk eğitimini almak için babasıyla başkent Tûnus'a gitmezden önce Kur'ân-ı Kerim'i ezberledi. Ömer İbnü'ş-Şeyh, ilim tahsili için Zeytûne camiine geldiğinde yaşı on dokuz idi. Kendisinde büyük bir yükselme ve yetenek görülen bir şekilde hocalarının derslerine ısrarlı bir şekilde gönüllü olarak katıldı. Tûnus'ta birçok makama geldiği halde o makamları terk ederek kendisi için en değerli unvan ve en şerefli yükümlülük olarak gördüğü eğitim hizmetlerini tercih etti. 1911'de vefat etti ve Zülâc kabristanına defnedildi.[16]

e. eş-Şeyh Muhammed Salihu'ş-Şerîf Ahmed Cemâlüddin el-Fakîh: Benî Hıyârda doğdu. İlmi Zeytûne camiinde aldı ve orada ders okuttu. İbn Âşûr en gözde öğrencilerindendi. Eserleri: *Bulûğu'l-Edeb fî Meâsiri'ş-Şeyhi'z-Zeheb* (O Benî Hıyâr'dandır ve Muhammed Salihu'ş-Şerîf'in hocasıdır. *es-Sırâc fî Ma'rifeti Sahibi't-Tâc* (Miraç hadisiyle ilgili kısa bir risaledir.) Müellifin bunlardan başka da eserleri vardır. Hicri 1323 tarihlerinde hayatta olduğu bilinen Muhammed Salihu'ş-Şerîf'in ölüm tarihi kesin olarak bilinmemektedir.[17] İbn Âşûr kendisinden *Şerhu'ş-Şeyh Halidi'l-Ezheri,* İbn Hişâm'ın *Kadru'n-Nidâ*'sını, nahiv kitabı *el-Mekûdî ale'l-Hulâsa*'yı, mantık kitabı *es-Selm'*i, fıkıh kitapları, *Muhtarasu'Sa'dî ale'l-Akâidi'n-Nesefiyye* ve *et-Tâvedî ale't-Tuhfe'*yi okumuştur.[18]

4. Yaşadığı Asır ve Siyaset ile Eğitim Alanındaki Yenilikleri

Gerek Tûnus, gerekse İslam coğrafyasındaki ümmetin durumu İbn Âşûr'un şahsiyetine açık olarak tesir etmiştir. Zira bu dönemde Müslümanlar bölük pörçük, fırkalar halinde, bazı idarecilerin istibdadı ile yönetilmekteydiler. Ümmet içerisinde fitneler zuhur etmiş, Müslümanların sosyal ve iktisadi yönden çöküşleri her geçen gün artmış, cehalet genelleşmiş ve fakirlik yaygınlaşmıştır. Bu bozulma, dînî, akîdevî, ibadet

---

15 Ziriklî, a.g.e, III, 71.

16 ez-Zevâdî, Raşid, *E'lâm min Banzart,* Dâru'l-Mağribi'l-Arabî, Tûnus, 1972, s. 66.

17 Mahfûz, a.g.e, II, 50.

18 Bkz. et-Tıba', İyâd Halid Muhammed, *Muhammed et-Tahir İbn Âşûr Allâmetü'l-Fıkh ve Usûlihi ve't-Tefsir ve Ulûmihi,* Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dimeşk, 1996, s. 30.

ve teşri yönleri de kapsamaktaydı. İslâmî hayattan ancak şekiller kalmıştı. Aynı durum İslam ümmetindeki ilmî hayatı da kuşatmıştır.[19]

Tûnus'un hali de İslam ümmetinin halinden farklı değildi. Zira emirler arasında kavgalar yayılmaya başladı ve durum hızlı bir şekilde çöküşe doğru gitmekteydi. İstibdat, korku ve düşünce terörünün yayılması sonucu İslâmî şahsiyet zayıfladı.[20]

Merhum İbn Âşûr, Tûnus'un siyasi hayatında etkisi olan birisiydi. Fransız işgaline karşı durmuş, onların halkı Tûnus kimliğinden çıkarıp Fransız kimliği verme politikalarının aleyhinde fetvalar vermiştir. Bu yüce âlim, o çirkin hedefler karşısında şerefli ve kuvvetli bir duruş sergilemiştir.[21] el-Habîb Burgiba'nın 1961 tarihinde üretimi daha fazla artırmak maksadıyla, işçilerin Ramazan ayında oruç tutmamaları hususunda kendisinden fetvâ vermesini istemesi üzerine, onun radyoya çıkarak oruç âyet-i kerimesini okuması, Yüce Allah'ın emrini ilan etmesi ve sonunda "Yüce Allah doğru söyledi, Burgiba ise yalan konuştu" şeklindeki açıklaması, onun bu şahsiyetli duruşunun en meşhur örneklerindendir. Bu maksadını aşan çirkin istek ve bâtıl davet İbn Âşûr'un faziletli sözü ile sönüp gitmeye mahkum olmuştur.[22]

Aynı zamanda eğitim ve öğretimde de onun rolü vardır. Zira Fransız işgalinin medrese ve üniversitelerin eğitim programlarından İslâmî kimliği yok etme adına yapmış olduğu uğraşları sonucu *Eleyse's-Subhu bi Karîb* (Sabah Yakın Değil mi?) isimli kitabını yazmış ve orada eğitim ve öğretimin düzeltilmesi için esaslar koymaya özen göstermiştir. Yine birçok dergi ve gazetede eğitim sistemindeki reformlarla ilgili makale ve araştırma yazısı yayınlamıştır. İbn Âşûr'un bu sahadaki çalışmaları, İmam Muhammed Abduh'un metoduna benzemektedir. Nitekim Mustafa Âşûr bu hususu şöyle dile getirmektedir: "Tâhir İbn Âşûr'un doğumu, din ve ilimlerin donukluk ve taklitten ve vatanın gericilik batağından ve sömürgelikten kurtulması için ilerleme, hürriyyet ve istiklale davet eden yenilikçilik çağrılarının dalgalandığı bir asırda olmuştur. Zira o zamanda Cemaleddin Afgânî, Muhammed Abduh ve Reşid Rızâ'nın fikirlerinin Tûnus ve en köklü camii (Zeytûne)'de önemli bir tesiri söz konusu idi.

---

19 Bkz. el-Gâlî, Belkâsım, *Şeyhu'l-Câmii'l-A'zam et-Tahir b. Âşûr Hayatuhu ve Âsâruh,* s. 17.

20 el-Gâlî, a.g.e, s. 17; Mahmud, Meni' b. Abdulhalim, *Menâhicü'l-Müfessirin,* Dâru'l-Kitabi'l-Mısrî, Kahire, Dâru'l-Kitabi'l-Lübnanî, Beyrut, 2000, s. 334.

21 Bkz. *Mecelletü Cevheri'l-İslam,* 3. Ve 4. sayı, s. 141.

22 Âşûr, Mustafa, "Mukaddimetü't-Tahrîr ve't-Tenvîr", *et-Tahrîr ve't-Tenvîr (Tahrîru'l-Ma'nâ's-Sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedîd min Tefsiri'l-Kitabi'l-Mecîd,* et-Tûnusiyye Neşr, Tûnus, 1984, I,7.

Nitekim Zeytûne Camii, eğitim reformlarına Ezher Üniversitesi'nden önce başlamıştır. Bu durum Muhammed Abduh'u heyecanlandırmış ve heyecanını: "Zeytûne'deki Müslümanlar, eğitimdeki reformlarda bizi geçtiler. Çünkü (şu anda) Zeytûne Camii'nde uygulanan (eğitim programı), Ezher'dekinden daha hayırlıdır" sözleriyle ifade etmiştir."[23]

Lise eğitiminde fen, tabiat ve insanî konularda, öğrencilerin ihtiyaç duyduğu bütün araç ve gereçlerin en son modelini kullanmaya özen göstermiştir. Ta ki öğrencinin kendi seçimi, ehliyeti ve kabiliyeti doğrultusunda uzmanlık alanlarından şer'î, insanî ve ilmî sahadaki üstün araştırmada, muhtaç olduğu araçlara ulaşmada, hiçbir çaba onu durduramasın ve hiçbir mani de ona engel olamasın. Fikrî eğitim sistemi çerçevesinde talim ve düzenleme reformlarını ilk defa Zeytûne Camii'ne sokan kişi bizzat kendisidir. Aynı zamanda kimya, fizik, cebir ve diğer yeni dersleri müfredata koyan ve sarf ve lügat edebiyatı derslerinin sayısını artıran da odur. Destan divanını kendisi okutmaya başlamış ve Zeytûne'de bu konuda da ilk olmuştur.[24] Öğretim görevlilerini, öğrencilerin (günlük hayatta) kullanmaları mümkün olmayan birçok bilgilerle dolu bir akıl (yetiştirmek) yerine, araştırma üslup ve metotlarını eleştirmeleri ve ders verirken en uygun olanını seçmeleri ve eğitimde kabiliyeti gözetmeleri konusuna teşvik ederdi. Onun eğitimin düzeltilmesindeki çağrısı, hem teorik hem de pratik olarak iki yönlü idi.

5. Üstlendiği Görevler ve Bulunduğu Makamlar

İbn Âşûr'un makam ve mevki sahibi bir aileden geldiğini, özel eğitim alma imkânlarına sahip, gayet zeki ve ilme son derece meyyal olduğunu ve ayrıca Muhammed Abduh ile Reşid Rızâ'dan etkilenmek suretiyle yenilikçi bir metot takip ettiğini daha önce öğrenmiştik. Eğitim, öğretim hayatı tamamlandıktan sonra, başta Zeytûne Camii olmak üzere birçok görevler üstlenmiştir. İbn Âşûr'un, mesleği ve hobisi ilmî saha olmasına rağmen, bunun dışında da bazı görevlerde bulunmuştur. Bundan dolayı onun üstlendiği görevler ve bulunduğu makamlar, ilmî ve yargıya ait görev ve makamlar olarak ikiye ayrılmaktadır.

---

[23] Mukaddimetü't-*Tahrîr ve't-Tenvîr*, I,3.

[24] et-Tıbâ', İyâd Halid, *et-Tahir b. Âşûr,* S. 78-80; Ayrıca bkz. İbn Hôca, Muhammed el-Habib, *fî'r-Râhileyni'l-Hâlideyn,* en-Neşru'l-İlmî li'l-Külliyyeti li'ş-Şerîati ve Usûliddin, 2. ve 3. Sene, s. 225.

a. Üstlendiği İlmî Görevler ve Bulunduğu Makamlar

1. Zeytûne Camii'den mezun olunca hemen burada ders vermeye başladı. Geleneksel eğitim sistemine sahip bu camideki göreviyle beraber yeni sistem ile hizmet veren Sâdıkıyye Medresesi'ne tayin oldu.
2. 1903 yılı ve sonraki az bir sürede, Zeytûne'deki müderrislik görevinden mukarrar imtihanındaki başarısından dolayı birinci sınıf müderrisliğe yükseldi.
3. 1907 senesinde, Zeytûne Camii İlmî Gözetmenlik bürosunda birinci yardımcı olarak tayin edildi.
4. 1910'da Zeytûne birinci eğitim reform komisyonunda ve 1924'de de ikinci eğitim reform komisyonunda üye olarak bulundu.
5. 1932'de İlmî Gözetmenlik kaldırılınca Zeytûne Camiine şeyh seçildi.
6. 1945 yılında Zeytûne Camii şeyhliğine iade edildi ve 1956'da Tûnus'un istiklaline kavuşuncaya kadar bu makamda kaldı.
7. 1955 yılında Dimeşk Arap İlmî Topluluğuna üye oldu. İkinci yılında ise Kahire Arap Dili Topluluğuna muhabir üye oldu.
8. 1956 senesinde Tûnus bağımsızlığını elde edince Zeytûne Üniversitesi'nin rektörlüğüne getirildi. Bu makamda, Tûnus başkanı Burgiba'nın, orucun farziyetinin zıddına başlatmış olduğu girişime karşı gösterdiği tutumu sebebiyle, emekliliğe sevkedilmesine kadar kaldı.

b. Üstlendiği Yargı Görevleri ve Bulunduğu Makamlar

1. 1909 yılında Karma Meclisi'ne hâkim olarak atandı.

2. 1911 yılında Emlak Mahkemesinde üye ve Mâlikî kadısı olarak yargıya tayin edildi.

3. 1923 yılında Mâlikî müftüsü oldu. İkinci yılında müftülerin büyüğü makamına getirildi.

4. 1932 yılında Mâlikî Şeyhu'l-İslam makamına seçildi. Zeytûne'den bu makama seçilen ve bu makam ile Zeytûne şeyhliğini bir arada tutan ilk kişi oldu.

6. Vefatı

Tâhir İbn Âşûr, Tûnus ve İslam âlemi düzeyinde ilim ve yeniliklerle dolu bir hayat yaşadıktan sonra, 1973/1321 yılı Ağustos ayının on ikisinde doksan beşe yakın bir yaşta vefat etmiştir ve Tûnus şehrindeki Zellâc kabristanına defnedilmiştir.[25]

B. ESERLERİ

İbn Âşûr'un eserlerinin sayısı kırkın üzerindedir. Eserlerinin çok dikkatli bir çalışmanın ürünü olduğu hemen göze çarpar. Yazmış olduğu eserler, ilminin ne kadar geniş, gerek şer'î ilimlerde ve gerekse edebî ilimlerde ne denli ilmî birikime sahip olduğuna işaret etmektedir. Eserlerinin en gözdeleri *Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr* isimli tefsir kitabı ile *Makâsîdü'ş-Şerîati'l-İslmiyye* isimli kitabıdır. Bu iki kitabının dışında ilmî değeri gayet yüksek olan başka eserleri de vardır. Şu an el yazması birçok eserinin varlığı da bilinmektedir. İbn Âşûr'un eserlerini şu şekilde listelememiz mümkündür:

1. Şer'î İlimlerle İlgili Eserleri

1. *Usûlü'n-Nizâmi'l-İctimâî fi'l-İslâm*. Amman'da Dâru'n-Nefâis tarafından hicrî 1421 yılında neşredilmiştir. Kitabın aslını, yazarın Hüda'l-İslâm dergisinde yayınladığı makaleler oluşturmaktadır. Yazar kitapta İslam alemindeki sosyal durumlara çözümler sunmaktadır.
2. *Usûlü't-Tekaddüm fi'l-İslam.* Tûnus yayın şirketi basmıştır.
3. *Eleyse'l-Subhü bi Garîb, et-Ta'lîmü'l-Arabiyyü'l-İslamiyyü.* Tarih ve yenilikçi görüşlerle ilgili bir araştırma çalışmasıdır. Kitabı Tûnus yayın şirketi basmıştır. Kitap, Arap ülkelerindeki eğitim ve öğretim sorunlarına ve nasıl çözüleceği konularına temas etmektedir.
4. *el-Emâlî alâ Muhtasari Halîl.* Tûnus Mürse şehrindeki Âşûriyye Kütüphanesinde el yazması olarak bulunmaktadır.
5. *Tahkîkât ve Enzâr fi'l-Kur'ân ve's-Sünne.* 1985 yılında Tûnus yayın şirketi basmıştır.
6. *et-Tavzîh ve't-Tashîh fi Usûli'l-Fıkh li'l-Karâfî.* Hicrî 1341 yılında Tûnus'daki Nahda matbaası yayınlamıştır. Kitabın tam başlığı ise

[25] İbnü'l-Hôcah, a.g.e, s.169.

Hâşiyetü't-Tavzîh ve't-Tashîh li Müşkilâti't-Tenkîh alâ Şerhi Tenkîhi'l-Fusûl fi'l-Usûl şeklindedir..

7. *Kıssatü'l-Mevlûd.* 1972 senesinde ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr yayınlamıştır. Kitap Hz. Peygamber (s.a.v)'in hayatını anlatmaktadır.
8. *Keşfü'l-Mugattâ mine'l-Meânî ve'l-Elfâzi'l-Vâkıa fi'l-Muvattâ.* 1975 senesinde Tûnus yayın şirketi basmıştır.
9. *Makâsıdü'ş-Şerîati'l-İslâmiyye.* 1985 senesinde Tûnus yayın şirketi basmıştır. Kitap usûlü'l-fıkıh alanında en önemli eserlerden kabul edilmektedir. (Bu eseri, Mehmet Erdoğan ve Vecdi Akyüz Türkçe'ye tercüme etmiş ve Rağbet Yayınları tarafından 2013 yılında yayınlanmıştır.
10. *en-Nazru'l-Fasîh inde Medâikı'l-Enzâri fi'l-Câmii's-Sahîh.* Tûnus ve Lübnan'daki ed-Dâru'l-Arabiyye tarafından 1979 tarihinde yayınlanmıştır.
11. *Tefsiru't-Tahrîr ve'n-Tenvîr*. Dâru Sehnûn 1997'de yayınlamıştır. Bu tefsirin mukaddemesini Harun Ünal Türkçe'ye çevirmiş ve Ekin Yayınları da 2020'de yayınlamıştır.

2. Arap Dili ve Edebiyatı Eserleri

1. *Tahkîku Kitabî Kalâidu'l-Ukyân ve Şerhu İbn Zâkûr.* 1989 senesinde ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr yayınlamıştır.

2. *Tashîh ve Ta'lîk alâ Kitab.* (*el-İntisâr li Câlînûs) li'l-Hakîm İbn Zühr.* El yazmasıdır.

3. *Dîvânü'n-Nâbiğati'z-Zübyânî*[26] (Şerh ve tahkik). 1976'da ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr yayınlamıştır.

4. *Dîvânu Beşşâr b. Bürd.* (Cem ve tahkik ve şerh). 1976'da ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr yayınlamıştır.

[26] Ebû Ümâme Ziyâd b. Muâviye. Olgunluk yaşına kadar hiç şiir söylememiş, insanlar onun şiirleriyle ansızın karşılaşınca şaşırmışlar ve kendisine Nâbiğa (ünlü, maharetli) lakabını takmışlardır. Hiç kesintisiz yüz maddelik şiiri vardır ki, bundan dolayı onu çıkan suya benzetmişlerdir. (Bkz. el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa (ö. 1362h), *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Lügati'l-Arab,* Müessesetü'l-Maârif, Beyrut, Ty, s. 39.

5. *Serikâtü'l-Mütenebbî,* (Şerh ve tahkik). 1970'de ed-Dâru't-Tûnusiyye li'n-Neşr yayınlamıştır.

6. *Kasîdetü'l-A'şâ fî Medhi'l-Muhallak.* (Şerh ve tahkik). 1929 yılında Tûnus'daki Matbaatü'l-Arab tarafından yayınlanmıştır.

3. Basılmamış El Yazması Eserleri

1. *Tahkîku Kitabi'l-İktizâb fî Şerhi Edebi'l-Kitab.* Abdullah b. Muhammed el-Bedliyûsî adına. Tûnus Mürse'de Âşûriyye Kütüphanesinde el yazması olarak bulunmaktadır.

2. *Dîvânü Sühaym*[27] (cem ve şerh). El yazması.

3. *Terâcim li Ba'zı'l-A'lâm.* El yazması.

4. *Tahkîk.* (Nahve giriş). El yazması.

5. *Ârâû İctihâdiyye ve Mesâilü Ameliyye.* El yazması.

6. *Ta'lîkât alâ Şerhi Hadis em Zera'*. El yazması.

7. *Kitâbu Târîhi'l-Arab.*[28]

Dr. Muhammed el-Habîb İbnü'l-Hôca, İbn Âşûr'un es-Saâdetü'l-Uzmâ ve el-Mecelletü'l-Zeytûne dergilerinde makale yazdığını, ayrıca doğu gazete ve dergilerinden olan Hedyü'l-İslâm, Nûru'l-İslâm, Misbâhu'ş-Şark, Mecelletü'l-Menâr, Mecelletü'l-Hidâyeti'l-İslâmiyye, Kahire Mecelletü Mecmai'l-Lügati'l-Arabiyye ve Dimeşk Mecelletü'l-Mecmai'l-İlmî adlı dergi ve gazetelerde makaleler yazdığını bildirmektedir.

---

[27] Süheym Abdu Beni'l-Hashâs İran asıllı duygusal bir şairdir. Benî Hashâs, kadınlarına benzediği için Hz. Ömer dönemi hicrî kırk yılında onu öldürmüşler ve vücudunu yakmışlardır. Kendisine ait küçük bir şiir divanı vardır. Bkz. el-Hacmî, Muhammed b. Selam (ö. 232/845), *Tabakâtu Fuhûli'ş-Şuarâ, Dâru'l-Medenî, Cidde, Ty, I, 187;* ed-Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276/889), *eş-Şi'ru ve Şuarâ,* Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1423h, s. 263.

[28] Gâlî, a.g.e, s. 68-71; et-Tıbâ', a.g.e, S. 95, 155; el-Alî, Heyâsâmir el-Alî, *eş-Şeyh Muhammed et-Tâhir b. Âşûr ve Minhecühü fî Tefsirihi,* 1. Baskı, Dâru's-Sekâfe, Davha, 2013, s. 75-78.

II. TEFSÎRU'T-TAHRÎR VE'T-TENVÎR

İbn Âşûr'un en önemli eserleri arasında et-Tahrîr ve't-Tenvîr isimli tefsiri olduğunu görmekteyiz. Bizim de üzerinde çalıştığımız bu eser, özellikle muâsır tefsirler arasında oldukça önemli yer işgal etmektedir. Yazarının oldukça velûd ve kapsamlı bir ilmî birikime sahip olması ve günümüz meselelerine yönelerek çözümler üretmesi bu kitabı daha da önemli bir hale getirmektedir. İbn Âşûr tefsirinde münâsebetü'l-Kur'ân konusuna geçmeden önce bu kitapla ilgili bazı bilgilerin paylaşılmasının faydalı olacağı kanaatindeyiz.

1. Kitabın Adı

Kitabın orijinal tam ismi hakkında Tahir İbn Âşûr şöyle söylemektedir: "Onu *Tahrîru'l-Ma'na's-Sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedîd min Tefsîri'l-Kitâbi'l-Mecîd* şeklinde isimlendirdim. Daha sonra *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* olarak kısalttım."[29]

Tefsir, Tûnus Dâru Sehnûn tarafından otuz cüz ve on iki cild olarak basılmıştır. Değişik dönemlere ait birçok baskıları mevcuttur.

Kendisinin ifade ettiği gibi tefsiri yazmaya hicri 1341/1922 tarihinde başlamış, 1380/1960 tarihinde bitirmiştir.

2. İbn Âşûr'ın Tefsiri Yazma Sebebi

İbn Âşûr, bir tefsir kitabı yazmayı sürekli aklında tutan ve yazmaya başlama arzusunda olan birisiydi. Ancak böyle bir faaliyete geçme hususunda tereddüt ediyordu. Bazen ileri atılıyor, bazen geri çekiliyordu. Zira özellikle yargıya tayin edilince, önemli işlerinin çokluğu ve görevleriyle meşguliyetinden dolayı böyle bir kitap derlemeye vakit bulamıyordu. Bu hal müftü oluncaya kadar devam etti. Müftü olunca Yüce Allah'a istihâre edip ondan yardım istedikten sonra tefsir yazmaya başlama konusunda içine bir azim geldi.[30]

---

[29] İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir et-Tûnusî (1879-1973), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (*Tahrîru'l-Ma'ne's-Sedîd ve Tenvîru Akli'l-Cedîd ve Tefsiru'l-Kitabi'l-Mecîd),* ed-Dâru't-Tûnusiyye, (cilt sayısı 30) Tûnus, 1984, I, 8.

[30] Mahmud, a.g.e, s. 335.

Bu hususu kendisi şöyle ifade etmektedir: “Benim uzun zamandan beri en büyük arzum dünya ve din maslahatlarını bir arada toplayan Kitab-ı Mecid’in tefsirini yazmak idi. Lakin okuyucunun kendisini ağır bir yükün altına sokarak sıkıntıya düşeceği endişesiyle bu maceraya girmem benim için büyük bir mesuliyet idi. Her geçen gün benim bu arzum artmaya devam etti. Bunu gerçekleştirmek istiyordum. Tam bu arzumu gerçekleştirme zamanının geçtiği endişesi içindeyken, Yüce Allah beni müftülük programına nakletti. Arzular hayalden çıkıp yüksek gayretlere dönüştü, yeisin yerini ümit kapladı. Kendisine hikmet verilen ve o hikmet ile amel edip insanlara öğretenlerden birisi olmayı istedim. İçimde gizlediğim bu istekleri yerine getirmek için azim sözü verdim ve Yüce Allah’tan yardım isteyerek istihârede bulundum.[31]

İbn Âşûr, tefsire başlamazdan önce zihninde bu tefsirin, Müslümanlar için bir kaynak, eskilerin yazdıklarına dayanan bir araştırma olmasıyla beraber, günümüz diline uyması için onu düzenleyip bazı ilaveler yapmayı tasarlıyor idi. Nitekim kendisi bu görüşünü şöyle dile getirmektedir: “Daha önce hiç kimsenin açıklamadığı nükteleri açıklamak ve müfessirler arasında bazen lehlerine, bazen aleyhlerine olan bir hakem makamında olmam için kendime görev verdim. (Ayet-i kerimeleri açıklarken) mutat sözlerle yetinmek, sonsuz manalar ihtiva eden (Kur’ân-ı Kerim’in) engin anlamını işlevsiz hale getirmektir. Öncekilerin sözleri karşısında iki tür insan gördüm. Birincisi öncekilerin övdüğü şeylere sımsıkı bağlanmış, ikincisi ise geçmiş dönemlere ait birikimleri yıkmak için çalışıyor. Bu iki tutum da büyük zararlar veriyor. Hâlbuki kendisiyle birçok başarı elde edilecek başka bir tutum daha vardır. O tutum, öncekilerin sözlerine itimat etmemiz, onları yıkıp bozmadan ayıklayarak düzene koymamız ve geliştirmemizdir. Zira onların faziletini hakir görmek nimete nankörlük etmek olduğu ve geçmişlerin meziyetlerini inkâr etmenin ise bu ümmetin övülen bir özelliği olmadığı bilinen bir gerçektir.”[32]

3. Tefsîru’t-Tahrîr ve’t-Tenvîr’in Kaynakları

Hayatını eğitim-öğretim, diyanet ve yargıya adamış İbn Âşûr gibi bir âlimin, zamanın büyük bir bölümünü değişik ilimler ve sâir sanatlar bağlamında, yönelmiş

[31] İbn Âşûr, a.g.e, I, 6.
[32] İbn Âşûr, a.g.e, I, 7.

olduğu kaynakların çeşitliliğinden dolayı İslam kültürünü nakletmesi ve ilmi ana kaynağı olan İslamî kütüphanelerden alarak geçirmesi gerekir. İbn Âşûr'un şahsiyeti ve kıymetli eserlerinde ve bu eserlerden birisi olan *Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvi*r'de bu tesir ortaya çıkmaktadır.

Nitekim İbn Âşûr'un *Tefsiru't-Tahrîr ve'n-Tenvîr*'i yazarken isnat ettiği nakiller ve işaretler bağlamında kaynaklar ve başvurduğu merciler kitabının bütün sayfalarında ortaya çıkmaktadır. Yazar bazen kitabın ismini, bazen müellifin ismini, bazen de her ikisini açıklamaktadır.

a. Tefsir ve Ulûmu'l-Kur'ân Kaynakları

İbn Âşûr, tefsirleri takdim ederken kendi bakış açısına göre belirginlik ve tesir yönünden en uygunları hakkında şunları söylemektedir: "En önemli tefsirler; *Tefsîru'l-Keşşâf,* İbn Atiyye'nin *el-Muharraru'l-Vecîz'i,* Fahruddin er-Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb'ı*, orijinal bir tahkik ile *Keşşâf* ve *Mefâtîhu'l-Gayb*'ın özeti olan *Beydâvî tefsiri*, *Tefsiru'ş-Şihâb el-Âlûsî, Tîbî,* Kozvînî, Kutub ve Taftazânî'nin Keşşâf üzerine yazdıkları, Hafâcî'nin Beydâvî tefsiri üzerine yazdığı, *Tefsîru Ebi's-Suûd, Tefsîru'l-Kurtubî,* İbn Atiyye'nin tefsiri üzerine yorum olarak öğrencisinin özetlediği Şeyh Muhammed b. Arafe et-Tûnusî'nin tefsiri, tüm ayetleri kapsamayan tefsirler, Ahkâm tefsirleri, *Taberî Tefsiri*, Râzî veya Râgıb el-İsfahânî'ye nispet edilen *Kitabü Dürratü't-Tenzîl*'dir."[33] İbn Âşûr'un tefsirinde itimat edip istifade ettiği kaynaklar aşağıda incelenecektir.

Yukarıda İbn Âşûr'un itimat ederek nakillerde bulunduğu kaynaklar zikredilmiştir. Bu kaynakları dile getirmekten geri durmamıştır. Bunlara ilaveten müellif tefsirinde Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ına, Cürcânî'nin *Ta'rifât*'ına, *İbn Kesîr* ve *Beğavî* tefsirlerine, İbn Arabî ve Cessâs tefsirlerine, Suyûtî'nin *İtkân*'ına, Vâhidî'nin *Esbâbü'n-Nüzûl*'üne müracaat etmiştir. Bu son iki eser, İbn Âşûr'un Ulûmu'l-Kur'ân hakkında başvurduğu yegâne kaynaklardır. Nakletme ve delil sunmada şu tefsirlere itimat ettiği görülmektedir: Zemahşerî'nin *Keşşâf*'ı, Râzî'nin *Mefâtîhu'l-Gayb*'ı, *Tefsiru'l-Beydâvî*, *Âlûsî'nin Rûhu'l-Meânî*'si ve Suyûtî'nin *Ahkâmu'l-Kur'ân*'ıdır.

[33] İbn Âşûr, a.g.e, I, 7.

b. Hadis Kaynakları

İbn Âşûr'un tefsirini yazarken şu hadis kitaplarından yararlandığı ve istişhatta bulunduğu müşâhede edilmektedir: Sahîhu'l-Buhârî, Sahîhu Müslim, Nesâî, Tirmizî, Ebû Dâvûd, Mâlik, Ahmed b. Hanbel, Taberânî, Bezzâr'ın Müsnedî, İbn Ebî Hâtim, Beyhâkî'nin Süneni, Dârukutnî'nin eserleri.[34] En çok hadis naklettiği kaynak Sahîhu'l-Buhârî, ikincisi ise Sahîhu Müslim'dir.

c. Fıkıh ve Usûlü'l-Fıkh Kaynakları

İbn Âşûr'un tefsirine bakan kişi, fıkhî delilleri sunmada en çok İmam Mâlik'e itimat ettiğini görecektir. Daha sonra da diğer mezheplerden delil getirdiği görülmektedir. Yazarın fıkhî konularda delil getirdiği kaynaklar ise şunlardır: İbn Rüşd'ün *Bidâyetü'l-Müctehid ve el-Hidâye fi'l-Fıkh'ı*, İbnü'l-Arabî'nin *Ahkâmü'l-Kur'ân*'ı, İbn Hazm'ın *el-Muhalla*'sı, Şâtibî'nin *Muvâfakât*'ı ve diğerleri.

d. Akîde ve Kelâm İlmindeki Kaynakları

İmam-ı Gazâlî'nin İbn Âşûr üzerinde büyük tesiri olduğu bir vakıadır. Zira akîdevî düşüncede yazarın listesinin başında daima Gazâlî'nin *İhyâ, Mustasfâ* ve *el-Münkız mine'd-Dalâl'de* yazdıkları yer almaktadır. Aynı şekilde bazı müelliflerin de yazar üzerinde etkisi olduğu görülmektedir. Bunlardan bazıları ise el-İz b. Abdusselâm, Sa'duddin el-Taftazânî'nin *Şerhu'l-Makâsıd*, İbn Arabî'nin *el-Avâsim mine'l-Kavâsım*'i ve Ebû Ali İbn Sînâ'nın *el-İşârât*'ıdır.

e. Lügat ve Nahiv Kaynakları

İbn Âşûr'un lügat ve nahivle ilgili kaynakları, özel bir baskı ve mükemmel bir kalıp ilave etmesi suretiyle adet ve çeşitliliğinin çokluğu ile temayüz etmiştir. Bu hususta en çok *Delâilü'l-İ'câz* ve *Esrâru'l-Belağa* eserleri ile Cürcânî'nin, *el-Kitab* isimli eseriyle Sîbeveyh'in ve *Miftâhu'l-Ulûm* isimli eserin sahibi es-Sekkâkî'nin ismini zikretmektedir. Bu isimleri, *Şerhu'l-Mufassal*'ın müellifi İbnü'l-Hâcib, *Muhtasar İbn Hicâb*, Şerhu İbn Hârûni't-Tûnusî, *et-Tevdîh alâ Muhtasari İbni'l-Hıcâb, el-İzâh ve't-*

[34] İbn Âşûr, a.g.e, I, 7.

Telhîs'in müellifi Kazvînî, *Muğni'l-Lebîb*'in İbn Hişâm, *Nihâyetü'l-Îcâz* müellifi Râzî ve bunlara benzer el-Eşbâh ve'n-Nezâir müellifleri Suyûtî ve Halil isimleri takip etmektedir.

İbn Âşûr'un tefsirinin üzerinde büyük bir ağırlığı bulunan ve kendileriyle kitabını süslediği ilminin genişliği ve derinliğine işaret eden kaynakların mükemmelliğini belirtmiş olduk. Kaynaklar sadece ismi geçenlerle sınırlı değildir. Müellifin tafsilatlı değil, ancak özet olarak istişhat ettiği ve delil olarak sunduğu başka kaynaklar da söz konusudur.

4. İbn Âşûr'un Tefsiru't-Tahrîr ve't-Tenvîr'inin Genel Özellikleri

Tefsîru't-Tahrîr ve't-Tenvîr, özet olarak sahih rivâyet ve kıraatlere, fıkıh ve usûlü'l-fıkıh, i'câz ve münasebet meselelerine önem atfeden belâgî, beyânî ve aklî bir tefsirdir.

Herhangi bir sûrenin tefsirine başlayınca, önce sûrenin ismini ve isimlendirilme yönünü ifade eder. Sûrenin birden fazla ismi varsa onları dile getirir. Mekkî veya Medenî olduğunu zikrettikten sonra nüzûl sırasını, ayet sayısını ve sûrede geçen maksat ve gayeleri açıklar.

Tefsir esnasında nüzûl sebebini zikreder. Kaçınılması için isrâîlî rivâyetleri beyân eder. Sahih hadislerden istifade eder ve Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmeye büyük önem verir. Birçok yerde ilmi gerçeklere temas eder.

İbn Âşûr'un tefsirdeki metodunu, kendisinin bizzat mukaddimede beyan ettiği gibi özetlememiz mümkündür. Zira müellif, tefsiri yazma ve isimlendirme sebeplerini belirttikten sonra, araştırmacının anlamasına yardımcı olması için tefsirdeki metodunu açıklayan yüz yirmi sayfalık on mukaddime ilave etmiştir. O mukaddimeleri şöyle özetleyebiliriz:

Birinci Mukaddime

Tefsir, te'vîl ve tefsirin bir ilim olması hakkındadır. İbn Âşûr tefsir ilminin lügat ve ıstılâhî tarifini yaparak başlar. Sonra konusunu ve önemini zikreder. Tefsiri müstakil bir ilim olarak kabul etmez. Onu müstakil bir ilim kabul edenleri haddi aşanlar olarak

nitelendirir. Müstakil bir ilim kabul edenlerin delillerini ifade eder ve onlara reddiyeler sunar. Tefsir ilminin ilk ortaya çıkan ilim olduğunu kabul eder. Bu mukaddimeyi te'vîl kelimesini açıklayarak sonlandırır. Te'vîl ile tefsir (mana itibariyle) aynı mıdır? Veya te'vîl tefsirden daha mı özeldir? Ya da iki ayrı mana mı ifade eder? İbn Âşûr ikisinin de aynı manada olduğunu tercih eder.[35]

İkinci Mukaddime

Tefsir ilminin yardım aldığı diğer ilimler hakkındadır. İbn Âşûr, bir ilmin yardım alma konusunu şöyle tanımlamaktadır: "Bir müellif kitabını telif ederken, eserinin sağlam olmasına yardımcı olacak önceki bilgilerden yararlanmalıdır." Müellif bu mukaddimede Yüce Allah'ın kitabını tefsir eden kişinin Arap dili ve belâgatı, usûlü'l-fıkh, hadis, kelam, kıraat ve tarih ilimlerinde kâmil manada geniş bir bilgiye sahip olmasının zaruri olduğunu tekit etmektedir.[36]

Üçüncü Mukaddime

Rivâyetsiz tefsirin sıhhati ve rey (dirâyet) tefsirinin manası ve bunun gibi konular hakkındadır. İbn Âşûr rey tefsirinden men eden hadis-i şerifleri zikretmekte, sonra da te'vîl zarureti ile ilgili kendi görüşlerini ifade etmekte ve bu görüşlerle ilgili hadisler arasında herhangi bir zıtlığın mümkün olmadığını şu şekilde ifade etmektedir. "Eğer (Kur'ân-ı Kerim'i) sadece rivâyetlerle tefsir edersek o zaman tefsir olarak elimizde az bir şey kalır."[37] Rey (dirâyet) tefsirine karşı çıkanları ayıplamakta ve kendi görüşünü savunmaktadır. Rey ile tefsiri men eden hadis-i şerifler sebebiyle rey tefsirine karşı çıkanlara beş cevap verdiği gibi, ehil olmayan ve Kur'ân-ı Kerim'i maksadının dışında kendi görüşüyle tefsir etmeye kalkışanları da kınamaktadır.[38]

Dördüncü Mukaddime

Müfessirin maksadının hakka olaşma olması hakkındadır. İbn Âşûr Kur'ân-ı Kerim'in maksadının ıslâh ve hidâyet olduğuna vurgulamakta ve ıslâhı, ferdî ve ictimâî ile umrânî (sosyolojik) ıslâh şeklinde ikiye ayırmaktadır. Ferdi ıslâh, nefsin ahlak ve

35 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 8.
36 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 8.
37 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 8.
38 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 28-29.

ibadetler ile dizginlenmesi ve tezkiye edilmesidir. İctimâi ıslâh, insanların birbirleriyle olan davranışlarının ayarlanıp düzeltilmesidir. Bu da muâmelattır. Umrânî (sosyolojik) ıslâh ise İslamî dünya nizamının ve komşu ülkelerle alakasının korunması, aralarındaki alakaların aynı şekilde ayarlanıp düzenlenmesidir. Buna umrân ilmi ya da sosyoloji denmektedir.[39]

İbn Âşûr, bir müfessirin tefsir yapmazdan önce çok iyi bilmesi gereken Kur'ân-ı Kerîm'in getirdiği aslî maksatları şöyle sıralamaktadır:

1. İtikâtın ıslâhı.
2. Ahlakın düzeltilmesi.
3. Yasama ki o da özel ve genel hükümlerdir.
4. (İslam) ümmetinin siyaseti.

Bu Kur'ân-ı Kerîm'de büyük bir konu başlığıdır. Bundan maksat ise ümmetin ıslâhı ve İslam nizamının korunmasıdır. Kıssalar ve durumlarının düzelmesi konusunda ümitlerin kesildiği geçmiş ümmetlerin haberleri. Muhatapların yaşadığı asra uygun bir eğitim-öğretim. Rasûlüllah (s.a.v)'in sadakatına işaret eden bir delil olması için Kur'ân'ın icâzı.

Daha sonra İbn Âşûr müfessirlerin Kur'ân-ı Kerim'i tefsir ederken takip ettikleri yolları açıklamakta ve bunları üç yol şeklinde şöyle özetlemektedir: "Müfessirlerin tefsirde takip ettiği üç yol vardır. Birincisi, aslî manadan öte zâhir manasıyla yetinmek, terkipleri açıklamak ve îzâh etmek. Asıl olan da budur. İkincisi, kelimelerin kullanıldığı manadan uzaklaştırmadan ve Kur'ân'ın maksadını aşmaksızın, lafzın işaret ettiği mana ve makamın gerektirdiği şekilde zâhir mananın ötesinde anlamlar çıkarmak. Üçüncüsü, lafız ile mana arasındaki münasebetten dolayı meseleler elde etmek ve bu meseleleri yaymak."[40] Daha sonra İbn Âşur bunları açıklamaya başlamaktadır.

Müellif, Ebû İshâk eş-Şâtıbî gibi "Kur'ân-ı Kerim ilk muhatapları olması hasebiyle ancak o dönemde yaşayan Arapların anlayabildiği ilimleri getirmiştir" diyenlere itiraz etmiş ve altı yönden onlara cevap vermiştir ki, onların özeti şöyledir: "Kur'ân-ı Kerim Arapları ve insanlığı bir halden başka bir hale taşımak için gelmiştir.

[39] İbn Âşûr, a.g.e, I, 38.
[40] İbn Âşûr, a.g.e, I, 38.

Onların bu görüşleri, Kur'ân davetinin bütün insanlık için genel, mucizevî ve ebedi olmasıyla çelişmektedir. Kur'ân'ın harikalığı hiçbir zaman son bulmaz. Onun fazla söze mukabil az bir söz ile maksadı ifade etmesi belagî mu'cizelerinden sadece birisidir. Temel mananın Araplar tarafından biliniyor olması, izâfî manaların bir kavim tarafından bilinip başka bir kavim tarafından bilinmemesi arasında bir çelişki söz konusu olamaz. Bazı geçmiş âlimlerin bir mana üzerinde durmaları, o lafzın başka manalarının olmasına mani değildir. Bize gereken o mananın arkasındaki mana için çalışmaktır.[41]

İbn Âşûr ilimlerin Kur'ân-ı Kerim ile irtibatını dört mertebede zikretmektedir:[42]

Birinci Mertebe: Peygamberler ve ümmetlerin haberleri, ahlâkî düzenleme, fıkıh, yasama, itikât, usûl, Arap dili ve belağat gibi Kur'ân-ı Kerim'in bizzat içinde bulunan ilimler.

İkinci Mertebe: Hikmet, ilâhiyât ve yaratıkların özellikleri gibi müfessirin ilmini artıran ilimler.

Üçüncü Mertebe: Yeryüzünün katmanları, tıp ve mantık gibi Kur'ân'ın işaret ettiği veya teyit ettiği ilimler.

Dördüncü Mertebe: Fal, uğursuzluk ve mitoloji gibi batıl olmaları veya arûz, kâfiye gibi hizmette herhangi bir yardımı olmadığı için Kur'ân-ı Kerim ile alakası olmayan ilimler.

Beşinci Mukaddime

Nüzûl sebepleri hakkındadır. Esbâbü'n-nüzûlün tarifi ile başlar. Bu hususu zikretmede aşırıya gidenleri de, hiç zikretmeyenleri de kınar. Onun görüşü (ifrat ve tefrite kaçmaksızın) orta olandır. Nüzul sebeplerinden senetleri sahih olanları beş kısma ayırmaktadır. Bunları özet olarak şöyle sıralayabilirz.

1. Âyet-i kerîme'deki istenilen mananın anlaşılması, kendisinin bilinmesine bağlı olan sebeb-i nüzûl. Müfessirin mutlaka bunu araştırması gerekir. قَدْ سَمِعَ اللهُ قَوْلَ الَّتِي تُجَادِلُكَ فِي زَوْجِهَا *"Kocası hakkında seninle tartışan ve Allah'a*

[41] İbn Âşûr, a.g.e, I, 44-45.
[42] İbn Âşûr, a.g.e, I, 50-51

şikayette bulunan kadının sözünü Allah işitmiştir"[43] ayet-i kerimedeki gibi müphem ayetlerin tefsiri bu kabildendir.

2. Hüküm konulmasına sebep olan hâdiseler. Bu hâdiselerin dış görünüşü, ayetteki kapalılığı açıklamadığı gibi, ayetin işaretinin husus, umum ve kısıtlama yönüne muhalif olmaması, ancak benzerleri zikredildiğinde olayın meydana gelme anında nâzil olan âyet-i kerîmelerde eşitliğin bulunmasıdır. Misal olarak kendisi hakkında liân âyet-i kerîmesinin nâzil olduğu Uveymir el-Aclânî hâdisesi verilebilir. Bu araştırmanın fazla bir faydası olmaz, ancak âyetin manasını ve temsil ettiği hükmü anlamada bir artış sağlar. Hükmün hâdiseye mahsus olduğu vehminden korkulmamış olur.[44]
3. Emsali oldukça fazla görülen hâdiselerdir. Âyet-i kerîme bir şahsa mahsus olarak, durumu bildirmek, hükmünü açıklamak ve yapanları azarlamak için nâzil olmuştur. Tevbe Sûresi'nde münafıklar hakkında nâzil olan âyet-i kerîmeler buna misaldir. İbn Âşûr lafazan ve hikâyecilerin bunlara çok önem verdiklerini, hâlbuki bunları dile getirmenin fayda vermediğini, çünkü ayette umum bildiren ifadelerin olmaması nedeniyle, bazıları ayet-i kerimenin o hâdiseye has olduğu vehmine kapıldığını bildirmektedir.[45]
4. Yaşanmış bazı hâdiseler ki, Kur'ân-ı Kerim'de geçmiş ve gelecek bağlamında ona uygun ayetlerin bulunması. Önceki bazı alimlerin ibarelerinde ayetlerde ifade edilen manadan maksadın bu hadise olduğu vehminin bulunması. Hâlbuki o (hâdise) âyet-i kerîmenin manası içindedir. وَلَا تَقُولُوا لِمَنْ اَلْقٰى اِلَيْكُمُ السَّلَامَ لَسْتَ مُؤْمِنًا *"Size selam veren kimseye, 'Sen mümin değilsin' demeyin"*[46] ayet-i kerimesinin nüzul sebebi buna misaldir.
5. Kapalı ifadelerin açıklandığı ve müteşâbihlerin giderildiği âyet-i kerîmelerdir ki, وَمَنْ لَمْ يَحْكُمْ بِمَآ اَنْزَلَ اللّٰهُ فَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْكَافِرُونَ *"Kim Allah'ın indirdiğiyle hükmetmezse, işte onlar kâfirlerin ta kendileridir"*[47] âyeti buna misaldir. İbn Âşûr'un bu kısımla ilgili görüşü şöyledir: "Burada kapalılığı

---

43 el-Mücâdele 58/1.
44 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 48.
45 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 49.
46 el-Nisâ 4/94.
47 el-Mâide 5/44.

açıklanmamış ve müteşâbihâtı giderilmemiş bazı âyetler bulunabilir. Ancak aralarındaki münasebet dolayısıyla bazı ayetler bazılarını açıklamaktadır."[48] İbn Âşûr bu mukaddimeyi esbâbü'n-nüzûlün faydalarını zikrederek tamamlamaktadır.[49]

Altıncı Mukaddime

Kıraâtlar hakkındadır. İbn Âşûr'a göre şayet müfessirler Kur'ân lafızlarındaki kıraat farklılıklarına ve onların icrasına önem vermeselerdi tefsir hakkında konuşmaktan uzak olurlardı. İbn Âşûr kıraatlar hakkında iki durumun olduğunu vurgulamaktadır. Birinci durum, harflerin söyleniş şekilleri ve harekelerle ilgili durumdur. Medlerin (uzatmaların) miktarları, imâleler, tahfîf, teshîl, tahkîk, cehr, hems ve gunne gibi (tecvid kuralları) bunlardandır. Mesela عَذَابِيَ "*Azabım"*[50] kelimesindeki ى (ye) harfinin hem sükunlu, hem de fethalı okunması. Veya irab yönünden birden fazla halde olması. Mesela حَتَّى يَقُولَ الرَّسُولُ *"Hatta peygamber derdi"*[51] ayet-i kerimesinde يَقُولَ fiilindeki لَ (lam) harfinin hem fetha hem de zamme oluşu gibi. İbn Âşûr bu durumdan maksadı, Arapların harflerin çıkış yerleri ve sıfatlarını nasıl yaptıklarını saptamak ve konuşma lehçelerindeki farklılığı açıklamak olarak değerlendirmiştir. Aynı şekilde çok önemli saydığı bu durumun, ayetlerin anlamlarının ihtilafı hususunda herhangi bir tesiri olmaması münasebetiyle tefsirle bir alakası olmadığını ifade etmiştir.[52]

İkinci durum ise kıraat âlimlerinin kelimelerin harflerinde ihtilaf etmeleridir. Mesela مَالِكِ يَوْمِ الدِّينِ ve نُنْشِزُهَا; [53] مَلِكِ يَوْمِ الدِّينِ ve Aynı şekilde fiilin manasının [54] نُنْشِرُهَا kendisiyle değiştiği harekelerdeki ihtilaflar. Bu yönüyle kıraâtlerin tefsirle alakası oldukça fazladır. Zira bir kıraatteki değişik okunuş başka kıraatteki mananın maksadını açıklar veya başka manayı ortaya koyar. Çünkü Kur'ân lafızlarındaki kıraat farklılıkları

48 Bkz. Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 49-50.
49 Bkz. Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 51.
50 A'râf 7/156.
51 el-Bakara 2/214.
52 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 51.
53 el-Fatiha 1/4.
54 el-Bakara 2/259.

ayetlerin anlamlarını çoğaltır. حَتّٰى يَطْهُرْنَ *"temizleninceye kadar"*[55] ayet-i kerimesinde olduğu gibi.

Bu bilgilerden sonra İbn Âşûr, bir kıraatin kabul edilebilmesi için gereken şartları şu şekilde ifade etmektedir: "Ve bundan dolayıdır ki, kıraat alimleri ve fukahâ, Arap diline bir yönden muvafakat eden, Mushaf hattına (Hz. Osman mushafı hattına) uyan ve rivâyet senedi sahih olan her kıraatin doğru olduğu ve reddedilmesinin câiz olmadığı hususunda ittifak etmişlerdir.[56] İbn Âşûr'un görüşüne göre müfessirin mütevâtir olan farklı kıraatleri açıklaması gerekir. Zira genellikle farklı kıraatler ayetin manalarını genişletir. Kıraatlerin çokluğu Kur'ân kelimelerinin çokluğu mesabesindedir.[57]

İbn Âşûr ulemanın yedi harf hakkındaki görüşlerini zikretmekte ve onların düşüncelerini ifade ettikten sonra kendi tercihini şöyle açıklamaktadır: "Onlardan bir cemaat yedi harften murat feth, imâle, med, kasr, hemz, tahfif gibi (harflerin) çıkarma şekilleriyle alakalı Arap lehçeleridir dediler. O zaman Kur'ân kelimelerini muhafaza etmek kaydıyla bu Araplar için bir ruhsattır. Bu ise en güzel cevaptır."[58]

Müellif Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a) ile Hişâm b. Hâkim (r.a)'in hadisi hakkındaki âlimlerin görüşlerini de zikretmekte ve âlimlerin sözlerini iki yönden değerlendirmektedir. Birincisine göre hadis mensuhtur. İkincisine göre ise muhkemdir. İbn Âşûr'a göre ihtilaf sûrelerdeki ayet-i kerimelerin sırası konusuyla ilgilidir. Zira Hişâm (r.a) Furkân Sûresi'ni okurken Ömer İbnü'l-Hattâb (r.a)'ın okuduğu sıraya göre okumamış, bu da Kur'ân sûrelerinin ayetlerini tertip sırasını gözetmeksizin okumaları onlar için ruhsat olmuştur. Ancak bu ruhsat Rasûlüllah (s.av)'ın vefatıyla son bulmuş ve Hz. Ebû Bekir (r.a) döneminde Kur'ân-ı Kerim'in Mushaf haline getirilmesiyle tertip sırası istikrar bulmuştur.[59] İbn Âşûr'un tercihine göre yedi sayısı tayin olunmuş kesin bir sayı değildir. Çünkü bu, yedi kıraât ve yedi harf arasında kasıt olmaksızın tesadüfen

---

55 el-Bakara 2/222.
56 İbn Âşûr, a.g.e, I, 53.
57 İbn Âşûr, a.g.e, I, 50-51.
58 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 58.
59 İbn Âşûr, a.g.e, I, 59.

ortaya çıkmış bir rakamdır. Zira bazı alimler bunu yediden daha fazla sayıya çıkardıkları gibi bazıları ise beş kıraatte sabitlemişlerdir.[60]

Aynı şekilde İbn Âşûr, tefsirinde meşhur on kıraat ihtilaflarını arz ederek yetindiğini ve Kâlûn'dan rivâyet olunan Nâfi' kıraatini takdim ettiğini bildirmekte ve günümüzde İslam ülkelerinde okunan kıraatleri ile her bölgenin kıraat ve okuyucusunu tesbit etmek suretiyle bölümü bitirmektedir.

Yedinci Mukaddime

Kur'ân kıssaları hakkındadır. İbn Âşûr'a göre Kur'ân'daki kıssalar, sadece teselli ve teşvik maksadıyla veya kıssalarda ismi geçenleri övme ve yerme gayesiyle anlatılmamaktadır. Bundan dolayı Kur'ân kıssadaki en şerefli konuyu zikretmekte ve bunu tarih kitaplarında olduğu gibi kronolojik olarak anlatmamaktadır. Kur'ân-ı Kerim'in kıssaları anlatmadaki üslubu eşsiz ve ahenk açısından son derece mükemmeldir. Kur'ân'ın kıssaları anlatmadaki amaçlarını on madde halinde zikreden İbn Âşûr, "Kur'ân, maksadı elde etmek adına niçin tek bir kıssa anlatmakla yetinmedi ve kıssaları değişik birçok sûrede tekrar etmenin faydası nedir?" Şeklinde şüphede olanları zikretmekte ve onlara cevap vererek bir kıssanın değişik sûrelerde tekrar edilmesinin faydalarını beş maddede açıklamaktadır.

Sekizinci Mukaddime

Kur'ân ve ayetlerinin ismi ve sûrelerin tertip ve isimleri hakkındadır. İbn Âşûr, Kur'ân'ın bazısının bazısıyla olan bağlantısı, münasebet ilmiyle olan alakası ve Kur'ân'ın mu'cize oluşuyla ilgili olmasından dolayı bu konuya özel önem atfetmektedir. Sonra Kur'ân'ın tarifini yapmakta, isimlerini dile getirmekte ve her birinin bu şekilde isimlendirilmesinin sebebini tafsilatlı bir şekilde açıklamaktadır. Daha sonra ayetlerin manalarını ve fasılalarını tanımlamakta ve ayetlerin sayıları hakkındaki ihtilafları zikretmekle yetinerek kendi tercihi olan sayıları beyan etmemektedir.

İbn Âşûr, ayet-i kerimelerin tertibinin tevkîfî (Yüce Allah tarafından konulmuş) olduğu görüşünü ifade etmekte ve bunun Kur'ân'ın mu'cize olması, nazmı ve ayet ve sûreler arasındaki irtibat ile alakalı olduğunu bildirmektedir. Ayet-i kerime ve konuların

[60] İbn Âşûr, a.g.e, I, 59.

bazılarının bazılarından ayrı olmasını, Kur'ân'ın birinci hedefi olan hidâyet ve ıslâh hizmetini gerçekleştirmeye yönelik olduğunu beyan etmektedir. Sonra okuyuştaki vakf ve vaslın hükümlerini zikretmekte ve Kur'ân-ı Kerim'de vakfın vacip veya haram olduğu yerlerin bulunmadığını, ancak bu kâim olan güzelliğin mananın vasfını değiştirmeye dönük olduğunu vurgulamakta ve bu ilme önem veren âlimleri zikretmektedir.[61]

Müellif daha sonra Kur'ân sûrelerinin tarifine geçmekte ve sûrelerin lügat ve ıstılâh anlamlarını, sûrelerin ayet sayısı ve sınırlarını dile getirmekte ve bir sûrenin diğerlerinden ayrılmasını ifade eden bir isim ile isimlendirilmesinin faydasını zikretmektedir. Sûrelerin isimlendirilmesinin müracaat ve müzakerede kolaylık sağladığını ve bu isimlendirmenin vahiy döneminde gerçekleştiğini ifade etmektedir.[62]

İbn Âşûr ayrıca sûrelerin tertibinden bahsetmektedir. Ancak bu konuyu uzatmayacağız. Çünkü onun bu hususstaki görüşleri münasebet bölümünde İbn Âşûr'un metodu kısmında detaylı bir şekilde zikredilecektir. Zira mevzunun hassasiyeti, öneminin büyüklüğü ve münasebet ilmiyle irtibatlı olması dolayısıyla bu konu tezimin özünü oluşturmaktadır. İbn Âşûr bu mukaddimesinde sûrelerin tertibi hakkındaki görüşleri ortaya koymuş ve elimizde bulunan Kur'ân'daki sûrelerin tertibinin, Hz. Osman döneminde ashab-ı kiramın üzerinde icma ederek oluşturduğu tertibin aynısı olduğunu tercih etmiştir. Zira ashab-ı kiram Kur'ân'ı toplarken Rasûlüllah (s.a.v)'dan öğrendikleri şekilde tertip etme hususunda (titizlik gösterip) muhafızlık ediyorlardı. Bu durum onlar için bir içtihâd yeri oldu.

Dokuzuncu Mukaddime

Kendisiyle maksadın ifade edildiği Kur'ân cümlelerinin taşımış olduğu manalar hakkındadır. İbn Âşûr, bu mukaddimeye, Kur'ân'ın Arapların üsluplarıyla indiğini ispat ederek başlamaktadır. Arapların belagatının temelini ise îcâz, yani, konuşanın içindekini aynı zamanda en az ve en açık bir şekilde ifade etmesi oluşturmaktadır. Tabi bu îcâzla

[61] İbn Âşûr, a.g.e, I, 83-84.
[62] İbn Âşûr, a.g.e, I, 82-90.

beraber Kur'ân lafızlarının birden fazla anlama gelmesi de söz konusudur. İbn Âşûr bu konuda misaller vermektedir.[63]

Bu mukaddemeyi müşterek lafızlar ve bir lafzın hem hakiki hem de mecâzî anlamda kullanılması konusuyla bitirmektedir. Mesele hakkında alimlerin sözleri ve ihtilaflarını zikrederek şöyle devam etmektedir: "Kur'ân-ı Kerim'de müşterek bir (lafzın) ki, bu müşterek lafız ister müfret olsun isterse terkip olsun (farketmez) çeşitli kullanımlar arasından muhtemel manalardan birisine dayanması gerekir. Bu mananın hakiki veya mecâzî olması ya da sade veya çeşitli olması eşittir.[64]

İbn Âşûr'un görüşü şöyledir: Bir lafız için herhangi bir manayı tercih ettiği zaman, şayet o lafız başka manalara gelme ihtimali varsa, diğer manaları batıl saymamakta, ancak sözü uzatmamak adına veya başka tefsirlerde bulunması nedeniyle kendi tercih ettiği mana ile yetinmektedir. Öbür manaları batıl sayanları da kınamaktadır.

Onuncu Mukaddime

Kur'ân-ı Kerim'in i'câzı (mu'cize oluşu) hakkındadır. İbn Âşûr, tefsirlerinde Kur'ân-ı Kerim'in mu'ciziliğine önem vermeyen müfessirleri şiddetle kınamaktadır. Ancak ahkâm tefsiri yazan müfessirleri konu itibariyle i'cazdan uzak olması münasebetiyle bu hususta mazur görmektedir. İ'câz konusuna çok önem vermesinin sebebi ise Kur'ân-ı Kerim'in Rasûlüllah (s.a.v)'ın mu'cizesi, aynı şekilde Yüce Allah'ın dininin ebedi mu'cizesi olmasıdır.[65]

Sonra İbn Âşûr, Arapların bütün imkanlar sağlandığı halde Kur'ân-ı Kerim'in benzerini veya ondan bir cüz'ünün benzerini getirememelerinin sebepleri hakkındaki âlimlerin görüşlerini ifade etmektedir. Belagat yönünden Kur'ân-ı Kerim'in benzerini getirmeye gücün bulunduğu, ancak Yüce Allah'ın bu gücü kullanmaya izin vermediği şeklindeki Sarfe teorisini ortaya atanların sözlerini zikretmiş ve onlara reddiyeler vermiştir. Cumhurun görüşünü tercih etmiş ve şöyle demiştir: "İlim ve tahkik ehlinin çoğunluğu, Eş'arî imamları, İmâmü'l-Harameyn, Câhız ve Arap lügati âlimlerinin

63 Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 93.
64 İbn Âşûr, a.g.e, I, 99.
65 İbn Âşûr, a.g.e, I, 102.

üzerinde ittifak ettiği ve el-*Mevâkıf*'ta geçtiği gibi, Kur'ân-ı Kerim'e meydan okuyanların acizliğinin sebebi, onun belagat ve fesahatta Arap belagatçılarının benzerini getirmekten aciz olduğu bir dereceye ulaşmış olmasıdır. İşte bizim onuncu mukaddimede itimat ettiğimiz ve üzerinde yürüdüğümüz görüş budur."[66] Müellif daha sonra bu görüşünü ispatlamak için deliller sunmaktadır.

Konumuz bağlamında İbn Âşûr, Kur'ân-ı Kerim'in benzerini getirmek konusunda meydan okumaları, bu meydan okumaların merhalelerini ve meydan okuyanların acziyetini bildiren tevâtür derecesine ulaşmış haberleri zikrederek, onların acizliklerinin sebebi hakkındaki âlimlerin ihtilaflarını bildirmektedir.

İbn Âşûr, Kur'ân-ı Kerim'in mu'cizisini üç yönden incelemektedir.

1. Belagat: Kur'ân-ı Kerim Arap dilinin ulaşacağı en son noktaya ulaşmıştır.
2. Kur'ân-ı Kerim'in Nazmı: Kur'ân-ı Kerîm, Arap üsluplarında görülmeyen bir nazım içerisinde sanatsal aktiviteleri en güzel şekilde icra etmiştir. Fakat (bu nazmı yerine getirirken) Arap dilinin müsamaha ettiği dairenin dışına çıkmamaktadır.
3. Kur'ân-ı Kerîm'in nazil olduğu dönem ve sonraki asırlarda insan aklının ulaşamadığı hikmetli manalar, akli ve ilmi hakikatlere işaret eden deliller koymuştur. Çoğu müfessir Kur'ân-ı Kerim'in bu yönünden habersizdir.[67]

İbn Âşûr, Kur'ân-ı Kerim'de bulunan gaybi bilgilerden ya da geçmiş ümmetlerin haberlerinden bahseden dördüncü bir yönden bahsetmektedir. Ancak bunu haddi zatında Kur'ân'ın i'câz yönü içerisinde değerlendirmemektedir. Kur'ân'ın yukarıda zikri geçen birinci ve ikinci yönü, Arapların belagatcı, hatip ve şairler için mu'cize olması nedeniyle, doğrudan Araplarla ilgili bir i'câzdır. Üçüncü yönü ise bütün insanlık için asırlar boyu devam eden bir i'câzdır.

İbn Âşûr Kur'ân-ı Kerim'in bu yönleriyle ilgili deliller, misaller ve âlimlerin sözlerini zikretmektedir. Bu arada onun özgünlüğü hakkında konuşmaktadır. O özgünlük, Arapların sözünden tamamen ayrılan bir özelliğe sahip üslupların kendisinde bulunmasıdır. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim'in kendisine has adetleri hakkında da

[66] İbn Âşûr, a.g.e, I, 104.
[67] İbn Âşûr, a.g.e, I, 104.

konuşmaktadır. Mesela Kur'ân'da geçen her kadeh kelimesinden içkinin kastedilmesi ve Yüce Allah'ın yağmuru azap olarak isimlendirmesi gibi.[68]

İbn Âşûr bu mukaddimelerden sonra, başta Fâtiha Sûresi olmak üzere Kur'ân-ı Kerim tefsirine başlamaktadır.

5. İbn Âşûr'un Tefsirdeki Metodu

Tefsîru'l-Tahrîr ve't-Tenvîr, özet olarak belâgî, beyânî, lügavî, aklî ve sahih rivâyet ve kıraatleri dikkate alan, fıkhî, i'câzî ve münasebet konularına önem veren bir tefsir olarak kabul edilmektedir.

Onun metodunu şöyle özetlememiz mümkündür:

a. Bir sûrenin tefsirine sûrenin ismi ve isimlendirme yönünü zikretmekle başlamaktadır. Şayet sûrenin birden fazla ismi varsa onları da söylemektedir. Mekkî veya Medenî oluşunu, nüzul sırasını ve sûrenin ayet sayısını bildirmektedir.
b. Her sûrenin asıl maksat ve gayesini ifade etmekte ve genellikle bunu tefsire başlamadan önce detaya girmeksizin, özet olarak sunmaktadır. Bu hususta şöyle demektedir: "Okuyucunun bir sûreye bakarken, onu bağımsız bir paragraf olarak değerlendirip, kelimelerin beyanına ve cümlelerin anlamlarına takılıp kalmaması için, o sûrenin ihtivâ ettiği maksadı açıkladım."[69]
c. Herhangi bir ayetin tefsirine başlamadan önce, şayet varsa bu ayetin (kendinden önceki veya sonraki ayetlerle) münasebetinden bahsetmektedir. Bu husus tezimizde, münasebet ilmi çerçevesinde tam bir araştırma şeklinde gelecektir.
d. Eğer varsa nüzul sebeplerini ifadede özen göstermesi.
e. Bazı zamanlarda Kur'ân'ı Kur'ân ile tefsir etmesi.
f. Ayetleri tefsir ederken hadislerden yararlanması. Ancak senedi zikretmeksizin sadece sahabeden olan râvilerin ismiyle yetinmesi.
g. Kıraatleri zikretmede ve tercih ettiği kıraati ifade etmede titiz davranması.

---

[68] İbn Âşûr, a.g.e, I, 120-124.
[69] İbn Âşûr, a.g.e, I, 8.

h. Kur'ân'ın manalarını açıklamaya özel önem vermesi. Onun tefsirini okuyan, lügavî ilginin ve manalar üzerindeki istişhadın çokluğunu ve lafız ve terkiplerin lügat esasları ve delaletleri üzere yapmış olduğu tahlillerdeki sabrını görecektir. Nitekim mukaddimede kendisi bu konuyu şöyle izah etmektedir: "Arapça'daki kelimelerin anlamlarını çeşitli kamuslardan zapt ve araştırmak suretiyle beyan etmeye oldukça önem verdim."[70]

I. Usûlü'l-fıkha ve dinin maksatlarına önem vermesi. İbn Âşûr müceddid bir fakih idi. Bazı fıkıh âlimlerinin tekrar edip durduğu "İçtihat kapısı hicri V. asrın sonlarında kapanmıştır ve onu açmaya imkân yoktur" sözlerini kabul etmemektedir. Onun görüşüne göre Müslümanların bu taklidi ve donuk teoriye rehin kalmaları, onları tembelliğe itmiş ve hayatta karşılaştıkları sorunlara çare bulmada akıllarını kullanmamaya sevk etmiştir.[71] Fıkhi meselelere ayrı bir önem verir, meseleleri enine boyuna açıklar ve ihtilafları zikrederek, taassubsuz bir şekilde Mâlikî mezhebini tercih eder.

I Batıl ve zayıf olduğunu belirtmek için zaman zaman Tevrât ve İncil'den nakiller yapmaktadır.

J. Birçok yerde ilmi hakikatlerden, tıp, coğrafya, uzay ve psikoloji ilimlerinden bilgiler aktarmaktadır. Bazen bu konuyu iyiden iyiye tetkik eder.

K .Başka bir özelliği de yenilikçi oluşudur.

III. MÜNÂSEBET İLMİ

Kur'ân-ı Kerim'in, pek çok ilimler için feyizli bir kaynak olduğu herkesin malumudur. Her isteyen ondan kendi kâbiliyeti nisbetinde istifade edebilir. Onda mevcut olan esaslar, destürlar, umdeler sayesinde birçok ilimler için istinbatlar yapılabilir.[72]

1. Münâsebet İlmine Giriş

[70] İbn Âşûr, a.g.e, I, 8.
[71] İbn Âşûr, a.g.e, I, 7.
[72] Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü,* 17. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008, s. 115.

Kur'ân ilimlerinin amacı, inceleme alanına giren meselelerin özelliklerine göre Kur'ân'ın açık ve net bir şekilde anlaşılmasına yardımcı olmaktır.[73]

Münâsebet ilmi de Kur'ân ilimlerinden birisidir. Bu bölümde bu ilim ile ilgili bilgiler verilecektir.

a. Münâsebet Kelimesinin Lügat Anlamı

Münâsebet kelimesinin lügat manası hakkında İbn Fâris şunları söylemektedir: "Nûn, sîn ve be. Tek kelimedir. Takdiri, bir şeyi başka birşeyle birleştirmektir. Neseb kelimesi de bundan gelir. (Birbirleri arasındaki) birleşmeden (bağlılıktan) dolayı böyle isimlendirilmiştir. Bundan dolayı sen نَسَبْتُ "Nispet ettim" ve اَنْسِبُ "Nispet ediyorum" وَهُوَ نَسِيبُ فُلاَنٍ "O falanın nesîbidir" dersin. نَسِيبُ (Nesîb, birbirine bitişik olduğu için et-tarîku'l-müstakîm (dosdoğru yol) demektir.[74] Münâsebet sözlükte yakınlık ve benzerlik anlamını ifade etmektedir.[75]

Münâsebât kelimesi de, münâsebe kelimesinin çoğuludur. Münâsebe, müşâkele, iki şeyin birbirine münasip (uygun) olması, tenâsüb, iki şeyin birbirine benzemesi anlamındadır. فُلاَنٌ يُنَاسِبُ فُلاَناً "Falan falana münasip oldu" yani, "falan falana yakın oldu" demektir. "İkisi arasında münasebet var" demek "İkisi arasında benzerlik var" demektir. "Falana münasip oldu" demek, "Nesebinde ona ortak oldu" demektir. "İş veya bir şey falana münasip oldu" denilir ki, onun anlamı "Bu iş veya bu şey ona uygun oldu ve onun mizacına muvafakat etti" demektir. Yakınlık ve nesep. Yakınlık, mesela şöyle denir: "Onun nesebi falan oğulları içindedir" yani, o falan oğullarındandır.[76]

---

[73] Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü,* 21. Baskı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012, s. 129.

[74] İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya(395-941), *Mu'cemü'l-Mekâyîs fi'l-Lüga,* Tah. Şihâbüddîn Ebû Amr, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, Beyrut, 1418/1998, V, 423-422/4.

[75] Demirci, a.g.e, S. 191.

[76] Bkz. er-Râzî, el-İmam Muhammed b. Ebî Bekir er-Râzî (ö. 660/1261), *Muhtâru's-Sihâh,* Yeni baskı, Tah. Mahmud Hâtır, Dâru'n-Neşr, Mektebetü Lübnan Nâşirûn, Beyrut, 1415/1995, I, 273; Fîrûzâbâdî, Mahmud b. Yakub (ö. 817/ 1414) *el-Kâmûsu'l-Muhît,* Tah. Muhammed Neîmü el-Argusûsî ve diğerleri, Müessesetü'r-Risâle li't-Tıbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Lübnan, 8. Baskı, 1426/2005, I, 137; Mustafa, İbrahim Mustafa ve diğerleri, *el-Mu'cemü'l-Vasît,* Dâru'd-Da've, Kahire, Ty, II, 916; ez-Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî (ö. 1205/1791) *Tâcu'l-Arûs, IV, 261-262;* er-Râgıb, el-Hüseyin b. Muhammed İbnü'l-

İbn Manzûr ise şöyle demektedir: "İkisi arasında münasebet, müşâkele (benzerlik) yok dersin.[77] Müşâkele benzeri demektir. Yine sen bu bunun şeklindedir, yani benzeridir dersin."

Münasebet kelimesi lügat anlamı itibariyle, bitişmek, yakınlaşmak ve benzeşmek demektir. Ne zaman bir şey başka bir şeye bitişirse ister açık ya da gizli olsun mutlaka aralarında bir münasebet ve yakınlık olması gerekir.

Geçen bilgilerden anladık ki, "neseb" kelimesinin birden çok manası vardır. Zira o, bitişmek, örgütleşmek manalarına geldiği gibi, ya babalar ve çocuklar gibi doğrudan ya da kardeşler, amca ve dayı gibi dolaylı olarak nesepte müşterek (ortak olmak) manasına da gelmektedir. Benzemek ve benzeşmek manasına da kullanılmaktadır.

b.Münâsebet Kelimesinin Istılah Anlamı

Ulûmu'l-Kur'ân hakkında kitap yazan birçok müellif, münâsebet kelimesinin ıstılah manasının lügat manasına yakın olması nedeniyle ıstılâh manası hususunda bir şey zikretmemişlerdir. Bazen ikisini birleştirmişler, bazen de sadece birisini zikretmekle yetinmişlerdir. Bazı âlimler ise onun tarifi üzerinde durmuşlardır. Onların tarifleri çeşitli şekillerde olmuştur. Şimdi en bâriz tarifler zikredilecek ve bütün tarifleri içinde toplayan tarif seçilecektir.

1. **Zerkeşî (ö. 794/1392)'nin Tarifi:** Zerkeşî, münasebet kelimesinin lügat manasını açıkladıktan sonra ıstılâhî olarak onu şöyle tarif etmektedir: "Münasebet makul bir iş olup, akıllara arz olununca, akıllar onu hemen kabul eder."[78]
2. **Kâdî İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148)'nin**[79] **Tarifi:** Kur'ân ayetlerinin bazılarının bazıları ile irtibatlı (bağlantılı) olmasıdır. Ta ki ikisi manaları birbirine girmiş, yapıları iç içe oluşmuş tek kelime gibi olması halidir.[80]

Mufaddal el-İsfehânî(ö. 502/1108), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân,* Tah. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-İlm ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Dimeşk, Beyrut, Ty, I, 801.

77 İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrem (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab,* Dâru Sâdır, (cilt sayısı 15), 1990, I, 756.

78 ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* Tah. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim(ö. 794/1392), 1. Baskı, Medâru'l-Ma'rife, (cilt sayısı 3) Beyrut, 1376/1957, I, 61.

79 İbnü'l-Arabî el-Endülîsî, el-İmam el-Allâme el-Hâfiz el-Kâdî Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah b. Muhammed, birçok eser sahibidir. Babası İbn Hazm'ın taraftarı idi. Ancak oğlu Ebû Bekir İbn Hazm'a karşı idi. İmam-ı Gazâlî'den fıkıh dersleri aldı. Hicri 543'te Fâs'ta vefat etti. Bkz. ez-Zehebî,

3. **Bikâî (ö. 885/1480)'nin Tarifi:** Bikâî, *Nazmü'd-Dürer* isimli eserinin mukaddimesinde münasebeti şöyle tarif etmektedir: "Kendisiyle cüzlerinin tertibi bilinen bir ilimdir. O, mananın halin gerektirdiği uyumu tahkikini ifa etmesi nedeniyle belagat sırrıdır. İstenilen sûrede kastedilen mananın iyi bilinmesi üzerinde durmaktadır."[81]
4. **Doktor Muhammed Bâzmûl'un Tarifi:** Bütün usullerin ve Kur'ân-ı Azim'in cüzlerinin bazısının bazıyla tertibinin sebepleriyle alakalı meselelerin tümünü bilmektir. Eczâü'l-Kur'ân sözü, ayetin ayetle, hükmün hüküm ile, sûrenin sûre ile ve kıssanın kıssa ile velhasıl Kur'ân'ın her cüz'ünün yakını ile irtibatını kapsamaktadır.[82]

Âlimlerin tariflerini arz ettikten sonra anladık ki münasebet ilmi; "Maksat ve gayeleri gözeterek manaların uyumu ve yapıların intizamı sadedinde ayetler ve sûreler arasındaki irtibat (alaka) yönlerini araştırmaya özen gösteren bir ilimdir.

Kanaatimize göre en uygun ve en toparlayıcı ise, Doktor Mennâu'l-Kattân'ın yapmış olduğu "Bir ayet içerisindeki cümlelerin kendi aralarında ya da ayetler arasında ya da sûreler arasındaki irtibat yönüne münasebet denir"[83] şeklindeki tariftir.

Görüldüğü gibi münasebetin lügat manası ile ıstılâh manası muvafakat halindedir. İkisi de şunu ifade etmektedir: "Ayet ve onun komşusu, nesebin iki müntesibini birbirine bağladığı gibi ikisinin arasında birbirine bağlayan bir bağın bulunduğu ana baba aynı iki kardeştirler. Ancak bu iki ayet veya ayetler aynı anlama gelmektedir, şeklinde anlamamak gerekir. Belki aralarında tezat ya da mana olarak uzaklık bile olabilir. Burada önemli olan bir alakanın veya ikisini birbirine bağlayan ya

---

Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* Dâru'l-Hadis, Kahire, 1427/2006, XX, 197.

80 es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö.911h), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Küttâb, Kahire, 1394/1974, II, 211.

81 el-Bikâî, İbrahim b. Ömer b. Hasani'r-Ribât b. Ali b. Ebî Bekir (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Süver,* Dâru'l-Kitabi'l-İslamî, (cilt sayısı 22),

Kahire, Ty, s. 5; Fehd er-Rûmî'nin tarifi de buna yakındır. Bkz. er-Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'ân-i'l- Kerîm,* 12. Baskı, 1424/2003, s. 447.

82 Bâzmûl, Muhammed b. Ömer, *İlmu'l-Münâsebet fi's-Süver ve'l-Âyât,* el-Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke, Ty, s. 27.

83 el-Kattân, Mennâ', *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, 22. Baskı,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Ty, S. 97.

da yakınlaştıran bir bağın bulunmasıdır. Alimlerin onda ittifak etmeleri veya etmemeleri ve bazen açığa çıkıp bazen gizlenmeleri fark etmez.[84]

2. Münasebet İlminin Doğuşu

Münasebet ilminin doğuşu ve konu ile ilgili eserlerin yazılmaya başlaması konusu, fayda temin etmek, anlamak, rotayı gözden geçirmek ve ilimler tarihi açısından önemine binaen üzerinde durulması ve uzunca araştırılmaya ihtiyaç olan önemli meselelerden biridir.

Münasebet ilmi, tefsir ilminin ortaya çıkışıyla beraber onun içinde olan ilimlerdendir. Bazı müfessirler, bu ilmin tefsir ilmine nispetini, beyan ilminin nahiv ilmine nispeti mesabesinde kabul etmişlerdir.[85]

Bu ilmin sahabe döneminden başlayıp, kâideleri ve kuralları olan bir disiplin haline gelinceye kadar geçirmiş olduğu merhaleleri zikredeceğim.

Birinci Merhale: Sahabe ve Tâbiûn dönemi. Şu bir gerçektir ki bu ilim, Rasûlüllah (s.a.v) döneminde, günümüzdeki şekliyle kökleşmiş, usûl ve kâideleri oluşturulmuş bir halde değildi. Ancak Sahabe-i Kiram bu dönemde nüzule şahit olmaları ve Rasûlüllah (s.a.v)'ın aralarında bulunmalarından dolayı (bu ilmi) idrak ediyorlardı. Arap mizaçları ve edebî tabiatları gereği münasebet kelimesini açık olarak kullanmasalar da Kur'ân-ı Kerim'deki tenasübü anlıyorlardı.

Nitekim Bikâî, "Selefin faziletlileri, Arap dili sanatlarına, beşeri düşünce yöntemlerinin zerâfetlerine ve akli çıkarım üsluplarının inceliklerine olan yatkınlıklarından dolayı bunu biliyorlardı. Sonra ilim yavaş yavaş geriledi ve bu sanat insanlara yabancı gelmeye başladı. Sonunda diğer sanatlar gibi o da tamamen kayboldu"[86] demek suretiyle bu dönemin özelliğini izah etmektedir.

---

[84] Yılmaz, Muhammed Faik, *Ayetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet,* T.D.V. Yayınları, Ankara, 2005, s. 14.

[85] Bikâî, a.g.e, I, 6.

[86] Bikâî, İbrahim b. Ömer b. Hasani'r-Ribât b. Ali b. Ebî Bekir (ö. 885/1480), *Mesâıdü'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsıdis-Suver,* 1. Baskı, Dâru'n-Neşr, Mektebetü'l-Maârif, Riyad,, 1408/1987, I, 153.

Ashab-ı Kirâm'ın münasebet ilmine gösterdiği önem hususunda birkaç misal verecek olursak; İbn Mes'ud (r.a) şöyle dedi: "Sizden biriniz arkadaşına şu ve şu ayetleri nasıl okuduğunu sorduğu zaman, o ayetten önceki ayet-i kerimeyi sorsun."[87]

Câbir b. Abdullah (r.a) eli ile iki kulağını işaret ederek "Bu iki kulağımla işittim ki, Rasûlüllah (s.a.v)'ın şöyle buyurduğunu işittim: 'Yüce Allah bir kavmi cehennemden çıkarıp cennete koyar.' Amr'ın hadisine göre bir adam: 'Yüce Allah يُرِيدُونَ اَنْ يَخْرُجُوا مِنَ النَّارِ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنْهَا *'Cehennem ateşinden çıkmak isterler. Ama oradan çıkacak değillerdir'*[88] buyurmaktadır' dedi. Bunun üzerine Câbir, 'Siz özel ile geneli birbirine karıştırıyorsunuz. O kafirler içindir. (İsterseniz) bir önceki ayeti okuyun' dedi ve اِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْ اَنَّ لَهُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا وَمِثْلَهُ مَعَهُ لِيَفْتَدُوا بِهِ مِنْ عَذَابِ يَوْمِ الْقِيٰمَةِ مَا تُقُبِّلَ مِنْهُمْ وَلَهُمْ عَذَابٌ اَلِيمٌ *"Bütün yeryüzündekiler ve bir o kadarı daha inkâr edenlerin olsa, bunlar kıyamet gününün azabından kurtulmak için hepsini fidye olarak verseler yine onlardan kabul edilmez. Onlar için can yakıcı bir azap vardır"*[89] ayet-i kerimesini okudu.[90]

Ashab-ı Kiram'ın, sorunları gidermek ve siyak-sibak bağlamında ayet-i kerimeleri doğru anlamak için ayet-i kerimeler arasındaki irtibata ne kadar önem verdiği açık olarak görülmektedir.

Münasebet ilmine önem verme hâdisesi tâbiûn döneminde de devam etti. Konumuzla ilgili şöyle bir olaydan bahsedilir. Bir çöl bedevisi bir kişinin Kur'ân okuduğuna şahit olur. Okuyucu فَاِنْ زَلَلْتُمْ مِنْ بَعْدِ مَا جَآءَتْكُمُ الْبَيِّنَاتُ فَاعْلَمُوٓا اَنَّ اللّٰهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ "*Size bunca deliller geldikten sonra yine kayarsanız, iyi bilin ki, Allah çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir"*[91] ayet-i kerimesini okurken son kısmını غَفُورٌ رَحِيمٌ *"Allah, çok bağışlayan, çok esirgeyendir"* şeklinde okuyunca bedevi, "Şayet bu Yüce Allah'ın kelamı ise Hakim olan ayak kaymayla beraber gufrânı zikretmez. Zira bu onun için teşvik anlamına gelir."

---

87 es-San'ânî, Ebû Bekir Abdurrazzak b. Hümâm b. Nâfi el-Hımyeri el-Yemânî (ö. 211h), *el-Musannef,* Tah. Habibürrahman el-A'zamî, el-Meclisü'l-İlmî el-Hindi, el-Mektebetü'l-İslamî, 2. Baskı, Beyrut, 1403h, III, 364.

88 el-Mâide 5/37.

89 el-Mâide 5/36.

90 İbn Hibbân, Muhammed b. Habbîn b. Ahmed (ö. 354-965), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hibbân,* Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1. Baskı, 1408/1988, Babu Sıfati'n-Nar ve Ehlihâ, XVI, 526, No: 7483.

91 el-Bakara 2/209.

Buna benzer bir örnek vardır ki, onların münasebet ilmine çok önem verdiklerine işaret eder. Ancak tâbiûn döneminde de sahabe döneminde olduğu gibi münasebet kelimesini açık olarak ifade etmediler.

İkinci Merhale: Bu merhale, münasebetin (müstakil ve kendisinden söz edilen) bir ilim ve kurallı hale gelmiş bir ıstılâh olarak ortaya çıktığı dönemdir. Ancak bu dönemde de ilim ehlinden hiç kimse münasebet ilmiyle ilgili bir kitap yazmamıştır. Tefsir, ulûmu'l-Kur'ân, hadis ve belagat kitaplarında münasebet ilmi hakkında sözler yaygınlaşıyordu. Bu ilmin başlangıcını İmam-ı Şâfiî (ö. 204/820) ve İmam İbn Cerîr et-Taberî (ö. 310/923) gibi geçmiş âlimlerin kitaplarındaki hediye (kabilinden kabul edilen bilgiler) temsil etmektedir. Zira onlar, münasebet, nizam, cümlelerin bazıları üzerine bina etme ve hilecilere cevap verme konusuna önem veriyorlardı.

Tercih olunan görüşe göre bu ilmi ilk ortaya çıkaran ve onu meşhur eden Ebû Bekir en-Nîsâbûrî (ö. 324/937)'dir. Zerkeşî'den böyle nakledilmiştir. Suyûtî (ö. 911/1505) de Zerkeşî'ye uyarak şöyle demektedir: "Şeyh Ebu'l-Hasan eş-Şehrâbânî[92] şu şekilde söylemektedir: 'Bağdat'ta münasebet ilmini ilk ortaya çıkaran eş-Şeyhu'l-İmam Ebû Bekir en-Nîsâbûrî (ö. 324/936)[93]'dir. Zira biz daha önce hiç kimseden bu konuda bir şey işitmedik. Kendisi şeriat ve edebiyatta otorite idi. Kürsünün üzerine oturur ve yanında bir ayet okunduğu zaman 'Niçin bu ayet şu ayetin yanına konuldu? Şu sûrenin şunun yanında olmasının hikmeti nedir?' derdi. Münasebet ilmini bilmedikleri için Bağdat ulemasına önem vermezdi.'"[94]

---

92 Ali b. Muhammed b. Muhammed b. Muhammed b. Vaddâh b. Muhammed eş-Şehrâbânî. Bağdat'a (sonradan yerleşmiş) konuğu Ebu'l-Hasan Kemaleddin Hanbelî fakihi, nahivci, zâhid, ferâiz alimi, muhaddis ve şairdir. Recep ayında Irak'ın kalabalık bölgelerinden Şehrâbân'da doğdu. Hicri 672'de Bağdat'ta vefat etti. (Bkz. es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekr Celalüddin (ö. 911h), *Buğyeü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Llugaviyyin ve'n-nühât,* Tah. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, el-Mektebetü'l-Asriyye, Lübnan, Ty, II, 200; Ömer, Rızâ Kehâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn,* Mektebetü'l-Mesnâ, Beyrut, Ty, VII, 231.

93 Abdullah b. Muhammed b. Ziyad Vâsıl b. Meymûn İmam Ebû Bekr en-Nîsâbûrî el-Fakih, Hz. Osman b. Affân ailesinin dostu, Şâfiî hafızı, zâhid, İbn Ziyad olarak tanınır, Bir çok eseri bulunan müellif Bağdat'ta oturdu ve hicri 324'te vefat etti. (Bkz. es-Subkî, Tâcuddin Abdu'l-Vehhâb b. Takyuddin (ö. 771/1370), *Tabakâtü'ş-Şâfiıyyeti'l-Kübrâ,* 2. Baskı, Tah. Mahmud Muhammedü't-Tannâhî, Hicru li't-Tabâa ve'n-Neşr ve't-Tevzi', Beyrut, 1413, III, 310; eş-Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali(ö. 476/1083), *Tabakâtu'l-Fukahâ,* Derleyen. Muhammed b. Mükrrem İbn Manzûr (ö. 711h), 1. Baskı, Dâru'r-Râidi'l-Arabî, Beyrut, 1970, I, 113.

94 ez-Zerkeşî, a.g.e, I, 36.

Bu öncelik önemseme, araştırma ve özen göstermeyle ilgilidir. Zira geçen örneklerde gördüğümüz gibi, sahabe ve tâiûndan nice âlimlerin kitap, tefsir ve sözlerinde münasebetle ilgili konuştuklarına şahidiz.

Bu asırda görülen ve kitaplarında Kur'ân-ı Kerim'in i'câzı ve hakkındaki şüphelere reddiye çerçevesinde, Kur'ân'ın nazmını savunan alimleri er-Rummânî (ö. 384/994), el-Hattâbî (ö. 388/998), el-Bâkıllânî (ö. 403/1013) olarak zikretmemiz mümkündür.

Rummânî, (ayet-i kerimeler arasındaki) uyum ve birbirleriyle olan irtibatı yazının ve nazmın güzelliği olarak kabul etmektedir. Yüce Allah وَاِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَأْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ وَادْعُوا شُهَدَآءَكُمْ مِنْ دُونِ اللهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ *"Eğer kulumuz (Muhammed)a indirdiğimiz (Kur'ân)den şüphe içinde iseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin, Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın; eğer doğru iseniz"*[95] buyurduktan sonra فَاِنْ لَمْ تَفْعَلُوا وَلَنْ تَفْعَلُوا فَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ اُعِدَّتْ لِلْكَافِرِينَ *"Yok yapamadıysanız, ki hiçbir zaman yapamayacaksınız, o halde yakıtı insanlar ve taşlar olan, inkârcılar için hazırlanmış ateşten sakının"*[96] buyurmaktadır. "Onlar asla yapamayacaklar" diyerek kesmektedir. Bu cümle ayet-i kerimeyi öncekine bağlamaktadır.[97]

"*Beyânü İ'câzi'l-Kur'ân"* isimli risalesi ile münasebet ve nazım ilminin kâidelerini tesis eden ise el-Hattâbî'dir. Zira Kur'ân-ı Kerim'in nazmını övmüş, mevzuları, yazılımını ve çeşitli konuları bir arada toplayan siyak ve sibakının değişik olmasına rağmen ayet-i kerimeler arasındaki farklılıkları (gidererek) birbirleri arasındaki irtibatı göstermiştir. Aynı şekilde konularla uyum içerisinde olan lafızları övmüş ve konuyla ilgili şunları ifade etmiştir: "Yazım itibariyle Kur'ân-ı Kerim'in nazmından daha güzel, uyum ve birbirine benzeyiş yönüyle ondan daha sağlam bir söz göremezsin.[98]

---

95 el-Bakara 2/23.

96 el-Bakara 2/24.

97 er-Rummânî, Ebü'I-Hasen Ali b. Îsâ b. Ali er-Rummânî el-Bağdadî (ö. 384/994), *en-Nüketü fî İ'câzi'l-Kur'ân, Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân,* Tah. Muhammed Halefullah ve arkadaşı, 3. Baskı, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1976, S. 96-97.

98 el-Hattâbî, Ebû Süleyman Muhammed b. Muhammed b. İbrahim (ö. 388/998.), *Beyânü İ'câzi'l-Kur'ân, Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân* Tah. Muhammed Halefullah ve diğeri, 3. Baskı, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1976, s. 27.

Daha sonra bu ilmin tesisinde Bâkıllânî öne çıkmaktadır. Dr. Abdurraûf Mahlûf şöyle demektedir: "Bâkıllânî, Kur'ân-ı Kerim'e, sözlerinin arasındaki bağlantının kesilmemesi itibariyle tek bir sanatsal parçadaki cüzler arasındaki koordine ve irtibat yönüyle yönelen en eski alimdir.[99]

Bâkıllânî, Kur'ân-ı Kerim'deki kelimeler, ayetler ve sûreler arasındaki uyumluluğun i'câzın temeli olduğu görüşündedir. Bu hususu beyan sadedinde şöyle demektedir: "Ayet ayet, kelime kelime incele! Onun nazmındaki harikalığı ve dizilişindeki eşsizliği bizim vasıflandırdığımız gibi görebilecek misin? Tek başına her kelime güzellikte bir zirve ve delalette ise bir alamettir. Bir de güzellikte kendi mecrâsında akıp giderken ve manasının oluşması gayesiyle (kelime, ayet ve sûreleri) kardeşleri ile bir araya getirir ve birbirine katarsan durum nasıl olur? (Gerisini sen düşün.) Sonra bir kıssadan diğer kıssaya, bir bölümden diğer bölüme geçerken, kısımlar arasında herhangi bir nazım aksaklığı olmadan geçmesi. Yazılımındaki orijinalliği ve vahyi mükemmelliği ile ayrı ayrı bölümleri tek bölüm olarak sana sunması.[100]

Sonra münasebet ve nazm ilminin oluşumunda emeği geçen ve onlarla aynı görüşte olan ve münasebet ile nazm ilmini Kur'ân'ın i'câzından ayrılmayan bir parçası sayan âlimlerden, el-Kâdî Abdulcebbar (ö. 415/1025) ve *Delâilü'l-İ'câz* müellifi el-Cürcânî (ö. 471/1078-79), gibi yıldızlar geldi.

Üçüncü Merhale: Üçüncü merhale, tefsir kitaplarının yazılmaya ve telif edilmeye başladığı asırdır. Tefsir kitaplarında münasebet ilminin çeşitli yönleriyle işlendiği görülmektedir. Bazı müfessirler çokça zikretmişler, bazıları ise münasebet konularına kısmen temas etmişlerdir. Eserlerinde münasebet ilmine önem veren âlimleri şöyle sıralamamız mümkündür:

1. Muhammed b. Ömer ez-Zemahşerî[101] (ö. 538/1143): *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmizi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl* isimli tefsirinde bir

---

[99] Mahlûf, Abdurraûf, *el-Bâkıllânî ve Kitabuhu İ'câzü'l-Kur'ân,* Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, 1978,

[100] el-Bâkıllânî, Ebû Bekir Muhammed İbnü't-Tayyib (ö. 403/1013), *İ'câzü'l-Kur'ân,* 5. Baskı, Tah. es-Seyyid Ahmed Sakar, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1997, s. 190.

[101] Muhammed b. Ömer b. Muhammed Allâme Ebu'l-Kâsım ez-Zemahşerî el-Hârazmî, en-Nahvî el-Lügavî el-Mütekellimü'l-Müfessir, Mekke'de belirli bir zaman bulunduğundan dolayı "Cârullah" diye anılmıştır. Mu'tezile mezhebini desteklemekte idi. Hicri 538'de vefat etmiştir. Bkz. el-Edirnevî, Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'l-Müfessirin,* Tah. Süleyman b. Salih el-Hazzî, 1. Baskı, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, es-Suûdiyye, 1417/1997, s. 172.

çok ayet-i kerimenin tertibinin sebebi üzerinde durmuş, ayetler arasındaki irtibatlar hakkında çalışmıştır. Tenâsub ıstılâhını eserinin pek çok yerinde görmek mümkündür.

2. el-İmam Abdulhak b. Gâlib b. Atıyye[102] (ö. 546): Eserinin ismi, *el-Muharraru'l-Vecîzdir.*
3. Ebû Bekir Muhammed b. Abdullah İbnü'l-Arabî (ö. 543): Tefsirinin ismi *Ahkâmu'l-Kur'ân'*dır. Zerkeşî, *Sirâcü'l-Mürîdîn* isimli eserinde İbnü'l-Arabî'nin şu sözünü nakletmektedir: "Ayet-i kerimelerin bazıları bazılarıyla öyle irtibatlıdır ki, manaları koordine olmuş, yapısı belli bir nizamda sanki tek kelime haline gelmiştir. Ancak tek âlim olan (Yüce Allah'ın) başarabileceği (bir mu'cize).[103]
4. el-Kâdî Iyâz b. Musa el-Yahsûbî[104] (ö. 544/1137): Eserinin ismi *eş-Şifâ li Mezâyâ Nazmi'l-Kur'ân'*dır.

Dördüncü Merhale: Bu merhalede münasebet ilmi bir önceki merhaleye göre daha açık şekil aldı. Âlimler bu ilme daha fazla önem vermeye, tefsir ve kitaplarında onu temel esas yapmaya başladılar. Bu âlimlerden bazıları ise şunlardır.

1. Muhammed b. Ömer Fahruddin er-Râzî (ö. 606/1209): Tefsirinin ismi *et-Tefsîru'l-Kebîr (Mefâtîhu'l-Gayb).* Zerkeşî'nin münasebet ilmiyle ilgili bilgi verirken "İmam Fahruddin Râzî'nin tefsirinde konu hakkında oldukça çok malumat vardır"[105] sözü ile Râzî'nin münasebet ilmine verdiği önemi vurgulamaktadır. Aynı zamanda Râzî, "Müfessirlerin birçoğunu bu incelikten yüz çevirdiklerini, bu işe dikkat etmediklerini gördüm. Hâlbuki işin aslı şu beyitte ifade edildiği gibi değildir:

---

[102] Abdulhak b. Gâlib b. Abdulmelik b. Gâlib b. Temmâm b. Atiyye el-İmamü'l-Kebir, Gudvetü'l-Müfessirin Ebû Muhammed el-Garnâtı'l-Kâdî. Kendisi hadis ve tefsir hükümlerini bilen, edebiyatta emsalsiz, Arap lisanında mahir ve ilmi geniş bir fakih idi. İnşâ, nazım ve nesirde oldukça yetki sahibidir ve zekası son derece parlak idi. Aynı zamanda kadılık yapmıştır. Hicri 546'da vefat etmiştir. Bkz. el-Edirnevî, a.g.e, s. 176.

[103] Bikâî, *Masâıdü'n-Nazar li'l-İşrâfî alâ Makâsıdi's-Süver.*

[104] el-İmamü'l-Allâmetü'l-Hafız Şeyhu'l-İslam el-Kâdî Iyâd b. Musa b. Iyâd b. Amr el-Yahsubî el-Endülüsî sümme's-Sebtî el-Mâlikî. Dedeleri Endülüs'ten Fâs'a geçmişler ve Sebte'de ikame etmişlerdir. İlimlerde derinleşmiş, bir ilim toplamış ve eserler yazmıştır. Eserlerini develer taşımıştır. İsmi uzak diyarlarda dahi meşhur olmuştur. Eserlerinden birisi de *el-İkmâl fî Şerhi Sahîhi Müslim'*dir. Hicri 544'te vefat etmiştir. Bkz. *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* XX, 212.

[105] Zerkeşî, a.g.e, I, 35.

"Yıldızı gözler küçük görür. Kuyruk küçüklükte yıldız için değil göz içindir"[106] sözleriyle münasebet ilmine önem vermeyen müfessirleri tenkit etmektedir. Büyük bir ihtimalle münasebet ilmini ilk kullanan Râzî'dir. Zira Mâide Sûresi'nin tefsirinin sonunda sûrenin başı ile sonu arasındaki irtibatı zikretmiştir.[107]

2. Muhammed b. Süleyman İbnü'n-Nakîb (ö. 698/1298): Tefsirinin ismi, *et-Tahrîr ve't-Tahbîr li Akvâli Eimmeti't-Tefsîr fî Meânî Kelâmi's-Semîi'l-Basîr* şeklindedir.

   Bikâî, İbnü'n-Nakîb'le ilgili şunları paylaşmaktadır: "(Kur'ân-ı Kerim'i okurken) Kehf Sûresi'ne geldiğimde İbnü'n-Nakîb el-Hanefî'nin tefsiri hatırlatıldı. Atmış cildin her birinde münasebet ilmiyle alakalı bilgilerin olduğu söylendi. Hakim Camii'nin kütüphanesinde o tefsirden çok olduğunu öğrendim. Ondan bir cilt istedim ve ayet ve kıssalarda durumun öyle olduğunu gördüm."[108]

Beşinci Merhale: Münasebet ilmiyle ilgili müstakil kitapların telif edildiği dönem. Münasebet ilmiyle ilgili ilk kitap telif edenin *el-Burhân fî Münâsebeti Tertîbi'l-Kur'ân* isimli kitabın yazarı Allâme Ebu'z-Zübeyr Ahmed b. İbrahim İbnü'z-Zübeyr el-Endülüsî (ö. 708) olması ihtimaldir. Zira o kitap münâsebet ilmi hakkında yazılan kitapların orijinallerinden ve bize ulaşan bu sahadaki en eski eserlerindendir. İmam Zerkeşî onun hakkında "Üstaz Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr Şeyhu'ş-Şeyh Ebû Hayyân münâsebet ilmiyle ilgili tasnifiyle ilk oldu"[109] demektedir. Bikâî de *Dürer'*inde bu kitaptan büyük oranda istifade etmiş ve mukaddimede bunu açıklamıştır. Ne var ki o, sadece sûreler arasındaki münâsebeti işlemiştir.

Bikâî şöyle beyan etmektedir: "Allâme Ebû Ca'fer Ahmed İbnü'z-Zübeyri es-Sekafî' el-Âsımi'l-Endülüsî'nin *el-Burhân fî Münâsebeti Tertîbi'l-Kur'ân* isimli kitabını mütâlâ ettim ve gördüm ki o ayetler arasındaki münâsebeti değil, peş peşe gelen sûreler

[106] Râzî, Fahruddin Muhammed b. Ömer (ö. 606h), *Mefâtîhu'l-Ğayb,* Dâru'l-Fikr, (cilt sayısı 32) Beyrut, Ty, VII, 107.
[107] Ahmed Mezkûr ,el-Münâsebet ve Eseruhe fî Tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr, Fatiha, Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri derleme ve araştırma, Ümmü'l-Kurâ Üniversitesi,2008., *s.* 23.
[108] Bikâî, *Nazmü'd-Dürer,* I, 7.
[109] Zerkeşî, a.g.e, I, 35.

arasındaki münâseti beyan etmekle yetinmektedir. Ben de her sûrenin başında kendi ifadesiyle onun sözünü zikredeceğim."

Bu merhalenin akabinde artık bütün tefsirlerin sûreler ve ayet-i kerimeler arasındaki münâsebete önem verdiklerini görmekteyiz. Bu müfessirlerden biri de *el-Bahru'l-Muhît* isimli tefsirin yazarı, Ebû Hayyân (ö. 745/1344)'dır. Mukaddemisinde şunları ifade etmektedir: "Sonra eğer sebeb-i nüzûlü varsa onu, neshini, münâsebeti ve öncesiyle ilgili irtibatını zikrederek tefsire başlıyorum."[110]

Zerkeşî ise *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân*'ında ikinci nev'î yapmış ve onu *"Ma'rifetü'l-Münâsebeti Beyne'l-Âyât* olarak isimlendirmiştir. Münâsebet ilminin tarifini yapmış, ortaya çıkışı ve onunla ilgili kitap yazanları zikretmiştir. Daha sonra da peş peşe gelen sûreler ve aynı sûredeki ayet-i kerimeler arasındaki münâsebetleri arz etmiştir.

Daha sonra münâsebet ilminde en önemli kaynak ve sanatta kitap ve tefsirlerin omurgası sayılan *Nazmü'd-Dürer'*in müellifi Bikâî'yi görmekteyiz. Onun kitabında hiçbir ayet veya sûre göremezsin ki, orada münasebetten bahsetmiş olmasın. O yeni ve özel bir üslup ile sûre ve ayetler arasındaki münâsebetlerin zikredildiği yüce bir tefsirden ibarettir. Aynı zamanda mutlak olarak münâsetlerin ziredildiği en geniş kitap kabul edilir. Ayrıca Bikâî'nin *Masâıdü'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsıdi's-Suver* ismini verdiği başka bir kitabı vardır. Bu kitapta, münâsebet ilminin aslı, mahiyyeti, faydaları, meyveleri ve ona vâkıf olmanın şekli hakkında bilgiler sunmaktadır.

Bikâî'den sonra sahada *Tenâsüku'd-Dürer fî Tenâsübi's-Suver* ve *Merâsıdü'l-Metâli' fî Tenâsiki'l-Mekâtıı ve'l-Matâlıı* eserlerinin müellifi es-Suyûtî'yi buluyoruz.

Birinci kitap, hacminin farklı olmasıyla beraber, Ebu'z-Zübeyr el-Gırnâtî'nin daha önce zikrettiğimiz kitabına benzemektedir. Suyûtî bu kitabında sûrelerin tertibiyle ilgili alimlerin görüşlerini haber vermekte ve Mushaf'taki sırasına göre sûreler arasındaki münâsebetleri şu sözleriyle beyan etmektedir: "İsteyenlere bir deva ve fayda bekleyenlerin arzusunu karşılayacak bir kaynak olması için sûre tertiplerinin münasebetiyle ilgili özel ve latif bir cüz (hazırlamak) istedim. Bunların birçoğu konuyla ilgili konuşanların ve bu yola girenlerin az olması ve de yalnız kalmam nedeniyle benim

[110] Ebû Hayyân, *Tefsiru'l-Bahri'l-Muhît,* I, 12.

düşüncem ve görüşlerimin bir meyvesi olarak kaldı. Kendisine dayandırmak suretiyle açıklamaya ve güzel gördüklerim dışındakileri ve eleştirilmemiş olanları zikretmemeye gayret ettim. İlk önce o kitabı, kendi fikrimin ürünü olması hasebiyle *Netâicü'l-Fikr fî Tenâsübi's-Suver* olarak isimlendirdim. Daha sonra kitaba daha münasip ve cinas bakımından daha uygun gördüğüm için onu *Tenâsüku'd-Dürer fî Tenâsübi's-Suver* olarak değiştirdim. Muvaffakiyet Yüce Allah'tandır."[111]

Müellifin ikinci kitabı, *Merâsıdü'l-Metâlıı fî Tenâsiki'l-Mekâtıı ve'l-Matâlıı* sûre ve ayetlerin başları ile sûre sonları arasındaki münasebetlere mahsustur. Suyûtî *"el-İtkân* ve *Kitabü Esrâru't-Tenzîl* kitaplarında "Açıkladığım gibi sûrelerin giriş ve gelişme bölümleri arasındaki münâsebetler Kur'ân ilimlerindendir"[112] demektedir. Ayrıca Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân* isimli eserinde konuyla ilgili özel bir ilim oluşturdu. Altmış ikinci bölüm olarak takdim etti. Sûre ve ayetler arasındaki münâsebeti işledi ve Zerkeşî'den nakillerde bulunup ona ilaveler yaptı.

Onuncu asırda münâsebet ilmine önem veren müfessirlerden birisi de *İrşâdü'l-Akli's-Selîm ilâ Mecâzeye'l-Kitâbi'l-Kerîm* müellifi Ebu's-Suûd Efendi (ö. 982/1574)'dir. Âlûsî (ö. 1270/1853) de tefsiri *Rûhu'l-Meânî*'de onun tarzı üzere hareket etmiştir. Ancak Ebu's-Suûd Efendi bir sûredeki ayet-i kerimeler arasındaki münâsebet hakkında daha detaylı durduğu halde, Âlûsî sûreler arasındaki münâsebetler üzerine yoğunlaşmıştır.

Asrımızda ise Allâme Abdülhamîd el-Ferâhî *Delâilü'n-Nizâm* ismini verdiği bir kitap yazmış ve orada, münâsebet ilminin önemli kâidelerini belirtmiştir. Daha sonra çağdaşları bu konuda kitap yazmışlardır ki, onlardan birisi de *Cevâhiru'l-Beyân fî Tenâsübi Sûveri'l-Kur'ân* müellifi Abdullah el-Gammârî'dir. Ancak kendisi sûreler arası münâsebete temas etmiş, ayetler arasındaki münasebetlere değinmemiştir. Münâsebet ilminin faydalarının önemini bahsetmiş, Kur'ân'ın tertibinin ictihâdî olmayıp, tevfîkî olduğunu beyan ederek konuyu teyit etmiştir.

---

[111] es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddîn (ö. 911/1505), *Esrâru Tertîbi'l-Kur'ân,* Dâru'l-Fazîlet li'n-Neşr ve't-Tevzi', Kahire, Ty, s. 39.

[112] es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddin (ö. 911/1505), *Merâsıdü'l-Metâlıı fî Tenâsiki'l-Mekâtıı ve'l-Matâlıı,* Okuyup Tamamlayan: Abdulmuhsin b. Abdulazizü'l-Asker, 1. Baskı, Mektebetü Dâri'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî' Riyad, 1426, s. 45.

Çağdaş müfessirlerden *fî Zilâli'l-Kur'ân* sahibi Seyyid Kutub (ö. 1387/1966), her sûreye bir şahsiyet ve kimlik vermiş, sûreler ile konuları arasında ve ayet-i kerimelerin bazıları ile bazıları arasındaki münâsebetleri açıklayıcı, edebi ve mümtaz bir üslupla açığa çıkarmaya gayret etmiştir. Aynı şekilde Muhammed Abduh ve öğrencisi Reşîd Rızâ da (müşterek tefsirleri) *el-Menâr*'da münâsebet ilmine önem vermişlerdir. Allâme et-Tahir b. Âşûr'un bizim bu tezimizde yakında detaylı olarak zikri geleceği gibi ayet-i kerimeler arasındaki münâsebeti beyan etme hususundaki eşsiz gayreti ortadadır.

Aynı şekilde son devrin alimlerinden müfessir Said Havva da el-Esas fi't-Tefsir isimli eserinde münâsebet konusuna önem verdiği görülmektedir.

Sonuç olarak, münâsebet ilminin ortaya çıkışı yeni değildir. Aksine Kur'ân-ı Kerim'in nüzûl dönemine kadar gitmektedir. Ancak münâsebet ıstalah olarak kullanılmamakta idi. Mesela Câbir b. Abdullah (r.a)'ın el-Mâide ayetiyle ilgili tefsirinde "Yüce Allah'ın sözlerini kavrama, sözlerinin arasındaki alaka" şeklinde geçmekte idi.

Zemahşerî, Râzî, Bikâî ve İbn Âşûr'un tefsirlerinde görüldüğü gibi, neredeyse her tefsir münâsebet ilminden hâli kalmamıştır. Ulûmu'l-Kur'ân kitapları için de durum aynıdır. Sonra Ebu'z-Zübeyr el-Gırnâtî, Zerkeşî ve Suyûtî'nin yaptığı gibi münâsebet ilmiyle ilgili müstakil eserler yazıldı.

Münâsebet ıstılahını ilk kullanan Râzî'dir. Onu Bikâî takip etmiştir. Günümüze kadar bütün âlim ve müfessirler münâsebet kelimesini kullanmışlardır.

3. Münâsebet İlminin Problemleri

Şüphesiz her ilmin sorunları ve zorlukları vardır. Münâsebet ilmi de, tıpkı diğer ilimler gibi, ister bu ilmi kötü anlamanın neticesi, isterse kâidelerinin uygun olmayan bir şekilde tatbik edilmesi nedeniyle veya âlimlerin belirli bir mevzu ya da bu ilme mahsus bir kâide hususundaki ihtilaflarından kaynaklanan bazı sorunlar ile kuşatıldığı bir vakıadır.

İlk olarak münâsebet ilminin konusu ile sağlam bir ilişkisi bulunması sebebiyle, bu ilmin karşılaştığı en önemli sorun olan Kur'ân-ı Kerim'deki sûrelerin tertibi konusuna temas edilecektir. Zira sûrelerin tevkîfî olduğunu (Yüce Allah tarafından

belirlendiğini) söyleyenler, meseleye sûreler arasında çeşitli şekillerde bağlantı ve münâsebet oluşturma metoduna meyledeceklerdir. Tevkîfî olmadığını kabul edenler, tefsirlerinde sûreler arasında münâsebet oluşturma cihetine gitmeyeceklerdir. Sûrelerin bazılarının tevkîfî, bazılarının ise ictihâdî olduğunu savunanlar ise tevkîfî olan sûrelerin arasındaki münasebetleriyle yetineceklerdir.

a. Sûrelerin Tertibi Problemi

Kur'ân-ı Kerim'deki sûrelerin tertibi konusunda üç ayrı görüş vardır. Birinci görüşe göre, bu tertip Rasûlüllah (s.a.v)'e bildirildiği, yani Cebrâil'den, onun da Yüce Allah'tan aldığı şekliyledir. İkinci görüşe göre, Hz. Osman döneminde ashab-ı kiramın içtihadıyla bu tertip yapılmıştır. Üçüncüsü ise, bazılarının tevkîfî, bazılarının ise ictihâdî olduğunu iddia eden görüştür. Şimdi bu üç görüş sunulup aralarında mukayese yapılmak suretiyle tercih olunan seçilecektir.

aa. Birinci Görüş

Sûrelerin tertibinin tevkîfî olduğunu söyleyenlerin görüşü. Yani şu anda elimizde bulunan Mushaf'taki sûrelerin tertibi, Cibrîl vasıtası ile Yüce Allah'ın indirdiği şekli üzeredir ve bu konuda ictihâda mahal yoktur şeklinde diyenlerin görüşü ki, bunu Âlûsî, "Sûrelerin tertibinin ictihâdî veya tevkîfî olması konusunda ihtilaf vardır. Cumhur, ikincisi yani tevkîfî olduğu görüşündedir" sözleriyle cumhura nispet etmektedir.[113] Aynı şekilde birçok âlim de onun tevkîfî olduğunu beyan etmiştir. Ebu Ca'fer en-Nehhâs "Sûrelerin bu şekildeki tertibi Rasûlüllah (s.a.v)'den gelmiştir"[114] sözüyle, İbnü'l-Hassâr[115] da "Sûrelerin tertibi ve ayet-i kerimelerin konumu vahiy ile olmuştur"[116] sözü ile Burhânüddîn el-Kirmânî[117], "Sûrelerin tertibi, bu şekliyle Yüce

---

[113] el-Âlûsî, Şehabuddin Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî el-*Âlûsî (ö.1270-1854), Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'ı'l-Mesânî,* Tah. Ali Abdulbârî Atiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, , (cilt sayısı 16), Beyrut, 1415/2003. I, 27.

[114] Ebû Ca'fer en-Nehhâs, Ahmed b. Muhammed b. İsmail(ö. 338/949), *en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerim,* Mısır Baskısı, 1938, s. 158.

[115] Abdurrahman b. Ahmed b. Saîd b. Mahmud b. Beşir Mevlâ Benî Futays Ebu'l-Mutarrif el-Ma'ruf bi İbni'l-Hassâr. İlim, akıl, düşünce, vakar, iffet ve hidâyet yönünden zamanının en büyük alimlerindendi. Hicri 422 tarihinde vefat etti. (Bkz. Burhaneddin el-Ya'merî, İbrahim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhûn (ö. 99/1397), *Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yâni Ulemâi'l-Mezheb,* Tah. Muhammedü'l-Ahmedî Ebu'n-Nûr, Dâru't-Türâs li't-Tab'ı ve'n-Neşr, Kahire, I, 475.

[116] Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* I, 219.

Allah'tan ve Levh-i Mahfuz'da olduğu ve Rasûlüllah (s.a.v)'in her sene bir defa ve vefat ettiği sene iki defa Cibrîl ile bir araya gelerek ona okuduğu tertiptir"[118] sözü ile, Zerkeşî ise "Bazı araştırmacı hocalarımız: 'Şöyle diyen vehme düşmüştür: 'Hiçbir ayet-i kerime için münâsebet aranmaz. Çünkü ayet-i kerimeler farklı olaylara göredir. Kesin karar da olaylara göredir. Sûrelerin tertibi de bir hikmete göredir. Mushaf, Kitab-ı Meknûn'da bulunana uygun, sûre ve ayetleri ise tevkîfîdir"[119] sözleriyle bu görüşü desteklemiştir.

Böylece nice âlimler konuya işaret etmişlerdir. Onlardan bazıları ise şunlardır: Ebû Amr ed-Dânî,[120] el-Beğavî,[121] Ebû Bekir el-Enbârî[122] ve et-Tîbî.[123]

Bu Görüşün Delilleri: 1. Kur'ân-ı Kerim'in sahabe döneminde hiziplere ayrılması: Evs b. Huzeyfe (r.a) rivâyet edildi ki, Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurdu: "Karşıma Kur'ân-ı Kerim'den bir hizip çıktı. Onu bitirinceye kadar çıkmak istemedim." Râvî dedi ki: "Sabah olunca Rasûlüllah (s.a.v)'in ashabına "Siz Kur'ân-ı Kerim'i nasıl hiziplere ayırıyorsunuz?' Diye sorduk." Cevaben "Üç, beş, yedi, dokuz, on bir ve on üç sûre şeklinde hiziplere ayırıyoruz. Mufassal hizbi ise Kâf Sûresi'nden Kur'ân-ı Kerim'in sonuna kadar olan bölümdür" dediler.[124]

---

[117] Tâcu'l-Kurrâ, Burhaneddin Ebu'l-Kasım Mahmud b. Hamza el-Kirmânî, Kıraat alimi ve kavrama ve hüküm çıkarmada tam dâhidir. Kitaplarından bazıları: *Lübâbü't-Te'vîl, Hattu'l-Masahıf, el-Burhân fî Müteşâbihi'l-Kur'ân.* Hicri 505 sınırında vefat etmiştir. Bkz. Ziriklî, el-A'lâm, VII, 168.

[118] el-Kirmânî, Burhaneddin Ebu'l-Kasım Mahmud b. Hamza(ö. 500/1107), *el-Burhân fî Tevcîhi Müteşâbihi'l-Kur'ân,* Tah. es-Seyyid el-Cümelî, Merkezü'l-Kitab li'n-Neşr, s. 16.

[119] *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* I, 35.

[120] Osman b. Said b. Osman Ebû Amr ed-Dânî. Kendisi hadis hafızıdır. Rivâyet ve tefsir yönünden Kur'ân ilimleri imamlarındandır. Kitaplarından bazıları: *et-Teysîr, el-İşâra, ve el-Mugni'*dir. Vefat tarihi hicri 444'tür. Bkz. *el-A'lâm,* IV, 306; İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, II, 122.

[121] el-Hüseyin b. Mes'ûd İbnü'l-Ferrâ el-Beğavî Ebû Muhammed el-Hafız. Fıkıh, tefsir ve hadiste imamdır. Lakabı, Muhyi's-Sünne'dir. Kitaplarından bazılarının isimleri: *et-Tehzîb, Şerhu's-Sünne, Meâlimu't-Tenzîl* ve diğerleri. Hicri 516'da vefat etmiştir. (Suyûtî, *Tabakâtü'l-Müfessirin,* S. 49.

[122] Muhammed İbnü'l-Kasım b. Muhammed b. Beşşâr İbnü'l-Hasan b. Diâme Ebû Bekir el-Enbârî. Lügat, hadis ve tefsir ilimlerinde bir derya idi. Hicri 328'de vefat etti. (Bkz. İbn Halakân, *Vefeyâtü'l-E'yân,* III, 363; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* I, 217.

[123] el-Hasan b. Muhammed b. Abdullah Şerâfüddin et-Tîbî. (ö. 743/1342.) Meşhur bir imamdır. Aklî, meânî ve beyan konularında allâmedir. Birçok eseri vardır ki, onlardan ikisi şunlardır: *et-Tefsir li'l-Kur'âni'l-Azîm, el-Hâşiye alâ Tefsiri'l-Keşşâf.* Hicri 743'te vefat etmiştir. (İbn Haceru'l-Askalânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed (ö. 852h), *ed-Düraru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine,* Tah. Muhammed Abdulmuîd Dân, 2. Baskı, Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, Saydarabad, 1392/1972, II, 185; el-Edirnevî, *Tabakâtü'l-Müfessirin,* s. 277; Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* I, 83.

[124] Ebû Dâvud, 1185; İbn Mâce, 1335; Ahmed b. Hanbel, 15578.

Bu hadis-i şerif, sûrelerin günümüzde olduğu şeklindeki tertibinin, Rasûlüllah (s.a.v) döneminden aynen bize ulaştığına işaret etmektedir. O halde Kur'ân-ı Kerim'i tertibe riayet etmeksizin haftalık hatmetmek akıl kârı değildir.

İbn Hacer de yukarıda ifade edilen görüşleri destekler mahiyette fikir beyan etmektedir.[125]

2. Vâsile İbnü'l-Esga' (r.a)'den gelen rivâyete göre Rasûlüllah (s.a.v) şöyle buyurmaktadır: "Bana, Tevrât'ın yerine Seb'a, Zebur'un yerine Miûn, İncîl'in yerine Mesânîy verildi ve ben Mufassal (sûrelerle) fazîletlendirilmiş oldum."[126] Bu hadis-i şerif de bize Kur'ân-ı Kerim'in telifinin Rasûlüllah (s.a.v) tarafından olduğuna işaret etmektedir. O aynı zamanda sûreleri sıralayan kişi idi. Bu hakikat Müslümanların cahil olmasının caiz olmadığı asıllardan birisidir. Zira onun telifi de onun mucizelerindendir. Şayet telifi Yüce Allah ve Rasûlüllah (s.a.v) tarafından olmasaydı bazı inkârcılar onu tenkit etmeye yeltenirlerdi.[127]

3. Rasûlüllah (s.a.v) namazda sûreleri tertibe uyarak okurdu. İbn Ebî Şeybe rivâyet etti ki, "Rasûlüllah (s.a.v) Mufassal'ı tek rekatta okurdu." Buhârî'nin İbn Mes'ut'tan rivâyet ettiği bir hadis-i şerif de ise Rasûlüllah (s.a.v) İsrâ, Kehf, Meryem, Tâ-hâ ve Enbiyâ sûreleri hakkında "İsra, Kehf, Meryem, Taha ve Enbiya sûreleri ilk inen şerefli surelerdendir. Onlar benim öğrendiğim ilk sûrelerdendirler."[128]

4. Aynı veya yakın konuları içeren sûrelerin peş peşe gelmemesi de Kur'ân'ın tertibinin tevkîfî olduğuna delildir. Şayet ictihâdî olsaydı işin bu yönü gözetilirdi. Zira ictihâd, yakın mana ifade eden sûrelerin peş peşe gelmesini gerektirirdi. Müsebbihât (Hadîd, Haşr, Saf, Cuma ve Tegâbün) sûrelerinin aralarını, Mücâdele, Mümtehıne ve Münâfikûn sûreleri ayırmaktadır. Şuarâ ve Kasas sûreleri, benzedikleri halde arka arkaya gelmemiş bilakis aralarına Neml Sûresi girmiştir. Suyûtî konumuzla ilgili "Onun tevkîfî olduğunun delili Hâ-Mîm'lerin ve Tâ-Sîn'lerin peş peşe olmasına rağmen

[125] İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fazli'l-Askalânî eş-Şâfiî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî,* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, Ty, IX, 42.

[126] Ahmed b. Hanbel, *Müsned,* 17445; Tabarânî, *Mu'cemü'l- Kebir,* 7929; Tayâlisî, *Müsned,* 1012; Beyhâkî, *Şuab,* 2318; Ebû Ubeyde, *Fedâil,* S. 225; Heysemî, *Mecmeu'z-Zevâid ve Menbeu'l-Fevâid,* 11626, VII, 71; el-Elbânî, *Silsiletü'l-Ehâdîsi's-Sahiha* isimli eserinde bu hadis-i şerifin bütün yönleriyle sahih olduğunu söylemektedir.

[127] en-Nahhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerim,* Tah. Muhammed Abdusselam Muhammed, 1. Baskı, Mektebebü'l-Felah, Kuveyt, 1408, s. 159.

[128] Buhârî, Fedâilü'l-Kur'ân, 4610.

Müsebbihât (Hadîd, Haşr, Saf, Cuma ve Tegâbün) sûrelerinin peş peşe gelmeyip fasılalar ile ayrılmış olmalarıdır. Şayet ictîhâdî olsaydı Müsebbihât da peş peşe zikredilmiş olacaktı. Şuarâ Sûresi ile Kasas Sûresi'nin arasına Neml Sûresi girmeyecekti.[129]

5. Kureyş'li bir heyet ile Kur'ân-ı Kerim'i yazma işini üstlenen Zeyd b. Sabit'tir. Ebû Bekir (r.a) döneminde bizzat kendisi Kur'ân-ı Kerim'i yazma heyetine başkanlık yapmıştır. Aynı zamanda vahiy katibidir. (Rasûlüllah (s.a.v) Cebrâil'e) son kez Kur'ân-ı Kerim'i arz ederken (okurken) o da buna şahit olmuş, ayrıca bu tertip üzere okurken, Allah Rasûlü (s.a.v) kendisini dinlemiştir.

ab. İkinci Görüş

İmam-ı Malik, bir sözüne göre Kâdî Ebû Bekir İbnü't-Tayyib,[130] Mekkî b. Ebû Tâlib[131] ve İbn Fâris gibi âlimlerden bazıları ise ikinci görüşü, yani sûrelerin tertibi ictihâdîr görüşünü kabul etmişlerdir.[132]

Bu görüşü savunanlar birçok delil ileri sürmüşlerdir. Bunların en önemlilerini şöyle sıralamak mümkündür:

1. Müslim, Huzeyfe (r.a)'den şöyle rivâyet etmektedir: "Bir gece Rasûlüllah (s.a.v)'in arkasında namaz kılıyordum. Bakara Sûresi ile (namaza) başladı. (Kendi kendime herhalde) yüzüncü ayette rükûa gider dedim. Fakat O devam etti ve Bakara Sûresi'ni tamamlayıp öyle rükû eder diye düşündüm. Ancak O devam edip Nisâ Sûresi'ni okumaya başladı. Sonra Âlü İmrân Sûresi'ne başladı. Ağır ağır ve düşünerek

---

[129] Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* , I, 122.

[130] el-Kâdî Ebû Bekir el-Bâkilânî Muhammed İbnü't-Tayyib b. Ca'fer İbnü'l-Kasım el-Basrî. Güvenilir ve kelam ilmine vakıf birisi idi. Râfizi, Mu'tezile, Hariciler ve Cehmiyye'ye reddiyeler yazmıştır. Sünnet-i Seniyye'nin kılıcı ve hadis ehli ile Şeyh Ebu'l-Hasani'l-Eş'ârî dili üzere konuşan ümmetin lisanı diye lakaplanmıştır. Hicri 403'te vefat etmiştir. (Bkz. es-Safedî, Salahuddin Halil b. İbn Ebîke b. Abdullah(ö. 764/1363) (ö. 764), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât,* Tah. Ahmedü'l-Arnavut ve Türki Mustafa, Dâru İhyâü't-Türâs, Beyrut, 1420/2000, III, 147.

[131] Ebû Muhammed Mekkî b. Ebû Talib b. Muhammed b. Muhtar el-Kaysî. Fakih ve kıraat hocası ve Kur'ân ilimlerinde râsihlerden (derinlerden) idi. Hicri 437'de vefat etti. (Bkz. *ed-Dîbâcü'l-Mezheb,* I, 378.

[132] el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir b. Ferhu'l-Ensârî Hazracî Şemsuddin (ö. 671/1237), *Tefsiru'l-Kurtubî el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân,* Tah. Ahmedü'l-Berdûnî ve arkadaşı, 2. Baskı, Dâru Kütübi'l-Mısriyye, (cilt sayısı 24), Kahire, 1384/1964, I, 59; el-Burhan fî Ulumi'l-Kur'ân, I, 159; el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân, I, 170; ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm (ö. 1367h), *Menâhilü'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'ân,* 3. Baskı, Matbaa İsa el-Elbânî el-Halebî ve Ortakları, Kahire, 2006, I, 360.

okuyordu. Tesbîh ayeti geldiğinde Yüce Allah'ı tesbîh ediyor, soru ayeti geldiğinde soruyor, sığınma ayeti geldiğinde Yüce Allah'a sığınıyordu. Daha sonra rükûa gitti, orada "Sübhne rabbiye'l-aziîm" demeye başladı. Rükûu da kıyamı kadar uzun sürdü, sonra "Semiallâhü limen hamide" diyerek rükûdan kalktı ve yaklaşık rükûda kaldığı kadar da ayakta kaldı. Sonra secde ederek "Sübhâne rabbiye'l e'la" demeye başladı ve burada ayakta durduğu kadar da orada durdu."[133] Görüldüğü gibi Rasûlüllah (s.a.v) Mushaflardaki tertibe uymaksızın, Bakara, Nisâ ve Âlü İmrân şeklinde okumuştur.

2. Sûrelerin tertibinin ictihâdî olduğunun bir delili de, bazı sahabelerin elinde bulunan Mushaflardır. Zira Hz. Ali (r.a) Mushafı nüzul sırasına göre tertip edilmiş, Alak Sûresi ile başlayan Mushaf Müddessir, Nûn, Kalem ve Müzzemmil Sûreleri'yle Mekkî, Medenî şeklinde devam etmektedir.[134] İbn Mes'ud (r.a)'un Mushafı, Bakara Sûresi'yle başlamakta, Nisâ ve Âlü İmrân şeklinde devam etmektedir. Ubey (r.a)'in Mushafı Fatiha, Bakara, Nisâ ve Âlü İmrân olarak sıralanmaktadır.

3. İbn Abbâs (r.a)'ın şu hadisi de bizim delilimizdir. Zira İbn Abbâs: "Ben, Osman İbn Affân'a şöyle dedim: 'Sizin, Mîûn'dan olan Berâe (Tevbe) Sûresi'yle, Mesânî'den olan Enfâl Sûresi'ni birleştirerek araya besmele koymamanızın sebebi nedir?' Hz. Osman cevaben dedi ki: 'Rasûlüllah (s.a.s), her ne zaman kendisine bir sûre nazil olsa, 'Onu, şuraya koyun" derdi. Berâe Sûresi ise Kur'ân'ın en son nazil olan sûrelerindendir. Bundan dolayı Rasûlüllah (s.a.v) onun nereye konulacağını açıklamadan vefat etti. Berâe Sûresi ile Enfâl Sûresi'nin konuları birbirine yakın olduğu için, bu iki sûre peşpeşe yazılmıştır.'"[135]

ac. Üçüncü Görüş

Bazı sûrelerin tertibi tevkîfî, bazılarının ise sahabenin içtihadıyladır diyenlerin görüşü. Rasûlüllah (s.a.v) döneminde Kur'ân'ın tertibinin günümüzdeki şekilde olduğunu bildiren haberlere, Beyhakî ve ona tabi olan Suyûtî de meyletmektedir. Suyûtî, "Beyhakî'nin 'Tevbe ve Enfâl Sûreleri dışındaki bütün sûrelerin tertibi tevkîfîdir' görüşü, gönüllerin kabul ettiği bir görüştür, Aynı şekilde İbn Atiyye,

[133] Müslim, Salatü'l-Müsâfirin ve Kasruhe, 1850.
[134] İbn Hacer, Ahmed b. Ali Ebu'l-Fazli'l-Askalânî eş-Şâfiî, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî,* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, Ty, IX, 42.*IX, 79.*
[135] Hanbel, Ahmed, Ebû Dâvud, Tirmizî, Nesâî, İbn Hibbân, Hâkim. Tah. el-Elbânî, Zayıftır. Daîfu Ebi Dâvud, 140; Bize göre rakam, (168-786)

Rasûlüllah (s.a.v) henüz hayatta iken örneğin Seb'u't-Tıvâl, Ha-Mim'ler ve Mufassal gibi birçok sûrenin tertibini (ümmetine) öğretmiştir. Bunların dışında kalanları ise kendinden sonra Müslümanlara bırakmıştır, görüşüne meyletmektedir. Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr, gelen haberlerin İbn Atiyye'ye şahit olduğunu, ihtilaflı olanların ise azınlıkta kaldığını söylemektedir.[136] Onlar da sûrelerin tertibi ictihâdîdir, diyenlerin delilleriyle iddialarını ispatlamışlardır.

Tercih olunan görüş ise, sûrelerin tertibinin tevkîfî olduğunu söyleyenlerin görüşüdür. Tevkîfî olduğunu söyleyenlerin delillerinin kuvvetli olması nedeniyle bu hususta ictihâda mahal yoktur. Sûrelerin hepsinin veya bir kısmının ictihâdî olduğunu savunanlara şöyle cevap vermek mümkündür.

1. Rasûlüllah (s.a.v)'in bir rekatta Bakara, Nisâ ve Âlü İmrân sûrelerini okuması delili Suyûtî'nin de ifade ettiği gibi tutarlı değildir. Suyûtî, bunun sebebini şöyle açıklamaktadır: "Çünkü namazda tertibe riâyet vacip değildir. Belki de Rasûllah (s.a.v) tertibe riâyet etmemenin caiz olduğunu bildirmek için o şekilde yaptı."[137]

2. Ashab-ı Kirâm'ın elinde bulunan Mushaflardaki farklılıklar hususuna şöyle cevap verilebilir. Şayet Hz. Osman (r.a)'ın Mushafı ictihâdî olsaydı, sahabenin elindeki Mushaflar ona uymazlardı. İkincisi, sahabenin elindeki Mushaflar kendilerine hastır. Bazı ilmi meseleleri ve bazı rivâyetleri Kur'ân-ı Kerim'de toplamışlardır. O sade bir Mushaftan çok ilmi bir kitaba daha yakındır. Bundan dolayı Hz. Osman (r.a) Mushafını yazanlar onlara değil, Hz. Ebû Bekir'in toplattığı Mushafa itimat etmişlerdir ki, o da Rasûlüllah (s.a.v)'ın huzurunda toplanmış olana dayanmaktadır. Bundan dolayı diğer Mushafları dikkate almayıp, sahabenin yolunda yürümüşler ve lafız ve tertip hususunda Hz. Osman (r.a)'ın Mushafında muvafakat etmişler ve diğerlerini terk etmişlerdir. Şayet tertip ictihâdî olsaydı onlar içtihatları üzere devam ederlerdi. Böylece bu sözün batıl olduğu ortaya çıkmaktadır. Âlûsî de "Ümmet bu mushafta icma ettikten sonra, âhâd haberlere kulak vermek ve garip bazı rivâyetlere takılıp kalmak gerekmez" demektedir.[138]

---

[136] Zerkeşî, *el-Burhan,* I, 257; Suyûtî, *el-İtkân,* I, 62.
[137] Suyûtî, *el-İtkân,* I, 63.
[138] Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* I, 28.

Fehdu'r-Rûmî bazı sahabenin elinde Mushaflardaki tertibin farklı olmasını değişik bir açıdan şu şekilde değerlendirmektedir: "Sahabenin tertibi tevkîfî olduğunu bilmedikleri zamanda olmuştur. Tevkîfî olduğunu öğrenince kendi tertiplerini bırakmışlardır."[139]

3. Beyhakî ve Suyûtî'nin görüşü olan "Enfâl ve Tevbe sûreleri hariç diğer sûrelerin tertibi tevkîfîdir" görüşüne verilecek cevap şöyledir:

İbn Abbâs (r.a)'ın rivâyet ettiği hadis-i şerifin isnadı, Yezîd Fârisî'nin rivâyetleri etrafında dönmektedir. Buhârî, Yezîd Fârisî'yi zayıflar arasında zikretmektedir.[140] Burada şüphe söz konusudur. Sanki Hz. Osman onu bir görüşünü kabul etmiş, başka bir görüşünü reddetmiştir. Bundan dolayı Şeyh Ahmed Şâkir, İmam Ahmed'in Müsned'inin yorumunda "Bu hadisin aslı yoktur" demektedir. Bu sadece bu iki sûre arasında tertibin olmadığına işaret etmektedir. Dr. Subhî Salih[141] "İctihâdî kısım sahih delile dayanmamakta, bilakis son derece zayıf hadise dayanmakta, hatta bu hadisin aslı bile yoktur"[142] demektedir.

Hadis bu şekilde zayıf olunca, doğru kabul eden küçük bir azınlığın dışında, ona kimse itibar etmemiş ve makbul derecelerinin en alt seviyesinden yukarıya çıkarmamışlardır. O halde Kur'ân-ı Kerim nakil yönünden zirve noktada iken biz bu hadisi kabul edemeyiz.

---

[139] er-Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerim,* 2. Baskı, Riyad, 1424/2003, s. 112.

[140] Bu hususta Tirmizî'nin sözü şöyledir: "Garip hasen hadistir. Ancak İbn Abbâs ve Yezidü'l-Faris'ten Avf hadisi olarak biliyoruz. Yezidü'l-Farisî'nin durumu ise meçhuldür." ez-Zehebî ise şöyle demektedir: "Avfü'l-A'râbî'nin şiî olduğu söylenmiştir. Bazıları onu güvenilir kabul ettiği halde bazıları ise onun şahitliğini kabul etmez. Dâvud b. Ebî Hind hem ona vuruyor, hem de "Sana yazıklar olsun ey kaderi inkâr edici" diyordu. Bendâr ise "Vallahi, Avf kaderici, râfizî ve şeytan birisi idi. Yezid hakkında ise İbn Hürmüz mü? Yoksa başka birisi mi? Şeklinde ihtilaf vardır. Buhârî onu bu kargaşa ve hadisi tek olarak rivâyet etmesinden dolayı zayıflar kitabında zikretmektedir. Bundan ötürü Kur'ân-ı Kerim hakkında tevâtur istenildiği için delil kabul edilmez" demektedir. Aynı konuda Zehebî, "Nesâî ve diğerleri onun hakkında 'Terk olunmuştur' demektedir." Derkutnî ve başkaları 'Zayıf' Ahmed 'Münkeri'l-hadis idi' demektedir." (Bkz. el-Hakimü'n-Nîsâbûrî, Muhammed b. Abdullah (ö. 405/1012), *el-Müstarek alâ's-Sahîhayn,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, Ty, II, 36.

[141] Subhi's-Salih İbn İbrahimü's-Salih, araştırmacı bir alim, yazar ve davetçidir. 1954'te edebiyat dalında doktora almış, Lübnan Üniversitesi'nde profesör olarak görev yapmıştır. Rabıta Lübnan alimlerinin genel sekreterliği üstlenmiştir. Birçok eseri bulunan yazar, 1407/1986'da suikastla şehit edildi. Bkz. Necip, Ahmed Abdulkerim, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye Mekenetühâ ve Eseruhâ fî Hayati Müslimi'l-Bosna ve'l-Hersek,* Doktora Tezi, Darman İslam Üniversitesi, VII, 184.

[142] Mennâ', Kattân, *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerim, 22. Baskı,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Ty, s. 72-73.

Görüldüğü gibi sûrelerin tertibiyle ilgili âlimler arasındaki ihtilaf lafzî ve sathîdir. Bundan dolayı Zerkeşî, birinci ile ikinci arasındaki ihtilafı lafzî olarak değerlendirmektedir.[143] Zira (ona göre), Ashâb-ı Kiram, Kur'ân-ı Kerim'i Rasûlüllah (s.a.v)'den duydukları gibi yazdılar. İmam-ı Mâlik'in ifade ettiği gibi, ictihâdî diyenler onu Rasûlüllah (s.a.v)'den duydukları gibi yazdılar. İctihâdî diyenler ise Kur'ân-ı Kerim'in büyük çoğunluğunun tertibi Rasûlüllah (s.a.v) dönemindeki haliyle olduğunu kabul etmektedirler. Ancak açıklanmamış bazı sûrelerin tertibinde ictihad olmuş olabilir. İctihâdın vukuu mümkündür. Lakin bu içtihat sûrelerin tertibinde değil, Rasûlüllah (s.a.v) dönemindeki tertibi tercih konusunda olabilir. İşte bundan dolayı Hz. Osman (r.a)'ın Mushafı ile Nisâ Sûresi'nin Âlü İmrân Sûresi'nden önce geldiği İbn Abbâs (r.a)'ın Mushafı arasında farklılık görülmüştür. Hz. Osman mushafını cem eden dörtlü komite, Âlü İmrân Sûresi'ni önce yazmayı tercih etmiştir. Zira Hz. Peygamber dönemindeki tertibin böyle olduğu şeklindeki görüş tercihe daha uygundur.

İbnü'z-Zübeyr el-Gırnâtî de "Şayet bu tertip Rasûlüllah (s.a.v)'in tevkîfî ile olduysa orada itiraza mahal yoktur. Eğer Rasûlüllah (s.a.v) işi kendinden sonra ümmete havale ettiyse, muhakkak ashap bunun tesbitinde bütün gücünü ortaya koymuştur ki, onlar onu bilmede zirvedirler. Müslümanların kavrama ve anlama konusunda onlardan (alacağı çok dersler) vardır."[144]

4. Münâsebet İlmine Yapılan İtirazlar ve Onlara Verilen Cevaplar

Münâsebet ilminin doğuşu konusunda gördüğümüz gibi, alim ve tefsircilerin çoğunluğu bu ilmi kabul etmektedirler. Bikâî ve Râzî başta olmak üzere onlardan birçoğu onu tefsirinin esası saymıştır. Zerkeşî ve Suyûtî gibi âlimler bu ilimle ilgili müstakil eserler yazmışlardır. Bazıları ise ayet-i kerime ve sûreler arasındaki münasebetten az bahsetmek suretiyle bu ilme kısmen temas etmiştir. Öte yandan ileride geleceği üzere, İbn Âşûr gibi bazı âlimler de sûreler arasındaki münasebetin varlığına

[143] Bkz. Zerkeşî, *el-İtkân, I, 172.*
[144] Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I,183.*

karşı çıkmışlardır. Ancak hepsinin ortak noktası, herhangi bir şekilde münasebetin varlığını kabul etmeleridir.

Bununla beraber bazı âlimlerin ayet-i kerimeler ve sûreler arasındaki münâsebete itiraz ettiklerini, bunun mümkün olmadığını ve bunun tam külfet olduğunu söylediklerini görüyoruz. Böyle iddia edenlerin en bârizleri, el-İz b. Abdusselam[145] ve Muhammed b. Ali eş-Şevkânî'dir.[146] Bunlar ve münâsebet ilmine karşı olmada bunlara tabi olanlar, iki ibare ile delillerini sunmaktadırlar:

el-İz b. Abdusselam (ö. 660/1262) şöyle demektedir: "Şunun bilinmesinde çok faydalar vardır. Bir sözde, cümleler birbirleriyle irtibatlı, bazısı bazısına bağlı ve aralarında kopukluk olmaması onun güzelliğindendir. Ancak durum, başı ile sonunun aynı olduğu tek konuda geçerlidir. Konular farklı ise orada cümleler arası irtibat şart değildir. Güzel sözü, hatta en güzel sözü emsallerinden korumak için kim bu irtibatı sağlamaya kalkışırsa -ki, çok ince bir bağın dışında o mümkün olmaz- bu bir külfettir. Zira Kur'ân-ı Kerim, yirmi küsur senede Rasûlüllah (s.a.v)'e farklı hükümler ve birbirinden ayrı çeşitli sebeplerle nâzil olmuştur. O halde aralarında irtibatın olması mümkün değildir. Çünkü Yüce Allah'ın yaratıkları ve hükümlerindeki illet ve sebeplerinin farklılığından dolayı tasarruflarının bazısını bazısı ile irtibatlandırmak hoş olmaz."[147]

el-İz, konuyla ilgili dört misal vermektedir. Birincisi, padişahlar o makamda bulundukları müddetçe çeşitli tasarruflarda ve farklı emirlerde bulunurlar. Bu tasarruf ve emirleri birbirleriyle irtibatlandırmak mümkün değildir.

İkincisi, bir hakim aynı günde değişik ve birbirinin tam zıddı konularda hüküm verir. Bunlar birbirleriyle irtibatlandırılamaz.

---

[145] Abdulaziz b. Abdusselam b. Ebi'l-Kasım İbnü'l-Hasani'l-Süllemî'l-Dimeşkî İzzeddin. Alimlerin sultanı ünvanıyla lakaplanmıştır. Şâfiî fakihi olup ictihâd mertebesine ulaşmıştır. Dimeşk'te doğmuş ve büyümüştür. Bağdat'ta bulunmuş ve hicri 660'da Kahire'de vefat etmiştir. (Ziriklî, *el-A'lâm,* IV, 21.

[146] Muhammed b. Ali b. Muhammed b. Abdullah eş-Şevkânî el-Havlânî sonra da es-San'ânî Ebû Abdullah. Müfessir, muhaddis, fakih, usulcü ve tarihçidir. Havlân'ın Şevkân bölgesinde doğmuş ve hicri (ö. 1250/1834) senesinde vefat etmiştir. Ömer Rızâ Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifîn,* III, 541.

[147] el-İz, İbn Abdusselam(ö 660/1262), *el-İşâratü ilâ'l-İcâz fî Ba'zı Envâi'l-Mecâz,* el-Matbaatü'l-Âmira, Kahire, 1313h, S. 338-339.

Üçüncüsü, bir müftü ömrü boyunca veya bir gün ya da meclislerden bir mecliste muhtelif konularda fetvâ verir. Şimdi onun vermiş olduğu fetvâların bazısını bazıları ile irtibatlandırmak istemek hiç kimsenin harcı değildir.

Dördüncüsü, bir insan günlük hayatında aynı, ayrı ve birbirine zıt durumlar için tasarrufta bulunur. Bu tasarrufları da birbirleriyle irtibatlandırmak istemek aynı şekilde mümkün olmaz.

Bu dört misal, İbn Abdusselam'ın "Kur'ân-ı Kerim farklı vakıa ve olaylara göre yirmi üç senede nâzil olmuştur. Bu uzun zaman esnasında meydana gelen değişik olaylara göre nâzil olan ayet-i kerimeler arasında nasıl münasebet kurmaya kalkışırız?" Görüşünün delilleridir.[148]

Şevkânî (ö. 1250/1834) de görüşlerini şöyle dile getirmektedir: "Bil ki, birçok müfessir kendini ilgilendirmeyen zor bir ilim oluşturdular. Yüzmeleri mümkün olmayan denize daldılar. Kendilerine herhangi bir fayda vermeyecek ilim uğruna vakitlerini öldürdüler. Bilakis Yüce Allah'ın kitabıyla ilgili kesin yasaklanmış olan kendilerini ilgilendirmeyen zorluklara kendilerini attılar. Zira onlar şu anki haliyle tertiplenmiş olan Kur'ân-ı Kerim'deki ayet-i kerimeler arasında münâsebet kurmaya kalkıştılar. Yüce Allah'ın kelamı bir yana belagatçıların sözlerinin bile uzak olduğu insafsız bir zorluk ve sıkıntı getirdiler."[149]

Şevkânî'nin sözleri, el-İz b. Abdusselam'ın sözlerine yakındır. Ancak o görüşünü kuvvetlendirdiğini zannettiği başka bir yön ilave etti. O da ayet-i kerimeler ve sûrelerde münâsebet arayan ile bu arayışı bir belagatcının hitabetleri, risaleleri ve teliflerinde ve bir şairin sözlerinde arayanı mukayese etmesidir. Birisi bunu araştırır da bundan dolayı bu metinlere yönelip giriş ile sonuç bölümleri arasında münâsebet kurarsa, aynı şekilde hac hutbesiyle nikâh hutbesi arasında bağ kurmaya kalkarsa, kendisini çıkmaza sokmuş olur. Taziye için yazılmış bir metin ile (düğün v.s) tebriği için yazılmış olan metin arasında veya buna benzer metinler arasında münâsebet

[148] İbn Abdusselam, el-Iz (ö 660/1262), *el-İşâre ile'l-Îcâz fî Ba'zı Envâi'l-Mecâz,* Matbaatü'l-Âmira, Kahire, 1313, S. 338-339.

[149] eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali(ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadiri'l-Câmıı beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsir,* 1. Baskı, Dâru İbn Kesir, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimeşk, (cilt sayısı 8) Beyrut, 1414, I, 85.

aramaya çalışırsa, bu araştırmacı bu şekliyle kendi aklına göre isabet etmiş, vakitlerini çarçur etmiş ve sermayesi olan ömrünü boşa harcamış sayılır.

Sonra Şevkânî sözlerine şu şekilde devam etmektedir: "Bunun durumu öyle ise – ki o insan sözünde en ahmağın biniti konumundadır- nasıl olur da sen bunu, belagatıyla bütün belagatcıları aciz bırakan ve fesahatıyla Adnân ile Kahtân fesahatçılarını dilsiz bırakan Yüce Allah'ın kelamında normal görürsün."[150]

Görüldüğü gibi bu iki muârız, sakıncaların özetinde ittifak halindedirler. Hatta, "Şevkânî'nin sözleri, el-İz b. Abdusselam'ın sözlerinin genişletilmiş halidir" dememiz mümkündür. Ancak lehçesi daha şiddetli ve daha kınayıcıdır. Bundan dolayı tek tek özel cevap vermeyeceğiz. Her ikisinin itirazlarını ve münâsebet ilmini kabul etmeyenlerin itirazlarını üç noktada özetleyebiliriz. İtirazlara yeri gelince gereken cevap verilecektir.

Birinci İtiraz:

İkisinin de temel delili, Kur'ân-ı Kerim uzun bir zaman içerisinde ve çözümü farklı olan hadiselere ve durumlara göre nazil oldu. O halde farklı durumlar ve çeşitli olaylar arasında nasıl münâsebet kurabiliriz?

İtiraza Verilecek Cevaplar

1. Hâdiselerin çokluğu ayet-i kerimeler arasında münâsebet kurmaya ve irtibat oluşturmaya engel değildir. Şâtıbî bir sûrede birden fazla duruma işaret etmiş ve bunların ayetler arasındaki münâsebete ve irtibata engel teşkil etmediğini vurgulamıştır. Ancak bakılan söz bütün ibretlerle beraber bazen tek olur. Yani, bir durum hakkında uzun ya da kısa şeklinde nazil olur. Onunla ilgili tafsilatlı olarak birçok sûre vardır. Bazen de ibret hususunda birden çok nazil olur. Yani çeşitli konularda Bakara, Âlü İmrân, Nisâ, Alak ve benzeri sûreler nazil olur. Sûrelerin bir defada ya da parça parça inmesinde bizimle ilgili bir durum yoktur. Diyor ki, mesela Bakara Sûresi, nazım itibariyle tek kelamdır. Ortaya koyduğu (konular itibariyle) çeşitli konulara şamildir. İstenilen durum için bir mukaddeme ve giriş

[150] Şevkânî, a.g.e, I, 87.

olduğu gibi, pekiştirme ve tamamlama cümleleri de vardır. Aynı şekilde vahyin inişinin maksadını beyan eden ifadeler de vardır. Sonra sözlerine şöyle devam etmektedir. Mü'minûn Sûresi, içerisinde değişik manalar olmasına rağmen tek bir konu hakkında nazil olmuştur. Mekkî sûrelerdendir. Mekkî sûreler, tek bir anlam ifade eden üç manayı ikrar eder. O mana da Yüce Allah'a kul olmaya davettir. Sonra müellif "Bu itibarla bütün Kur'ân-ı Kerim tek bir kelamdır"[151] diyerek sözünü tamamlamaktadır.

2. Durumlar ve amaçlardaki çokluk ve çeşitliliğinin bizzat kendisi, bir ayet-i kerime ile yanındaki arasında münâsebet aramaya sevk eder. Aynı sûredeki ayet-i kerimeler tek mana üzere ise neden onda münâsebett arayalım ki? Bir şey ile kendisi arasında münâsebet olur mu?

Veliyullahi'l-Menfelûtî (ö. 774h) konu ile ilgili şunları beyan etmektedir: "Bazıları, 'Ayetler arasında münâsebet aranmaz. Zira ayet-i kerimeler farklı hadiseler ve kararlar üzerine nazil olmuştur' şeklinde konuşmuşlardır ki, bu bir saçmalıktır. Çünkü ayet-i kerimelerin nüzulü hadiselere göre, tertip ve yerleştirilmeleri hikmete göre gerçekleşmiştir. Sûrelerin ve ayet-i kerimelerin tertibi tamamen tevkîfîdir."[152] Menfulûtî sözlerine şöyle devam etmektedir: "Her ayet-i kerimede yapılması gereken ilk husus, kendinden önceki ayet-i kerimeyi tamamlayıp-tamamlamadığı ya da müstakil olup-olmadığının araştırılmasıdır. Şayet müstakil ise kendisinden önceki ayet-i kerime ile arasındaki münâsebet araştırılır. İşte bunda bir çok ilim vardır. Bu sûreler için de geçerlidir. (Bir sûrenin) önceki ve sonraki sûreler ile arasındaki münâsebet araştırılır."[153]

3. Kur'ân-ı Kerim, Arapların kendi dilleri ve üslupları ile nazil olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in benzerini getirmeye davet ederek onlara meydan okumuş, sonra daha azını getirmelerini, hatta bir sûre getirmelerini teklif etmiştir. وَاِنْ كُنْتُمْ فِي رَيْبٍ مِمَّا نَزَّلْنَا عَلٰى عَبْدِنَا فَاْتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهٖ وَادْعُوا شُهَدَآءَكُمْ مِنْ دُونِ اللّٰهِ اِنْ كُنْتُمْ صَادِقِينَ *"Eğer kulumuz (Muhammed)a indirdiğimiz (Kur'ân)den şüphe*

[151] Bkz. eş-Şâtıbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât,* Tah. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âli Selmân, 1. Baskı, Dâru Affân, 1417/1997, IV, 465-469.
[152] Bikâî, *Nazmü'd-Dürer,* I, 15-16.
[153] Bikâî, *Nazmü'd-Dürer,* I, 15-16.

içinde iseniz, haydi onun gibi bir sûre getirin, Allah'tan başka güvendiklerinizin hepsini çağırın; eğer doğru iseniz."[154] *(*Bu teklif karşısında onlar) "hükümler ve amaçlarda tutarsızlık var, aralarında bağlantı ve birbirini toplamaya sevk edecek amil yok" diyemediler. Şayet bunu söylemeye bir imkân bulsalardı -ki onlar tam bir belağat ehlidir- söylemeye hiç tereddüt etmezlerdi.

4. Ayetler ve sûreler arasındaki münâsebet ve bağlantıyı kavrayabilmek nisbî/görecelidir. Yüce Allah onu bir âlime nasip ederken, bir başkasına nasip etmeyebilir. O zaman bir âlimin bulduğu keşfi diğer alimin inkâr etme hakkı yoktur. İbn Akîle, Kur'ân-ı Kerim'in farklı durumlara binâen nazil olduğunu iddia ederek ayet-i kerimeler ve sûreler arasında münâsebetin olmadığını zannedenlere cevap olarak şöyle seslenmektedir: "İş sizin zannettiğiniz gibi değildir. Bilakis Kur'ân-ı Kerim'in başından sonuna kadar ayet-i kerimeler arasında en güzel ve en mükemmel olarak tam bir münâsebet vardır. Fakat insanlar bu inceliği kavramada farklıdırlar. Bazıları bu münâsebeti uzak ve zayıf şekilde ortaya koyar, bazıları ise kuvvetli ve güzel olarak ortaya koyar. Netice itibariyle ayet-i kerimeler arası münâsebet vardır. Onun güzel veya zayıf şekilde ortaya çıkması anlama ve kavramayla orantılıdır."[155]
5. Bütün sûreler parça parça inmemiştir. En'âm ve kısa sûrelerin bir çoğunda olduğu gibi bazı sûreler, tek konuda ve topluca inmiştir. Parça parça indiğinin delili bu şekilde ortadan kalkınca, ayetler ve sûreler arasında münâsebeti niçin aramayalım?

İkinci İtiraz:

Kur'ân-ı Kerim'de ayet-i kerimeler ve sûreler arasında münâsebet arayan, hatibin sözünde veya şairin beyitlerinde ya da yazarın kitabında münâsebet arayan gibidir.

İtiraza Verilen Cevaplar

[154] Bakara 2/23.

[155] İbn Akîle, Muhammed b. Ahmed b. Saîdi'l-Hanefî (ö. 1150/1737), *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* 1. Baskı, Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât Câmiatü'ş-Şârikati'l-İmârât, İmârât, 1427h, VI, 299.

1. Öncelikle bu kıyas hiç alakası olmayan bir kıyastır. Beşer sözü ile noksan ve ayıptan münezzeh olan Yüce Allah'ın kelamının kıyası mümkün değildir.
2. Şu gayet açıktır ki, bir kişi farklı konularda ve çeşitli bölümlerde kitap yazdığı zaman, konular arasında ne kadar çok bağlantı oluşturur ve münâsebet kurarsa o kadar belağat yönü ve değeri artar. Ya Yüce Allah'ın kitabı nasıldır? Nitekim edebiyat derslerinde, kasidenin beyitleri arasındaki münâsebet ve hedeflerdeki irtibata ne kadar önem verdiklerini, şair ve yazarın sözü dağıtmadan, ahengi bozmadan ve iki metin arasındaki benzerliği ayırarak bir hedeften öbürüne güzel bir geçiş yaptığını gördük. O halde en fasih kelam ve en belagatlı Yüce Allah'ın sözlerinde bunlar nasıl olmaz?

Bu hususu, Âdil Ebu'l-A'lâ şöyle değerlendirmektedir: "Şevkânî'nin, 'Şair veya belağatçının sözünde münâsebet aramak abes üzerine abestir' sözünü aklı selim bulmuyoruz. Zira edebi tenkit ilminde bu şekildeki münâsebet kurmayı takdir eden yaygın bir araştırma vardır ki, buna tenkit ehli "organik birlik" adını vermektedirler. Aynı şekilde hiç şüphesiz birçok pratik araştırmalar ispatlamıştır ki, ileri gelen, eşsiz, üstün şairlerin ve yaratılıştan belagatçı büyük edebiyatçıların sözleri arasında münâsebet, özel bir ruh olarak dolaşmaktadır. Her birinin özel olarak sözlerinin içerisinde ve orijinal satırları arasında bunu bulmak mümkündür. Edebiyata düşkün yüksek duygu sahiplerine, şiirleri birbirinden ayırabilme imkânı sunmaktadır. Bunu ancak işin erbabı ve otorite sahibi kişiler idrak eder."[156]

"Münâsebet İlmi Bir Zorlama ve Yasaklanmış Görüşü Söylemektir" Diyenlere Cevaplar

1. Şevkânî'nin "Tefsir ve diğer (ilimlerde) nehyedilmiş bir konuyu üstlenmek ve o konuda sırf nehyedilmiş bir görüş beyan etmek caiz değildir" sözüne aynen katılıyoruz. Münâsebet ilmi zorlama ve rastgele hareket etmeye değil, iyi düşünmeye ve tefekkür etmeye muhtaç bir ilimdir. Gerekli ve hiçbir müfessirin boş veremeyeceği bir ilimdir. Zira manayı anlamada, görüşler arasında tercih etmede ve ayetler ile sûrelerin genel maksatlarını kavramada müfessire yardımcı olur. Daha bunun dışında da başka faydaları vardır. (Ayet-i kerimeler ve sûreler arasındaki) münâbet bazen

[156] Ebu'l-A'lâ, Âdil b. Muhammed, *Mesâbîhu'd-Dürer fî Tenâsübi Âyâti'l-Kur'âni'l-Kerim ve's-Suver,* el-Câmiatü'l-İslamiyye, Medine, 1425h, s. 34.

açık olur. Bazen de (kapalı olup) ince düşünce ve derin akıl yürütmeye ihtiyaç duyar. (Unutmayalım ki) münâsebetin gizli olması onu inkâr etmek ya da yok saymayı gerektirmez.[157]

2. "Ayetler ve sûreler arasındaki münâsebet konusunda söz etmek, Yüce Allah'ın kitabındaki hususlarla ilgili sırf yasaklanmış bir görüş ile konuşmaktır" cümlesine verilecek cevap: Bu nasıl kendisi hakkında sırf yasaklanmış görüş olmaktadır? Zira sahabe-i kiram bu hususta fikir beyan etmişlerdir. Peki onlar şer'an bunun caiz olmadığını bilmiyorlar mıydı? Konunun başında vermiş olduğumuz sahabe-i kiramın münâsebetle ilgili misaller bu hususta yeterlidir. Kur'ân-ı Kerim hakkında (şahsi) görüş beyan etmekten men eden haberlerin varlığı doğrudur. Ancak bunlar herhangi bir delile, kitap, sünnet ve bu ikisinden çıkarılan içtihatlara dayanmayan görüşlere hamledilir.

Bu iki âlimin görüşleri etrafında başka bir görüş daha vardır. Buna göre, iki alim mutlak manada münâsebet ilmine karşı olmamışlardır. Lakin onlar, bu işi zorlaştıran ve herhangi bir burhan ve delile bakmaksızın sadece kendi görüşleriyle konuşmaya çalışanları tenkit etmişlerdir. Aynı şekilde Arap lügatı ile onun üslupları ve tefsir ile Kur'ân ilimlerinde herhangi bir birikimi olmadan konuşanları ayıplamışlardır.

Münâsebet ilmine karşı çıkan ismi geçen iki alimin görüşlerini dikkatlice gözlemlersek görürüz ki, Iz b. Abdusselam mutlak olarak münâsebet ilmine karşı çıkmamakta, sözün tek konuda olmasını şart koşmaktadır. Bunun dışındakileri bir zorlama olarak değerlendirmektedir. Hatta İz İbn Abdusselam'ın "Münâsebet güzel bir ilimdir" sözüyle bu ilmi övdüğünü görmekteyiz.[158]

Aynı durum İmam Şevkânî için de geçerlidir. Ne var ki, Şevkânî, İz İbn Abdusselam'dan daha sert bir dil kullanmıştır. Tefsirinde ayet-i kerimeler ve sûreler arasında münâsebetin varlığına işaret eden bazı misaller vermiş ve bunları dile getirmiştir. Bir misal vermek gerekirse, اِنَّ اللّٰهَ اصْطَفٰٓى اٰدَمَ وَنُوحًا وَّاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَ

"Gerçekten Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim soyunu ve İmran soyunu âlemler üzerine seçkin

[157] Şerkâvî Salim, Ahmed Muhammed, *Mevkıfu'ş-Şevkânî fî Tefsîrihi mine'l-Münâsebet,* el-Ezher Üniversitesi Usûlü'd-Din Fakültesi, Kahire, 1425h, s. 34.

[158] Bkz. İz İbn Abdusselam, a.g.e, S. 221.

kıldı"[159] ayet-i kerimenin tefsirinde "Yüce Allah, râzı olduğu dinin İslam olduğunu, Allah'ın sevgisini elde etmenin ona tabi olmaktan geçtiğini ve ehl-i kitabın sadece hasetlerinden dolayı muhalefet ettiklerini belirttikten sonra, Rasûlüllah (s.a.v)'in peygamberliğini ikrar etmeye ve onun peygamberlik hanesinin ve risalet madeninin bir ferdi olduğunu açıklamaya başlamaktadır"[160] demektedir.

Muhammed İnâyetullah Sübhânî de Şevkânî hakkında şu değerlendirmeyi yapmaktadır: "İmam Şevkânî'nin özel bir fazileti ve yeri vardır. Onsuz bir konu hakkında kesin karar verilmez. Bu sözleri onun bu fikre karşı olduğu sonucuna varmamıza kâfi değildir. Nasıl olsun ki. Zira kendisi bu metodu onu savunanlardan daha çok kullanmıştır. Münasebet nizamını ortaya çıkaracak bir fırsat bulursa hemen o fırsatı değerlendirir ve onun üzerinde uzun uzun dururdu."[161]

5. Münâsebet İlminin Önemi ve Faydaları

Münâsebet ilmi yüce bir ilimdir. Onun önemi konusunda birçok âlim dikkat çekmiştir. Onlardan biri de "Kur'ân-ı Kerim'in birçok inceliği tertip ve bağlantılarındadır"[162] sözleriyle bu ilmin önemine işaret eden Fahruddin Râzî'dir. Suyûtî de *Mu'terakü'l-Akrân* isimli eserinde konu hakkında şunları ifade etmektedir: "Münâsebet ilmi müfessirlerin dikkatinden kaçan önemli bir ilimdir."[163] Bikâî, "Nahiv ilmine göre beyan ilminin önemi neyse, tefsir ilmine göre de münâsebet ilmi odur"[164] sözüyle, el-İz b. Abdusselam "Münâsebet, güzel bir ilimdir. Ancak cümlelerin irtibatının güzelliği, ünite birliğinin sağlanması ve başı ile sonunun bağlantılı olmasına bağlıdır"[165] sözüyle bu ilmi övmüşlerdir.

Münâsebet ilminin birçok faydaları vardır. Bunlardan en önemlilerini şöyle sıralamamız mümkündür:

1. Bu ilim nazmın inceliği ve tertibin sağlamlığı hususunda kafa yormamaktan dolayı kalpte meydana gelen şüpheyi giderir ve kalpte imanı

[159] Âlü İmrân 3/33.
[160] Şevkânî, *Fethu'l-Kadir,* I, 33.
[161] Sübhânî, Muhammed İnâyetullah, *İm'ânu'n-Nazar fî Nizâmi'l-Âyi ve's-Süver,* Dâru Ammâr, S. 36.
[162] Râzî, a.g.e, X, 110.
[163] Suyûtî, *Mu'terakü'l-Akrân* S. 48.
[164] Bikâî, *Nazmü'd-DurEr, I, 8.*
[165] İz İbn Abdusselam, a.g.e, S. 221.

artırır. Nitekim Bikâî konumuzla ilgili "Bu ilim ile iman kalpte iyice derinleşir ve akıla güzel bir şekilde yerleşir"[166] demektedir.

2. Münâsebet ilmi şerîatin sırlarını, hükümlerin hikmetlerini ve şer'î hükümler arasındaki gerçek irtibat miktarını idrak etmeyi ifade eder. Mesela قُلْ لِلْمُؤْمِنِينَ يَغُضُّوا مِنْ اَبْصَارِهِمْ وَيَحْفَظُوا فُرُوجَهُمْ ذٰلِكَ اَزْكٰى لَهُمْ *"(Resulüm!) Mümin erkeklere, gözlerini (harama) dikmemelerini, ırzlarını da korumalarını söyle. Çünkü bu, kendileri için daha temiz bir davranıştır."*[167] Ayet-i kerimesini okuduğumuz zaman "gözü kapatmak" ile "namusu korumak" arasındaki münâsebeti, ikisi arasındaki bağı ve tenâsübü, namusu korumanın ancak gözü (harama) kapatmakla mümkün olacağını anlarız. Kim gözünü harama dikerse (onun her an) zinaya düşme tehlikesiyle karşı karşıya olduğunu öğrenmiş oluyoruz.
3. Münâsebet ilmi aynı zamanda Kur'ân-ı Kerim'in mucizelerinden bir mucizedir. Zira bir kimse bir sûredeki nazım inceliklerini ve tertibindeki eşsizliği düşünürse, onun lafızlarındaki fesahat ve manalarındaki asalet yönünden mucize olduğu gibi, tertibi ve ayet-i kerimelerdeki nazmı yönünden de mucize olduğunu idrak eder. Şeyh Ebû Bekir en-Nîsâbûrî şöyle demektedir: "Kur'ân-ı Kerim'in belagat yönünden mucize olması, ancak ayet-i kerimeler ile sûreler arasındaki gizli ve kuvvetli münâsebete dayanmaktadır. Bu münâsebet o kadar ileri safhadadır ki, sanki Kur'ân-ı Kerim tertip ve birbiriyle irtibat yönünden tek bir kelimedir."[168] Benzer ifadeleri Fahruddin Râzî'nin Bakara Sûresi'nin son ayet-i kerimelerinin tefsirindeki şu sözlerinde bulmak mümkündür. "Bu sûrenin nazmının inceliklerini ve tertibindeki eşsizliği düşünen kişi, Kur'ân-ı Kerim'in lafız ve mana yönünden mucize olduğu gibi tertip ve ayet-i kerimelerinin nazmı yönünden de mucize olduğunu anlar. Herhalde 'O üslup yönünden de mucizedir' diyenler bunu kasdetmişlerdir."[169]
4. Münâsebet ilmi ayetlerin manalarını ve ayet-i kerimelerdeki maksadın sınırlarını kavramamıza yardımcı olur.

---

[166] Bikâî, a.g.e, I, 8.
[167] Nûr 24/30.
[168] Arafe, Bemyûnî, *el-Fasl ve'l-Vasl,* Mektebetü'r-Risâle, Kahire, Ty, s. 39.
[169] Suyûtî, *el-İtkân,* III, 323.

5. Bu ilimle Kur'ân'daki kıssaların tekrar edilmesinin sırrı ortaya çıkar. Zira her bir kıssanın bir yerde tekrar edilmesi, o yerin onunla münasip olmasından kaynaklanmaktadır. Bikâî, münâsebet ve Kur'ân'daki tekrarlardan doğan vehmin giderilmesinin önemi hakkında şöyle söylemektedir: "Kur'ân-ı Kerim'deki kıssaların tekrar edilmesi, bir kıssanın bir sûrede tekrarlanmasının ve o sûrede iddia edilen mananın sırları ancak bu ilimle ortaya çıkar. Bir sûrede ifade ettiği mana daha önce geçen sûrede ifade ettiği mananın aynısı değildir.
6. Kur'ân-ı Kerim'in tamamıyla ilgili, yalan ve şek içeren iddialarıyla iftirada bulunanların şüphelerini bertaraf etmek ve Kur'ân'da noksanlık ve tahrifatın olmadığını ispatlamak. Bu da ayet-i kerimeler arasındaki irtibatın, insan sözünde bulunmasının mümkün olmadığı şekilde, herhangi bir olumsuzluğa meydan verilmeden meydana gelmiş olmasıdır. Zemahşerî, konumuzla alakalı görüşlerini "Ve bu şekildeki deliller ve kendisinde bulunan harika üsluplar, kendisini bilen ve insaf sahibi insana keskin bir dil ile: 'Bu kesinlikle beşer sözü değildir' şeklinde nida ediyor"[170] sözleriyle ifade etmektedir.
7. Bu ilmin başka bir faydası; ayet-i kerimenin taşımış olduğu manalar arasından doğru anlamı tercih etmede yardımcı olmasıdır. Mesela وَالصَّآفَّاتِ صَفًّا *"Andolsun o saf bağlayıp duranlara"*[171] ayet-i kerimesinde "Saf bağlayıp duranlar" hakkında cumhur "meleklerdir" demiş, diğerleri "kuşlardır" demişlerdir. Doğrusu cumhurun görüşüdür. Zira sûrenin başı ile sonunu araştırırsak, sonunda meleklerin kendilerinden وَإِنَّا لَنَحْنُ الصَّآفُّونَ. وَإِنَّا لَنَحْنُ الْمُسَبِّحُونَ *"(Melekler): Biziz o saf saf dizilenler, biziz! Biziz o tesbih edenler, biziz!" derler"*[172] şeklinde bahsettiklerini görürüz.
8. Ayet-i kerimeler arasındaki münâsebeti bilmek, ayetleri güzel te'vîl etmeye, dikkatli anlamaya, fikirlerin birbirleriyle ilgili olan bağı ve lafızların uyumunu kavramaya yardım eder. Bir sûrede çeşitli sanatları,

[170] ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâikı Gavâzmi'zi't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl,* Matbaatu Mustafa Muhammed, Kahire, Ty, I, 497.
[171] Saffât 37/1.
[172] Saffât 37/165-166.

belagat güzelliği, verilen mesajın sağlam olması ve üslubunun mükemmelliğinde zirve yapmış olarak harika bir koordineye sahip olması Kur'ân-ı Kerim'in âdetlerindendir.

Kur'ân-ı Kerim'de, Yüce Allah'ın insanoğluna hidayet yolu kıldığı maksatlarından, akide, hüküm, ahlak, vaaz, kıssa ve bunlara benzer konular vardır. Kur'ân, maksatlar ve dağıtılmış gayeler esnasında bu manayı bütün ayet-i kerimelere yaymaktadır. Şayet Kur'ân, her bir türü tek bir yerde toplasaydı, maksada ulaştırma olan en büyük meziyetini kaybetmiş olacaktı. Zerkeşî, münâsebet ilminin faydalarını şöyle ifade etmektedir: "Münâsebet ilminin faydası, kelamın kısımlarının bazısını, öbür bazısı için bir başlangıç cümlesi yapması ve bu şekilde, (ayet-i kerimeler arası) irtibatı kuvvetlendirmesi ve netice itibariyle, bölümleri birbiriyle uyumlu sağlam bir binanın hali gibi bir eser oluşmasıdır."[173] Benzer ifadeleri Reşid Rızâ da kullanmaktadır: "Aklıma bir metot takıldı. O, akide, hüküm, vaaz, ibadet ve günlük hayattaki hükümler ve buna benzer Kur'ân'ın maksatlarının birbirleriyle karıştırılmasıyla karşımıza çıkan Kur'ân'ın üslubuna konulmuş özel bir metottur. İşte bu (özellik) okuyanın ve dinleyenin tek düzen olmasından dolayı bıkmasını önlemekte ve zindeliğini ve metodunu sürekli yenilemektedir."[174]

9. Münâsebet ilminin faydalarından birisi de, âlim ve müfessirin değerini öğrenmektir. Zira o, içine ancak derin bir anlayış ve sağlam bir ilim verilenlerin dalabileceği bir ilimdir. Zerkeşî bu gerçeği şöyle dile getirmektedir: "Münâsebet ilmi şerefli bir ilimdir. Onunla akıllar korunur, (bir konuda) konuşanın değeri ölçülür.[175]
10. Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemeye ve düşünmeye yardımcı olur. Ayet-i kerimeler arasındaki bağı bilen kimseye onu ezberlemesi ve üzerinde kafa yorması kolay gelir.

Netice olarak geçen bilgiler, bu büyük ilmin önemini ve faydalarını bize açıklamış oldu. Bundan dolayıdır ki, ilk âlimlerin ve onlardan sonra gelen âlimlerin bir çoğu bu ilme önem vermiş ve onu, Yüce Allah'ın kelamını anlama ve ayet-i kerimelerden hüküm çıkarmada kendilerine yardımcı kılmışlardır.

---

[173] Zerkeşî, *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân, I, 61-62.*

[174] Muhammed Reşîd Rızâ (ö. 1354/1935), *Tefsîru'l-Menâr,* Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Küttâb, (cilt sayısı 12) Kahire, 1990, II, 353.

[175] Zerkeşî, a.g.e, I, 35.

6. Münâsebet İlmiyle İlgili Eserler

Münâsebet ilmiyle ilgili yazılan eserler farklılık arz etmektedir. Zira bazıları bir kitapta sadece bir bâb (bölüm) olarak geçmektedir. Mesela, Zerkeşî'nin *el-Burhân fî Ulumi'l-Kur'ân* isimli kitabında ve Suyûtî'nin *el-İtkân fî Ulumi'l-Kur'ân* isimli kitabında münâsebet ilmi ancak bâb (bölüm) olarak zikredilmektedir.

İkinci nevi ise sadece münâsebet ilmine tahsis edilmiş eserlerdir ki, onları şöyle sıralayabiliriz:

1. el-Bikâî, İbrahim b. Ömer b. Hasani'r-Ribât b. Ali b. Ebî Bekir (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Suver*. Bu eser aslında bir tefsir olmakla beraber münâsebet konusu detaylı bir şekilde işlendiği görülmektedir.
2. Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr el-Gırnâtî (ö. 790/1388), *el-Burhân fî Tenâsübi Sûveri'l-Kur'ân.*
3. es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddin (ö. 911/1505), *Merâsıdü'l-Metâlıı fî Tenâsiki'l-Mekâtıı ve'l-Matâlıı.*
4. es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddin (ö. 911/1505), *Tenâsüku'd-Dürer fî Tenâsübi's-Sûver.*
5. es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddin (ö. 911/1505), *Esrâru't-Tenzîl.*
6. Ebu'l-A'lâ, Âdil b. Muhammed, *Mesâbîhu'd-Dürer fî Tenâsübi Âyâti'l-Kur'âni'l-Kerim ve's-Suver*.
7. Bâzmûl, Muhammed b. Ömer, *İlmu'l-Münâsebet fi's-Suver ve'l-Âyât.*
8. Muhammed Inâyetullah Sübhânî, *İm'ânü'n-Nazar fî Nizâmi'l-Âyi ve's-Suver*.
9. Muhammed Âmir Muhammed, *Eseru'l-Münâsebe fî Tevcîhi'l-Ma'na fi'n-Nassi'l-Kur'ânî.*
10. Abdulhamid el-Ferâhî el-Hindî, *Delâilü'n-Nizâm.*
11. Sâmî Atâ Hasan, *el-Münâsebe beyne'l-Âyât ve's-Suver*.
12. Abdullah el-Gammârî, *Cevâhiru'l-Beyân fî Tenâsübi Suveri'l-Kur'ân.*
13. Ahmed Ebû Zeyd, *et-Tenâsübü'l-Beyânî fi'l-Kur'ân.* Doktora tezi.
14. Hatice Îkiru'l-Arabî, *Lisâniyyetü'l-Hıtâbi'l-Kur'ânî.*

a. Münâsebet İlmiyle Bağı Olan Eserler

1. el-Hatîbü'l-İskâfî (ö. 420/1029), *Dürratü't-Tenzîl ve Gurratü't-Te'vîl.*
2. Ebû Ca'fer İbnü'z-Zübeyr el-Gırnâtî (ö. 790/1388), *Mielâkü't-Te'vîli'l-Kâtı' bi Zevî'l-İlhâd ve't-Ta'tîl fî Tevcîhi Müteşâbihi'l-Lafz min Âyi't-Tenzîl.*
3. Mecdüddin Muhammed b. Yakup el-Fîrûzâbâdî (ö. 817/1414), *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitabi'l-Azîz.*
4. es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddin (ö. 911/1505), *Katfü'l-Ezhâr min Keşfi'l-Esrâr.*

aa. Fevâsıl İlmi ve Ayet Başlarıyla İlgili Eserler

1. Muhammedü'l-Hasnâvî, *el-Fâsılatü fi'l-Kur'ân.*
2. Hüseyin Nassâr, *el-Fevâsıl*
3. Hüseyin Nassâr, *Fevâtihu's-Süver.*
4. Abdullah Mahmud Şahâte, *Ehdefü Külli Sûra ve Makâsıdühe fi'l-Kur'âni'l-Kerim.*

ab. Münâsebet İlmine Önem Veren Bazı Tefsirler

1. el-Bikâî, İbrahim b. Ömer b. Hasani'r-Ribât b. Ali b. Ebî Bekir (ö. 885/1480), *Nazmü'd-Dürer fî Tenâsübi'l-Âyât ve's-Suver.*
2. Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît.*
3. Tahir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr.*
4. Seyyid Kutub, *fî Zilâli'l-Kur'ân.*
5. Said Havva *el-Esas fi't-Tefsir.*

ac. Münâsebet İlmine Önem Veren İ'câz Eserleri

1. İbn Ebi'l-İsba', *Tahrîru't-Tahbîr.*
2. es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebû Bekir Celâlüddin, *Mu'terakü'l-Akrân.*
3. Abdulkâhir el-Cürcânî, *Delâilü'l-İ'câz.*
4. er-Râfiî, *İ'câzü'l-Kur'ân.*
5. Âişe Abdurrahman, *İ'câzü'l-Beyânî ve Mesâilü İbni'l-Ezrak.*
6. Ahmed Ahmed Bedevî, *min Belâgati'l-Kur'ân.*

İKİNCİ BÖLÜM

İBN ÂŞÛR'UN TEFSİRİNDE MÜNÂSEBET KONUSUNU İŞLERKEN UYGULADIĞI KÂİDELER VE METODU

Geçen bölümde İbn Âşûr, hayatı ve eserleri ile münâsebet ilmi, ortaya çıkışı, önemi ve hakkındaki âlimlerin görüşleri incelenmişti. Şimdi sıra konunun aslına girmeye geldi. Ki o da bu tezin esasını oluşturan "İbn Âşûr'un Tefsirinde Münâsebet"dir. İbn Âşûr'un münâsebet konusundaki metoduna girmeden önce İbn Âşûr'un münâsebet ilmindeki yeriyle ilgili bir giriş yazılacaktır. Daha sonra İbn Âşûr'un münâsebet ilmini sunmadaki metodu ve kâideleri genel olarak yazılacaktır. Sonra O'nun münâsebet ilmi konusuna verdiği önemden ve bu şerefli ilme gösterdiği itinaya işaret eden yönlerinden bahsedilecektir.

A. İBN ÂŞÛR'UN MÜNÂSEBET İLMİNDEKİ YERİ VE ÖNEM ATFETTİĞİ YÖNLERİ

İbn Âşûr'un münâsebet ilmi ile Kur'ân'ın i'câzını irtibatlandırdığı görülmektedir. Onun ayet-i kerimeler arasındaki münâsebeti açıklamaya çok önem verdiği ilk etapta göze çarpmaktadır. Münâsebetin, Kur'ân-ı Kerim'de ayetler ve konular arasındaki sağlam irtibatı sağladığı ve ayet ile anlamlarını kusursuz olarak anlamada müfessire yardımcı olacağı görüşündedir. Merhum bu konuda şöyle demektedir: "Münâsebet ilminden maksat, onunla Kur'ân arasında sıkı bir irtibat ve tefsir ile de sağlam bir ilişki olmasıdır. Zira surelerin başında birçok yerde bunun faydası tahakkuk etmektedir. Müfessirin bunların arasındaki münasebetten kendisini soyutlaması mümkün değildir."[176]

1. İbn Âşûr'un Münâsebet İlmindeki Yeri

İbn Âşûr, ayetlerin tertibini Kur'ân'ın mu'cizelerinden biri ve onun bu şekilde düzenlenmesinin, Yüce Allah katından indiğine kesin delil olduğu görüşündedir. Bundan dolayı bu konuya çok önem vermekte ve sekizinci mukaddimede şöyle söylemektedir: "Tefsirimde Kur'ân'ın i'câz yönlerine, Arap belagatı nükte ve kullanma üsluplarına çok önem verdim. Aynı şekilde ayetler arasındaki münâsebete de çok önem verdim. Zira bu önemli bir noktadır."[177] Bu sözler İbn Âşûr'un münâsebet ilmine ve ayetler arasındaki irtibata ne kadar önem verdiğine açık bir şekilde işaret etmektedir. İbn Âşûr her ne kadar kendinden önce geçen Fahruddin Râzî ve Bikâî gibi bazı

[176] Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 70.
[177] İbn Âşûr, a.g.e, I, 8.

müfessirlerin üstünlüğünü kabul etse de, bazı münâsebet konularında onları yeterli görmemektedir. Bundan dolayı bu eksiğin kapanması ve yeterli olanın öne alınması konusunda çok hırslıdır. Yani bu şu anlama gelmektedir; İbn Âşur daha önce yaşamış olan müfessirlerden bulduğu her şeyi herhangi bir tenkide tabi tutmadan ve onları ayıklamadan hemen almamıştır. Bilakis onlar üzerinde kafa yormuş, sonra ondan hüküm çıkarmıştır. Şayet onu güzel gördüyse övmüş, güzel görmediyse yetersizliğini ifade etmiştir.

a. İbn Âşûr'un Ayetler Arasındaki Münâsebet Konusundaki Yeri

İbn Âşûr'un, zaman zaman münâsebet ve Kur'ân'ın mükemmel tertibi karşısında durduğunu ve onun insan gücüyle yazılamayacağını ilan ettiğini görüyoruz. Ona göre bu i'câzın en bâriz örneklerindendir. Bu tertibin bundan daha güzel olması, sırlar hazinesine ulaşması, daha fazla fayda elde edilmesi ve maksada ulaşılması mümkün değildir.

aa. Her Ayet-i Kerimede Münâsebet Araması

İbn Âşûr, Kur'ân-ı Kerim'in tertibinin Rasûlüllah (s.a.v)'den tevkîfî olduğu görüşündedir. O halde ayetler arasındaki münâsebet mutlaka araştırılmalıdır. Zira her harf Yüce Allah tarafından konulmuştur ve o harfin orada bulunmasının mutlaka bir sırrı vardır. İbn Âşûr'un şu cümlesi buna işaret etmektedir: "Harfler, ayetler ve sûreler arasındaki tertip ve koordine Rasûlüllah (s.a.v) tarafından tayin edilmiştir. O halde asıl olan Kur'ân ayetleri ile devamında gelen ayet arasında gaye, geçişlilik ve bitişik nizam sözleri gibi hususlarda mutlaka bir münâsebet olması gerekir."[178]

Bunun gibi İbn Âşûr'un münâsebet hakkında en çok etkilendiği müfessir sayılan Fahruddin Râzî de bu konuda şöyle demektedir: "Kim (Kur'ân'daki münâsebeti) düşünmez, onun üzerinde kafa yormaz ve ilâhî tevfîk kendisine yardımcı olmazsa Kur'ân-ı Azîm'de zikredilen harika sırlara vakıf olamaz. Dışarıdan kötü bir tertip olarak görür. Hâlbuki o tertip en mükemmel şekildedir."[179]

[178] İbn Âşûr, a.g.e, I, 79.
[179] Râzî, a.g.e, XXVI, 389.

Aynı durum İbn Âşûr için de geçerlidir. O her ayette münâsebet aramıştır. Hatta ileride görüleceği gibi zorlanmaksızın gizli olanlarda bile bu münâsebeti araştırmıştır. Aynı şekilde İbn Âşûr, nüzûl sırasına göre ayetler arasında münâsebet aranmayacağı, sadece tevkîfî tertibe göre ayetler arasında münâsebet aranabileceği görüşündedir. Buna bir yerde işaret ederek şöyle ifade etmiştir: "Bunun delillerinden biri de الْفَاءِ "fe", لَكِنْ "lâkin", بَلْ "bel" ve istisnâ edatlarının bulunmasıdır. Nüzûl esnasında bu edatların bulunması, kendinden önceki ile sonraki arasında bir bağlantı tayin etmemektedir."[180]

Sonuç olarak, İbn Âşûr Kur'ândaki her ayet için münâsebet aramıştır. Bu hususta Zerkeşî'nin şu sözünü de şahit olarak sunmuştur: "Bazı araştırmacı şeyhler 'Ayetlerde münâsebet aranmaz, diyenler hataya düşmüşlerdir' dediler. Hâlbuki bir ayette ilk aranacak şey, kendinden öncekini tamamlıyor mu? Yoksa müstakil bir ayet mi? Şayet müstakil ise kendinden önceki ayet ile arasında ne gibi bir münâsebet var? İşte bu toplayıcı bir ilimdir."[181] İbn Âşûr'un tefsirini okuyan, İbn Âşûr'un bunu açıkça tatbik ettiğine ve her ayet için münâsebet aradığına şahit olacaktır.

ab. İbn Âşûr'un Peş Peşe Gelen Bazı Ayetlerdeki Münâsebeti Reddetmesi

İbn Âşûr'a göre ayetlerin tertibi tevkîfîdir. Bundan dolayı ayetler arasında mutlaka bir bağ olması gerekir. Ancak O, bir ayet ile yanındaki arasında bir bağ olmasının zaruri olmadığı görüşündedir. Münâsebetin açık olmasının da zaruri olmadığı kanaatindedir. Dolayısıyla bir müfessirin onu bulmak için kendisini zorlamaması lazımdır.

Bununla beraber Kur'ân-ı Kerim'in her ayetinde münâsebet aramayanlara karşı çıkmaktadır. Ancak peş peşe gelen bazı ayetler arasında bir irtibatın olmadığı şeklindeki düşünceye katılmamaktadır. Böyle olsa da o nadirdir. Ancak genel olarak ayet ile sûre arasında bir münâsebet olur. Bu da ona göre iki sebepten olur:

Birincisi, Kur'ân-ı Kerim'in bir ders kitabı olmayıp, birinci dereceden hidâyet ve ıslah kitabı olmasıdır. Bu konuda şöyle söylemektedir: "Kur'ân ayetlerinde bir konudan başka bir konuya geçişte kuvvetli bir irtibatın olması gerekmez. Zira Kur'ân-ı Kerim konu başlıkları düzenlenmiş, meseleleri maddeler halinde tertiplenmiş bir ders kitabı

[180] İbn Âşûr, a.g.e, I, 79-80.
[181] ez-Zerkeşî, el-Burhân, I, 37.

değildir. Bilakis hatırlatma ve öğüt verme kitabıdır. O ümmet için hidâyet, yasama, öğüt ve talim kitabıdır. Bazen aralarında irtibat ve fer'i bir münâset olmaksızın bir konu ile başka bir konuyu bir arada toplayabilir. Burada birinci maksadın akabinde ikinci maksadın inmesi yeterlidir."[182]

İkincisi, münâsebet şartı olmaksızın, bir ayet-i kerimenin, Kur'ân sûrelerinin birinde belirli bir yerde yanındakine eklenmesinin emredilmesidir. Bundan dolayı şöyle der: "Ayet-i kerimenin kendinden öncekiyle arasındaki münâsebet ortaya çıkmayabilir. Dolayısıyla bu durum müfessiri şaşkınlığa sürüklememelidir. Çünkü bu sebeple inmiş olmasıyla ayet bulunduğu yere konulmuştur. Ayet-i kerime içinde geçtiği ve yerleştirildiği sûrenin iniş müddeti boyunca vuku bulmuş bir sebeple inmiş olabilir ki, böylece bu ayet-i kerime inişin son bulduğu ayet-i kerimenin ardından okunmuş olur."[183]

Bundan dolayı, İbn Âşûr müfessirlerin münâsebet olduğu şeklindeki sözlerine rağmen bazı ayetlerdeki münâsebeti kabul etmez. Ancak genel olarak her hâlükarda da münâsebeti redetmez. Geçen ayet ile arasında münâsebet olmadığına işaret eder. Bunu reddettikten sonra ayetin içerisinde genel bir münâsebet kurmaya ya da ayetin sûre ile veya sûrenin maksadı ve konusu ile münâsebet kurmaya çalışır.

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَوا أَضْعافاً مُضاعَفَةً وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ وَاتَّقُوا النَّارَ الَّتِي أُعِدَّتْ لِلْكافِرِينَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَالرَّسُولَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ

"Ey iman edenler! Kat kat artırılmış olarak faiz yemeyin. Allah'tan sakının ki kurtuluşa eresiniz. Kâfirler için hazırlanmış olan ateşten sakının. Allah ve Peygambere itaat edin ki, size de merhamet edilsin."[184]

Mesela, bu ayetler, Uhud savaşının anlatıldığı ayetler arasında gelmiştir. Müfessirler buradaki münâsebeti açığa çıkarmak için çalışmışlardır. İbn Âşûr onların görüşlerini naklettikten sonra buradaki münâsebeti uzak görmektedir. Sebebini de ayetin konum itibariyle yasama zaruriyetine bitişmesinden dolayı emir babından olmasına bağlamaktadır. Râzî şöyle demektedir: "Bazı insanlar 'Yüce Allah mü'minlere

[182] İbn Âşûr, a.g.e, II, 465.
[183] İbn Âşûr, a.g.e, II, 466.
[184] Âl-i İmrân 3/130-132.

din işlerinde kendileri için en uygun durumu bildirdikten sonra emir ve yasakla ilgili bir konuya girmiş oldu, derler."[185]

Kaffâl ise şöyle demektedir: "Bu ayetin geçen Müşriklerle ilgili ayetlerle bir irtibatı olması mümkündür. Zira onlar, faizden elde ettikleri mallarla o askerlere harcamalarda bulunmuşlardı. Bu durumun Müslümanlara mal toplamak için (fâize teşvik etmeye) bir etken olması mümkündür. Çünkü Müslümanlar da o şekilde askerlerine yardım etmek suretiyle Müşriklerden hakkıyla intikam almaya güç yetirebilmeleri mümkün olabilirdi. İşte bu şekilde Yüce Allah onlara bunu yasakladı. Faiz alma ve diğer konularda yasaklandığınız hususlarda Yüce Allah'tan korkun ki kurtulaşa erebilirsiniz."[186]

İbn Âşûr bu görüşlerin hepsini zayıf görmekte ve şöyle demektedir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَأْكُلُوا الرِّبَوا *'Ey iman edenler! Faiz yemeyin'* yasağı yasamanın hazırlıksız gelmesidir. Fakat Uhud gününden bahsederken bizim bu konuya geçmemizi tayin etmektedir. Sonra bu sırada ayetler arasındaki münâsebet yönü açıkça görülmemektedir. O da önceki zayıflıktadır. İlk önce bana göre burada münâsebet aranmaz demeye ihtiyaç yoktur. Zira sûrenin nüzûl müddeti uzundur. Kur'ân'ın nüzûlü esnasında bazı hâdiseler meydana gelir de sûrenin bir cümlesi olur. Bunu sekizinci mukaddimede açıklamıştım. Ayet kendinden önce nâzil olan ayetten hemen sonra nâzil olur ve oraya yazılır. Aralarında münâsebet bulunmaz. O söz ile öncekine tabi olmuştur."[187]

Ancak ayetler arasındaki münâsebeti reddettikten sonra, sûrenin konusu ve ayetin bulunduğu yerdeki konumuyla ile ilgili başka münâsebetleri zikretmektedir. Mesela, حافِظُوا عَلَى الصَّلَواتِ *"Namazlara devam edin"*[188] ayeti ile "مَا لَمْ تَكُونُوا تَعْلَمُونَ *Allah'ın size bilmediklerinizi öğrettiği şekilde"*[189] ayeti arasındaki münâsebeti kabul etmemesi. Bu ayet ile daha önce geçen ve boşanma ve evlilikle ilgili bazı hükümlerden bahseden ayetler arasındaki münâsebeti bulmak için uzun çalışmalardan sonra, İbn Âşûr'un bu ayet ile önceki ayetler arasında münâsebet olmadığına hükmettiğini görüyoruz. Ona en

---

185 Râzî, a.g.e, IX, 363.
186 Suyûtî, Celâleddin Abdurrahman b. Ebî Bekir, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr,* Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, Suûdiyye, 1424/2005, III, 63.
187 İbn Âşûr, a.g.e, IV, 84-85.
188 Bakara 2/238.
189 Bakara 2/239.

uygun olan, bunu reddetmemesi ve kendisine zor geldiği ve gizli kaldığını ifade etmesiydi. Bu kabilden bazı müfessirlerin namaz ayeti ile daha önce geçen yasama ayetleri arasındaki münâsebeti çok güzel açıkladıklarını görmekteyiz. Bazı müfessirlerin bu güzel münâsebeti "İnsan ile Yüce Allah arasındaki alaka ancak namaz ile kurulabilir. Zira namaz insana disiplin öğretir. Yüce Allah da insanın evlilik hayatında disiplini öğrenmesini istiyor. Bu disiplin ise ancak namazdaki disiplin ile elde edilebilir. Bundan dolayı Yüce Allah namazı (devam ederek) muhafaza etmeyi emretti. Zira onu (devamlı ikame ederek) muhafaza eden evliliği de muhafaza eder.

Bazen de muayyen bir kısımdaki münâsebeti reddi kısa tutar. Mesela, bir ayet ile sûrenin konusu arasında genel bir münâsebetin varlığı ispat edilmesine rağmen peşpeşe gelen iki ayet arasındaki münâsebeti reddetmesi gibi. Misal يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنِ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ *"Senden fetva istiyorlar. Deki: "Allah size kelâle (babasız ve çocuksuz kimse) nin mirası hakkında hükmünü açıklıyor: Çocuğu olmayan, fakat kız kardeşi bulunan bir kişi ölürse, bıraktığı malın yarısı o (kız kardeşi)nundur."*[190] Ayet hakkında şöyle demektedir: "Bu ayet ile daha önceki ayet veya ayetlerle aralarında bir münâsebet söz konusu değildir. Bunların tertibinin peşpeşe gelmesi ancak nüzül sırasından ve miras hukukunu zikrederken kelâle ayetiyle olan münasebetinden dolayıdır."[191]

İbn Âşûr, Kelâle ayeti ile mü'minleri Yüce Allah'ın ipine sarılmayı emreden önceki ayet arasındaki münâsebeti reddeder. Bununla beraber fukahâ arasında kelâle[192] ayeti olarak bilinen bu ayet ile kelâle hükümlerinin tam olarak zikredilen sûrenin başındaki ayetler arasındaki münâsebeti zikretmektedir.

b. İbn Âşûr'un Sûreler Arasındaki Münâsebet Konusundaki Yeri

[190] Nisâ 4/176.
[191] İbn Âşûr, a.g.e, VI, 63.
[192] Kelâle: Âlimler, "Kelâlenin babası ve oğlu olmayan kişidir" görüşünde ittifak etmişlerdir. Buna asil ve fer olarak anne ve kız da girmektedir. Anne, baba, kız ve erkek çocuk. (es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-Beyân an Tefsîri'l-Kur'ân.)* III,270,

Birinci bölümde Kur'ân sûrelerinin tertibi hakkındaki ulemânın görüşlerini tartışmıştık. Dolayısıyla burada o konuya temas etmeyeceğiz. Üzerine birçok şeyin yerleştiği konu hakkında İbn Âşûr'un görüşü burada arz edilecektir. O'nun yüz on dört sûre arasındaki münâbetleri anlatırken ya da anlatmadan geçerkenki hali sözlerine yansımaktadır.

İbn Âşûr sûreler arasında münâsebetin aranmasına karşı çıkanlardan sayılır. Bu konuda kendisi şöyle demektedir: "Sûrelerin bazısının bazısından hemen sonra gelmesinde münâsebet araştırma konusunda müfessiri haklı görmüyorum."[193]

Kendisinden gelen nakillere bakılırsa onun ayetler arasındaki münâsebeti kabul ettiği, sûreler arasındaki münâsebeti kabul etmediği görülür. Bilakis bunu tefsir için ihtiyaç saymaz. Belki onu tefsir için külfet olarak görmektedir. Zaten görüşünü de Kur'ân sûrelerinin tertibinin tevkîfî değil, ictihâdî olduğu düşüncesi üzerine binâ etmiştir. Sûrelerin tertibiyle ilgili sözlerinde bu görüşüne şöyle işaret etmiştir: "Bu gün elimizde bulunan Mushaf, Hz. Ebû Bekir zamanında toplanıp yazılan ve Hz. Osman zamanında çoğaltılarak çeşitli şehirlere gönderilen Mushaf'tır. Mushaf'taki sûrelerin tertibi Rasûlüllah (s.a.v) zamanında oluşturulmuştur. Şüphesiz mufassal sûreler Kur'ân'ın sonunda idi. Bundan dolayı farz namazlarda sûre okumak, bazı namazlarda uzun mufassalları, bazısında orta mufassalları ve bazısında ise kısa mufassalları okumak sünnettir. Mushaf'taki ilk uzun sûrelerin tertibi de Rasûlüllah (s.a.v) döneminden gelmektedir. Bunun dışındakiler için de farklı ihtimal söz konusudur."[194]

Sûrelerin ictihâdî olduğunu, sahabenin mushaflarındaki tertibin elimizde bulunan mushafın dışında olmasını delil göstererek şöyle demektedir: "Rasûlüllah (s.a.v) döneminde sahabelerin kendileri için yazdıkları mushaflardaki sûrelerin tertibi muhtelif idi."[195] Sonra Hz. Osman'ın mushafına muhâlif şekilde sûreleri tertip eden sahabeleri, Abdullah b. Mes'ûd (r.a) ve Ali (r.a)'ı zikretti ve Hz. Âişe (r.a)'ın görüşünü delil olarak sundu.

[193] İbn Âşûr, a.g.e, I, 8.
[194] İbn Âşûr, a.g,e, I, 86-87.
[195] İbn Âşûr, a.g,e, I, 87.

Bununla beraber bazı yerlerde, sûreler arasındaki münâsebet konusunda kendi görüşüne muhalefet ettiğini görüyoruz. Bazen buna ima ile işaret etmekte, bazen de açık olarak iki sûre arasındaki münasebeti ifade etmektedir.

Sûreler arasında münâsebeti zikrettiği yerler:

1. Kadir suresindeki إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ "*Biz onu (Kur'ân'ı) Kadir gecesinde indirdik"*[196] ayet-i kerimesinin tefsirinde şöyle demektedir: "Mushafın tertibinin kuvvetliliğinden birisi de Kadir sûresinin, Beyyine ve ondan sonra gelen sûrelerden ayet sayısı az olmasına rağmen Alak sûresinden hemen sonra gelmesidir. Sanki أَنْزَلْنَاهُ "*Biz onu indirdik"* ayetindeki هُ (hu=onu) zamirinin, Alak sûresiyle nüzûlü başlayan Kur'ân'a döndüğünü ima etmektedir.

İbn Âşûr'un zikrettiği bu yorum, çok güzel ve ince bir münasebettir. Ancak o, bunun i'câzı (Kur'ân'ın mucize oluşunu) gerektiren bir münâsebet olduğunu açıklamamıştır. Sadece kendi görüşüne göre bu şekliyle sahabenin tertip ettiği Kur'ân'ın tertibinin ne kadar kuvvetli olduğuna işaret etmiştir.

2. Kureyş sûresinin Fîl sûresinden sonra gelmesindeki tertip yönü hakkında şöyle demektedir: "Kurrâ ve Sîre'sinde İbn İshak, Kureyş sûresinin Fîl suresinin فَجَعَلَهُمْ كَعَصْفٍ مَأْكُولٍ *"Ve onları, yenilmiş ekin yaprağı gibi yaptı"*[197] ayetiyle alakalı olmasını câiz görmüşlerdir. Kurtubî[198] şöyle demiştir: "Bu, Mücâhid'in sözünün ve İbn Cübeyr ile İbn Abbas'tan gelen rivayetlerin anlamındadır. Zemahşerî[199] şöyle demektedir: 'Bu şiirdeki tadmin menzilindedir. Onun manası bir beytin kendinden önceki beytle alakalı olmasıdır. Hatta bu alaka olmazsa mana doğru olmaz. Onlar şunu kasdetmektedirler. Her ne kadar bu sûre müstakil bir sûre olsa da tıpkı bir ayetin ya da ayetlerin kendinden önceki ayet ya da ayetlere ilhâk olunduğu gibi, Fîl sûresine ilhâk olmuştur."[200]

Bu delili böyle nakletmesi, İbn Âşûr'un kendisinin de sûreler arasında münâsebetin varlığını kabul ettiğine işaret etmektedir. Tevkîfî olmadığı için sûreler arasında münâsebet yoktur, şeklindeki görüşüne bizzat kendisi de ikna olmamıştır.

---

[196] el-Kadr 97/1.
[197] el-Fîl 105/5.
[198] Kurtubî, a.g.e, XX, 207.
[199] Zemahşerî, a.g.e, IV, 801.
[200] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 555.

3. Kehf sûresi. Mushafın tertibinin tevkîfî olmadığı görüşünde olmasına rağmen, Kehf sûresinin mushafın ortasına konmasıyla ilgili açıklama yaptığını, sahabenin bu fiilini övdüğünü ve bunun çok güzel bir münâsebet yönü olduğunu ifade ettiğini gördüm. Öyle ki okuyucu, "İbn Âşûr Kur'ân sûrelerinin tevkîfî olduğunu söyleyenlerle beraber olsaydı da, onun sûreler arasındaki münâsebet ile ilgili ilminden istifade etseydik" diye temenni ederdi. Zira o sûreler arasındaki münâsebeti reddetmiş ve Kehf sûresinin tertibiyle ilgili "Kur'ânî Kerâmet" başlığında bir yazı kaleme almıştır. O bu sûrenin Yüce Allah'ın Rasûlüllah (s.a.v)'in Kur'ân'ı tertip ederken ashabına ilham etmesiyle buraya koymalarının çok güzel bir münâsebet olduğunu zikretmektedir.

ba. İbn Âşûr'un Kehf Sûresinin Tertibinden Çıkardığı Sonuçlar

1. Kehf sûresi yaklaşık olarak mushafın yarısındadır. Zira bu sûrenin başlarında bulunan وَلْيَتَلَطَّفْ[201]cümlesindeki التَّاءُ (te) harfi Kur'ân harflerinin ortasını teşkil etmektedir.

2.Bu sûre mushafın tam ortasına konmuştur. Onda Kur'ân cüzlerinin yarısı olan on beşinci cüzün sonu ve on altıncı cüzün başlangıcı olan قالَ أَلَمْ أَقُلْ لَكَ إِنَّكَ لَنْ تَسْتَطِيعَ مَعِيَ صَبْراً *"Hızır dedi ki: "Doğrusu sen benimle asla sabredemezsin demedim mi sana?"*[202] ayet-i kerimesi vardır.

3. Kur'ân'ın ilk yarısı الْحَمْدُ لِلَّهِ "*Hamd Allah'adır"*[203] şeklinde başladığı gibi, ikinci yarısı olan bu sûre de الْحَمْدُ لِلَّهِ "*Hamd Allah'adır"*[204] şeklinde başlamaktadır.[205]

2. Genel Olarak İbn Âşûr'un Münâsebet İlmini İşlerken Takip Ettiği Metod ve Kâideler

İbn Âşûr'un tefsiri, münâsebet hakkındaki sözleri, bu konulardaki araştırmalara ve yorumlara bakınca, münâsebeti ifade etme ve ondan bahsetme konusunda nasıl bir metot takip ettiğini anlamış olduk. Şayet imkân olursa bir nokta üzerine misal zikrederek onu özetleyebilmemiz mümkündür. Zira misal onun işaret ettiği metodu

[201] el-Kehf 18/19.
[202] el-Kehf 18/18.
[203] el-Fatiha 1/1.
[204] el-Kehf 18/1.
[205] Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, XV, 244-245.

açıklamada en uygun yoldur. Aynı şekilde İbn Âşûr'un takip ettiği metodu okuyucunun kolay anlayabilmesi için her misalde münâsebet yerini de izah edeceğiz.

a.Bir Âyet-i Kerîmenin Tefsirine Başlamadan Önce, Şayet Varsa Genellikle Münâsebeti Zikretmesi

İbn Âşûr tefsirinin en belirgin özelliklerinden birisi de bir âyet-i kerîmenin tefsirine başlamadan önce onda bulunan münâsebet veya münâsebetleri ifade etmesidir. Tefsirine bakıldığında bu ilk etapta farkedilmektedir. Belki bu özellik müellifi diğer müelliflerden ayıran ve kendisine özgün bir özelliktir.

b. Bazı Münâsebetleri Uzun Uzun Anlatırken, Bazılarını Kısa Tutması

Genel olarak sözü orta halli tutmuş ve münasebetten başka şeylere de işaret etmiştir. Kısa olarak anlattığı münâsebete misal, فَاطِرُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا وَمِنَ الْأَنْعَامِ أَزْوَاجًا يَذْرَؤُكُمْ فِيهِ لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ *"O göklerin ve yerin yaratıcısıdır. O sizin için kendi nefsinizden eşler ve hayvanlardan da çiftler yaratmıştır. O, sizi bu düzen içerisinde üretip çoğaltıyor. O'nun benzeri olan hiçbir şey yoktur. O, her şeyi işitir ve görür."*[206]

Burada benzetmenin reddedilmesi (Müşriklerin) Yüce Allah'a kızları nisbet etmesini kapsamaktadır. لَيْسَ كَمِثْلِهِ شَيْءٌ وَهُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ "*O'nun benzeri olan hiçbir şey yoktur. O, her şeyi işitir ve görür*"[207] ayet-i kerimesinin جَعَلَ لَكُمْ مِنْ أَنْفُسِكُمْ أَزْوَاجًا "*O sizin için kendi nefsinizden eşler yaratmıştır"* ayet-i kerimesinin hemen akabinde gelmesi aradaki münâsebete işarettir.

c. Münâsebet Gizli de Olsa Açık da Olsa Onu Açıklaması

Münâsebet zor olduğu ve öğrenmesi kolay olmadığı zaman İbn Âşûr bunu açıklamakta ve "Münâsebet gizlidir veya burada aklı çalıştırmaya ihtiyaç var ya da zahiren burada münâsebet yok" demektedir. Daha sonra da külfete girmeksizin şaşırtıcı bir şekilde onu ortaya çıkarır. İşte bu İbn Âşûr'un münâsebeti ifade etmesinde kendisine has özelliğidir.

---

[206] eş-Şûrâ 42/11.
[207] eş-Şûrâ 42/11.

ca. Gizli Münasebetlerden Misaller ve İbn Âşûr'un Onların Zorluğunu Açıklaması

Mesela Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَقَالُوا لَوْلَا نُزِّلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ قَادِرٌ عَلَى أَنْ يُنَزِّلَ آيَةً وَلَكِنَّ أَكْثَرَهُمْ لَا يَعْلَمُونَ (37) وَمَا مِنْ دَابَّةٍ فِي الْأَرْضِ وَلَا طَائِرٍ يَطِيرُ بِجَنَاحَيْهِ إِلَّا أُمَمٌ أَمْثَالُكُمْ مَا فَرَّطْنَا فِي الْكِتَابِ مِنْ شَيْءٍ ثُمَّ إِلَى رَبِّهِمْ يُحْشَرُونَ (38) "*Dediler ki: 'Ona Rabbinden bir mucize indirilmeli değil miydi?" De ki: "Şüphesiz ki Allah, bir mucize indirmeye kâdirdir, fakat çokları bilmezler'. Yeryüzünde yürüyen hiçbir hayvan ve iki kanadıyla uçan hiçbir kuş yoktur ki, sizin gibi birer ümmet olmasınlar. Biz kitapta hiçbir şeyi eksik bırakmamışızdır, sonra hepsi Rablerinin huzurunda toplanırlar."*[208]

İbn Âşûr der ki: "Kâfirlerin Rasûlüllah (s.a.v)'den ayet istemeleri ile Yüce Allah'ın yeryüzündeki hayvanları ve iki kanadıyla uçan kuşları zikretmesi arasında ne gibi bir münâsebet olabilir?"

İbn Âşûr ayet-i kerimenin tefsirine başlamadan, burada bir karmaşıklık ve gizlilik olduğunu açıklamakta, sonra da önceki ve sonraki ayetlerle bu ayet arasında irtibat kurmakta ve bizim için biraz zor olmasına rağmen, okuyucunun kolayca anlayabileceği oldukça kolay güzel bir münâsebeti ortaya çıkarmaktadır.

Baştan bunun manasının karmaşık, sonunun ise daha çok karmaşık ve siyak sibak yönünden ise konumunun gizli münâsebet olduğunu açıklamaktadır. Yani, bütün canlı türlerini yaratan ve onların her bir ferdini türün özelliklerine sahip bir ümmet (topluluk) haline getiren, sizin teklif ettiğiniz şeklinde onun kuvvet ve kudretinin azametini gösterecek bir ayet (mucize) getirmekten aciz değildir. Ancak siz istediğiniz şeye cevap verilmemesinin hikmetini anlayacak kapasitede değilsiniz. Daha sonra ayet-i kerime şöyle devam etmektedir: وَالَّذِينَ كَذَّبُوا بِآيَاتِنَا صُمٌّ وَبُكْمٌ "*Ayetlerimizi yalanlayanlar, sağır ve dilsizlerdir."*[209] Ayet-i kerimede münâsebet gayet açıktır. Yani onun manası "Siz (yeryüzündeki) hayvanlar ve (gökyüzündeki) kuşlar âleminde Yüce Allah'ın vahdaniyetine delalet eden ayetleri idrak edemezsiniz."[210]

[208] el-En'âm 6/37-38.
[209] el-En'âm 6/39.
[210] İbn Âşûr, a.ge, VII, 214-215.

Şayet ayet-i kerime açıksa, oradaki münâsebeti kısaca zikretmekte ve açık olduğuna işaret eden sözlerle onu açıklamaktadır. "Mesela, لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ *"Orada onların bir inlemeleri vardır. Bunlar orada (sağır olup) bir şey de işitemezler"*[211] ayet-i kerimesindeki münâsebet buna örnektir. Burada زَفِيرٌ (zefîr=inleme) kelimesinin zikredilmesi ile sonunda da kâfirlerin cehennemde duyma yetilerini kaybetmeleri arasında bir münâsebet söz konusudur. Zira وَهُمْ فِيهَا لَا يَسْمَعُونَ "*Bunlar orada (sağır olup) bir şey de işitemezler"* cümlesinin لَهُمْ فِيهَا زَفِيرٌ *"Orada onların bir inlemeleri vardır"* cümlesine atfedilmesi gerekti. Zira inleyenin durumu işitilmesidir. Yüce Allah bu münâsebetle onların azabın şiddetinden dolayı o kâfirlerin duyma yetilerini kaybettiklerini haber vermektedir. Ayet-i kerimenin siyakı, maksadı ifade hususunda sözü uzatmaya gerek duymayacak kadar gayet açıktır."[212]Münâsebet oldukça açık olması nedeniyle İbn Âşûr sözü fazla uzatmamaktadır.

c.b. Açık Münâsebetlerden Misaller

Münâsebet çok açık olduğu zaman, orada münâsebetin olduğunu zikretmekte yetinip, başka bir şey zikretmemektedir. Tıpkı, وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ فَيُضِلُّ اللَّهُ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي مَنْ يَشَاءُ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ *"Biz, her peygamberi, ancak bulunduğu kavminin diliyle gönderdik ki, onlara apaçık anlatsın. Bu itibarla Allah dilediğini sapıklıkta bırakır, dilediğini de hidayete erdirir. O her şeye galibdir, hükmünde hikmet sahibidir"* ayetinin tefsirinde yaptığı gibi. "Buradaki münâset ayet için fâsıla münâsebetidir. Bu ayet-i kerimenin كِتَابٌ اَنْزَلْنَاهُ اِلَيْكَ *"Bu Kur'ân öyle büyük bir kitaptır ki, onu sana indirdik"* ayet-i kerimesinden hemen sonra gelmesi aradaki münâsebetin açık olduğunu göstermektedir."[213] Bazen de münâsebeti tafsilata girmeden zikretmektedir. Ancak bu onun tefsirinde nadirdir. Zira o münâsebetlerin çoğunda ayetler arasındaki asıl maksada işaret etmektedir. Bunları maddeler halinde şöyle sıralamamız mümkündür.

d. Genellikle Münâsebeti Kesin İfadeler İle Belirtmesi ve Bazen de İhtimalden Bahsetmesi

[211] el-Enbiyâ 21/100.
[212] İbn Âşûr, a.g.e, XVII, 153.
[213] İbn Âşûr, a.g.e, XIII, 186.

Bazen de لعلّ (umulur ki) ve benzeri lafızlar ile ihtimal olarak sunmaktadır. İbn Âşûr'un tefsirini okuyan münâsebet yerlerini bulmada zorluk çekmez. Zira o münâsebetin mevcudiyetini açıkça belirtmektedir. İleride İbn Âşûr'un münâsebetin mevcudiyetini bildirirken kullandığı lafızlar ve adeten münâsebet ve sıla olmama ihtimali olan yerlerde kesin olmayan lafızlar hakkında tam bir bahis gelecektir.

Bir ayet-i kerimenin o anda bir sorunu çözmek için inmiş olması veya nüzûl sebeplerine muvâfık olması nedeniyle, kendi metodu gereği zaman zaman peş peşe gelen iki ayet-i kerime arasında burada belirli bir münâsebet yoktur, dediği genellikle zayıf ve kesin olmayan üslupları kullandığı da görülmektedir. Sonra da münâsebet lafzını ihtimalen zikretmeye başlar.

Bu da İbn Âşûr'un inceliğine işaret eden ilmi bir emanet olarak değerlendirilebilir. Zira o bir yerde münâsebetin varlığı hususunda tam kanaatkâr değilse لعل (lealle=umulur ki), يجوز (yecûzü=caizdir), ربما (rubbemâ=belki), قد تكون المناسبة (kad tekûnü münâsebe) gibi ihtimal bildiren lafızlarla işaret etmektedir. Mesela, يَاأَيُّهَا النَّبِيُّ إِنَّا أَحْلَلْنَا لَكَ أَزْوَاجَكَ اللَّاتِي آتَيْتَ أُجُورَهُنَّ وَمَا مَلَكَتْ يَمِينُكَ مِمَّا أَفَاءَ اللَّهُ عَلَيْكَ وَبَنَاتِ عَمِّكَ وَبَنَاتِ عَمَّاتِ..) *"Ey peygamber! Biz bilhassa sana şunları helâl kıldık: Mehirlerini vermiş olduğun eşlerini, Allah'ın sana ganimet olarak ihsan buyurduklarından sahip olduğun cariyeleri, amcalarının kızlarından, halalarının kızlarından."*[214] Buradaki münâsebet, Peygamber (s.a.v)'in evlenmesi durumunda O'nunla evlenmesi helal olan kadınların zikredilmesiyle, Peygamber (s.a.v)'in Zeyneb ile evlenmesinden sonra münâfıkların bununla ilgili gereksiz konuşmalarından bahseden daha önceki ayetler arasındadır.

İbn Âşûr şöyle demektedir: "Herhalde burada münâsebet, bu ayet-i kerimenin, münâfıkların Rasûlüllah (s.a.v)'in Zeyneb Bintü Cahş ile evlenmesinden sonra 'O evlatlığının (boşanmış) helali (eşi) ile evlendi" şeklinde bir dedikodu yapmalarını bildiren ayet-i kerimenin akabinde gelmesidir. Yüce Allah bu ayette Rasûlüllah (s.a.v)'e helal olan kadınlar zümresine onu da katmak istedi. Ta ki insanlar tereddütte kalmasın ve boşboğazlar onları fitneye düşürmesinler."[215]

[214] el-Ahzâb 33/50.
[215] İbn Âşûr, a.g.e, XXIII, 62.

Münâsebet ihtimaline, âdeti gereği İbn Âşûr, münâsebetin mevcudiyetinin kesin olmaması durumunda لعل (lealle=umulur ki) lafzıyla ifade etmiştir.

Şimdi İbn Âşûr'un, münâsebetin varlığını kesin görmeyip kat'iyyet bildirmeyen, ancak ihtimal ifade eden يجوز (yecûzü=caizdir) lafızını kullandığının misalini vereceğiz.

Yüce Allah şöyle buyuruyor:

إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الَّذِينَ يُقَاتِلُونَ فِي سَبِيلِهِ صَفًّا كَأَنَّهُمْ بُنْيَانٌ مَرْصُوصٌ وَإِذْ قَالَ مُوسَى لِقَوْمِهِ يَاقَوْمِ لِمَ تُؤْذُونَنِي وَقَدْ تَعْلَمُونَ أَنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ فَلَمَّا زَاغُوا أَزَاغَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الْفَاسِقِينَ *"Allah, kendi yolunda kenetlenmiş bir duvar gibi saf bağlayarak savaşanları sever. Bir zaman Musa, kavmine: 'Ey kavmim! Benim, Allah'ın size gönderdiği elçisi olduğumu bildiğiniz halde niçin beni incitiyorsunuz?' demişti. Onlar eğrilince, Allah da kalblerini eğriltti. Allah fasıkları doğru yola iletmez."*[216]

Münâsebet, cihâd hakkında Rasûlüllah (s.a.v)'e itaat emri ile Musa (a.s)'ın kavminden bahsedilmesi arasındadır. İbn Âşûr, cihâd ve Rasûlüllah (s.a.v)'e itaati emreden ayet-i kerimeden sonra gelen ve Musa (a.s)'ın kavminin kıssasının zikredildiği ayet-i kerimedeki münâsebetin gizli olduğunu söylemektedir. Burada münâsebetin olmama ihtimalini de zikretmektedir. Daha sonra da ويجوز (ve yecûzü=ve caizdir) lafzını kullanarak münâsebet olma ihtimalinden de şöyle söz etmektedir: "Bu (ayet-i kerimenin), daha önce geçen ve Rasûlüllah (s.a.v)'e eziyet verme ve de Yüce Allah'a en sevimli ameli yerine getirme hususunda verdikleri söze vefasızlık olan, dînî kemalât yolundan çıkarak Rasûlüllah (s.a.v)'a kötülük yapma gibi davranışlar hakkında Müslümanları uyarmak için Yüce Allah'ın içerisinde misal verdiği ayet-i kerimeyi tamamlayan olması da caizdir. Müslümanları tıpkı Musa (a.s)'ın kavminin Musa (a.s)'a verdikleri eziyetin, onların eğrilmelerine ve sapıtmalarına sebep olduğu gibi, onların da aynı duruma düşmelerinden sakındırıyor olması da caizdir. Bu yönden bakıldığında, kavminin Musa (a.s)'a eziyeti, onun taatine ve rızasına uymamalarıdır. Yüce Allah'ın şu ayette işaret ettiği işte budur: يَا قَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلا تَرْتَدُّوا عَلى أَدْبارِكُمْ

[216] es-Saf 61/4-5.

فَتَنْقَلِبُوا خاسِرِينَ *"Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı kutsal toprağa girin, geriye dönmeyin, yoksa kayba uğrarsınız."*[217]

Birçok müfessirin düşünemediği bu ince münâsebeti, İbn Âşûr kesinlik ifade etmemekle birlikte ortaya çıkarmıştır. Bu da İbn Âşûr'un metodunun ne kadar dikkatli ve emin olduğu şeklinde değerlendirilir.

e.Münâsebeti Ararken Zorlamadan Sakınması

Aslında bu durum İbn Âşûr'un sadece tefsiri et-Tahrîr ve't-Tenvîr'de değil ilmi şahsiyetinde açıkça görülmektedir. Bütün eserlerinin zorlamanın her türlüsünden uzak olduğunu görürüz. Tefsiri oldukça kolay, basit, okuyucunun anlamada zorlanmayacağı bir eserdir.

Bununla beraber münâsebet ilmi, ayet, cümle ve sûreler arasında irtibat kurmadaki zorluklar ve buna benzer durumlardan dolayı, aklı çalıştırmaya ihtiyaç duyulan bir ilim olarak değerlendirilmektedir. Ancak İbn Âşûr'un zorluklardan uzak olduğunu görmekteyiz. Yukarıda geçtiği gibi, onun tefsiri karmaşıklığa sevkedecek ve okuyucuyu yıldıracak bazı zor durumlarda detaya girmeyip münâsebetin olmadığını itiraf etmesi buna delil olarak yeter.

Açık olarak münâsebetin bulunması zaruri değildir. Dolayısıyla müfessire onu bulmak için kendisini zorlamaması gerekir. Bilakis İbn Âşûr, mutlaka münâsebet bulmak adına kendisini zorlayanları şu sözleriyle kınamaktadır: "Rasûlüllah (s.a.v)'in belirli bir yere konulmasını emrettiği ayetlerin sayısı azdır. O zaman müfessir, kendisini münâsebete ulaştıracak bir imkân bulursa onu araştırması gerekir. Şayet böyle bir imkân yoksa onu terkeder ve kendisini zora sokmaz."[218]

İbn Âşûr, Kur'ân'ın ilk olarak bir hidayet kitabı olduğunu şahit göstererek, yersiz münâsebet arayanlara şu sözleriyle karşı çıkmaktadır: "Kur'ân ayetlerinde bir konudan başka bir konuya intikal etmek kuvvetli bir irtibatı gerektirmez. Çünkü Kur'ân, başlıkları düzenlenmiş, konuları birbirinden ayrılmış bir ders kitabı değildir. Lakin o

[217] İbn Âşûr, a.g.e, XXVIII, 177; Ayrıca ayet için bkz. Mâide 5/21.
[218] İbn Âşûr, a.g.e, II, 465.

hatırlatma ve nasihat kitabıdır. O ümmetin hidâyet, yasama, nasihat ve talim-terbiyesi konularında nazil olan vahiylerin toplamıdır. Onda aralarında irtibatın gerekli olmadığı ve münâsebetin fer'î ve ayrıntısının bulunmadığı iki şey yanyana gelebilir. Bu hususta ikinci konunun birinci konunun hemen akabinde inmesi veya bir ayet-i kerimenin Kur'ân'ın herhangi bir sûresinden belirli bir yere ilhak olunmasının emredilmesi yeterli olabilir."[219]

Şu da malumdur, bazı münâsebetler nasda açıktır. Bazıları ise ayet ve sûrelerin maksatları gereği, düşünmeye, akıl yürütmeye ve bazı çıkarımlara ihtiyaç duyar. Yani bu, ayetin, sûrenin ana teması ve çeşitli konularıyla irtibatını bilmeye, siyak-sibak ve nüzûl sebeplerini ile zamanını gözetmekle beraber düşünüp taşınmaya ve tefekkür etmeye dayalı ictihâdî bir iştir. Aynı zamanda şunu ilave etmek gerekir ki, müfessir bilir ya da bilmez, ancak ayet-i kerimeler arasında münâsebet ve maksatlar mutlaka vardır. Lakin o bazen açık, bazen de kapalı (gizli) olur. Müfessir onu göremezse bulmak için kendisini zorlaması caiz olmaz. Zira bu tasvip edilmez.

f. Münâsebeti İzahta Şiir ve Arap Atasözleriyle İstişhadda Bulunması

İbn Âşûr'un, Kur'ân-ı Kerim'deki münâsebetleri açıklarken bazen şiirlere ve Arap atasözlerine başvurduğu görülmektedir. Zira şiir Abdullah b. Abbas (r.a)'ın da ifade ettiği gibi Arapların divanıdır. Lügatta da oldukça birikimli olan İbn Âşûr ayet-i kerime ve sûreler arasındaki münâsebeti izah ederken zaman zaman şiir ve Arap atasözlerine müracaat etmektedir. Şimdi bu konu, misalleriyle beraber izah edilecektir.

fa. Şiir ile İstişhadda Bulunması

İbn Âşûr tefsirde imam olduğu gibi lügatta da imamdır. Lügat konusunda da birçok eseri vardır. Onun çok yerde şiir ile delil sunmasında yadırganacak bir durum yoktur. Münâsebetin kolay anlaşılması için onları ifade ederken şiir ile delil göstermektedir. Mesela Nûr Sûresi'nin ilk ayetlerinden, الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ واحِدٍ مِنْهُما مِائَةَ جَلْدَةٍ *"Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüz sopa vurun"*[220] ayet-i kerimesindeki münâsebet buna örnektir. Sûre herhangi bir giriş yapmadan doğrudan

[219] İbn Âşûr, a.g.e, II, 465.

[220] en-Nûr 24/2.

zinâ eden kadın ve zinâ eden erkekle başlamış ve الفاء (fe) harfiyle bağlantı kurmuştur. Konu, cümlenin başlığı ve tercümesi olarak gelmiş ve bundan dolayı da sonunda cevap kuvvetinde olduğunu bildiren الفاء (fe) harfinin, evvelinde ise şart cümlesi anlamında gelmiştir. O zaman ayet-i kerimenin açılımı "Zinâ eden kadın ve zinâ eden erkek, bu sûrede indirilen ve farz kılınan" şeklinde olmaktadır. Bu muhatabın bilgilenmesini gerektirince cümle "O ikisinin hükmünü istiyorsanız, onlardan her birine yüz sopa vurun" kuvvetinde olmaktadır. الفاء (fe) Harfinin durumu böyledir. Mübteda suretindeki kelimeden sonra geldiğinde, bu mübteda muhatap için durumu öğrenmek için rağbet etmek manasındadır. Tıpkı Sîbeveyh'in Kitab isimli kitabındaki وَقَائِلَةٌ خَوْلَانَ[221] فَانْكِحْ فَتَاتَهُمْ şiirinde olduğu gibi. Bu şiirin açılımı,[222] وَأُكْرُومَةُ الْحَيَّيْنِ خِلُّو كَمَا هِيَا ...

"هَذِهِ خَوْلَانُ، أَوْ خَوْلَانُ مِمَّا يُرْغَبُ فِي صِهْرِهَا فَانْكِحْ فَتَاتَهُمْ إِنْ رَغِبْتَ şeklindedir."[223]

Nefislere korku salma ve zinâkara sopa vurulması emrinde mübalağa için (fe) harfini kullanması gayesiyle Yüce Allah'ın kuvvetli ve doğrudan giriş şeklindeki (ifadesini) şiir ile delillendirerek açıklamaktadır. Sonra bu şiir beytini münâsebeti zihinlere yaklaştırmak için verdiğini zikretmektedir.

Başka bir misal. وَلَا تَقْعُدُوا بِكُلِّ صِرَاطٍ تُوعِدُونَ وَتَصُدُّونَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِهِ وَتَبْغُونَهَا عِوَجًا وَاذْكُرُوا إِذْ كُنْتُمْ قَلِيلًا فَكَثَّرَكُمْ وَانْظُرُوا كَيْفَ كَانَ عَاقِبَةُ الْمُفْسِدِينَ *"Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı (gönderdik): "Ey kavmim, dedi, Allah'a kulluk edin, sizin O'ndan başka bir ilâhınız yoktur. Size Rabbinizden açık bir delil geldi: Ölçüyü ve tartıyı tam yapın, insanların eşyalarını eksik vermeyin, düzeltildikten sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın; eğer inanan (insan)lar iseniz, böylesi sizin için daha iyidir!" Tehdit ederek, inananları Allah yolundan alıkoyarak ve o yolun eğriliğini arayarak öyle her yolun başında oturmayın. Düşünün ki siz az idiniz de O sizi çoğalttı. Bakın ki bozguncuların sonu nasıl olmuştur"*[224] ayet-i kerimeleridir.

Münâsebet, yeryüzünde fesat çıkarmaktan nehyedilmesinin cümlede sonraya bırakılmasıdır. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Allah yolundan saptırılması ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ "*Eğer inanan (insan)lar iseniz, böylesi sizin için daha iyidir!"* cümlesinden sonra gelmesi ve geçen emir-yasak sırasına uyulmaması ve ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَكُمْ cümlesiyle devam

---

[221] خولان (Havlân, yüksek bir nesebe sahip Yemen'de bir kabile ismidir. (ez-Zübeydî, *Tâcu'l-Arûs,* III, 493).

[222] Bu beyitler Kitab isimli kitapta mevcuttur. Müellif Sîbeveyh lakaplı Amr b. Osman (ö. 180), Mektebetü'l-Hancî, Kahire, 1408/1988, I, 139.

[223] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 145.

[224] el-A'râf 7/85-86.

etmesidir. Çünkü cümle, (insanları) tevhide, sonra da salih amele çağırarak başlaması üzerine düzenlenmiştir. Buradaki münâsebet, her ikisinin de muhataplar için maslahat olmasıdır. Daha sonra da şayet onlar mü'min iseler, bunun onlar için daha hayırlı olduğunu beyan eden cümle ile devam etmektedir. Cümle, onları iman konusunda tekrar uyararak ve onun salih amel için şart olduğunu haber vererek devam etti. İmanı zikretmesiyle tekrar imana rağbet edenlere engel olmayı yasaklayan cümle ile devam etmektedir. Bunun misali İmriü'l-Kays'ın şu şiiridir:

كَأَنِّي لَمْ أَرْكَبْ جَوَادًا لِلَذَّةٍ ... وَلَمْ أَتَبَطَّنْ كَاعِبًا ذَاتَ خُلْخَالِ

وَلَمْ أَسْبَإِ الرَّاحَ الْكُمَيْتَ وَلَمْ أَقُلْ ... لِخَيْلِي كُرِّي كَرَّةً بَعْدَ إِجْفَالِ[225]

Kur'ân-ı Kerim vesilesiyle Şiir arasındaki benzerlik, sistemlerin daha belirgin hale gelmesi için konuşmanın yeniden düzenlenmesidir.

.

f.b. Atasözleriyle İstişhadda Bulunması

Şiir manaları açıkladığı gibi, Arap atasözleri de Arapların kullandığı sanatsal üsluplardandır. Müfessirler de açıklarken ayet-i kerimeleri tefsir ederken bu yönü ihmal etmemişlerdir. İbn Âşûr da açıklamayı kolaylaştırmak için birçok yerde bu üslubu kullanmıştır. Şimdi münâsebeti zikrederken onun Arap atasözlerinden verdiği misallerden söz edeceğiz.

إِنَّ الَّذِينَ يُجَادِلُونَ فِي آيَاتِ اللَّهِ بِغَيْرِ سُلْطَانٍ أَتَاهُمْ إِنْ فِي صُدُورِهِمْ إِلَّا كِبْرٌ مَا هُمْ بِبَالِغِيهِ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ *"Kendilerine gelmiş kesin bir delil olmaksızın, Allah'ın ayetleri hakkında mücadele edenlerin göğüslerinde ancak yetişemeyecekleri bir kibir vardır. Sen hemen Allah'a sığın. Çünkü her şeyi işiten ve gören O'dur."*[226]

---

[225] Beyt İmriü'l-Kays'a aittir. لَمْ أَتَبَطَّنْ Karnımı koymadım (güzel bir kadının karnı üzerine koymadım) demektir. الكاعب Göğsü kabarık cariye demektir. الخلخال Ayağa takılan bilezik gibi halka. Halhal. Beytin manası, "Hiçbir asil ata binmeksizin ve kadınlardan istifade etmeksizin gençlik geçip gitti." Bkz. el-Batalyûsî, el-Vezîr Ebû Bekr Âsım b. Eyyûb(ö. *521 -1052), Dîvânü Reîsi'ş-Şuarâi Ebi'l-Hârisi'ş-Şehîri bi İmrii'l-Kays,* Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, Beyrut, 2016, S. 136; İbn Âşûr, a.g.e, VIII, 24.

[226] el-Mü'min 40/56.

Âyet-i kerîmedeki münâsebet, Yüce Allah'ın mü'minlere yardımından bahseden ayet-i kerimelerden sonra, kâfirlerin inadından bahseden ayet-i kerimeler arasındadır.

Âyet-i kerîmeler, Yüce Allah'ın daha önceki peygamberlere ve mü'minlere yardım ettiği gibi, Rasûlüllah (s.a.v) ve mü'minlere de yardım edeceğini va'd ettiğini bildirdiği haber ile tamamlanmaktadır. Kavminin inadı karşısında sabretmeyi ve Rabbine ibadete yönelmeyi emretti. Bunun akabinde, delilsiz olarak Yüce Allah'ın ayetleri hakkında mücâdele edenlerin zikredilmesi, الشَّيْءُ بِالشَّيْءِ يُذْكَرُ "Bir şey başka şeyle zikredilir" meşhur atasözüne binâen gelmiştir. İşte bu münâsebetten dolayı (ayet-i kerimelerdeki konu), Rasûlüllah (s.a.v) onların içinde olanı bilsin, onların kendisini yalanlamalarının ondaki bir noksanlık ve onu yalanlamanın normal olmadığını, bilakis onları Rasûlüllah (s.a.v) ve ona tabi olanların halk arasında değer verilmeyen kişiler olması nedeniyle onları yalanlamaya iten şeyin onların içindeki kibir olduğunu bilsin diye haksız olarak tartışma sebeplerinden olan inatçıların içlerinde bulunanı ortaya çıkarma hususuna intikal etmektedir. Bunun benzeri bir ayet-i kerimede Yüce Allah, قَدْ نَعْلَمُ إِنَّهُ لَيَحْزُنُكَ الَّذِي يَقُولُونَ فَإِنَّهُمْ لَا يُكَذِّبُونَكَ وَلَكِنَّ الظَّالِمِينَ بِآيَاتِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ *"Onların söylediklerinin seni üzdüğünü elbette biliyoruz. Onlar aslında seni yalanlamıyorlar, fakat, o zalimler Allah'ın âyetlerini inkâr ediyorlar"*[227] buyurmaktadır.[228]

Geçen ayet-i kerimede kâfirlerin inadı ve Yüce Allah'ın ayetleri hakkında tartışmalarının zikredildiği ayetler ile Yüce Allah'ın Rasûlüllah (s.a.v) ve mü'minlere yardımından bahseden ayetler arasındaki münâsebetin açık olmadığı gayet ortada idi. İbn Âşûr الشَّيْءُ بِالشَّيْءِ يُذْكَرُ "Bir şey başka şeyle zikredilir" atasözünü zikredince münâsebet anlaşılmış oldu. Zira, iki mevzu birbiriyle bağlantılıdır.

g. Âyet-i Kerîme İçin Tezyîl Münâsebeti Zikretmesi

Tezyîl, "Anlamayan kişi için mananın ortaya çıkması ve anlayan için de tekid olması gayesiyle aynı anlamı ifade eden lafızların tekrar edilmesi sanatıdır."[229]

---

[227] el-En'âm 6/33.

[228] İbn Âşûr, a.g,e, XXI, 172.

[229] el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah (ö. takriben 39), *es-Sanâateyn,* el-Mektebetü'l-Unsuriyye, Beyrut, 1419, S. 413. en-Nüveyrî, Şehâbüddin (ö. 733), *Nihâyetü'l-Ereb fî Fünûni'l-Edeb,* 1. Baskı, Dâru'l-Kütüb ve'l-Vesâikı'l-Kavmiyye, Kahire, 1423, VII, 140.

Tezyîl, ilk olarak İbn Âşûr'un ortaya koyduğu üsluplardandır. Zira birçok münâsebette, münâsebet açık olarak görülsün diye ayet veya cümlenin tertibini tekrar ettiğine şahit olmaktayız. Onun sadece tefsirinde, 793 defa tezyîl kelimesini zikretmesi, lügat üsluplarından olan bu çeşide ne kadar önem verdiğine işaret etmektedir. Ancak o bu terimi aynı şekilde ayetin fasılasına işaret etmek için de kullanmaktadır. Bazen de münâsebet yerine tezyîl lafzını kullandığı da olmaktadır. Ayet-i kerimenin fâsıla münâsebeti konusunda zikrettiğine misal şu ayet-i kerimedir: قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ كَانَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ وَكَفَرْتُمْ بِهِ وَشَهِدَ شَاهِدٌ مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى مِثْلِهِ فَآمَنَ وَاسْتَكْبَرْتُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ *"De ki: 'Ne dersiniz, eğer bu Kur'an Allah tarafından ise ve siz de onu inkâr etmişseniz, bununla birlikte İsrailoğulları'ndan bir şahit de onun bir benzerini (Tevrat'ta görüp) inanmışken siz hala büyüklük taslarsanız (haksızlık etmiş olmaz mısınız)? Şüphesiz ki, Allah zalim bir topluluğu doğru yola iletmez."*[230]

Bu âyet-i kerîmeyle ilgili İbn Âşûr şöyle demektedir: "إِنَّ اللَّهَ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ "*Şüphesiz ki, Allah zalim bir topluluğu doğru yola iletmez"* cümlesi mukadder cevabu'ş-şart cümlesi için tezyîl ve aynı zamanda ta'lildir. O zaman mana "Şayet onu inkâr ettiğiniz halde Kur'ân'ın Allah'tan bir vahiy olduğu ortaya çıksa ve bir şahit de onun hak olduğuna şahitlik etse ona yakinen iman edeceğinizi mi zannediyorsunuz? Yüce Allah sizi hidâyete erdirmez. Çünkü siz zalimlersiniz. Yüce Allah zalim bir topluluğu kesinlikle hidâyete erdirmez" şeklinde olmaktadır."[231]

Görüldüğü gibi İbn Âşûr münâsebeti basit ve açıkça göstermek için âyet-i kerîmenin kelimelerinin tertibini tekrarladı. Bu da tezyîlin ta kendisidir.

Başka bir misal. قُلْ لَوْ أَنَّ عِنْدِي مَا تَسْتَعْجِلُونَ بِهِ لَقُضِيَ الْأَمْرُ بَيْنِي وَبَيْنَكُمْ وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ *"De ki: Sizin çabuk gelmesini istediğiniz azab benim elimde olsaydı, benimle sizin aranızdaki durum herhalde sonuçlanmış olurdu. Allah, zulmedenleri en iyi bilendir"*[232] ayet-i kerimesidir.

İbn Âşûr buradaki münâsebeti tezyîl yolu ve ayet-i kerimenin tertibini tekrar etmek suretiyle açıklamaktadır. "وَاللَّهُ أَعْلَمُ بِالظَّالِمِينَ '*Allah, zulmedenleri en iyi bilendir'* cümlesi tezyîldir. Yani, Yüce Allah azabın geciktirilmesinin hikmetini ve onun inme

---

[230] el-Ahkâf 46/10.
[231] İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 19.
[232] el-En'âm 6/58.

vaktini benden ve herkesten daha iyi bilmektedir. Sizin çabuk olarak gelmesini istediğiniz azabı yanında bulunduran O (Yüce Allah) alîmdir, habîrdir."[233]

İbn Âşûr'un tezyîl lafzını fâsıla manasında kullandığına bir misal vermek istiyoruz. Zira daha önce onun bu lafzı fâsılayı ifade etmek için yani ayet-i kerimenin sonunun münâsebetini ayet-i kerimenin kendisi için kullandığına şahit olduk. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي الثُّلُثِ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصَى بِهَا أَوْ دَيْنٍ غَيْرَ مُضَارٍّ وَصِيَّةً مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ عَلِيمٌ حَلِيمٌ *"Bu takdirde kardeşler mirasın üçte birini zarara uğratılmaksızın aralarında eşit olarak taksim ederler. Bu paylar ölenin vasiyeti yerine getirilip ve varsa borcu ödendikten sonra verilir. Bunlar, Allah tarafından bir emirdir. Allah her şeyi bilen ve yarattıklarına çok yumuşak davranandır."*[234]

Buradaki münâsebet, عَلِيمٌ حَلِيمٌ ayet-i kerime için münâsebetü'l-fâsıladır. Zira tezyîl, اللَّهَ كانَ عَلِيماً حَكِيماً وَاضِحُ الْمُنَاسَبَةِ cümlesiyledir diyerek sözü kısa tutmuştur.[235] İbn Âşûr, bu ayet-i kerimedeki tezyîlden, ayetin tamamının manası için sonunun münâsebetini kasdetmiştir.

h. Daha Önce Hiç Kimsenin Açıklamadığı Münasebetlere Temas Etmesi

Bu nokta İbn Âşûr'un tefsir metodunun en bariz özelliği, daha önce hiçbir müfessirin dile getirmediği münâsebetleri zikretmesidir. Bazen o, bir münâsebeti izah ederken kendisinden önce hiç kimsenin aklına gelmediğini ifade etmektedir. Başka tefsirleri araştırırsak, kendisinden önce bazı münâsebetleri herhangi bir müfessirin temas etmediğini görürüz. İşte bu, İbn Âşûr'un ilminin genişliğine ve münâsebeti tesbitte zekâsının ne kadar keskin olduğuna işaret etmektedir. Mesela Vâkıa Sûresi'nde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَفُرُشٍ مَرْفُوعَةٍ إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْشَاءً فَجَعَلْنَاهُنَّ أَبْكَارًا عُرُبًا أَتْرَابًا لِأَصْحَابِ الْيَمِينِ *"Ve yükseltilmiş döşekler üstündedirler. Biz kadınları yeniden inşa ettik (yarattık). Onları bâkireler yaptık. Hep yaşıt sevgililer, Sağın adamları içindir."*[236]

---

[233] İbn Âşûr, a.g.e, VII, 270.
[234] en-Nisâ 4/12.
[235] Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, IV, 262.
[236] el-Vâkıa, 56/34-38.

Münâsebet, الفرش "döşekler" kelimesi ile الحور العين *"iri gözlü huriler"*[237] ayet-i kerimesi arasındadır. İbn Âşûr, الفرش "döşekler" kelimesinden sonra الحور العين *"iri gözlü huriler"* den bahsedilmesiyle ilgili şunları aktarmaktadır: "Evde dinlenme vaktinde yaslanma ve uzanma (yeri) sayılan döşeklerden zikredilince, hemen akla bu döşeklerde kendileriyle sohbet edilebilecek iri gözlü huriler gelmektedir. Yüce Allah onların vasıflarını anlatmaktadır. إِنَّا أَنْشَأْناهُنَّ إِنْشاءً "*"Ve yükseltilmiş döşekler üstündedirler. Biz kadınları yeniden inşa ettik (yarattık)"* cümlesi refikaların vasıflarıyla ilgili akla gelebilecek soruyu açıklamak gayesiyle gelmiştir.أَنْشَأْناهُنَّ cümlesinde bulunan هُنَّ (o bayanlar) zamiri kelamda zikredilmeyip kafalarda nakşedilmiş (iri gözlü hurilere) dönmektedir."[238]

Bu münâsebet, الفرش kelimesini aile veya döşek manasına alındığı zaman anlaşılan mana üzerine bina edilmiştir. Şayet "iri gözlü huriler" şeklinde tefsir edilirse, o zaman münâsebet gayet açık olur. İbn Âşûr diğer tefsirlerin hiç birisinde bulamadığım kendisine özgün bir tarzda الفرش kelimesini aile şeklinde tefsir etmiştir. Yüce Allah bu kelimeden sonra iri gözlü hurilerden bahsetmiştir. Zira onlar bu döşeklerde sohbet (arkadaşlık) edilecek varlıklardır.

Başka bir misal, Yüce Allah Kehf Sûresi'nde إِنَّا جَعَلْنَا مَا عَلَى الْأَرْضِ زِينَةً لَهَا لِنَبْلُوَهُمْ أَيُّهُمْ أَحْسَنُ عَمَلًا وَإِنَّا لَجَاعِلُونَ مَا عَلَيْهَا صَعِيدًا جُرُزًا *"Biz yeryüzündeki şeyleri kendisine süs olsun diye yarattık ki, insanların hangisinin daha güzel amel edeceğini deneyelim. Şüphesiz biz, yeryüzünde olanları kupkuru bir toprak yapacağız"*[239] buyurmaktadır.

İbn Âşûr, buradaki münâsebetin müfessirleri aciz bırakacak kadar gizli ve zor olduğunu bildirmektedir. Bu ayetin konumundaki münâsebeti açıklamada müfessirler zorlanmışlardır. Bazıları bu konuda susmuş, bazıları ise az bir cümle ile açıklamaya çalışmışlardır.[240]

Daha sonra İbn Âşûr, münâsebeti ortaya çıkarmadaki zekâsını sergilemek suretiyle ayet-i kerimedeki münâsebeti mükemmel bir şekilde zikrederek şunları söylemektedir: "Bu, Müşriklerin imandan yüz çevirmelerine rağmen Yüce Allah'ın

[237] el-Vâkıa, 56/22.
[238] İbn Âşûr, a.g.e, XXVII, 300-301.
[239] el-Kehf 18/7-8.
[240] Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, XV, 256.

onların cezasını ötelemesi ve belki şükrederler ümidiyle dünyayı süslemesi karşısında Rasûlüllah (s.a.v)'i tesellidir. Muhakkak onlar nimete nankörlük ettiler, Yüce Allah da nimetini onlardan çekip aldı ve ülkeleri kurudu. Bunda Rasûlüllah (s.a.v)'in Yüce Allah'tan Müşriklere Yusuf (a.s) zamanındaki gibi yedi yıl devam eden kıtlık vermesini istemesi sonucu bu kıtlık yıllarının vereceğini dolaylı olarak bildirilmesi vardır. Bundan dolayı لِيُنْذِرَ بَأْساً شَدِيداً مِنْ لَدُنْهُ *"Katından gelecek şiddetli azaba karşı (insanları) uyarsın"*[241] ayet-i kerimesiyle bağlantılıdır."[242]

Diğer müfessirlerin dile getirmeyip, İbn Âşûr'un zikrettiği münâsebete bir misal daha vermek gerekirse, Yüce Allah buyuruyor ki: الْيَوْمَ أُحِلَّ لَكُمُ الطَّيِّبَاتُ وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الْمُؤْمِنَاتِ وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ *"Bugün size iyi ve temiz şeyler helal kılındı. Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal olduğu gibi, sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir. Müminlerden iffetli hür kadınlar ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar, zina etmeksizin, gizli dost tutmaksızın, namuslu bir şekilde mehirlerini ödediğiniz takdirde, size helâldir."*[243]

Buradaki münâsebet, ehl-i kitabın yemeklerinin Müslümanlar için helal olduğu zikredildikten sonra, "Sizin yemekleriniz de onlara helaldir ibaresinde ve ehl-i kitabın yemeklerinin Müslümanlara helal olduğunun zikredilmesi esnasında, mü'mine kadınlardan namusluların helal olduğunu ifade eden ibaredir.

İbn Âşûr, (tespit edebildiğimiz kadarıyla) bu münâsebete işaret eden başka tefsir kitaplarında göremediğim kendine özgün bir şekilde buradaki münâsebeti ifade etmektedir. Ancak o bu münâsebete işaret etmekte ve diğer müfessirlerde bunu bulamadığını belirtmekte ve konuyla ilgili şöyle demektedir: "وَطَعَامُكُمْ حِلٌّ لَهُمْ "*Sizin yiyeceğiniz de onlara helâldir"* cümlesindeki münâsebet hususuna müfessirler yönelmedi. Görebildiğim kadar bu ayet-i kerime ile ehl-i kitapla kaynaşmamızı kolaylaştırma adına bizleri uyarıyor. Bize onların yemeklerini, bizim de yemeklerimizi onlara ikram etmemizi mübah kılıyor. Bu iki hükümden bizim onların yemeklerini yememiz ruhsatının illeti anlaşılmış olmaktadır ki, o da onlarla kaynaşmamıza duyulan ihtiyaçtır. Aynı zamanda وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ *"Ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden*

[241] el-Kehf 18/2.
[242] İbn Âşûr, a.g.e, XV, 256.
[243] el-Mâide 5/5.

namuslu hür kadınlar" ayet-i kerimesine ön hazırlık (giriştir.) Zira onların kadınlarıyla ve bu şekilde onlarla akrabalık bağı oluşturmak onlarla kaynaşmayı kuvvetlendirir."[244]

Aynı âyet-i kerîmede sadece İbn Âşûr'un zikrettiği bir münâsebet daha vardır. O da ehl-i kitabın yemeklerinin mubah olduğunu haber verme esnasında, mü'minelerden namuslu kadınların helal olduğunun zikredilmesidir. İbn Âşûr bu konuda şöyle demektedir: "Ehl-i kitabın yemeklerinin mubah olduğunu ifade eden âyet-i kerîmelerin zikri esnasında mü'mine kadınların kendilerine helal olduğunun zikredilmesi konusuna müfessirler değinmemişlerdir. Bence burada mü'mine kadınların, ehl-i kitap kadınlarından daha evla olduğunu imâ ile anlatma vardır. Maksat ise kitap ehli kadınlarla evlenmenin hükmüdür. Bu âyet-i kerîme kitap ehli kadınlarla evlenmenin mubah olduğunu bildirmek içindir. وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ "*Ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar"* cümlesi, وَطَعَامُ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ "*Kendilerine kitap verilenlerin yiyecekleri size helal olduğu gibi"* cümlesine atıftır. O zaman mana, وَالْمُحْصَنَاتُ مِنَ الَّذِينَ أُوتُوا الْكِتَابَ حِلٌّ لَكُمْ ""*Ve sizden önce kendilerine kitap verilenlerden namuslu hür kadınlar size helaldir"* şeklinde olmaktadır."[245]

i. Bazı Münâsebetleri Anlatırken Müfessirlerden Nakilde Bulunması, Sonra da Tasvip Edip Etmediğini Belirtmesi, Sonunda Uygun Gördüğü Münâsebeti Tercih Etmesi

Bazen de İbn Âşûr, eski müfessirlerin çalışmalarına karşı saygı göstermeye dayanan mutedil yenilikçi metodunu hatırlamakta ve bunu ifade etmeye dönmektedir. Ancak bunu yaparken zayıfı terkedip, sağlamı almakta ve eskilerin kitaplarından okuduklarına inkâr veya taklitçiliğe yeltenmeden ve geçmiş müfessirlerin münâsebet hakkındaki yazılarında özür arar şekilde tenkitçi bir gözle bakmaktadır. Öte yandan araştırıp incelemeden veya zorlanarak münâsebetle ilgili yazı yazan büyük müfessirleri tenkit etmekten de geri durmamaktadır.

İnsanların hataya düşmemeleri ve hataları doğru olarak algılamamaları için, İbn Âşûr'un araştırmacı olduğuna şahit olmaktayız. Zira âlimlere ve kitaplarına

[244] İbn Âşûr, a.g.e, VI, 122.
[245] İbn Âşûr, a.g.e, VI, 123.

güvenmeleri insanların adetlerindendir. Bu âlim bilinen meşhur bir müfessir ise durum nasıl olur?

İbn Âşûr, tıpkı diğer müfessirler gibi ya tamamen ya da münâsebet konusunda geçmiş müfessirlerden istifade etmektedir. Görünen o ki, İbn Âşûr sadece nakletmekle yetinmemiş, bütün görüşleri zikretmiş, aralarında tercihte bulunmuş ve en uygun olan görüşü seçmiştir.

İbn Âşûr'un herhangi bir münâsebet konusunda müfessirlerin görüşlerini zikretmesi ve tercihte bulunmasıyla ilgili bir misal. وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ إِحْسَانًا حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمْلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّى إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً قَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ عَلَيَّ وَعَلَى وَالِدَيَّ وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي إِنِّي تُبْتُ إِلَيْكَ وَإِنِّي مِنَ الْمُسْلِمِينَ *"Biz insana ana ve babasına iyilik yapmayı tavsiye ettik. Anası onu zahmetle karnında taşıdı ve zahmetle doğurdu. Onun ana karnında taşınması ile sütten kesilme süresi otuz aydır. Nihayet insan olgunluk çağına ulaşıp, kırk yaşına geldiğinde der ki: "Ey Rabbim! Bana ve ana babama ihsan ettiğin nimetlerine şükretmemi ve senin hoşnut olacağın salih amel işlememi ilham et. Benim neslimden gelenleri de salih kimseler kıl. Doğrusu ben tevbe edip sana yöneldim ve ben gerçekten müslümanlardanım"*[246] ayetiyle ilgilidir.

Münâsebet, anne-babaya iyilik yapmayı emreden ayet-i kerime ile daha önce geçen ve kâfirlerin inkârından bahseden ayet-i kerimeler arasındadır.

İbn Âşûr bu ayet-i kerimedeki münâsebetle ilgili müfessirlerin görüşlerini zikretti ve Kurtubî'den şöyle bahsetti: "Kurtubî, Kuşeyrî'den nakletti, 'Cümlelerin bazısı ile bazıları arasındaki bağlantı yönü, burada maksat, insanların anne-babalarıyla münâsebetleri farklı olduğu gibi, onların bazılarının Rasûlüllah (s.a.v) icabet etmeleri ve onu inkâr etmeleri uzak bir ihtimal değildir.'[247] Sonra İbn Asâkir'in ayet-i kerimenin önceki ayetlerle arasındaki münâsebeti hakkındaki şu sözünü nakletmektedir: 'Yüce Allah tevhîd ve istikâmeti anlattıktan sonra, Kur'ân'ın diğer ayetlerinde olduğu gibi anne-babaya iyiliği buna atfetti. Bu iki söz de buradaki münâsebet hususunda ikna edici değildir."[248]

[246] el-Ahkâf 46/15.
[247] el-Kurtubî, a.g.e, XVI, 192.
[248] İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 28.

Netice olarak İbn Âşûr, her iki görüşü de uzak bir ihtimal olarak görmekte ve şu sözü tercih etmektedir: "Bana göre ayet-i kerimeler arasındaki bağlantı, Müşriklerin küfürlerinin temeli olan yeniden dirilişi inkâr etme ve bu hususta tartışmaya girme şeklindeki sözlerine tekrar geçilmesi, وَالَّذِي قَالَ لِوَالِدَيْهِ أُفٍّ لَكُمَآ اَتَعِدَانِنِي اَنْ اُخْرَجَ وَقَدْ خَلَتِ الْقُرُونُ مِنْ قَبْلِي وَهُمَا يَسْتَغِيثَانِ اللهَ وَيْلَكَ اٰمِنْ اِنَّ وَعْدَ اللهِ حَقٌّ فَيَقُولُ مَا هٰذَآ اِلَّآ اَسَاطِيرُ الْاَوَّلِينَ اُولٰٓئِكَ الَّذِينَ حَقَّ عَلَيْهِمُ الْقَوْلُ فِي اُمَمٍ قَدْ خَلَتْ مِنْ قَبْلِهِمْ مِنَ الْجِنِّ وَالْاِنْسِ اِنَّهُمْ كَانُوا خَاسِرِينَ "*Ana ve babasına: 'Öf size! Siz bana öldükten sonra tekrar dirilip kabrimden çıkarılacağımı mı vaad ediyorsunuz? Oysa benden önce nice nesiller gelip geçmiştir'diyen kimseye ana ve babası Allah'a sığınarak 'Yazıklar olsun sana! Gel iman et, şüphesiz ki, Allah'ın vaadi gerçektir' dediklerinde o: 'Bu Kur'ân öncekilerin masallarından başka bir şey değildir' diyordu. İşte onlar kendilerinden önce gelip geçmiş olan cin ve insan toplulukları içerisinde haklarında azab vaadi hak olmuş kimselerdir. Onlar gerçekten hüsrana uğramışlardır"*[249] ayet-i kerimelerindeki kastın mahallindedir."[250]

İbn Âşûr burada sadece görüşünü ifade etmekle kalmadı, ayrıca deliller sunarak sebebini şöyle açıkladı: "Cümle mü'min anne-baba ile kâfir çocukları arasında ve mü'min bir çocuk ile kâfir anne-baba arasında tartışma kıssası üslubuyla devam etti. Zira bu üslup, ileride geleceği gibi buradaki tartışmanın Müslüman olmazdan önce Abdurrahman b. Ebî Bekir ile anne-babası arasında geçtiği rivâyetiyle beraber dinleyicilerin nefsinde büyük tesir etmektedir. Bundan dolayı daha önceki ifadeler bu tartışma için ön hazırlık ve alt yapı oluşturma olmaktadır."[251]

Başka bir misal, Yüce Allah Nahl Sûresinde şöyle buyurmaktadır:

مَنْ عَمِلَ صَالِحًا مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثَى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَيَاةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كَانُوا يَعْمَلُونَ فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ مِنَ الشَّيْطانِ الرَّجِيمِ إِنَّهُ لَيْسَ لَهُ سُلْطانٌ عَلَى الَّذِينَ آمَنُوا وَعَلى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ إِنَّما سُلْطانُهُ عَلَى الَّذِينَ يَتَوَلَّوْنَهُ وَالَّذِينَ هُمْ بِهِ مُشْرِكُونَ

"Erkekten ve dişiden, mümin olarak kim iyi amel işlerse muhakkak onu güzel bir hayat ile yaşatacağız ve yapmakta oldukları amellerin daha güzeliyle mükafâtlarını elbette vereceğiz. Şimdi Kur'ân okumak istediğin zaman önce o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın. Şüphesiz ki

[249] el-Ahkâf 46/17-18.
[250] İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 28.
[251] Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 28.

iman edip de Rablerine tevekkül edenler üzerinde o şeytanın hiçbir nüfuzu yoktur. Şeytanın nüfuzu, ancak onu dost edinenlere ve Allah'a ortak koşanlaradır."[252]

Buradaki münâsebet ise amel-i salih ile Kur'ân okurken şeytandan Yüce Allah'a sığınma arasındadır.

İbn Âşûr ayet-i kerimenin tefsirine başlamadan önce âlimlerin münâsebet hakkındaki sözlerini zikretmiş, aralarında tercihte bulunmuş ve uygun gördüğü görüşü seçmiştir.

İbn Âşûr'un görüşüne göre ayetler arasındaki münâsebet gayet gizli ve incedir. Bundan dolayı bazı usta müfessirler bunu araştırmaya çalışmışlardır. Müellif, Zemahşerî'nin şu görüşüyle başlamıştır. "Yüce Allah amel-i salihi ve ona va'dettiği (mükafâtı) zikredince cümleyi فَإِذَا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ فَاسْتَعِذْ بِاللَّهِ "*Şimdi Kur'ân okumak istediğin zaman önce o kovulmuş şeytandan Allah'a sığın"* emri ile birleştirdi. Zira Yüce Allah'a sığınmak, üzerine çokça sevap verilecek amel-i salihlerdendir."[253]

Ancak İbn Âşûr, "O, nazmın cüzlerinin irtibatını mümkün kılmayan başlangıç itibariyle zayıf bir münâsebettir"[254] sözleriyle bu görüşü zayıf bulmaktadır. Sonra da Fahruddin Râzî'den şöyle nakletmektedir: "Yüce Allah ولنجزيهم أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كانُوا يَعْمَلُونَ "*Onu güzel bir hayat ile yaşatacağız ve yapmakta oldukları amellerin daha güzeliyle mükafâtlarını elbette vereceğiz"* buyurunca amelleri vesveseden kurtaran ilmi gösterdi."[255]

Akabinde hemen Ebu's-Suûd'dan şunu nakletmektedir: "Güzel amel mükafâtın kaynağı olunca, amel-i salihin de güzelliğinin fesat şaibesinden kurtulmasıyla mümkün olacağını göstermektedir."[256]

İbn Âşûr, Râzî ve Ebu's-Suûd'un görüşlerinin Zemahşerî'nin görüşünden daha tutarlı olduğunu itiraf etmekle beraber, şu sözleri ile onları da zayıf görmektedir:

[252] en-Nahl 16/97-100.
[253] ez-Zemahşerî, *Keşşâf,* II, 633.
[254] İbn Âşûr, a.g.e, XIV, 274.
[255] er-Râzî, *Mefâtihu'l-Gayb, XX, 268.*
[256] İbn Âşûr, a.g.e, V, 139.

“Bunların sözlerinde de tutarsızlık vardır. Zira Kur’ân okumak istemeyle istiaze (Yüce Allah’a sığınma) arasında bir bağlantı yoktur”[257]

Aynı şekilde İbn Atıyye’nin şu sözünü de nakletmektedir: “فَإِذا (feize) deki الْفَاءُ (fe harfi) iki cümleyi birleştirme edatıdır. Araplar onu bu şekilde kullanmaktadırlar.”[258] O zaman الْفَاءُ (fe harfi) cümleyi cümleye bağlayan yalın bir edat olarak gelmiştir ve onun kullanımıyla ilgili deliller sunmaktadır. İbn Âşûr’un sözlerinden, onun bu görüşü onaylamadığı ve münâsebet için tam bir açıklama olarak kabul etmediği anlaşılmaktadır.

İbn Âşûr sözlerini Şerafeddin et-Tîbî’nin şu görüşüyle tamamlamaktadır: “ فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ ‘*Şimdi Kur’ân okumak istediğin zaman’* cümlesi الْفَاءُ (fe harfi) ile daha önce geçen وَنَزَّلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ تِبْياناً لِكُلِّ شَيْءٍ وَهُدىً وَرَحْمَةً وَبُشْرى لِلْمُسْلِمِينَ *“Bu kitabı da, her şeyi açıklayan ve müslümanlara doğruyu gösteren bir rehber, bir rahmet kaynağı ve bir müjdeleyici olarak indirdik”*[259] âyet-i kerîmesine bağlanmaktadır. Çünkü Yüce Allah bütün kemal sıfatları ihtivâ eden ve her şeyi açıklayan bir kitabı Rasûlüllah (s.a.v)’e indirerek ona büyük bir iyilik yapmıştır. إِنَّ اللَّهَ يَأْمُرُ بِالْعَدْلِ وَالْإِحْسانِ *“Şüphesiz ki Allah, size adaleti, iyilik yapmayı emreder”*[260] ayet-i kerimesiyle onun her şeyi açıklayıcı olduğunu tenbih etmiş ve وَأَوْفُوا بِعَهْدِ اللَّهِ إِذا عاهَدْتُمْ *“Bir de anlaşma yaptığınızda Allah'ın ahdini yerine getirin”*[261] âyet-i kerîmesini ona atfetmiş ve onu iyice pekiştirmiştir. Ondan sonra da “فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ “*Şimdi Kur’ân okumak istediğin zaman”* buyurmuştur. Yani, şamil olduğu bazı şeylere vakıf olduğun ve şeytanın kendisi hakkında seni ayıplayıp dürtüklediği o şerefli kitabı okumak istediğin zaman o şeytandan Allah’a sığın. (Bu emirden maksat Rasûlüllah (s.a.v) değil) ümmetidir.[262]

Müellif, Tîbî’nin sözünü çok beğenmiş ve onun sözlerini nakletmeden önce kendisi onu tercih etmiştir. Müfessirlerin sözlerini aktardıktan sonra Tîbî’nin görüşü hakkında şöyle demiştir: “Bu en güzel görüştür. Onun sözlerine vakıf olmadan benim

[257] İbn Âşûr, a.g.e, XIV, 274.
[258] İbn Atıyye, *el-Muharraru’l-Vecîz,* III, 420.
[259] en-Nahl 16/89.
[260] en-Nahl 16/90.
[261] en-Nahl 16/91.
[262] et-Tîbî, Şerafeddin el-Hüseyin b. Abdullah (ö. 743/1342.) *Fütûhu’l-Gayb fi’l-Keşf an Kınâi’l-Gayb (Haşiyetü’t-Tîbî ale’l-Keşşâf),* Tah. İyâd Muhammedü’l-Gavç, Câizetü Dubâyi’d-Düvelî li’l-Kur’âni’l-Kerîm, 1434/2013, IX, 192.

içimden de aynı şeyler geçmekteydi. Onun sözlerini görünce Yüce Allah'a hamd ettim, ona da rahmet diledim. Onun "وَنَزَّلْنا عَلَيْكَ الْكِتابَ تِبْياناً" *"Bu kitabı da, açıklayan olarak indirdik"* cümlesi ile "فَإِذا قَرَأْتَ الْقُرْآنَ" *"Şimdi Kur'ân okumak istediğin zaman"* cümlesi arasında mu'teriza cümlesi olduğu şeklindeki görüşüne de rahmet okudum. Burada maksat, başlarken Kur'ân-ı Kerim'ın namını yaymaktır."[263]

Geçen misalden İbn Âşûr'un müfessirlerden naklederek yetinmeyip, onların görüşlerini tenkit ettiği ve tercihte bulunduğu anlaşılmaktadır. Aynı şekilde kendinden önce geçen âlimler ile ilgili görüş beyan ederken ve onları eleştirirken, onlara karşı hürmet gereği takip ettiği yüksek edep seviyesinin inceliklerine riâyet adına son derece edebi zirvede olduğu, onları övdüğü ve onlardan görüşleri hususunda onları mazur gördüğü müşahade edilmektedir. Kendi görüşünü zikrettikten sonra onu geniş bir şekilde açıklamaktadır.

j. Bir Âyetin İki Manası Varsa, Genellikle Her İki Mana İçin Münâsebeti Zikretmesi

İbn Âşûr, münâsebet ilmini ihya eden ve ona ruh üfleyen âlimlerdendir. Ona göre münâsebet ilmi, donuk değil, ancak Kur'ân-ı Kerim'i anlamayı ve manasını kavramayı kolaylaştıran bir anahtardır. İbn Âşûr, münâsebet ilmini zaman zaman belirli manayı açıklamak için görevlendirmektedir. Ancak bazı durumlarda bir ayet-i kerimenin birden fazla manası olmaktadır. O zaman İbn Âşûr ayet-i kerime için birden fazla münâsebet bahsi zikretmektedir. Her bir münâsebet belirli bir anlam ifade etmektedir. Bazen ikisi arasından tercihte bulunur, bazen de tercih etmeksizin iki münâsebeti zikretmektedir. Buna misal Enbiyâ Sûresi'ndeki şu ayetlerin tefsirini gösterebiliriz: وَلَقَدْ كَتَبْنا فِي الزَّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُها عِبادِيَ الصَّالِحُونَ إِنَّ فِي هَذَا لَبَلاغاً لِقَوْمٍ عابِدِينَ *"And olsun ki, Tevrat'tan sonra Zebûr'da da yeryüzüne ancak iyi kullarımın mirasçı olduğunu yazmıştık. Şüphesiz bu Kur'ân'da kulluk eden kimseler için kâfi bir öğüt vardır."*[264]

Ayet-i kerimedeki الأرض (el-arz) kelimesinin manası münâsebete göre sınırlandırılmıştır. İbn Âşûr'un ayet-i kerimeyle ilgili iki münâsebet zikretmektedir. Zira müfessirler ayette geçen الأرض (el-arz) kelimesinin manası hakkında ihtilaf etmişlerdir.

[263] İbn Âşûr, a.g.e, XIV, 274-275.
[264] el-Enbiyâ 21/105-106.

Bazıları bunu dünya arzı (yurdu) şeklinde değerlendirirken, bazıları ise cennet arzı (yurdu) olarak değerlendirmişlerdir. Onun cennet olarak kabul edilmesi durumunda İbn Âşûr şöyle demektedir: "Şayet buradan maksat وَسِيقَ الَّذِينَ اتَّقَوْا رَبَّهُمْ اِلَى الْجَنَّةِ زُمَرًا حَتّٰى اِذَا جَآؤُهَا وَفُتِحَتْ اَبْوَابُهَا وَقَالَ لَهُمْ خَزَنَتُهَا سَلَامٌ عَلَيْكُمْ طِبْتُمْ فَادْخُلُوهَا خَالِدِينَ ﴿73﴾ وَقَالُوا الْحَمْدُ لِلّٰهِ الَّذِي صَدَقَنَا وَعْدَهُ وَاَوْرَثَنَا الْاَرْضَ نَتَبَوَّاُ مِنَ الْجَنَّةِ حَيْثُ نَشَآءُ فَنِعْمَ اَجْرُ الْعَامِلِينَ *"Rablerinden korkanlar da bölük bölük cennete sevk edilmektedir. Nihayet oraya vardıkları zaman kapıları açılır ve bekçileri onlara: 'Selâm sizlere, ne hoşsunuz! Ebedî olarak içinde kalmak üzere haydi girin oraya!' derler. Onlar da: 'Hamdolsun o Allah'a ki, bize vaadini doğru çıkardı ve bizi cennet arzına varis kıldı. Cennette istediğimiz yerde oturuyoruz' derler. Bak ne güzeldir mükafâtı o iyi amel işleyenlerin!"*[265] ayet-i kerimelerinde geçen cennet yurdu ise o zaman münâsebet, geçen ayet-i kerimenin akabinde zikredilmesi gayet açıktır. O ayet-i kerimenin افلا ترَوْنَ أَنَّا نَأْتِي الْأَرْضَ نَنْقُصُها مِنْ أَطْرافِها *"Fakat şimdi memleketlerini her yandan eksilttiğimizi görmüyorlar mı?"*[266] ayet-i kerimesiyle irtibatı vardır."[267]

"Şayet الأرض (el-arz) kelimesinden maksat dünya yurdu ise İbn Âşûr'un görüşü şöyledir: "الأرض (el-arz) kelimesinden maksat dünya yurdu olduğu zaman, yani, "Onun dönüşü Yüce Allah'ın salih kullarının eli ile olur" şeklinde bir mana kabul edilirse, o zaman mü'minlerin ezâ gördükleri Mekke ve çevresinin onlara miras olacağı va'dine sevk olunur. Yani ayet-i kerime onlar için ahirette güzel bir varışa müjdelediği gibi dünyada da hallerinin düzeleceğini müjdelemektedir. O zaman ayet-i kerime مَنْ عَمِلَ صالِحاً مِنْ ذَكَرٍ أَوْ أُنْثى وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَنُحْيِيَنَّهُ حَياةً طَيِّبَةً وَلَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرَهُمْ بِأَحْسَنِ مَا كانُوا يَعْمَلُونَ *"Erkekten ve dişiden, mümin olarak kim iyi amel işlerse muhakkak onu güzel bir hayat ile yaşatacağız ve yapmakta oldukları amellerin daha güzeliyle mükafâtlarını elbette vereceğiz"*[268] ayarında olmaktadır. Arz isminin mutlak olması, Müslümanlar iman ve salah üzere dosdoğru olmaları durumunda dünya saltanatının onların elinde olacağı (müjdelenmiştir.) Her iki hal ve her iki ihtimalde Yüce Allah va'dine sadık kaldı."[269]

Bu misalden kast olunan mana farklı da olsa İbn Âşûr'un münâsebeti zikretmede ne kadar hırslı olduğunu anlıyoruz. İki münâsebeti de açıklamış tercihi okuyucuya

[265] ez-Zümer 39/73-74.
[266] İbn Âşûr, a.g.e, el-Enbiyâ 21/44.
[267] İbn Âşûr, XVII, 161-162.
[268] en-Nahl 16/97.
[269] İbn Âşûr, a.g.e, XVII, 161-162.

bırakmıştır. Zira cümlenin gelişinde her iki münâsebetin de irtibatı vardır. Bu da Kur'ân-ı Kerim'in mucizelerindendir.

k. Bazen Bir Âyet-i Kerîme İçin İki Münâsebet Zikretmesi

Bu konu geçen konudan farkılıdır. Geçen konu bir âyet-i kerîmenin birden fazla mana ihtivâ etmesi durumunda müfessire her mana için uygun bir münâsebeti koymasının zorunluluğunu dile getirmekteydi. Bu konu ise manaya göre değil, doğrudan münâsebetle ilgilidir. Genellikle de bu kıssa, olay ve mucize münasebetlerinin sırlarını ifade ederken ortaya çıkmaktadır. Burada birden fazla münâsebet olur. İbn Âşûr, açıklaması ve ikisi arasındaki farkıyla beraber bunu ifade etmektedir. Konunun daha iyi anlaşılması için bir misal ile açıklayacağız.

Yüce Allah Enbiyâ Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: وَلَقَدْ آتَيْنا إِبْراهِيمَ رُشْدَهُ مِنْ قَبْلُ وَكُنَّا بِهِ عالِمِينَ إِذْ قالَ لِأَبِيهِ وَقَوْمِهِ مَا هذِهِ التَّماثِيلُ الَّتِي أَنْتُمْ لَها عاكِفُونَ "*And olsun ki biz daha önce İbrahim'e de rüşdünü vermiştik (akla uygun olanı göstermiştik). Biz onu biliyorduk. O zaman o, babasına ve kavmine: 'Bu tapınıp durduğunuz heykeller nedir?' demişti."*[270]

Buradaki münâsebet "Niçin İbrahim (a.s)'ın kıssasından bahseden ayet-i kerimeler Musa ve Harun (a.s)'dan bahseden ayet-i kerimelerden hemen sonra geldi?

İbrahim (a.s) ile Musa (a.s) arasında birçok peygamber olmasına ve bu sûrede onlar da zikredilmesine rağmen İbrahim (a.s)'ın Musa ve Harun (a.s) kıssasından sonra gelmesiyle ilgili birçok münâsebet zikretmiştir.

Birinci Münâsebet: Musa (a.s) ve Harun (a.s) kıssalarını şirke karşı mukavemet göstermesi ve şirkin batıllığı hususunda delilleri açıklaması yönüyle İbrahim (a.s)'ın kıssası takip etti. Zira İbrahim (a.s) İslam'dan önce delil ve kuvvet ile ve de tevhidi ilan ederek şirke karşı mukavemette birinci örnek idi.[271]

[270] el-Enbiyâ 21/51-52.
[271] İbn Âşûr, a.g.e, XVII, 92.

İkinci Münâsebet: Çünkü İbrahim (a.s) kıssasının Mekke Müşrikleri üzerinde bir gücü (etkinliği) vardır. Zira onlar, İbrahim (a.s)'ın kavmini kınadığı hal üzerindeydiler. Bu onlara delil olarak yeterdi.[272]

Üçüncü Münâsebet: Çünkü İbrahim (a.s)'ın şerîati Musa (a.s)'ın şerîatinden sonra en meşhur şerîat idi.[273]

Genellikle benzer iki münâsebet arasında kıyaslama yapıyor. Mesela Lokman Sûresi'ndeki iki ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَوَصَّيْنَا الْإِنْسانَ بِوالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْناً عَلى وَهْنٍ وَفِصالُهُ فِي عامَيْنِ أَنِ اشْكُرْ لِي وَلِوالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ وَإِنْ جاهَداكَ عَلى أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلا تُطِعْهُما وَصاحِبْهُما فِي الدُّنْيا مَعْرُوفاً وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *"Gerçi biz insana, anasına ve babasına itaati de tavsiye ettik. Anası onu zayıflık üstüne zayıflıkla taşıdı. Onun sütten ayrılması da iki yıl içindedir. (Biz insana): "Bana, anana ve babana şükret" diye de tavsiye ettik. Dönüş, ancak banadır. Bununla beraber eğer her ikisi de bilmediğin bir şeyi, bana ortak koşman hususunda seni zorlarsa, onlara itaat etme. Fakat dünyada onlarla iyi geçin ve bana yönelenlerin yolunu tut. Sonra dönüşünüz ancak banadır. O zaman ben de size yaptıklarınızı haber vereceğim."*[274]

Ayet-i kerimelerdeki münâsebet, Lokman (a.s)'ın oğluna hitap ederken, şirkten sakındırdıktan sonra anne-babasına iyilikle emretmesidir.

Müfessirler bu ayet-i kerime hakkında ihtilaf ettiler. Lokman (a.s) oğluna yapmış olduğu tebliğler Yüce Allah'ın kendisine vahyettiği emirler midir? Yoksa Yüce Allah'ın sözleri arasında i'tiraziye cümlesi midir? İbn Âşûr cümlenin siyakına bakarak ikincisini tercih etmektedir.[275]

Bu misalde İbn Âşûr birçok münâsebet ortaya koymuştur. Birincisi, Lokman (a.s) peygamber değil hekim olması. Anne-babaya itaati emreden ayetler Lokman (a.s) sözleri arasında mu'tariza cümlesi olmaktadır. O zaman bunlar Lokman (a.s)'ın değil Yüce Allah'ın sözleri olmaktadır. Bu görüşe göre İbn Âşûr ayet-i kerime ile ilgili iki münâsebet zikretti. Birincisi, Lokman (a.s)'ın oğluna her insan ve her durum için

[272]İbn Âşûr, a.g.e, XVII, 92.
[273] İbn Âşûr, a.g.e, XVII, 92.
[274] Lokman 31/14-15.
[275] İbn Âşûr, a.g.e, XXI, 156.

umumi olarak şirkten nehyettiği vasiyetini Yüce Allah tekitli olarak zikretmiştir ki, birileri bu nehyin sadece Lokman (a.s)'ın oğluna ve sadece belirli durumlara mahsus zannetmesin. Yüce Allah her insana böyle vasiyette bulundu. Çocukların şirke karşı anne ve babalarıyla mücadelesi şeklinde şartlar zorlasa da bu hususta gevşeme olmaması için Yüce Allah tekitli olarak böyle buyurdu.[276]

İbn Âşûr, birincisinden daha güzel olarak değerlendirdiği ikinci münâsebeti şöyle ifade etmiştir: "Bundan daha güzel münâsebet ise, Lokman (a.s)'ın oğluna ilahlıkta Yüce Allah'ı şirkten tenzih ederek O'na şükretmesi vasiyetini hikâye eden cümleye bu sözü münâsebet yapmaktır. Yüce Allah anne-babaya iyilik yapmayı emretmekle beraber, kendisine kulluk yapılmasını anne-babadan önce geldiğini beyan etti. Lokman (a.s)'ın oğluna vaazında Yüce Allah'ın hakkına riâyet öncelikli olarak yer almasından dolayı Lokman (a.s)'a mükafât olarak genel iyiliğe o da dâhil edildi. Yüce Allah, haklarına riâyet edilerek kendilerine iyilik yapılacakların başında gelir. Yüce Allah'a şükretme emri ile anne-babaya şükretme emrinin yanyana gelmesi bu tefsiri kuvvetlendirmektedir.[277]

İkinci görüşe göre Lokman (a.s) bir peygamberdir. İbn Âşûr bu görüşü de dikkate aldı ve peygamberlik makamına uygun bir münâsebet koydu ve şöyle dedi: "Lokman (a.s)'ı peygamber makamına koyarsak, o zaman oğluna tebliğ ettiği bu söz kendisine vahiyden verilen bir cümledir. أَنِ اشْكُرْ لِلَّهِ "*Allah'a şükret!*"[278] Üslubunda olduğu gibi kendisine vahyolunan bir üslup ile hikâye edilmiştir. Bu ihtimal cümlenin siyakı itibariyle en münasip olanıdır.[279] Taberî ve Râzî de aynı şeyleri söylemektedirler. Ancak onlar başka söz söylememişler ve İbn Âşûr'un bu söz cümlenin siyakı itibariyle dediği gibi seçme sebebini zikretmemişlerdir.[280]

İbn Atıyye ve Kurtubi'nin tercihine göre geçen iki ayet-i kerime Sa'd b. Ebî Vakkas (r.a) hakkında nazil olmuştur.

[276] İbn Âşûr, a.g.e, XXI, 156.
[277] İbn Âşûr, a.g.e, XXI, 156.
[278] Lokman 31/12.
[279] İbn Âşûr, a.g.e, XXI, 156.
[280] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyan*, XXI, 83; er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, IX, 120.

İbn Kesir, Şevkânî ve Kasimî'ye göre o, Yüce Allah'ın kelamından mu'tariza cümlesidir.[281] Ebû Hayyân ile Âlûsî ise iki görüşü de muhtemel görmüşler ve tercihte bulunmamışlardır.[282]

Görüldüğü gibi İbn Âşûr, üç münâsebet koymuş ve ayet-i kerimenin siyakını dikkate almıştır. Aynı şekilde Lokman (a.s)'ı hekim ve peygamber olmasına riâyet etmiştir. Geçtiği gibi üç münâsebeti karşılaştırmıştır. Bu misaller *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* tefsirinde bulunup da İbn Âşûr'un karşılaştırdığı birçok misalden sadece bir cüzdür. İbn Âşûr'un metodunu okuyucuya yaklaştırmak ve tezi daha fazla uzatmamak adına bu misaller ile yetiniyoruz.

Karşılıklı ve hazırlıksız konuşmalarda münâsebet yönünü kabul etmez. İktidab (hazırlıksız konuşma) teriminin ıstılâhî anlamı itibariyle Kur'ân-ı Kerim'de varlığını da kabul etmez. İbn Âşûr, ıstılâhî olarak iktidabı şöyle tarif eder: "Edebiyat ve beyan âlimleri arasında iktidabın ıstılâhî anlamı; o, intikal edilen söz ile intikal olunan söz arasında münâsebete riâyet edilmemesidir. Bir ayet ile bir önceki ayet arasındaki münâsebeti arama yükümlülüğünden vazgeçmektir."[283] Âl-i İmrân Sûresi'nin on dokuzuncu ayet-i kerimesinin tefsirinin girişinde şöyle söylemektdir: "Bil ki, belagatlı bir söz velev ki bazısı başlangıç cümlesi dahi olsa nizamı münasebetten hâli (boş) olamaz. Ancak karşılıklı ve hazırlıksız konuşmalarda münâsebet aranmaz."[284]

İbn Âşur, metodunu Kur'ân-ı Kerim ayetlerinin münasebetten hâli kalamayacağı şeklinde açıklamıştır. Birçok yerde Kur'ân-ı Kerim'de iktidab olduğunu kabul edenleri reddetmiştir. Zira bu manasına göre Kur'ân-ı Kerim'in mucize oluşuna ve nazmının büyüklüğüne muhaliftir.

Buna göre İbn Âşûr;

1. Kısım ve kısmın parçası arasındaki münâsebeti zikretmeye önem verir.

---

[281] İbn Atıyye, *el-Muharrari'l-Vecîz*, IV, 348; el-Kurtubî, *el-Câmiu'l-Ahkâm,* XIV, 65; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim,* XI, 53; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadir,* IV, 238; el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vîl,* VII, 615.

[282] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît,* VII, 182; *el-Âlûsî, Rûhu'l-Meânî,* XI, 82.

[283] İbn Âşûr, a.g.e, XIXI, 51; Ayrıca bkz. el-Hafâcî, Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer(ö.1069/1659), *İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râdî,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kahire, 2012, II, 91.

[284] İbn Âşûr, a.g.e, III, 188.

2. Ayetin fasılasındaki münâsebeti zikretmeye önem verir.

3. Huruf-u mukattaa arasındaki münâsebeti zikretmeye önem verir.

4. Münâsebeti bağlama ve zikretme yönleri şöyledir:

-Sûrenin ismi ile mevzusu arasındaki münâsebeti zikretmesi.

-Bir ayetin, bir önceki ayet ile münâsebet bağı.

-Bir ayetin, daha önce geçen ayet ile münâsebet bağı.

-Bir ayetin, sonraki ayet ile münâsebet bağı.

- Bir ayetin, birden fazla ayet ile münâsebet bağı.

- Bir ayetin, başka bir ayet içerisindeki cümle ile münâsebet bağı.

- Bir ayetin, sûredeki bir maksat ile münâsebet bağı.

-Bir ayetin lafızları arasındaki münâsebeti zikretmesi.

-Bir münâsebetin zikri geçen yönden bağını daha fazla sayması.

-Sûrenin başında münâsebeti zikretmesi.

-Sonuç münâsebetini zikretmesi.

-Sûrenin başı ile sonu arasındaki münâsebeti zikretmesi.

Münâsebetlerle ilgili misaller vererek yukarıda geçen her noktayı içerisinde açıkladığımız tam bir bölüm ileride gelecektir.

B. İBN ÂŞUR'UN MÜNÂSEBETİ İFADE EDERKEN KULLANDIĞI LAFIZ VE ISTILAHLAR

İbn Âşûr'un münâbeti ifade ederken kullandığı lafızların sayısı oldukça fazladır. Tefsiri okurken arka arkaya gelen bu lafızları İbn Âşûr'un çok dikkatli kullandığı

görülecektir. Çeşitli türlerden münâsebeti bildirmek için kullanılan lafızlar vardır. Genellikle buna riâyet edilmez. Bu bahiste, İbn Âşûr'un tefsirinde kullandığı en bariz münâsebet lafızlarını yazacağız. Ayrıca her ifadede kastolunan türe işaret etmekle beraber, okuyucunun kolay anlaması amacıyla her lafız için misal vereceğiz.

İbn Âşûr münâsebeti ifade ederken şu lafızları kullanmaktadır:

1.Münâsebet ve Onun Lügavi Türevleri

Bu *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* tefsirinde en çok kullanılan sigadır. Hiçbir sûre bundan hâli değildir. İbn Âşûr bu ıstılâhı genel münâsebeti ifade ederken ve münâsebetin tüm çeşitlerini izah ederken kullanmaktadır. Bunun misali, إِنَّ الصَّفا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلا جُناحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِما وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَإِنَّ اللَّهَ شاكِرٌ عَلِيمٌ *"Gerçekten Safâ ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Onun için her kim hac veya umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret ederse, bunları tavaf etmesinde ona bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah iyiliğin karşılığını verir, o her şeyi bilir"*[285] ayetidir.

Ayet-i kerimedeki münâsebet say'ın zikri ile kıblenin mescid-i harama döndürülmesini kınayanları beyinsizlikle vasıflandıran geçmiş ayetler arasındadır. İbn Âşûr konuyu şöyle değerlendirmektedir: "Münâsebet bu ayet ile önceki ayet arasındadır. Safa ve Merve arasında saydan yüz çevirmek, kendilerinden beyinsizler diye tabir olunanların ve kıblenin Beyti'l-Makdis'ten çevrilmesini inkâr edenlerin fiillerine benzemektedir. Bu ayet-i kerimenin bu mekâna birleştikten sonra burada bulunması, i'tiraz esnasının i'tiraz yerindedir. Yüce Allah'ın Hacer validemiz ve oğlu İsmail (a.s)'ı susuzluktan kurtarması nimetinin bir hatırası olarak İbrahim (a.s)'ın zamanından beri Safa ve Merve arasında say yapmak haccın rükünlerindendir. Vâhidî'ye göre ayet-i kerimenin nüzül sebebi, Veda Hacc'ında sahabenin sorusu üzerine nazil olmuştur. Bütün bunlar bu ayet-i kerimenin kıblenin değiştirilmesinden seneler sonra nazil olduğunu göstermektedir. Bu ayet-i kerimenin buraya konulmasının sebebi ise kıble ve menâsik konusunda farkları ihtivâ etmesidir."[286]

[285] el-Bakara 2/158.
[286] İbn Âşûr, a.g.e, II, 58-59.

a. Vechü'l-Münâsebe (Münâsebet Yönü)

İbn Âşûr bu mustalahı da geçen mustalah gibi kullanmaktadır. Ancak onu ayet-i kerimeyi zikrettikten hemen sonra kullanmayıp ayet-i kerimeyi tefsir ettikten sonra kullanmaktadır. Mesela Hucurât Sûresi'ndeki ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle demektedir: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ *"Ey iman edenler! Eğer fasıkın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa sataşırsınız da sonra yaptığınızdan pişman olursunuz."*[287]

Münâsebet, haberi araştırma emri ile Benî Temîm heyetinin kıssasının zikredildiği geçen ayet-i kerime arasındadır. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Şimdi bu ayet-i kerimenin daha önceki ayet-i kerimenin akabinde gelmesinin münâsebet yönünü açıklamaya çalışalım. Oradan buraya intikal mutlaka ikisi arasında bir münâsebeti gerektirir. İki kıssa birbirine benzemektedir. Geçen ayet-i kerime Benî Temîm heyeti hakkında nazil olmuştur. Bu heyet Rasûlüllah (s.a.v)'in postacısı tarafından reddedilerek mazeretli olarak gelmişlerdir."[288]

Geçen misalden çıkan sonuç, İbn Âşûr, ayet-i kerimeyi tefsir ettikten sonra münâsebeti zikretmeye başladığı zaman münâsebet yönü tabirini kullanmaktadır.

b. Böyle Münâsip (Uygun) Oldu

Geçen lafızlarla aralarında fazla fark yoktur. Ancak bunu çok az kullandığı görülmektedir. Şu ayet-i kerimenin tefsirinde İbn Âşûr şöyle demektedir: وَمَا الْحَيَاةُ الدُّنْيا إِلاَّ لَعِبٌ وَلَهْوٌ وَلَلدَّارُ الْآخِرَةُ خَيْرٌ لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ أَفَلا تَعْقِلُونَ *"Dünya hayatı, eğlence ve oyundan başka bir şey değildir. Ahiret yurdu ise, Allah'tan korkanlar için daha hayırlıdır. Aklınızı kullanmaz mısınız?"*[289]

Kıyamet saati ve aşırılıklarından dolayı Müşriklerin orada karşılaşacakları pişmanlıklar mevzuu konuşulunca, dünya hayatının geçici olduğu ve onların ahiret hayatı için hazırlık yapmaları gerektiğini insanlara hatırlatmak münasip oldu. Bu cümlenin Müşriklerin إِنْ هِيَ إِلَّا حَيَاتُنَا الدُّنْيا وَما نَحْنُ بِمَبْعُوثِينَ *"Dediler ki: Dünya hayatımızdan*

[287] el-Hucurât 49/6.
[288] İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 128-129.
[289] el-En'âm 6/32.

başka bir hayat yoktur, biz diriltilecek değiliz"[290] sözüne cevap olarak gelmesi de muhtemeldir.

2. عَقَّبَ بكذا (Akkabe bi Kezâ=Bununla Takip Ettirdi) ve اعقب ذلك (U'kıbe Zâlike=Böyle Takip Olundu)

İbn Âşûr'un münasebeti ifade ederken kullandığı lafızlardan ikisi de bunlardır. عَقَّبَ (akkabe) lafzını daha çok kullandığı görülmektedir. Bu konuyu araştırırken şu dikkat çekmektedir: İbn Âşûr, bu iki lafzı bir ayet-i kerimenin ayet içerisindeki münâsebeti ve özellikle de ayet-i kerimenin fasılalarındaki münâsebeti zikrederken kullanmaktadır. Mesela şu ayet-i kerimenin tefsirinde kullanmaktadır. وَالَّذِي خَلَقَ الْأَزْوَاجَ كُلَّهَا وَجَعَلَ لَكُمْ مِنَ الْفُلْكِ وَالْأَنْعَامِ مَا تَرْكَبُونَ لِتَسْتَوُوا عَلَى ظُهُورِهِ ثُمَّ تَذْكُرُوا نِعْمَةَ رَبِّكُمْ إِذَا اسْتَوَيْتُمْ عَلَيْهِ وَتَقُولُوا سُبْحَانَ الَّذِي سَخَّرَ لَنَا هَذَا وَمَا كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ

"Allah bütün çiftleri yaratmıştır. Sizin için bineceğiniz gemiler ve hayvanlar var etmiştir. Siz onların sırtına binip üzerlerine yerleştiğiniz zaman, Rabbinizin nimetini anarak şöyle diyesiniz: "Bunları bizim hizmetimize veren Allah'ı tenzih ve tesbih ederiz. Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi."[291]

Münâsebet, dua emriyle hayvanların insana boyun eğmesi arasındadır.

İbn Âşûr, âyet-i kerîmedeki münâsebet hakkında şöyle demektedir: "التسخير (Teshîr), boyun eğdirmek, itaat ettirmek anlamına gelmektedir. Yüce Allah'ın hayvanata boyun eğdirmesi, onları, eğitmeye uygun ve binicinin isteklerini anlayacak kabiliyette yaratmasıdır. Geminin boyun eymesi, suyun gemilerin üzerinde rahatça yüzebilecek, rüzgârın suyun üstündeki gemileri itebilecek, insanın gemi yapabilecek, rüzgârın esişini gözetleyebilecek ve yelken ile kürek koyabilecek kabiliyette yaratmasıdır. Şayet bunlar olmasaydı insanın kuvvetli bu kadar kuvvetli eşyaları kullanmaya ulaşamazdı. İşte bundan dolayı âyet-i kerîmeyi وَما كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ "*Yoksa bizim bunlara gücümüz yetmezdi"* cümlesi takip etmektedir. Yani zikri geçen boyun eydirme hadisesi olmasaydı bizim sadece beden gücümüz buna yetmezdi. O zaman وَما كُنَّا لَهُ مُقْرِنِينَ cümlesi لَنَا (lenâ) daki zamirde hal cümlesi olmaktadır. Yani, bizim halimiz

[290] el-En'âm 6/29.
[291] ez-Zuhruf 43/12-13.

zayıfken O bunları bize boyun eğdirdi. O'nun böyle boyun eğdirmesi kuvvet makamına kaim olmuştur.

Geçen misalde, İbn Âşûr'un عَقَّبَ (akkabe) lafzını, ihtivâ ettiği manalar için ayet-i kerimenin sonundaki münâsebete işaret etmek gayesiyle kullandığı görülmektedir.

a. Bu Cümlenin, Bu Ayetin Konumu

İbn Âşûr bu mustalahı sûreyle ilgili münâsetlerde kullanmaktadır. Bu münâsebetin, ister ayetin sûre başı veya sonuyla olması, isterse sûredeki muayyen bir mevzusuyla olması eşittir. Münâsebet uzun bir ayette olursa, belirli bir cümledeki münâsebeti ifade ederken de bu lafzı kullanmaktadır. Bu da zikri geçen konuların neticesi ve ürünüdür. Bir misal verelim. Yüce Allah buyuruyor ki: لَا يَسْأَمُ الْإِنْسَانُ مِنْ دُعَاءِ الْخَيْرِ وَإِنْ مَسَّهُ الشَّرُّ فَيَئُوسٌ قَنُوطٌ وَلَئِنْ أَذَقْنَاهُ رَحْمَةً مِنَّا مِنْ بَعْدِ ضَرَّاءَ مَسَّتْهُ لَيَقُولَنَّ هَذَا لِي وَمَا أَظُنُّ السَّاعَةَ قَائِمَةً وَلَئِنْ رُجِعْتُ إِلَى رَبِّي إِنَّ لِي عِنْدَهُ لَلْحُسْنَى فَلَنُنَبِّئَنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا بِمَا عَمِلُوا وَلَنُذِيقَنَّهُمْ مِنْ عَذَابٍ غَلِيظٍ *"İnsan hayır istemekten usanmaz, fakat kendisine bir kötülük dokununca üzülür ve ümitsizliğe düşer. Andolsun ki kendisine dokunan bir zarardan sonra, biz ona tarafımızdan bir rahmet tattırsak, O: "Bu benim hakkımdır, kıyametin kopacağını da sanmıyorum, Rabbime döndürülmüş olsam bile mutlaka O'nun yanında benim için daha güzel şeyler vardır" der. Biz o inkâr edenlere yaptıkları şeyleri mutlaka haber vereceğiz ve onlara ağır bir azap tattıracağız."*[292]

"Münâsebet, mü'minin duası ile müşriklerin kıssalarının anlatıldığı sûrenin konusu arasındadır. "Bu âyetlerin وَيَوْمَ يُنَادِيهِمْ أَيْنَ شُرَكَائِي قَالُوا آذَنَّاكَ *"Allah onlara: 'Bana koştuğunuz ortaklarım nerede?" diye seslendiği gün, onlar: .... sana arz ederiz' derler"*[293] âyetinin akabinde yer alması, bu itiraza sebep olarak nazımda münâsebeti gerektiriyor. Bu kendisinden "Hayır istemekten usanmayan" şeklinde haber verilen insanın sorunudur. Bu âyet-i kerîmeden önce kıssaları zikredilen –ki onlar müşriklerdir- insan topluluğuna atfolunmuştur."[294]

Münâsebet âyetler arasında değildir. Bu ayet-i kerimenin münâsebeti, içerisinde Müşriklerin kıssalarının anlatılan sûrenin konusuyla alakalıdır.

b. وعلاقة هذه الاية بما قبلها Bu Ayetin Öncesiyle Alakası ve Münâsebeti

[292] Fussilet 41/49-50.
[293] Fussilet 41/47.
[294] İbn Âşûr, a.g.e, XXV, 9.

İbn Âşûr bu mustalahı da münâsebet olduğu ve özellikle bir âyetin kendinden önceki âyet ile doğrudan bir alakası olduğu zaman, lügattaki manasıyla bağlantısını ifade etmek için kullanmaktadır. Sanki bu mustalah peş peşe gelen iki ayet arasındaki münâsebeti ifadeye mahsustur. Genellikle bunu açık olmayan ve üzerinde araştırma yapılmasına ihtiyaç olan münâsebetlerde kullandığı görülmektedir. Mesela Tevbe Sûresi'ndeki şu ayet-i kerimelerdeki münâsebet. إِنَّمَا يَعْمُرُ مَسَاجِدَ اللَّهِ مَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَأَقَامَ الصَّلَاةَ وَآتَى الزَّكَاةَ وَلَمْ يَخْشَ إِلَّا اللَّهَ فَعَسَى أُولَئِكَ أَنْ يَكُونُوا مِنَ الْمُهْتَدِينَ أَجَعَلْتُمْ سِقَايَةَ الْحَاجِّ وَعِمَارَةَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ كَمَنْ آمَنَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَجَاهَدَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ لَا يَسْتَوُونَ عِنْدَ اللَّهِ وَاللَّهُ لَا يَهْدِي الْقَوْمَ الظَّالِمِينَ *"Allah'ın mescidlerini, ancak Allah'a ve ahiret gününe inanan, namazı kılan, zekatı veren ve Allah'dan başkasından korkmayan kimseler imar ederler. İşte hidayet üzere oldukları umulanlar bunlardır. Siz hacılara su dağıtma ve Mescid-i Haram'ı imar etme işiyle Allah'a ve ahiret gününe iman edip, Allah yolunda cihad edenlerin yaptığı işi bir mi tutuyorsunuz? Bunlar Allah katında eşit olamazlar. Allah zalimler topluluğuna hidayet ihsan etmez."*[295]

Münâsebet, Müslümanların Mescid-i Haram'ı imar etme hakkı ile kâfirlerin orada namaz kılınmasını yasaklamaları arasındadır. İbn Âşûr buradaki münâsebeti şöyle izah etmektedir: "Âyetin öncesi ile alakası: Cümle, mü'minlerin Mesci-i Haram'ı imar etmede müşriklerden daha hak sahibi olduklarını haber verince, bu, Müslümanlardan başkasının orada bir amelde bulunmasının hakkı olmadığına işaret etmektedir. Sanki bu, Mescid-i Haram'ın şiarlarını yerine getirmek, İslam'daki en faziletli ameli yapmaya eşittir zannını motive etmektedir."[296]

Geçen misalde görüldüğü gibi İbn Âşûr bu mustalahı aralarına herhangi başka bir ayet girmeyip peş peşe gelen iki ayet-i kerime arasındaki münâsebeti ifade ederken kullanmaktadır.

c. لما ذكر (Lemmâ Zekera) ve لما قال (Lemmâ Kâle)

لما Üslubu, şarta bağlılık edatıdır. İbn Âşûr, münasebet lafzından sonra en çok kullandığı lafız budur. Bazen bunu yalın olarak kullanır, bazen de münâsebet, tealluk, ittisal ve irtibat kelimeleriyle kullanır. Aynı şekilde münâsebetin bütün çeşitlerinde ve açık ve ulaşılması kolay olan münâsebetlerde onu kullanmaktadır. Mesela Yüce Allah

[295] et-Tevbe 9/18-19.
[296] İbn Âşûr, a.g.e, X, 142.

Muhammed Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ *"Ey iman edenler! Eğer siz Allah'ın dinine yardım ederseniz Allah da size yardım eder ve ayaklarınızı sabit tutar."*[297]

Münâsebet, Yüce Allah'ın müşriklerle savaş emri ile onları Allah'ın yardımına teşvik etmek arasındadır. Nitekim İbn Âşûr لَمَّا ذَكَرَ (Ne zaman zikretti) diye başladığı cümlesine "Yüce Allah isterse onlara yardım edeceğini zikredince, Yüce Allah'ın Müslümanlardan kâfirler ile savaşmalarını istemesinden maksadın, insanları dinden alıkoyan düşmanların gücünü kırarak dine yardım edilmesini istediği anlaşılır. Ayet-i kerime, Yüce Allah'ın yardımını heveslendirmek ve onlar O'na (O'nun dinine) yardım ederlerse Yüce Allah da onlara yardımda kefil olacağı va'diyle devam etmektedir. O, dinde meşru kıldığı şeyleri çirkin görmeleri sebebiyle kâfirleri (imanda) başarısız yapmıştır. Cümle isti'naf (başlangıç) cümlesidir."[298]

Misalde görüldüğü gibi âyet-i kerîmedeki münâsebet son derece açık olduğu için İbn Âşûr, şarta bağlılık edatı olan لما üslubunu kullanmıştır.

Başka bir misal وَمِنَ اللَّيْلِ فَتَهَجَّدْ بِهِ نَافِلَةً لَكَ عَسَى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقَامًا مَحْمُودًا وَقُلْ رَبِّ أَدْخِلْنِي مُدْخَلَ صِدْقٍ وَأَخْرِجْنِي مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاجْعَلْ لِي مِنْ لَدُنْكَ سُلْطَانًا نَصِيرًا *"Gecenin bir kısmında da sadece sana mahsus bir nafile olmak üzere uykudan kalk, Kur'ân ile teheccüd namazı kıl, Rabbinin seni bir makam-ı mahmuda (şefaat makamına) göndermesi kesindir. (Ey Muhammed!) De ki: 'Rabbim! Beni, takdir ettiğin yere gönül rahatlığı ve huzur içinde koy ve çıkacağım yerden de dürüstlükle ve selametle çıkmamı sağla. Bana katından yardım edici bir kuvvet ver."*[299]

Yüce Allah fiili şükrü emredince, düşmanları yeryüzünden çıkarmak suretiyle onların tahriklerinden zarar görmemek için bir mekândan çıkma ve bir mekâna girme konusunda Yüce Allah'tan başarı isteme maksadıyla O'na yalvararak lisani şükür emrini ona atfetti. İçinde عَسى أَنْ يَبْعَثَكَ رَبُّكَ مَقاماً مَحْمُوداً *Rabbinin seni bir makam-ı mahmuda (şefaat makamına) göndermesi kesindir"* ayet-i kerimesi için münâsebet bulunan ayet-i kerimeyi de ona atfetmektedir. O'na makam-ı mahmudu ikame edeceğini va'dedince,

[297] Muhammed 47/7.
[298] İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 84.
[299] el-İsrâ 17/79-80.

Rasûlüllah (s.a.v)'e bulunduğu her makamda halinin öyle olmasını istemesi münasip oldu."[300]

d. Cümleler Üzerine Atıf

İbn Âşûr'un münâsebeti anlatırken kullandığı lafızlardan birisi de bu lafızlardır. İbn Âşûr bu lafızları zaman zaman uzun ayet-i kerimelerin kısımları arasındaki münâsebeti zikrederken kullandığı görülmektedir. Genellikle de bu lafızları bir ayet-i kerimedeki belirli bir cümle ile başka bir ayet-i kerimedeki bir cümle arasındaki münâsebeti ifade ederken kullanmaktadır. Mesela şu ayet-i kerime. وَقُلِ اعْمَلُوا فَسَيَرَى اللَّهُ عَمَلَكُمْ وَرَسُولُهُ وَالْمُؤْمِنُونَ وَسَتُرَدُّونَ إِلى عالِمِ الْغَيْبِ وَالشَّهادَةِ فَيُنَبِّئُكُمْ بِما كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ *"Ve de ki; 'Çalışın! Yaptıklarınızı hem Allah görecek, hem Resulü, hem de müminler görecektir. Sonra da gizliyi ve açığı bilen Allah'ın huzuruna iletileceksiniz. İşte o zaman, neler yaptığınızı size O bildirecektir."*[301]

Münâsebet tevbe ile amel arasındadır. İbn Âşûr buradaki münâsebeti şöyle açıklamaktadır: "Bu cümle أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ *"Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah kullarının tevbesini kabul eder"*[302] cümlesine atıftır. Bu da Yüce Allah'ın tevbeleri kabul edeceğini onlara haber verme kuvvetindedir. وَقُلْ لَهُمُ اعْمَلُوا Onlara söyle! "Çalışın." Yani tevbe kabul edildikten sonra. Muhakkak ki tevbe geçmişteki (günahların) cezasını kaldırır. O zaman olgunluk arzu eden her mü'mine, tevbe ettikten sonra ömrünü güzel amellerle değerlendirmesi gerekirken kötü amellerle geçirdiği vakitlerini telafi etmek için salih amelleri artırması gerekir. Tevbe gelince kötülükler ortadan kalkar. Bu zaman dilimi de salih amelden boşalmış olur. Bundan dolayı tevbenin kabul olunduğunu bildirdikten hemen sonra amel ile emrolundular. Zira onların tevbesi kabul olununca onlara gereken, tevbelerinde samimi olduklarını ve olgunluk mertebelerine yükselmeyi aşırı derecede arzu ettiklerini bildirmeleridir. Ta ki, kendilerinden önce geçenlere ulaşabilsinler. İşte maksat budur."[303]

---

[300] İbn Âşûr, a.g.e, XV, 186.
[301] et-Tevbe 9/105.
[302] et-Tevbe 9/104.
[303] İbn Âşûr, a.g.e, XI, 25.

Yukarıdaki misalde münâsebet iki ayrı ayet-i kerimedeki iki cümle arasındadır. Bundan dolayı İbn Âşûr buradaki münâsebeti ifade etmek için عطف على الجملة (cümleye atıftır) tabirini seçmiştir.

e. وهي مرتبطة بكذا (O Bununla İrtibatlıdır)

Bu cümle de İbn Âşûr'un وعلاقة هذه الاية بما قبلها (Bu ayetin kendinden öncesiyle alakası) şeklinde kullandığı bir lafızdır.

Çoğu zaman da bunu açıklamaz, onun sözünden münâsebete işaret ettiği anlaşılır.

Yine zaman zaman belirli bir münâsebeti ifade etmek için birçok lafızlar kullanır. Mesela وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلافُ اللَّيْلِ وَالنَّهارِ أَفَلا تَعْقِلُونَ *"Ve O, yaşatan ve öldürendir; gecenin ve gündüzün değişmesi O'nun eseridir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?"*[304]

Münâsebet, haşr, yaşatmak ve öldürmek arasındadır. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Haşr kelimesini ihyâ (diriltme, yaşatma) kelimesi takip etti. Çünkü ba's (yeniden diriltme), kâinattaki genel tasarrufa işaretteki yeniden dirilişin de mümkün olduğunu ispatı da içine alan bir ihyadır (hayat vermektir.) İmâte (öldürme) ifadesi ise tersten münâsebet içindir. Onda kuvvet ve kahrına işaret vardır. اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِها *"Allah, o canları öldükleri zaman, ölmeyenleri de uyuduklarında alır"*[305] ayet-i kerimesinde geçtiği gibi ihyâ (yaşatmak) uyanıklığı, öldürmek de uykuyu yaratmak demektir. Bu münâsebetten dolayı, gece ve gündüzün arka arkaya gelmesinin onun kudretiyle olduğunu bildiren ayetler atfedildi. Zira gece ve gündüzün arka arkaya gemesi O'nun sonsuz gücüne işaret etmektedir. Bunları bilmek, Yüce Allah'ın كَما بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ "*İlkin sizi yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz"*[306] ayet-i kerimesinde geçtiği gibi, O'nun uluhiyyet sıfatlarıyla beraber birliğine ve ba'sın (yeniden dirilişin) meydana geleceğine işarettir."[307]

[304] el-Mü'minun 23/80.
[305] ez-Zümer 39/42.
[306] el-A'râf 7/29.
[307] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 105.

Görüldüğü gibi İbn Âşûr, bir ayetteki münâsebeti ifade etmek için dört lafız kullanmıştır. Bunlar, أعقب، مناسبة، ولما، وعطف (takip etti, münâsebet, lemmâ ve atfedildi) lafızlarıdır.

C. İBN ÂŞÛR'UN MÜNÂSEBET İLMİNİN ÖNEM ATFETTİĞİ YÖNLERİ

İbn Âşûr'un münasebet ilmine ne kadar önem verdiği bu şekilde anlatılmış oldu. Birçok meselede münâsebeti ispatlamak için görüşünü takviye etmek gayesiyle nasıl güç sarfettiği ortaya konuldu. Bu zikredilenler İbn Âşûr'un önem verdiği münâsebet ilminin bütün yönlerini açıklamaktadır, anlamına gelmemelidir. Ancak maksat, bu araştırmanın metodu gereği, tezi uzatacak ve ana temasından uzaklaştıracak detaylara girerek meseleyi genişletmek ve yaymak değil, iddiaları deliller ile açıklamaktır.

1. Kur'ân'ın Siyak ve Sibakında Münâsebeti Gerektiren Sözü Tercih Etmesi

İbn Âşûr'un münâsebeti nasıl seçtiğini ve ayetler, konular ve sûreler arasında nasıl irtibat kurduğunu anlayabilmemiz için, geçen bahiste olduğu gibi onun münâsebeti seçerken takip ettiği metodu iyi kavramamız gerekmektedir. Sonra da tefsir ve tercihte bu münasebetten nasıl istifade etmiştir, onu iyi anlamamız gerekmektedir. Burada şunu demek istiyoruz; İbn Âşûr, görüşünü seçerken münâsebeti tercih ve dayanak olarak değerlendirmektedir. Herhangi bir ayetin tefsirinde farklı görüşler ortaya çıktığı ve müfessir de bu görüşlerden birisini seçmek istediği zaman, delillerin desteklediği ve işaretlerin takviye ettiği görüşü seçmesi gerekmektedir. İşte bir ayetin yanındakilerle münâsebeti, sözler arasında görüş belirlemede üzerine itimat edilen ve dayanılan bir ölçü kabul edilmektedir.

İbn Âşûr'un münâsebeti gerektirecek sözü tercihte takip ettiği kaideleri açıklayacağız. Önemine binâen İbn Âşûr'un tefsirindeki bu kaidenin tarifi ve açıklamasıyla başlayacağız.

Müfessirler Yüce Allah'ın kitabından bir ayet-i kerimenin tefsirinde, bazıları ayet-i kerimenin siyak ve sıbakının dışına çıkacak bir manaya, bazıları ise ayet-i kerimenin siyak ve sıbakının dışına çıkmayacak bir manaya hamletmek suretiyle ihtilafa düşerlerse, ayet-i kerimenin öncesi ve sonrasına göre yapılan ayet içi mana daha evlâ ve

daha güzeldir. Çünkü böyle bir tefsiri engelleyecek bir delil olmadığında bu siyak ve sibaka daha uygundur.[308]

a. Kaide Kelimelerinin Şerhi

aa. Siyâk: Geçen ve geleceğin toplamına denir. Yani, sözün öncesi ve sonrasıyla bağlantılı manalar topluluğudur.[309]

ab. Sibâk: Bu kelime hakkında İbn Fâris şöyle demektedir: "السين والباء والقاف (sin, be ve kâf) öne geçmeye işaret eden sahih tek asıldır.[310] Yani tefsiri istenen sözden önceki (cümle) demektir.

ac. Lihâk: Bir şeye ulaşan veya kendisiyle ulaşılan demektir.[311]

Sibâk ve lihâkın toplamı siyâk olarak isimlendirilmektedir.

İbn Âşûr, tefsirinde bu kaideye çok itina göstermiş ve tercihini buna göre yapmıştır. Sözlerinin birinde tercihini arz ederken şöyle demektedir: " فَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ رَبُّكُمْ ذُو رَحْمَةٍ وَاسِعَةٍ وَلَا يُرَدُّ بَأْسُهُ عَنِ الْقَوْمِ الْمُجْرِمِينَ *'Eğer seni yalanladılarsa, de ki: 'Rabbiniz geniş rahmet sahibidir. Bununla beraber O'nun azabı da suçlu toplumdan geri çevrilmez"*[312] ayet-i kerimesindeki فَإِنْ كَذَّبُوكَ (Seni yalanladılarsa) fiilindeki zamir müşriklere dönmektedir. Sözün siyakından (geçen ve gelen cümlelerden) ilk akla gelen budur.[313]

Aynı şekilde ادْعُوا رَبَّكُمْ تَضَرُّعًا وَخُفْيَةً إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُعْتَدِينَ *"Rabbinize yalvara yalvara ve gizlice dua edin. Çünkü O, haddi aşanları sevmez"*[314] ayet-i kerimesinin tefsirinde şöyle demektedir: "ادْعُوا 'Dua edin' emrindeki hitap Müslümanlara hastır. Çünkü burada Yüce Allah'a yapılacak dua ve ibadetin edebi öğretilmektedir. Müşrikler buna benzer hitaba hazır değildirler. O mü'minler için yaklaştırma, onları yakınlaştırma ve Yüce Allah'ın rızâ ve muhabbetine karşı uyarmadır. Bunun delili ise إِنَّ رَحْمَتَ اللَّهِ قَرِيبٌ مِنَ الْمُحْسِنِينَ

[308] Ebu'l-Fettûh, Ahmed Selâme, *Ukûdü'l-Mercân fî Kavâidi'l-Menheci'l-Emsel fî Tefsiri'l-Kur'ân,* s. 117.
[309] Ebu'l-Fettûh, a.g.e, s.117.
[310] İbn Fâris, *Mu'cemu Makâyîsi'l-Lüga,* s. 482.
[311] İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arap,* XXII, 251.
[312] el-En'âm 6/147.
[313] İbn Âşûr, a.g.e, V, 145.
[314] el-A'râf 7/55.

"Muhakkak ki Allah'ın rahmeti, iyilik edenlere yakındır"[315] ayet-i kerimesidir. Hitabın Müslümanlara olduğunun siyak karinesi ile sabittir.[316]

İbn Âşûr'un bu kaidedeki konumu ve ona verdiği önemin boyutu tefsirinde onun için verdiği tatbiki misallerle açıklanacaktır.

b. Âlimlerin Bu Kaide Hakkındaki Sözleri

Müslim b. Yessâr şöyle demektedir: "Yüce Allah (ın ayetlerinden) konuştuğun zaman ayet-i kerimenin öncesi ve sonrasına bakmak için dur bekle."[317]

İbn Cerîr et-Taberî, tefsirde seçtiği bir görüşü sebebini arz ederken bu kaidenin önemini şöyle açıklamaktadır: "Bu ayette doğruluk bakımından en uygun söz budur dedik. Zira bu ayetten önceki ve sonraki ayetler bunlar hakkında nazil oldu. Tek siyakta olduğu zaman öncesi ve sonrası manasında olması en uygunudur.[318]

Taberî'nin ibaresinden anlaşılan mana, bir sözün iki anlama gelme ihtimali varsa, siyakla uyumlu olana hamli daha uygundur.

Şeyhu'l-İslam İbn Teymiyye de konumuzla ilgili şöyle demektedir: "Kim Kur'ân-ı Kerim üzerinde düşünürse, ayet-i kerimenin öncesi ve sonrasını düşündüğü zaman Kur'ân'ın maksadını anlar, onun muradını kavrar ve hidayet ile risaleti tanır. Tahrif ve eğrilikten doğruyu ayırmayı öğrenir."[319]

Şâtıbî, siyakı dikkate almama hususunda uyardı. Zira böyle davranmak kişiyi gerçek maksadın dışına götüreceğini şöyle ifade etti: "Kur'ân'ı iyi anlamak isteyen kimse için ayet-i kerimenin sonu ve başını ihmal etme gibi bir sığınağı yoktur. Çünkü Yüce Allah'ın maksadını mükellefin kavraması böyle olur. Ayet-i kerimenin bütün

---

[315] el-A'râf 7/56.
[316] İbn Âşûr, a.g.e, V, 171.
[317] İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim,* I, 17.
[318] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân fî Te'vîli Âyi'l-Kur'ân, III, 400.*
[319] İbn Teymiyye, Takyüddin Ebu'l-Abbâs Ahmed (ö. 728/1328), *Mecmûu'l-Fetâvâ,* Tah. Abdurrahman b. Muhammed b. Kasım, Mecmeu'l-MelikFahd li Tebâati'l-Mushafi'ş-Şerif, Medine, Suudi Arabistan, 1416/1995, XV, 94.

cüzlerine bakmadığı zaman onun istediğine ulaşması mümkün değildir. Kelamın bazılarına bakıp bazılarını ihmal etmesi (manayı anlamada) doğru olmaz."[320]

İbn Âşûr, bu şerefli ilme olan itinası çerçevesinde, görüp karşılaştığı münâsebetin desteklediği ve siyakın takviye ettiği sözlerden seçme ve tercihte bulunmada güç sarfetmekten geri kalmamıştır. Belki de çoğu zaman münâsebeti tercih etmede ve seçmede onun için bir ölçüdür.

İbn Âşûr'un tefsirinin birçok yerinde bu kaideye sarıldığı bir hakikattir. Çoğu zaman bu kaidenin dışına çıkmamıştır. Onun Kur'ân'ın münasebetine verdiği değer ve onunla delillendirme kanununa sarılmasının boyutu bu durum ile ortaya çıkmaktadır.

Onun genel metodu, ayet-i kerimenin tefsiri hakkındaki sözleri zikreder. Münâsıp olanı tercih eder ve kelamın siyakını tanzim eder. Başka bir görüş seçildiği zaman nazmın bozulduğuna ve zayıfladığına hükmetmekte veya Yüce Allah'ın kelamına yakışmayan kötü bir tertibi öngörmektedir.

Bir yerde bazı sözleri şöyle yorumlamaktadır: "Bunlar, lafız ve nazımdan uzaktır ve burada kelamın nazmının bağlantısı hususunda ve münâsebetsiz intikalde dağınıklık vardır."[321]

Şimdi bu konunun daha iyi anlaşılması için bazı misaller vereceğim.

Birinci misal: Yüce Allah buyuruyor ki يَسْئَلُونَكَ عَنِ الْاَهِلَّةِ قُلْ هِيَ مَوَاقِيتُ لِلنَّاسِ وَالْحَجِّ وَلَيْسَ الْبِرُّ بِاَنْ تَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ ظُهُورِهَا وَلٰكِنَّ الْبِرَّ مَنِ اتَّقٰى وَاْتُوا الْبُيُوتَ مِنْ اَبْوَابِهَا وَاتَّقُوا اللهَ لَعَلَّكُمْ تُفْلِحُونَ *"Sana hilâllerden soruyorlar. De ki: Onlar insanlar için de, hac için de vakit ölçüleridir. Bununla beraber iyilik, evlere arkalarından gelmeniz değildir. Fakat iyiliğe eren, kötülükten korunan kimsedir. Evlere kapılarından gelin, Allah'tan korkun ki, kurtuluşa eresiniz."*[322]

İbn Âşûr, bu ayet-i kerimenin tefsirine onun buraya konulmasındaki hikmet ile başlamakta ve şöyle izah etmektedir: "Bu ayet-i kerimenin buraya konulmasındaki münâsebet, orucun vaktinin Ramazan ayının girişiyle belirlenmesidir. İslami nizam

[320] eş-Şâtıbî, *el-Muvâfakât fî Usûli'ş-Şerîa,* III, 413.
[321] İbn Âşûr, a.g.e, XXII, 112.
[322] el-Bakara 2/189.

birliğinin en mükemmel şekilde uygulanması için vakitlerin zikredilmesi de münasebettir. Vakitlerin belirlenmesi sistemin olgunluğundandır. [323]

Bu ayet hakkında ve onların hilalden sormaları ile evlere kapılarından girme konusu arasındaki alakayla ilgili müfessirler arasında görüş ayrılığı vaki oldu. Âyet-i kerîmenin tefsirindeki usullerin ve başka ihtimallerin hepsi gerçekten uzaktır.

1. Denildi ki, وَلَيْسَ الْبِرُّ (Ve iyilik değildir) cümlesi, Yüce Allah'ın (haram olmayan ayları) geciktirenler için verdiği bir misaldir. Bunu Ebû Müslim söylemektedir. Bu görüş hakikat olarak da mecaz ve mana olarak da uzak bir ihtimaldir. Zira ayet-i kerimeler Müslümanlara hitap etmektedir. Çünkü hilalden soru soran onlardır. Nesi (haram olmayan ayları) geciktirmek ise Cahiliyye ehlinin adetlerindendir. Böyle bir yaklaşım yakışıksız bir istiâredir. İbn Âşûr, bu görüşü kabul etmez. Çünkü o, gerçekten uzak ve konunun ana temasına uymaz. Aynı zamanda İbn Âşûr'un dediği gibi ayet-i kerimenin siyakına da münâsıp değildir."[324]

2. Yine denildi ki, bu onların hilalden sormalarına karşı verilmiş bir misaldir. Onlara, onun ilmini Yüce Allah'a havale etmelerini emretmiştir. Bu yorum da cevabın daha önce verilmiş olmasından dolayı oldukça gerçekten uzaktır. Yine denildi ki, istedikleri şey onlara zorlaşınca evlerine kapılarından girmemeyi nezr ediyorlardı da bundan nehyolundular. İbn Âşûr bütün bu yorumları yanlış buldu ve şöyle dedi: "Mana olarak bu değerlendirmeler gerçekten uzaktır. Çünkü söz konusu olan Müslümanlardır ve onlar böyle yapmazlar. Senet olarak bunlar yanlıştır. Zira bu ayet-i kerimenin sebeb-i nüzulünün bu olduğunu hiç kimse rivayet etmemiştir.[325]

İbn Âşûr, bu görüşlerin hiç birisini kabul etmemiştir. O âyet-i kerîmeler arasındaki siyak ve münâsebete uygun olan ve rivâyet olunan hadislerin desteklediği görüşü seçtiğini şöyle beyanetti: "Bu cümlenin öncesiyle münâsebeti, ayet-i kerimenin sebeb-i nüzülü ile bir önceki ayet-i kerimenin sebeb-i nüzülüne uygun veya eşittir. Her iki cümlenin içeriği, kendisi hakkında sordukları durum onlarda bir tereddüd ve sorun uyandırmaktadır. Onlar şehirlerinden hac veya umre için ihrama girdiklerinde, ihramlının evine kapısından girmemeyi veya kendisiyle gökyüzünün arasına giren

[323] İbn Âşûr, a.g.e, II, 193.
[324] İbn Âşûr, a.g,e, II, 199.
[325] İbn Âşûr, a.g.e, II, 199.

çatının altına girmemeyi ihramın hükümlerinden sayıyorlardı. İhramlılar evlerinden bir şey almak istedikleri zaman, şayet ev sahibi ise devenin hörgücüne binerek evinin arkasından almaya çalışır ya da evinin arkasından bir delik açarak o eşyayı alırdı. Şayet çadır ehli iseler çadırın arkasından girerlerdi. Ensâr böyle bir din edinmişti."[326]

İkincisi, deniz avı misali. Konumuzla ilgili ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ وَطَعَامُهُ مَتَاعًا لَكُمْ وَلِلسَّيَّارَةِ وَحُرِّمَ عَلَيْكُمْ صَيْدُ الْبَرِّ مَا دُمْتُمْ حُرُمًا وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ *"Size ve yolculara yiyecek olmak üzere, deniz avı ve onu yemek helal kılındı. Kara avı ise, ihramlı olduğunuz müddetçe size haram edilmiştir. Huzurunda toplanacağınız Allah'tan korkun."*[327]

Ayet-i kerimede geçen "deniz avını yemek"ten maksadın ne olduğu hakkında müfessirler ihtilaf ettiler. Bazıları denizin sahile ölü olarak attıklarını kasdettiğini söyledi. Bazıları, onun tuzlanmış balık olduğunu söyledi. Bazıları ise deniz suyu ile yetişmiş kara bitkileri olduğunu söylemişlerdir.[328]

İbn Âşûr, siyak ile münasebetinden dolayı birinci görüşü tercih etmektedir. O da deniz sahiline atılan ya da suyun üzerinde ölü bulunan demektir. İbn Âşûr'un değerlendirmesi şöyledir: "Sahabenin tecrübelilerinden yapılan rivâyete göre, deniz yemeği, bir avcının yakalaması sonucu ölmeyip, denizin üstünde ölü bulunan demektir. Bazı âlimlerden "denizin yemeği" hakkında ayet-i kerimenin siyakıyla uyuşmayan başka yorumlar nakledilmiştir. Onlar denizin ölü olarak çıkardığını yemeyi haram saymışlardır."[329]

İbn Âşûr'un tercih ettiği görüş, önceki müfessirlerle muvâfakat etmiştir.[330]

"Denizin Yemeği"nden Maksadın Onun Ölü Olarak Sahile Attıklarıdır Diyen Birinci Görüş Sahiplerinin Delili: Bunların delili, ayet-i kerimenin siyakı bunu gerektirmektedir. Bu söz, Ebû Bekir (r.a), Ömer (r.a) ve sahabe ile tabiinden bir cemaate aittir. İbn Cerîr et-Taberî bu konuda şöyle demektedir: "Bize göre doğruluk yönünden en uygun görüş 'Denizin yemeği, onun attığı veya ondan gelip sahilde ölü

[326] İbn Âşûr, a.g.e, II, 199-200.
[327] el-Mâide 5/96.
[328] Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* VII, 80; İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-Mesir,* I, 588.
[329] İbn Âşûr, a.g.e, IV, 52.
[330] Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* VII, 80; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz,* II, 241; er-Râzî, *et-Tefsiru'l-Kebir,* IV, 438; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân,* VI, 299.

olarak bulunan' diyenlerin sözüdür. Zira Yüce Allah daha önce geçen أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ *"Size deniz avı helal kılındı"* buyurmaktadır. Avlanılmayanların da mana olarak bu cümleye atfedilmesi gerekir. O zaman mana, sizin denizden avladıklarınız ve avlamadıklarınız size helal kılındı şeklinde olmaktadır. Melîh ise avlandıktan sonra tuzlanıp salamura yapılan demektir. Bu da أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ *"Size deniz avı helal kılındı"* cümlesi içine girmektedir. Faydası yoksa tekrara gerek yoktur."[331]

İbn Atıyye de bu görüşü tercih ettiğini şöyle bildirmektedir: "En tercihe şayan Ebû Bekir (r.a) ve Ömer (r.a) sözleridir."[332]

"Denizin Yemeği"nden Maksadın Tuzlanıp Salamura Olmuş Balık Diyen İkinci Görüş Sahiplerinin Delili: Bunların delili, İbn Abbâs (r.a), Saîd b. Cübeyr, Saîd İbnü'l-Müseyyeb ve Süddî'den rivâyet edilen "Onun yiyeceği tuzlanarak bekletilendir" sözleridir."[333]

"Denizin Yemeği"nden Maksadın Deniz Suyundan Beslenen Bitkiler, Denizden Sulanan Kara Bitkileridir Diyen Üçüncü Görüş Sahiplerinin Delili: Bunların delili ise Zeccâc'ın ifade ettiği sözlerdir.[334]

Tercih Edilen Görüş: İbn Âşûr, siyakla münasebetinden ve başka kaideyle beraber yukarıda ifade edilen kaidenin de desteklemesinden dolayı daha önce geçen müfessirlerin görüşünü tercih etmiştir. "Tefsirde delil olarak hadis-i şerif sabit olunca başka şeye itibar olunmaz" sözü gereği İbn Âşûr, tercihini teminat ile yapmış, tercih edilen görüşü zikretmiş ve bunun dışındaki görüşleri boşa çıkararak, kendi görüşünün doğruluğuna delalet eden hadis-i şerifleri şöyle nakletmiştir: "Onların görüşleri Rasûlüllah (s.a.v)'den sabit olan şu hadis-i şerif ile cevap verilir. Rasûlüllah (s.a.v) deniz hakkında şöyle buyurmuşlardır: 'O temizdir. Suyunun ölüsü ise helaldir."[335]

Bu konuda en sağlam delil, anber diye isimlendirilen büyük bir balık hakkında Câbir (r.a)'dan rivâyet edilen hadis-i şeriftir. O balığı bir gazve esnasında ölmüş olarak buldular ve ondan yediler. (Câbir şöyle demektedir): "Medine'ye döndük ve Rasûlüllah

[331] et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* VII, 82.
[332] İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz,* II, 241.
[333] Taberî onların rivâyetlerini tefsirinde çıkarmıştır. Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* VII, 81.
[334] Bkz. ez-Zeccâc, *Meâni'l-Kur'ân, II, 209.*
[335] Ebû Dâvud, Tahâret, 83; Tirmizî, Tahâret; Nesâî, Tahâret,

(s.a.v)'e durumu anlattık. Rasûlüllah (s.a.v): 'O Yüce Allah'ın size verdiği bir rızıktır. Yanınızda ondan biraz varsa bize de ikram edin' buyurdu. Biz O'na bir parça gönderdik ve onu Rasûlüllah (s.a.v) yedi."[336]

İkinci görüşe gelince Râzî onun zayıf olduğunu şöyle belirtmektedir: "O (söz) zayıftır. Çünkü tuzlu olan şey, işin başlangıcında hem taze olmuş olur, hem de av olur. O zaman da أُحِلَّ لَكُمْ صَيْدُ الْبَحْرِ *"Size deniz avı helal kılındı"* ayetindeki atıf, lüzumsuz bir tekrar olmuş olur."[337]

Üçüncü görüşü de Âlûsî, şu sözleri ile uzak (bir ihtimal) görmektedir: "Onun yiyeceğinden maksadın denizin suyundan beslenen sebze ve meyvelerdir görüşünü gerçekten uzak görüyorum."[338]

Üçüncü misal. Musa (a.s)'ın annesinin misalidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَأَصْبَحَ فُؤَادُ أُمِّ مُوسَى فَارِغًا إِنْ كَادَتْ لَتُبْدِي بِهِ لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ *"Musa'nın anasının yüreği (tasadan) bomboş kalıverdi. Eğer biz, (vaadimize) inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık, neredeyse işi meydana çıkaracaktı."*[339]

Müfessirler, فَارِغًا (fârigan) kelimesine yönelttikleri mana hususunda ihtilaf etmişlerdir. İbn Âşûr'un ifade ettiği gibi bu ihtilafların kaynağı iki yönlüdür. Birincisine göre, Musa (a.s)'ın annesinin sebat ve kalbi bağlılığını bildirmektedir. İkincisi, ona zafiyet ve şüphenin tasallut ettiğini bildirmektedir.

Birinci yöne göre değerlendirirsek mana, "Musa (a.s)'ın annesi, korku ve üzüntüden uzak bir şekilde ve kendisine "korkmaması ve üzülmemesi" şeklindeki ilhama tabi olarak akibetin güzel olacağına güvenir olmuştur" diye anlaşılır ki, o zaman ayet-i kerimede ona övgü vardır. Yani, O, Yüce Allah'ın ilhamıyla Musa (a.s)'ı suya (nil nehrine) bırakınca, onda bulunan yanında görülmesi ve öldürülmesi korkusu ortadan kalktı. Zira Musa (a.s)'ı suya bırakırken onu kimse hissetmedi ve o, Musa (a.s)'ın kurtulduğunu anladı. Bu ihtimali, bir insanın kalbinde keder olmadığı zaman

[336] el-Buhârî, Meğâzî, 4104; el-Müslim, Sayd, 1935.
[337] er-Râzî, *Tefsiru'l-Kebir,* IV, 438.
[338] el-Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* IV, 28.
[339] el-Kasas 28/10.

yaygın olarak فُلَانٌ خَلَي الْبَالُ "Falanın gönlü (içi) rahattır" deyiminin kullanılması da bu görüşü desteklemektedir. Bu Ebû Ubeyde'nin tefsiridir.[340]

İkinci yön hakkındaki görüşlere gelince, İbn Atıyye ve Kurtubî, İbn Kâsım'dan, o da Mâlik'den, الفِرَاغُ (firâğ) kelimesinin aklın baştan gitmesidir şeklinde aktarmışlardır. İbn Atıyye, "O Yüce Allah'ın وَأَفْئِدَتُهُمْ هَوَاءٌ "*Ve gönülleri bomboş kalacaktır"* ayet-i kerimesindeki gibidir. Yani orada akıl yoktur. Keşşâf'da ise şöyle geçmektedir: "Onun Firavun'un eline geçtiğini duyunca aşırı korkusundan dolayı aklı uçtu gitti." İbn Zeyd, Hasan ve İbn İshak şöyle açıkladılar: "Yüce Allah'ın ona verdiği va'dini hatırlayamaz oldu. Aklına bir takım şeytani düşünceler musallat oldu ve kendi kendine 'Ben onun öldürülmesinden korkuyordum, öldürülmesini emreden düşmana kendi ellerimle attım' dedi." İbn Atıyye (ayrıca) şöyle dedi: "Bir fırka da 'Ona sabırsızlık gösterdi' dediler. Belki de onun yokluğuna (dayanamayıp) sabırsızlık gösterdi. Bütün bu sözler ikinci yöne dönmektedir. Yani Musa'nın (a.s) annesi Yüce Allah'ın emrini yerine getirmeye muktedir olamadı. Yüce Allah da onun içine yakini yerleştirerek bunu telafi etti."[341]

İbn Âşûr, birinci yönü tercih etmiştir. Şöyle ki onu zikrettikten sonra şöyle demiştir: "Yüce Allah'ın daha sonraki لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ *Eğer biz, (vaadimize) inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık"* ayet-i kerimesiyle mutlu oluyorum. Bu, yaptığım en güzel tefsirdir. Bu sebatından dolayı ona övgüdür."[342]

İbn Âşûr, bu tercihi seçerken ayet-i kerimenin siyakına dayanmaktadır. Onun " لَوْلَا أَنْ رَبَطْنَا عَلَى قَلْبِهَا لِتَكُونَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ *Eğer biz, (vaadimize) inananlardan olması için onun kalbini pekiştirmemiş olsaydık"* ayet-i kerimesiyle mutlu oluyorum" sözünden bunu anlıyoruz.

Geçen müfessirlerden Beğavî ve Zemahşerî de aynı görüşü paylaşmaktadırlar.[343]

Cumhur müfessirler de âyet-i kerîmeden maksadın onun kalbinin şiddetli üzüntüden bomboş kalıverdiğini bildirmek olduğu şeklinde bir görüş belirtmişlerdir.[344]

---

[340] Bkz Ebû Ubeyde, Ma'mer b. el-Müsennâ *(ö. 209/825) ,Mecâzü'l-Kur'ân,* Dâru Hancî, Kahire,1381. II, 98; İbn Âşûr, a.g,e, , X, 81.

[341] İbn Âşûr, a.g.e, X, 80; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz,* IV, 278; Zemahşerî, *el-Keşşâf,* IV, 485; Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XIII, 265.

[342] İbn Âşûr, a.g.e, X, 81.

[343] Bkz. el-Beğavî, *Meâlimü't-Tenzîl,* VI, 194; ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf,* IV, 486.

Dördüncüsü, duhân (duman) misalidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: فَارْتَقِبْ يَوْمَ تَأْتِي السَّمَآءُ بِدُخَانٍ مُبِينٍ يَغْشَى النَّاسَ هٰذَا عَذَابٌ اَلِيمٌ *"Ey Muhammed! Şimdi sen göğün, insanları bürüyecek açık bir duman getireceği günü gözetle. Bu acı bir azabdır."*[345]

Ayet-i kerimede geçen ve Yüce Allah'ın gözetilmesini emrettiği duhân (duman) hakkında bir görüş ayrılığına düşmüşlerdir.

Birincisi, Mekkeli Müşriklerin Rasûlüllah (s.a.v)'in davetine icabet etmeyince Rasûlüllah (s.a.v)'in kendilerine yapmış olduğu beddua neticesinde onlara isabet eden şiddet ve açlıktan dolayı gökyüzünde duman şeklinde gördükleri seraptır.

İkincisi, Mekke'nin fethi günü savaş atlarının tırnaklarının çıkarmış olduğu tozlardır.

İbn Âşûr geçen iki görüşü tefsirinde şöyle zikretmektedir: "Mekke'nin fethi günü savaş atlarının tırnaklarının kaldırdığı tozlar gökyüzünü kapattılar. Onun getirilmesinin gökyüzüne isnadı mecâzi aklidir. Çünkü gökyüzünün mekânı, semanın boşluğuna çıkıldığı veya kendisinden bakıldığı yerdir.[346]

İbn Âşûr, sözünü şöyle devam ettirmektedir: "Duhân kelimesiyle kasdedilen en doğru mana, Rasûlüllah (s.a.v)'in Medine'ye hicretinden sonra Mekke'de baş gösteren kıtlık yıllarından Müşriklere isabet eden günlerdir.[347]

Üçüncü bir görüş daha var ki, İbn Âşûr ondan hiç bahsetmemektedir. O da, kıyamet günü bütün insanları kuşatan ve mü'minlerin nezle şeklinde etkilendiği ve kâfirlere üflenip her işitilen yerden çıkacak olan dumandır.[348]

İbn Âşûr, ikinci görüşü yani Müşriklere isabet eden kıtlık yılları şeklindeki sözü tercih etti ve bu tercihini siyak ile sağlamlaştırdı. Bunu açıkça ifade etmese de onun şu sözünden anlamak mümkündür: "Ve kelam bildirmektedir ki, gözetlenilen duman

---

[344] Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* XX, 45; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz,* IV, 278; Râzî, *Tefsiru'l-Kebir,* VIII, 581; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XIII, 265; Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît,* VII, 102; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim,* X, 445; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir,* IV, 160; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* X, 258; el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vîl,* VII, 537; eş-Şinkîtî, *Edvâü'l-Beyân,* S. 772.

[345] ed-Duhân 44/10-11.

[346] İbn Âşûr, a.g.e, XII, 287.

[347] İbn Âşûr, a.g.e, XII, 287.

[348] Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* XXV, 134; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz,* V, 69.

meydana gelmesi yakın bir hadisedir. Zahir olan onun dünya hayatında vuku bulmasıdır. Zira o إِنَّا كَاشِفُو الْعَذَابِ قَلِيلًا إِنَّكُمْ عَائِدُونَ "*Biz o azabı sizden birazcık kaldırırız. Ama siz mutlaka eski halinize dönersiniz"*[349] ayet-i kerimesinde haber verildiği gibi müşriklere bir cezadır.[350]

Birçok müfessir de İbn Âşûr'un tercih ettiği görüşü kabul ettiler. Bu müfessirleri şöyle sayabiliriz. Taberî, İbn Atıyye, Râzî, Kurtubî, Şevkânî, Âlûsî ve Şinkîtî.[351]

İbn Kesir ve Kâsimî'nin kıyamet günü olacağını savunan üçüncü görüşü tercih etmiş olmaları ihtimaldir.[352]

Ebû Hayyân ve diğerleri[353] ikinci ve üçüncü görüşte olmaları muhtemeldir. Ebû Hayyân şöyle dedi: "Şayet bu Kureyş'in gördüğü dumansa insanlar lafzı Mekkeli kâfirlere hastır. İbn Mes'ûd'un ifade ettiği gibi bu geçmiştir.[354] Şayet kıyamet alametlerinden biri veya kıyamet günü olacaksa, o zaman kıyamet alametlerine ulaşan insanları ve kıyamet günü de bütün insanları kapsamaktadır.[355]

Beşinci misal, gaflet misalidir. Yüce Allah Kâf Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: لَقَدْ كُنْتَ فِي غَفْلَةٍ مِنْ هَذَا فَكَشَفْنَا عَنْكَ غِطَاءَكَ فَبَصَرُكَ الْيَوْمَ حَدِيدٌ *"(Allah ona) 'Andolsun sen bundan gaflet içinde idin. Şimdi senden gaflet perdesini kaldırdık. Bugün artık gözün keskindir' der."*[356]

Müfessirler âyet-i kerîmede hitap edilenin kim olduğu konusunda ihtilaf ettiler. İbn Zeyd muhatabın Rasûlüllah (s.a.v) olduğunu söyledi. Yani (ayet-i kerimenin anlamı), Ey Muhammed! Sen cahiliyedeki Kureyş'e peygamberlikle gönderileceğinden gafil (habersiz)'din.

İbn Abbâs (r.a) ve Dahhâk "Burada maksat müşriklerdir. Yani onlar sonlarının ne olacağı konusunda gafildirler.

---

[349] Duhân 44/15.
[350] İbn Âşûr, a.g,e, XII, 286.
[351] Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* XXV, 135; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz,* V, 69; Râzî, *Tefsiru'l-Kebir,* IX, 656; el-Kurtubî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân,* XVI, 130; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir,* IV, 160; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* X, 258; eş-Şinkîtî, *Edvâü'l-Beyân,* S. 772.
[352] Bkz. İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim,* XII, 340; el-Kâsimî, *Mehâsinü't-Te'vîl*, VIII, 302.
[353] Aynı şekilde Şevkânî, *Fethu'l-Kadir,* IV, 571; Şinkîtî, *Edvâü'l-Beyân,* S. 505.
[354] İbn Mes'ûd'un hadisi, ikinci görüşü savunanların delilini zikrederken gelecektir.
[355] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît,* VIII, 35.
[356] Kâf 50/22.

Birçok müfessir ise "Maksat iyi, kötü herkestir.[357]

İbn Âşûr, buradaki muhatabın kâfir olduğunu şu sözleriyle ifade etmektedir: "Bu söz bütün müşrikleredir. Bu her kâfir için alaycı bir kınamadır. Zira mü'min hiçbir zaman haşr ve cezadan gafil olamaz. İbn Âşûr, bu tercihinde siyaka dayanmıştır. O bu ayetlerin ve daha önceki ayetlerin kâfirler hakkında olduğu görüşündedir. Delili ise siyaktır.[358]

Ebû Hayyân da aynı görüştedir.[359] Müfessirlerin çoğu ise bu ayet-i kerimelerdeki muhatabın mü'min, kâfir bütün insanlar olduğu görüşündedir.[360]

2. Kelimelerin Lügat Manalarını Açıklarken Münâsebet İlminden Delil Sunması

Münasebet ilminin İbn Âşûr'un tefsirinde, düşünce ve anlayışında bariz bir etkisi vardır. Ancak İbn Âşûr'un (münâsebeti kullanması) tefsir sınırları ve anlamada kalmayıp kelime ve belirli manaları açıklamada da ondan istifade ettiği görülmektedir. Birçok manası anlaşılmayan kelime ve lafızları açıklarken bu ilimden faydalanmıştır. Lafzın açıklamasını, tarifini ve tercih gerekçesini münâsebet ilmine göre yapmaktadır.

Şimdi bunlara biraz misal verelim.

Yüce Allah Âl-i İmrân Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: هُنَالِكَ دَعَا زَكَرِيَّا رَبَّهُ قَالَ رَبِّ هَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ ذُرِّيَّةً طَيِّبَةً إِنَّكَ سَمِيعُ الدُّعَاءِ فَنَادَتْهُ الْمَلَائِكَةُ وَهُوَ قَائِمٌ يُصَلِّي فِي الْمِحْرَابِ أَنَّ اللَّهَ يُبَشِّرُكَ بِيَحْيَى مُصَدِّقًا بِكَلِمَةٍ مِنَ اللَّهِ وَسَيِّدًا وَحَصُورًا وَنَبِيًّا مِنَ الصَّالِحِينَ *"Orada Zekeriyya, Rabbine dua etti: 'Rabbim! Bana katından hayırlı bir nesil ver. Şüphesiz sen, duayı hakkıyle işitensin' dedi. Zekeriyya mabedde namaz kılarken melekler ona: 'Allah sana, Allah'dan bir kelimeyi doğrulayıcı, efendi, nefsine hakim ve iyilerden bir peygamber olarak Yahya'yı müjdeler" diye ünlediler.*[361]

Âyet-i kerîmedeki münâsebet yeri, حَصُورًا (hasûran) kelimesinin siyak münâsebete göre tarifindedir. حَصُور (Hasûr) kelimesi, lügatta, kadınlara gidemeyen

---

[357] Bu görüşler için bkz. Mâverdî, *en-Nuket ve'l-Uyûn, V, 349.*

[358] et-Tahrîr ve't-Tenvîr, XII, 308.

[359] Ebû Hayyân, *el-Bahru'l-Muhît,* VIII, 124.

[360] Bkz. et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân,* XXVI,189; İbn Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz,* V, 162; Râzî, *Tefsiru'l-Kebir,* X, 135; İbn Kesir, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim,* XIII, 190; Şevkânî, *Fethu'l-Kadir,* V, 76; Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* XIII, 334.

[361] Âl-i İmrân 3/38-39.

sanki onlara karşı engellenmiş manasına gelmektedir. رجل حصور (Engellenmiş adam) denildiği gibi.[362]

İbn Âşûr da bu kelimeyi böyle tarif etmiştir. حصور kelimesi مَفْعُولٍ (mef'ûl) manasında tıpkı رَسُولٍ (rasûl) kelimesinde olduğu gibi فَعُولٌ (feûl) veznindedir. Yani kadınlara yaklaşmaktan engelli demektir. Burada soru şudur. Bu kelimenin Allah'ın Rasûlü Yahya (a.s) için kullanımasında zem var mıdır?

İşte burada İbn Âşûr'un bu lafzın kullanımıyla ilgili açıklamayı yaparken münâsebet ilmini kullanmasındaki dâhiliği ortaya çıkmaktadır. Konuyla alakalı iki görüş belirtmiş, sonra da iki peygamberi Yahya (a.s) ve Zekeriyyâ (a.s)'ı tenzih eden münâsebete dayanan görüşü tercih ettiğini şöyle ifade etmiştir: "Övgü sıfatları zikredilirken bu sıfatın zikredilmesi, onun yaratılış aslı itibariyle haram şehvetlerden uzak olduğu bilgisini gerektirir. Belki de bu (kelime) zühd ehlinden iftiracıların ona yakıştırdıkları ithamlardan onun uzak olduğu gerçeğini ifade etmek için getirilmiştir. Yahudiler onun döneminde iftira ve bühtanda çok aşırı gitmişlerdi. Ya da bu sıfatın zikredilmesinden maksat onu methetmek olmayabilir. Zira Yahya (a.s)'dan daha faziletli nice nebi ve peygamberler gelmiştir ki, onlar kadınlara yaklaşmada tam güç sahibi idiler. (O zaman) bu sıfatın Yahya (a.s) için zikredilmesi, فَهَبْ لِي مِنْ لَدُنْكَ وَلِيًّا يَرِثُنِي *"Katından bana bir çocuk ihsan et. Ki bana da mirasçı olsun"*[363] ayet-i kerimesinde geçtiği gibi, Zekeriyyâ (a.s)'ın duasına icabet olarak Yüce Allah'ın kendisine bir erkek evladı verdiğinin bildirilmesidir. Yüce Allah bildiği bir hikmet için Zekeriyyâ (a.s)'ın arkasının (soyunun) kesilmesindeki muradını tamamladı. Aynı zamanda bu Zekeriyyâ (a.s)'ın Yüce Allah'ın yanındaki kerametinin de tezahürüdür."[364]

İbn Âşûr, bütün görüşleri ifade ettikten sonra حصورا (husûran) kelimesinin övgü manasında olduğunu tercih etti. Zira ayet-i kerimedeki övgü sıfatları arasında geçmesinden dolayı ayet-i kerimenin siyakı ile böyle uyumlu olduğunu şöyle izah

[362] İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Zekeriyyâ Kaznivî'r-Râzî, (ö. 395h.), *Mücmelü'l-Lüga* 2. Baskı, Tah. Züheyr Abdulmuhsin Sultan, Dâru'n-Neşr Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1986, S. 239.
[363] Meryem 19/5-6.
[364] İbn Âşûr, a.g.e, III, 241.

etmektedir: “Zekeriyyâ (a.s)’ı alıştırmak ve Yahya (a.s)’dan sonra neslinin kesilme korkusunu hafifletmek için bu sıfat kemal sıfatların arasında zikredildi.”[365]

Bu görüşünü tefsirinin başka bir yerinde şöyle demek suretiyle tekit etti: “Bu Yahya (a.s)’ı övmenin ve babasına yapılan lutfun en açık şeklidir. Bunun manası, Yahya (a.s)’dan önce hiçbir peygamber gelmemiştir ki, o Yahya (a.s)’ın kendisinde topladığı özellikleri üzerinde toplamış olsun. Henüz daha sabi iken kendisine peygamberlik verilmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: “وَآتَيْنَاهُ الْحُكْمَ صَبِيًّا “*Ve daha çocukken ona hikmet verdik.”*[366] Haramdan korunmak kendisine zor gelmemesi için hasûr kılındı.”[367]

Bu misalden İbn Âşûr’un içerik olarak hasûr kelimesinin gücü olmasına rağmen kadınlara yaklaşamayan adam anlamına geldiğini biliyordu. Yahya Peygamberimiz (a.s) Yahudilerin dediği gibi cinsel acizlik veya herhangi bir sorun yaşamamakta idi. Bu kelimenin övgü ifade eden sıfatların arasında gelmesiyle ayet-i kerimenin siyakı buna işaret etmektedir. Övgü sıfatlarının arasında yergi sıfatının yer alması kaide dışıdır ve nazımda bir zafiyettir ki, Yüce Allah bundan münezzehtir.

Başka bir misal. Yüce Allah Necm Sûresi’nde şöyle buyurmaktadır: وَأَنَّهُ خَلَقَ الزَّوْجَيْنِ الذَّكَرَ وَالْأُنْثَى مِنْ نُطْفَةٍ إِذَا تُمْنَى *“Şüphesiz erkeği, dişiyi iki eş yaratan O'dur, Atıldığı zaman bir nutfeden.*[368]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, siyak bağlamında iki zevçden (eşten) maksat nedir?

“Sözün bu cümleye intikal etmesindeki münâsebet, orada hayat başlangıcının niteliği vardır. İki zevçten (eşten) murat, insan hususiyetinden erkek ve kadındır. Çünkü Yüce Allah’ın sanatındaki mükemmelliği ve herkesin ittifak ettiği bu mükemmeliğin insanın yaratılışında daha bariz olması bağlamında sözün siyakı bunu gerektiriyor. Zira insanların nefislerindeki haller itibariyle ve erkek ve dişiden oluşan bazı eşlerin

[365] İbn Âşûr, a.g.e, III, 241.
[366] Meryem 19/12.
[367] İbn Âşûr, a.g,e, XVI, 69.
[368] Necm 53/45-46.

nutfeden değil, yumurta ve başka şeylerden yaratılmasından dolayı bu görüşe daha yakın ve daha imkân dâhilindedir."[369]

İkinci misal. Yüce Allah Felâk Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: قُلْ أَعُوذُ بِرَبِّ الْفَلَقِ مِنْ شَرِّ مَا خَلَقَ وَمِنْ شَرِّ غَاسِقٍ إِذَا وَقَبَ وَمِنْ شَرِّ النَّفَّاثَاتِ فِي الْعُقَدِ *"De ki: 'Ben, ağaran sabahın Rabbine sığınırım, Yarattığı şeylerin şerrinden, Karanlığı çöktüğü zaman gecenin şerrinden, Ve düğümlere üfleyen büyücülerin şerrinden."*[370]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, sûredeki siyaka uygun olarak غاسق (gasik) kelimesinin tanımındadır.

Gâsik, "lügatta şafağın ortadan kalktığı ve karanlığın şiddetli olduğu zamanki gece ve ay tutulması sonucu kararan kamer demektir."[371]

Bikâî ve diğerleri, bu sûredeki الغسق (gask) kelimesinden maksadın, ay veya göğüsten akan süt ya da gecenin karanlığı veya soğuğu şeklinde tefsir etmekte ve şöyle demektedir: "Gask, gecenin ilk karanlığı demektir. غسقت العين (Göz karardı) gözü karanlık bürüdü veya göz yaşı döktü demektir. Göğüsten süt aktı, gecenin karanlığının şiddetli olması, الغسقان (gaskân), akmak, dökülmek demektir. الغاسق (Gâsik), ay demektir. Sanki ay hızlı hareket ettiği ve burçlarda akıp gittiği için böyle isimlendirilmiştir ve onun kendisine ancak karanlığı vardır. Düştüğü zaman süreyye manasına da gelmektedir."[372]

Bikâî ve diğer müfessirlerden hiç birisi bu manalar arasından bir manayı tercih etmemişlerdir. Ancak İbn Âşûr'un, gece karanlığı manasını tercih ettiğini ve bunu da sûrenin siyakındaki kelimenin geliş münasebetine dayandırdığını görüyoruz. Bunu İbn Âşûr şöyle izah etmektedir: "الغاسق (Gâsik), karanlığı iyice arttığı zaman gecenin vasfıdır. Gece karardığı zaman غَسَقَ اللَّيْلُ denir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: إلى غَسَقِ اللَّيْلِ *'Gecenin karanlığına kadar.'*[373] الغاسق (Gâsik) kelimesi, vasfının manasının ortaya çıkması için mahzûf bir mevsufun sıfatı olarak gelmiştir. Tıpkı وَمِنْ آياتِهِ الْجَوارِ فِي الْبَحْرِ

[369] İbn Âşûr, a.g.e, XXIV, 145.
[370] el-Felâk 103/1-4.
[371] Mu'cemü'l-Vasît, II, 652; ez-Zebîdî, *Tâcu'l-Arûs,* XXVI, 250; Fîrûzâbâdî, *el-Bahru'l-Muhît,* S.142.
[372] Bkz. Bikâî, *Nazmü'd-Dürer,* XXII, 409.
[373] el-İsrâ 17/78.

"*Denizlerde gemilerin yürümesi de O'nun kudretinin delillerindendir"*[374] ayet-i kerimesindeki الْجَوَارِي (cevârî) kelimesinde olduğu gibi. غاسِقٍ (Gâsik) kelimesinin nekra gelmesi cins içindir. Çünkü gece cinsi murat edilmiştir. Aynı şekilde bu kelime dua makamındadır ve onunla umum istenir. Zira dua makamı umumiyete münâsıp olur."[375]

İbn Âşûr, gâsik kelimesinin manasını gece karanlığı olarak tercih ettikten sonra bunun isnadını gece karanlığı ile onda cereyan eden olaylar ve suçlar arasındaki münâsebete dayandırmakta ve bu hususta şöyle demektedir: "Şer kelimesinin غاسِق (gâsik) kelimesine izafe edilmesi, ismin zamanına izafe edilmesi kabilindendir. Gecede hırsızlık, saldırma ve uyku dalgınlığı çok olmaktadır. Bu kelimenin إذا وَقَبَ (karanlığı çöktüğü zaman) zarfıyla kayıtlanması da buna işaret etmektedir. Çünkü gece, insanlara gaflet ve uykunun galip gelmesiyle, yol kesicilerin, ırz düşmanlarının ve bozgunculuk çıkaranların fırsat kolladığı bir zamandır ve bundan dolayı şöyle denir: 'أَغْدَرَ اللَّيْلُ (Gece gaddarlık, hainlik, kalleşlik yaptı.) Zira gece kararınca bu kötü fiiller çoğalır. Bundan dolayı böyle ifade edilmiştir. Yani bu kötü fiillerin sahibi oldu demektir.[376]

İbn Âşûr sözlerine şöyle devam etmektedir: وَقَبَ (Vekabe) kelimesinin manası ise bir şeyin içine girmek, iyice içine dalıp nüfuz etmek demektir. Bundan dolayı, kaya üzerinde bulunan ve içerisine su toplanan mazgala الْوَقْبَةُ (vekabetü) denilir. وَقَبَتِ الشَّمْسُ (Güneş kayboldu battı) demektir. Gece vakitlerinde kötülüklerin meydana gelmesi daha şiddetli olduğu için teavvüz (Yüce Yaratan'a sığınmak) özellikle zikredildi."[377]

Böylece İbn Âşûr'un münâsebetler ile manalar arasında bağı kurma hususunda ne kadar zeki ve güçlü olduğu ortaya çıkıyor. Zira söz sûre hakkında maddi olsun veya kainatın ya da hasetçinin nefsinin ya da sihirbaz ve ikisinin fiilleri gibi manevi olsun karanlık etrafında dönmektedir.

Bütün bunlara bir de şu eklenir. غاسِق (gâsik) kelimesi, sûrede zem (yergi) siyakında gelmiştir. Bikâî'nin bu kelimenin sûrede nekra gelmesi her gâsikın (karanlığın) zem edilmiş olmadığına işarettir şeklindeki sözü geçerli değildir.

---

[374] eş-Şûrâ 42/32.
[375] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 627.
[376] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 627.
[377] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 628.

Üçüncü misal, Yüce Allah Tâhâ Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: قَالَ اهْبِطَا مِنْهَا جَمِيعًا بَعْضُكُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ فَإِمَّا يَأْتِيَنَّكُمْ مِنِّي هُدًى فَمَنِ اتَّبَعَ هُدَايَ فَلَا يَضِلُّ وَلَا يَشْقَى وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَامَةِ أَعْمَى *"Allah (onlara) şöyle dedi: 'Birbirinize düşman olmak üzere hepiniz oradan (cennetten) inin. Artık benden size bir hidayet (kitab) geldiği zaman, kim benim hidayetime uyarsa işte o, sapıklığa düşmez ve (ahirette) zahmet çekmez. Her kim de benim zikrimden (Kur'ân'dan) yüz çevirirse, (bilsin ki) ona dar bir geçim vardır ve onu kıyamet günü kör olarak haşrederiz."*[378]

Münâsebetin yeri, siyak bağlamında münâsebete göre ضنك (dank) kelimesinin manasıdır.

ضنك (Dank) kelimesi lügatta, onun geçimi dar oldu. Falan bedenen zayıf oldu manasına gelmektedir.[379]

İbn Âşûr, bu kelimenin manasını beyan ederken ve onu kabir azabı veya ahiretteki azap olarak tefsir eden müfessirlerin aksine, dünyada bir takım acılar, yorgunluklar ve nefsi sıkıntılar şeklinde dünyada gerçekleşeceğini açıklarken münâsebete sığınmaktadır. Bu bağlamda konuyu şöyle izah etmektedir: " وَلَا يَشْقَى "Ve zahmet çekmez" ifadesindeki menfi zahmet ahiret zahmetidir. Zira bir kimse dünyada dalaletten (sapkınlıktan) kurtulursa âhirette de şekâvetten (zahmetten) kurtulur. Bunun zıddının karşılığı olarak gelen وَمَنْ أَعْرَضَ عَنْ ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكاً وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيامَةِ أَعْمى "*Her kim de benim zikrimden (Kur'ân'dan) yüz çevirirse, (bilsin ki) ona dar bir geçim vardır ve onu kıyamet günü kör olarak hasrederiz"* âyet-i kerîmesi buna delildir. Çünkü dünya ve âhiret halini kapsayacak şekilde Yüce Allah'ın hidayetinden yüz çevirmek üzerine tertip olundu. Geçimden maksat geçim müddeti, yani hayat müddetidir. Onun buradaki manası ise gönül ızdırabı ve huzursuzluktan oluşan sıkıntılı haldir."[380]

Yukarıda geçen ayet-i kerimede İbn Âşûr, münâsebet ilminden istifade ederek ضنك (dank=geçim darlığının) dünyada olacağını belirledi. Yine أعرض (e'rada=yüz çevirdi) kelimesinden haraketle (Kur'ân'dan) yüz çevirmenin cezasının âyet-i kerîmenin işaret ettiği gibi âhiretteki zahmetten başka dünyada gerçekleşeceğine karar vermiştir.

---

[378] Tâhâ 20/123-124.
[379] *Mu'cemü'l-Vasît,* I, 545; Fîrûzâbâdî, *el-Bahru'l-Muhît,* S.142.
[380] İbn Âşûr, a.g.e, XVI, 331.

Ayet-i kerimde geçtiği gibi özellikle zahmet çekme âhirette olacaktır. Aynı şekilde ونحشره يوم القيامة اعمى *"Ve onu kıyamet günü kör olarak hasrederiz"* âyet-i kerîmesi de kör olarak dirilmenin âhirette olacağına işaret etmektedir. Darlıktan maksat ise dünyadaki sıkıntılardır. İbn Âşûr'un takdim ettiği tefsiri, lafızlardaki yaptığı tahlili, manalara yönelişini ve ayet-i kerimeyi siyakıyla irtibatlandırmasını araştıran kişi onun ne kadar ikna edici ve doğruya ne kadar yakın olduğunu görecektir.

3. Münâsebet İlmi ile Makâsıdü'ş-Şerîa Arasındaki İrtibata Çok Önem Vermesi

İbn Âşûr, makasıdı ilim vasfıyla takdim eden ilk âlim sayılmaktadır. Bu ilmi kat'î ilim yapmak için mücadele etti. Usûlü'l-fıkhı, bazı fukahânın iddiâ ettiği gibi kat'î değil, zannî bir ilim olarak görmektedir.

İbn Âşûr makasıd ilmini usulü fıkıh ilminden ayırmıştır. Şöyle demektedir: "Dini ilimlerde derin bilgi sahibi olmak için kat'î bir usul oluşturmak istiyorsak, çelişkili usulü fıkıh meselelerine yönelmemiz ve onu derleme potasında tekrar eritmemiz ve görüş ve eleştiri normunda değerlendirmemiz gerekmektedir. (Sonradan) karışmış olan yabancı kısımları ayıklamamız ve fıkıh ve görüş duyularının en şerefli madenlerini koymamız gerekmektedir. Sonra bu ilmi yeniden formülleyip ismini de "makâsıdü'ş-şerîa" ilmi koymalıyız."[381]

İbn Âşûr'un makâsıda olan eğiliminin diğer eserlerinde ve özellikle tefsiri et-Tahrîr ve't-Tenvîr'de etkisi vardır. Bu tefsirine ilk bakışta ve tefsirinin özelliklerini ve üzerinde yürüdüğü metodu sınırlandırdığı mukaddemesinde görülmektedir.

Bu iki ilim birbirine sıkı bir şekilde bağlıdır. Kur'ân münâsebetleri, onun tefsirinde önemli bir yer işgal eden şerefli bir ilimdir. Onun birçok faydaları vardır. Öncelikle o tefsir kaidelerinden birisidir. Kur'ân-ı Kerim'in mu'cizeliğine işaret etmektedir. Makasıdi tefsir ise Kur'ân-ı Kerim'in özelliklerini, maksatlarını ve toplumsal değişim oluşturmada Kur'ânî delilin faaliyetini ortaya çıkarmada önemli bir yere sahiptir.

[381] İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Makasıdü'ş-Şerîati'l-İslamiyye,* S. 88.

Nice âlimler tefsirlerinde münâsebet ilmine önem verdikleri gibi aynı zamanda münâsebet ilmiyle makâsıdü'ş-şer'iyye ilmi arasındaki irtibata da önem vermişlerdir. İbn Âşûr, genel olarak gaye ve maksatlara hizmet için ve bir ayet-i kerimenin cüzleri, bir sûredeki ayetler ve Kur'ân-ı Kerim sûrelerinin arasındaki bağlantı ve uyumu ibraz için münâsebetin önemli olduğuna inanmaktadır.

İbn Âşûr'un münâsebet ilmiyle makâsıd-i şer'ıyye ilmi arasında bağlantı kuraraken takip ettiği metoda geçmeden makâsıd-i şer'ıyyeyi lügavî ve ıstılâhî olarak kısaca tarif edeceğiz.

a. Lügat ve Istılâh Olarak el-Makâsıdü'ş-Şer'ıyye

المقاصد Makâsıd kelimesi, مقصد maksat kelimesinin cem'ı (çoğuludur.) ضرب Babından قَصد يقْصد قَصداً ومقْصداً şeklinde söylenir. القصد Kast, i'timat (güvenmek dayanmak), emm (hedeflemek), teveccüh (yönelmek), garaz (gaye), irâde (istemek), bir şey getirmek, aynısını talep etmek ve bunun dışında çeşitli manalara gelmektedir.[382] Istılâh manasına en yakın olanı, emm (hedeflemek), teveccüh (yönelmek) kelimeleridir.

Muâsır âlimler dikkatlerini "Makâsıdü'ş-Şerîa"nın tarifine çevirdiler. Maksatlar manasına işaret etmesi ve benzer ve nevileriyle alakalı ve de bunun dışındaki bazı açıklamalar yönünden birbirine yakın anlamlar ifade eden tarifler zikretmişlerdir. Şimdi bu tariflerden en önemlilerini getireceğiz.

1. Muhammed Tâhir İbn Âşûr'un Tarifi: "Genel Makâsıd-i Şer'ıyye, Şâri'nin şer'î hükümlerin sadece bir kısmında değil bütününde veya büyük çoğunluğunda göz önüne aldığı mana ve hikmetlerdir. Şeriatın bütün vasıfları, umumi gayeleri ve şeriatın göz edemeyeceği bütün manalar bunun içine girmektedir. Aynı şekilde başka hükümlerin çeşitlerinden göz önüne alınmayan ancak onun birçok çeşidinde göz önünde bulundurulan manalar da buna girmektedir."[383]

[382] Bkz. ez-Zemahşerî, *Esâsü'l-Belâga;* Fîrûzâbâdî, *el-Kâmûsü'l-Muhît,* S. 310; el-Cevherî, *es-Sihâh fi'l-Lüga, II, 524;* İbn Seyyidih, *el-Muhkem ve'l-Muhîti'l-A'zam,* VI, 185-188; el-Feyyûmî, *el-Misbahu'l-Münîr fî Garibi'ş-Şerhi'l-Kebir,* S. 300; el-Ezherî, *Tezhîbü'l-Lüga,* VIII, 355; Zübeydî, *Tâcu'l-Arûs,* V, 194-198; İbn Manzûr, *Lisanü'l-Arab, XI, 179-182.*

[383] İbn Âşûr, Muhammed Tahir, *Makâsıdü'ş-Şerîati'l-İslamiyye,* Tah. Muhammed Tahir el-Mîsâvî, S. 51.

2. Allâl el-Fâsî'nin Tarifi: "Makâsıdü'ş-şerîadan maksat, onun gayesi, Şâri'nin koyduğu hükümlerden her hükmün sırlarıdır."[384]

3. Ahmed Raysûnî'nin Tarifi: "Makâsıdü'ş-şerîa, kulların maslahatının gerçekleşmesi için şerîatin koyduğu (hükümlerin) gayeleridir."[385]

Bütün bu tariflerin, makâsıdın manasına işaret etmesi yönünden birbirine yakın olduğu görülmektedir. Ancak bazıları genel, bazıları ise tafsilatlı olarak anlatmıştır. Yapılan tarifleri şöyle toparlamamız mümkündür. Makâsıd, şeriattaki gaye ve hikmettir. Şer'î hükümlerin gerçekleştirilmesi için getirdiği mana ve maslahatlardır.

Bu hususta geriye, makâsıd ile münâsebet ilmi arasında irtibat kurarak, Kur'ân-ı Kerim'i anlama ve tefsirinin makâsıd ile alakası kaldı. Makâsıd ilmini bilmekten gaye bizzat kendisini bilmek değil, onun şer'i nasları ve onların talimatlarını anlamadaki işlevi ve meyveleridir.

et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsirini mütalada münâsebet ilmi ile makâsıd ilminin nasıl kaynaştıklarını ve nasıl uyuştuklarını görüyoruz. Tefsiri dikkatlice okuyup inceledikten sonra bu iki ilim arasındaki uyumdan çıkardığımız faydaları şöyle özetleyebiliriz.

1. Münâsebet, amaca hizmet için oldukça önem arz etmektedir. Makâsıd ise genel olarak bir ayetteki cüzler, bir sûredeki ayetler ve Kur'ân sûreleri arasında ve ayet-i kerimeler, sûreler ve Kur'ân bağlamında bütünde bulunan amaçlardaki irtibata işaret eden her bir bağdır.
2. Ayetteki münâsebet, ondaki maksat ve sırların ortaya çıkarılması için bir yoldur. Bunlar arasında ayet-i kerimenin hikmet ve hükümlerini, içerdiği ilgi ve heyecan katan ayet-i kerimenin uygun dizimi, koordine güzelliği ve cüzleri arasındaki harika iç içe olma halidir.
3. Sûre içerisindeki münâsebet, sûrenin tüm maksatlarından kapsadığı anlamlara destek olur. Onu açıklama ve ortaya koymada akıllara yardımcı olur. Ayet-i kerimedeki talimat ve delilleri teslim eder.

---

[384] el-Fâsî, Allâl, *Makâsıdü'ş-Şerîati'l-İslamiyye ve Mekârimühe,* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 5. Baskı, 1993, s. 7.

[385] er-Raysûnî, Ahmed, *Nazariyyetü'l-Makâsıd Inde'ş-Şâtıbî,* s. 18.

4. Münâsebet ile sûredeki amaçlardan külli amaç arasında açık alaka orada açığa çıkmaktadır. Bunun faydası, ayet-i kerime ile sûre arasındaki bağlantının bir yönden açıklanması ve esas amacın ve onun elde edilen yerinin ortaya çıkmasıdır.

Bu bilgilerle münâsebetin makâsıdı tefsire hizmetteki etkisini ve İbn Âşûr'un bu etkiyi ortaya koymak için nasıl kullandığını ve bu irtibat ve uyumun maksatlı yönelişlerden destekli güzel bir yol ile ibraz ettiğini anlamış olduk. İbn Âşûr'un işte bu yöneliş şekli tam bir asalet örneği ve sadece kendisine has metodunun meziyetidir.

Şimdi İbn Âşûr'un münâsebeti işlerken makâsıd-i şer'ıyyeye nasıl önem verdiğini gösteren bazı misaller sunacağız.

Birinci misal. Sûrenin girişinin makâsıd ile olan tenâsubu. Bundan maksat, sûrenin girişinin içeriğine ve gaye ile maksatlarına işaret ediyor mahiyette olmasıdır. Ahzâb Sûresi'nin başında İbn Âşûr'un Yüce Allah'ın şu sözleri hakkındaki görüşleri buna misaldir. Yüce Allah şöyle buyuruyor: أَتَأْمُرُونَ النَّاسَ بِالْبِرِّ وَتَنْسَوْنَ أَنْفُسَكُمْ وَأَنْتُمْ تَتْلُونَ الْكِتَابَ أَفَلا تَعْقِلُونَ "*İnsanlara iyiliği emreder de kendinizi unutur musunuz? Hâlbuki kitab (Tevrat)ı okuyorsunuz. Hâlâ aklınızı başınıza almayacak mısınız?*[386]

İbn Âşûr, âyet-i kerîmenin gaye ve maksatlarını makâsıd ve münâsebet arasındaki uyumluluk yoluyla açıklamakta ve şöyle demektedir: "وَأَقِيمُوا الصَّلاةَ *"Hem namazı dosdoğru kılın"*[387] ayet-i kerimesi ile وَاسْتَعِينُوا بِالصَّبْرِ وَالصَّلاةِ *"Bir de sabırla, namazla yardım isteyin"*[388] âyet-i kerîmesinin arasına girmiş bir i'tirâzdır. Burada bulunmasının münâsebet yönü, İslam'ın ana ilkeleri olan namaz kılmayı ve zekât vermeyi emredince, onların kılmış oldukları namazların kendilerini kurtarmayacağına işaret etmek için buna ilave olarak وَارْكَعُوا مَعَ الرَّاكِعِينَ *"Rükû edenlerle birlikte siz de rükû edin"*[389] buyruldu. Dinlerinin emrettiği iyiliği, gereği gibi yerine getiremediklerini ifade etmek için bu i'tirazın (ara cümlenin) getirilmesi münâsıp oldu. Bunun i'tiraz (ara cümle) olduğuna dikkat çekmek için atıf vavı ile gelmedi. Ta ki, ana gaye iyilikle emretmeye teşvik ve ona devam etmek şeklinde anlaşılmasın. Burada amaç, onların tam bir hüsran içinde

[386] el-Bakara 2/44.
[387] el-Bakara 2/43.
[388] el-Bakara 2/45.
[389] el-Bakara 2/43.

olduklarını ve vaaz ve dini eğitim verirken bir sanatkârın sanatını ve bir tüccarın ticaretini icrasındaki gibi hareket ettiklerinden dolayı, geldikleri kötü noktayı kendilerine seslenmektir. Onlar, derece ve mertebelere müstehak olmak için bunu (güya) dini vazifeleri hakkıyla ifa etmekten başka bir şey kasdetmiyorlar. Hâlbuki onlar insanlara emrettiklerinin karşısında kendi hallerine bakmıyorlar."[390]

Bu misalle beraber şu gerçekleri gözlemliyoruz. İbn Âşûr, tefsire başlamadan önce ayet-i kerimenin öncesi ile münâsebetini zikretmekte ve iki ayet-i kerime arasındaki münâsebet konumunun ana amacına işaret etmektedir. Sonra da meydana gelen tenâsubun ifade ettiği tüm fer'i amaç ve gayeleri zikretmektedir. Ki, bunlardan birisi de iyi amel ve takvaya teşvik ve oluşan hüsran ve kötü hali hatırlatma olan ana maksattır.

İkinci misal. Yüce Allah Bakara Sûresi'nde şöyle bıuyurmaktadır: لَا إِكْراهَ فِي الدِّينِ قَدْ تَبَيَّنَ الرُّشْدُ مِنَ الْغَيِّ فَمَنْ يَكْفُرْ بِالطَّاغُوتِ وَيُؤْمِنْ بِاللَّهِ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقى لَا انْفِصامَ لَها وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ *"Dinde zorlama yoktur. Çünkü doğruluk, sapıklıktan ayırd edilmiştir. Artık her kim tâğutu inkâr edip, Allah'a inanırsa, sağlam bir kulpa yapışmıştır ki, o hiçbir zaman kopmaz. Allah, her şeyi işitir ve bilir."*[391]

İbn Âşûr tefsirinde önceki ayet-i kerime ile bu ayet-i kerime arasındaki münâsebet hakkında şöyle demektedir: "Ayete'l-Kürsî'den sonra bu ayet-i kerimenin gelmesindeki münâsebet, bir önceki ayet-i kerimenin Yüce Allah'ın birliğine, Yaratıcı azametine ve ümmetlerin kendisiyle küfre girdikleri şâibelerden uzak olduğuna işaret eden delilleri kapsamaktadır. O zaman akıl sahiplerinin, akidesi gayet açık, şerîati dosdoğru olan bu dini, herhangi bir zorlama ve icbar olmadan, kendi hür seçimleriyle kabul etmeleri beklenirdi. Şirk üzerinde devam etmelerini ise "Onun (şirkin) üzerine mi terk edildiler? Yoksa İslam'a mı zorlandılar?" Sorusu mahalindedir. Bu söz isti'nâf (başlangıç) beyaniyye cümlesidir.

Makâsıd tefsirine hizmet hususunda ayet-i kerimenin münasebetinin etkisine bakıldığı zaman şu gerçekleri müşahede ediyoruz. İki ayet-i kerime arasında mana ve açıklamaları bağlamında maksat ve yüksek gayeyi keşfetmede münâsebetin önemini

[390]İbn Âşûr, a.g.e, I, 474.
[391] el-Bakara 2/256.

ortaya çıkarmaktadır. Tenâsubu açıklarken ayet-i kerimenin kasdettiği anlama götüren maksat ve gayeleri ifade etmekte ve hedef ve meramı ortaya koymaktadır.

Âyet-i kerîmenin içerdiği birçok maksatları keşfetmektedir. Bu maksatlardan bazıları, aklı ve kalbi ikna, dinde zorlamaksızın hür seçim, İslam dininin azameti ve Yüce Yaratıcı'yı tenzih etme maksadı şeklinde sayılabilir.

Üçüncü misal. Bazen de ayet-i kerimedeki cüzler arasındaki irtibat ve uyumu açıklamak için ayet-i kerimedeki lafızlar arasında bulunan münâsebeti zikretmektedir. Yüce Allah'ın وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ *"Ve onlar ki hem sana indirilene iman ederler, hem senden önce indirilene. Ahirete de bunlar kesinlikle iman ederler"*[392] ayet-i kerimesinde tenâsubu açıklamada amaçların tesirini izah ederek ayet-i kerimenin lafızları arasındaki münâsebeti ifade sadedinde şöyle demektedir: "Onları özel olarak zikretme kasdedilince onların (bir önceki ayet-i kerimeye) atfedilmeleri gerekmektedir. Bu atıf onların başka bir fırka olduğu intibaını vermeksizin oldu. Bu Kur'ân, sadece daha önce indirilenlere hidayet verir şeklinde bir yanlış anlaşılma söz konusudur. Zira bu istenilen sıfatların sonuncusudur. O zaman daha önce Müşrik olup da iman edenlerin bu övgüden payları olmadığı zannedilir. Bu nasıl olur? Onlardan mü'minlerin en hayırlıları, takva ve hidâyette en üst seviyede olanlar vardı. Onlar bir peygamber geleceğini bekleyenlerden olmadılar. Onların hidâyete ulaşmaları tamamen Rabbânî bir tevfik ile gerçekleşti. Bu fırkanın, ilk üç sıfatın bulunduğu fırkanın dışında bir fırka olduğunu bildirmek için sıla cümlesi tekrar edilerek bu yanlış anlama ortadan kaldırılmıştır. Netice olarak, mukabilinin mevcudiyeti sebebiyle ilk üç sıfatın sahiplerinden maksadın, şirkten sonra iman edenler olduğunu açıklamıştır."[393]

Bikâî de İbn Âşûr'un bu güzel görüşüne şu sözleriyle muvâfakat etmiştir: "Genel olarak onları iman ile vasıflandırınca, ehl-i kitabın da öncelikle bunlara dâhil oldukları teferruatına işaret etti ve şöyle buyurdu: وَالَّذِينَ يُؤْمِنُونَ بِمَا أُنْزِلَ إِلَيْكَ وَمَا أُنْزِلَ مِنْ قَبْلِكَ وَبِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ *"Ve onlar ki hem sana indirilene iman ederler, hem senden önce indirilene. Ahirete de*

[392] el-Bakara 2/4.
[393] İbn Âşûr, a.g.e, I, 238.

bunlar kesinlikle iman ederler."[394] Yani duyduktan sonra bu vasfı daimî olarak bulunduranlar demektir."[395]

Ayet-i kerimenin cüzleri arasındaki tenasüp için bu kullanımın etkisine baktığımız zaman bu neticeleri görüyoruz. Ayet-i kerimenin cüzleri arasında, ayet-i kerimenin tefsirinde ve içindeki hikmet ve sırları keşfetmedeki izahında irtibatın önemi ortaya çıkmaktadır. Ayet-i kerimeler arasındaki tenasüp ayetteki amaç ve maksatları açıklamaya götüren bir yol olarak değerlendirilmiştir. Ayet-i kerime, tenasübün keşfettiği birçok maksatları içermektedir. Hidayet nimetinin hatırlatılması, zikir ve inayetin mü'minlere mahsus olduğu ve beklenen ceza için uyarı maksatları bunlardandır.

4. İbn Âşûr'un Münâsebeti Ortaya Çıkarmadaki Gayretleri

İbn Âşûr, muâsır müfessirlerden olmasına rağmen, nakil ile yetinmeyen, tümevarımcı bu muâsır âlimin tefsirine bakıyoruz, o her müfessirin tabiî ameli gibi yenilikçi bir anlayışı takdim etmektedir. Bu anlayış, maksat ve münâsebet dairesinde ve Yüce Allah'ın kitabını anlamak için ayet-i kerimelerin ve sûrenin etrafında döndüğü ana eksenin göz önünde bulundurulması gerekir anlayışıdır. O, müfesssirin, beleğat, fıkıh, hadis, akide, lügat ve hatta tıp, mühendislik, sosyoloji, astronomi ve diğer ilimlerdeki başka maharetlerini tefsir ettiği ayet-i kerimeler arasındaki münasebete ulaşmak için kullanmasını yenilik olarak görmemektedir. Şayet çok olursa bu maharet ve ilimleri tefsirde kullanılmasına itiraz etmemektedir. Ancak bunları Kur'ân-ı Kerim'in maksadına ulaşma yolunda kullanılmasına çağırmaktadır. Onun daveti, tenasübün, takdir ve övgü mahallinin temeli ve doğruya en yakın tarafı olmasıdır. Yüce Allah'ın kitabına, ondan dönecek faydaya baktı ki ve her kelime ve her cümlenin kendi düzeyinde, sanki kendilerini bir araya toplayan bir nazm yokmuş gibi birbirinden farklı ayetler ve birbirine uzak cümleler şeklinde değil, tek tek, maksat ve içerik periyodiği olarak anlaşılsın.

Lafız ve mana kaideleri bağlamında tenasübe itibar etmeye çağırmak esas olduğu gibi aynı zamanda bu akli ve mantıki bir çağrıdır. Zira insanlar, herhangi bir söz

[394] el-Bakara 2/4.
[395] Bikâî, a.g.e, I, 86-87.

için bir maksat ve münâsebet olmasına alışıktır. Maksat yoksa oyun ve eğlenceden başka bir şey değildir. İnsan sözünde durum buysa, insanların Rabbi'nin sözünde nasıl olur? İbn Âşûr tefsirinde bu metodu güzel bir şekilde kullandı. Her sûrenin başında "Sûrenin Amaçları" başlığı altında mustakil özel bir bölüm oluşturdu. Sonra da sûrenin ayet-i kerimelerini ayet ayet tefsir etmeye başladı. Bu durum ayetler ve sûredeki amaçları birbirine bağlayan irtibat ve tenasübe kadar devam etti. Onun maksatlara olan bu ihtimamı, şer'i hükümlere, kıssalara, tergip ve terhibe kadar ulaştı. Makâsıtla bunları mukayese etti. Ona göre makasıd, tefsir düşüncesinin etrafında dönen esas eksendir. Bunları çıkarmadaki Yüce Allah'ın kendisine verdiği ilginç kuvvet ve fikri meleke onda açıkça görülmektedir.

Münâsebeti çıkarmadaki bilgi ve kuvvetine misal. Yüce Allah buyuruyor ki: وَفِي عَادٍ إِذْ أَرْسَلْنَا عَلَيْهِمُ الرِّيحَ الْعَقِيمَ مَا تَذَرُ مِنْ شَيْءٍ أَتَتْ عَلَيْهِ إِلَّا جَعَلَتْهُ كَالرَّمِيمِ وَفِي ثَمُودَ إِذْ قِيلَ لَهُمْ تَمَتَّعُوا حَتَّى حِينٍ فَعَتَوْا عَنْ أَمْرِ رَبِّهِمْ فَأَخَذَتْهُمُ الصَّاعِقَةُ وَهُمْ يَنْظُرُونَ *"Âd kavminin helâkinde de bir ibret vardır. Hani biz onların üzerine köklerini kesecek bir rüzgâr göndermiştik. O rüzgâr üzerine uğradığı hiçbir şeyi bırakmıyor, mutlaka onu kül gibi dağıtıyordu. Semud kavminin helâkinde de bir ibret vardır. Hani onlara: 'Belirli bir süreye kadar dünyadan yararalanıp, geçinin!' denmişti. Onlarsa Rablerinin emrine karşı büyüklük tasladılar. Bunun üzerine kendilerini, bakıp dururlarken yıldırım yakalayıp, çarptı."*[396]

İbn Âşûr, iki kıssa arasındaki münâsebetle ilgili şöyle demektedir: "Kur'ân-ı Kerim'de Âd kavminin kıssasından sonra genellikle Semûd kavmi kıssası takip eder. Çünkü Semûd kavmi, Âd kavmiyle aynı asırda yaşamışlardır. Ümmetinin büyüklüğü itibariyle de hemen ondan sonra gelmektedir. Bununla ilgili Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَاذْكُرُوا إِذْ جَعَلَكُمْ خُلَفَاءَ مِنْ بَعْدِ عادٍ *"Düşünün ki (Allah) Âd'dan sonra sizi hükümdarlar kıldı."*[397] Bir de Araplar arasında bu iki kavmin meşhur olması."[398]

Bununla beraber, Bikâî de ayet-i kerimelerdeki başka bir münâsebet hakkında şöyle içtihatta bulunmuştur: "Savuran rüzgâr ehlinin kıssası tamamlanınca, bulutların taşıdığı rüzgâr ve rüzgârın taşıdığı, sarsıntılı, yakıcı çığlık sesiyle helak olan bir kavmin kıssası takip etmektedir.وفي ثمود "*Semud kavminin helâkinde de."* Yani, Salih (a.s)'ın

[396] ez-Zâriyât 51/41-44.
[397] el-A'râf 7/74.
[398] İbn Âşûr, a.g.e, XXVII, 12.

kavminde de büyük bir ayet (ibret) vardır. إذ Zaman, قيل لهم mîâda muhalefet etmeyenler tarafından *(onlara denildiği)* تمتعو Devenin sütü ve yeryüzünde sizin için çıkardığımız, zirai ürünler, hurma, dağ ve ovalardaki bina ve buna benzer nimetlerden (*yararalanıp, geçinin!)* ve azgınlaşmayın. حتى حين Sizin için koyduğumuz *(vakte kadar.)* فعتوا Bizim iyiliğimiz sebebiyle (*büyüklük tasladılar)* O büyüklenme ve dik kafalıklıktır. عن أمر ربهم (*Rablerinin emrine karşı.)* Kendilerine iyiliği büyük olan Mevlâ'larına karşı geldiler. Deveyi kestiler, Peygamber (a.s)'ı öldürmek istediler. فأخذتهم Büyüklük taslamaları sebebiyle kahr ve azap (*yakalayıp, çarptı.)* الصاعقة rüzgarın taşıdığı büyük bir çığlık *(yıldırım).* Büyüklüğünün çok olması sebebiyle onların kulaklarına ulaştı. Memleketlerini yıldırımla ruhlarını yok ettiği bir sarsıntı ile sarstı."[399]

İbn Âşûr, geçen ayet-i kerimelerde Âd ve Semûd kavmini zamani yakınlıktan dolayı (Âd ve Semûd'ün zamani tertibi) birbirine bağlamaktadır. Bu orijinal bir bakış açısıdır. Araplar arasında (onların kıssalarının) meşhur olması da böyledir. Bikâî ise münâsebeti zikri geçen kavimlerin kasırga ile azap edildiği şeklinde bir görüşü benimsemek suretiyle sûrenin siyakıyla beraber götürmektedir.

Hâlbuki araştırmacı, İbn Âşûr'un görüşünün ne kadar sıhhatli ve büyük olduğunu görecektir. Zira Semûd kavminin azabı rüzgâr (kasırga) ile olmadı. Bilakis, yıldırım veya sarsıntı ya da çığlık (bunlar Kur'ân lafızlarıdır) ile oldu. Âd kavminin azabı ise rüzgâr (kasırga) ile oldu. Dolayısıyla bu yönden ikisi arasında ortak yön söz konusu değildir. (Âd ve Semûd kavimlerinin) zaman tertibi ve Araplar arasında meşhur olmaları şeklindeki yaklaşımlar doğruya en yakın olanıdır.

Bir beşer olarak İbn Âşûr bazen isabet etmiş, bazen de hata etmiştir. Ancak her daim içtihad ve tümevarımdan yana olmuştur. İlmi emanet sorumluluğu gereği onun belli bir münâsebeti ifade ederken doğrudan ne kadar uzak olduğuna işaret eden bir misal zikredeceğiz.

Yüce Allah Bakara Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: إِنَّ الصَّفا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعائِرِ اللَّهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ أَوِ اعْتَمَرَ فَلا جُناحَ عَلَيْهِ أَنْ يَطَّوَّفَ بِهِما وَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْراً فَإِنَّ اللَّهَ شاكِرٌ عَلِيمٌ *"Gerçekten Safâ ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir. Onun için her kim hac veya umre niyetiyle Kâ'be'yi ziyaret*

[399] Bikâî, *Nazmü'd-Dürer,* XVIII, 471-472.

ederse, bunları tavaf etmesinde ona bir günah yoktur. Her kim de gönlünden koparak bir hayır işlerse, şüphesiz Allah iyiliğin karşılığını verir, o her şeyi bilir."[400]

İbn Âşûr bu ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle demektedir: "Münâsebet bu ayet ile önceki ayet arasındadır. Safa ve Merve arasında saydan yüz çevirmek, kendilerinden beyinsizler diye tabir olunanların ve kıblenin Beyti'l-Makdis'ten çevrilmesini inkâr edenlerin fiillerine benzemektedir. Bu ayet-i kerimenin bu mekâna birleştikten sonra burada bulunması, i'tiraz esnasının i'tiraz yerindedir. Yüce Allah'ın Hacer validemiz ve oğlu İsmail (a.s)'ı susuzluktan kurtarması nimetinin bir hatırası olarak İbrahim (a.s)'ın zamanından beri Safa ve Merve arasında say yapmak haccın amellerindendir. Vâhidî'ye göre ayet-i kerimenin nüzül sebebi, Veda Hacc'ında sahabenin sorusu üzerine nazil olmuştur. Bütün bunlar bu ayet-i kerimenin kıblenin değiştirilmesinden seneler sonra nazil olduğunu göstermektedir. Bu ayet-i kerimenin buraya konulmasının sebebi ise kıble ve menâsik konusunda benzer farkları ihtivâ etmesidir."[401]

Görüldüğü gibi İbn Âşûr'un bir ayet-i kerime ile öncesi arasındaki münâsebet yönü oldukça garip ve bir o kadar da yersiz. Aynı şekilde kıblenin değiştirildiği bildirilen ara cümle ile tavafı günah kabul etme ifade eden ayet-i kerimeyi toplaması bazı yönlerden uzak olduğu görülmektedir. Kıblenin değiştirilmesine itiraz edenlerde direnme ve inat vardı. (Safa ve Merve arasındaki) tavafı günah saymanın sebebi ise Cahiliye döneminde yapıyor olmalarıdır. Ayet-i kerime onların mutmain olması ve günahın kendilerinden kaldırılması için nazil olmuştur. Kıblenin değişmesine itiraz edenlere verilen sefihlik (beyinsizliğin) vasfının aksine ayet-i kerime onları kınamıyor ve kusurlu bulmuyor. Bundan dolayıdır ki, İbn Âşûr'un buradaki münâsebeti açık bir zorlamadır. Aralarında birleşme yönü olmayan iki fırkayı birleştirmiştir.

Ancak Bikâî'ye baktığımızda bu ayet-i kerime ile önceki arasında şöyle münâsebet kurmaktadır: "İnsanlar için bir kıyam olan kıble hakkında yaralayıcı sözler sarfedenlerin hallerinden istediği şeyleri bitirince ve dinin ikamesi için mücadele ve cesaretin zaruriyetiyle devam ettirdi ve bunu hidâyet ile tamamladı. Sonra da bütün hayırlara liderlik yapan ve bütün zararlardan koruyan ilkelerden insanlar için bir kıyam olan beyt (Kabe) hakkında konuşmaya başladı. O ilkeler ki, saatleri dini naslarla

[400] el-Bakara 2/158.
[401] İbn Âşûr, a.g.e, II, 58-59.

belirlenmiştir. Özellikle meşakkat ve vatandan ayrılma gibi durumlardan dolayı cihadın kardeşi olan hac farizası. Rasûlüllah (s.a.v) onu iki cihattan biri diye isimlendirmiştir. Aynı şekilde bu ayet-i kerimelerde zikri geçen beytin maksatlarından en büyüğüdür. Okunan menkıbeler, konulmuş tesirli ilkeler ki, hakikatte itikâf, namaz ve tavaf onun destekçileridir."[402]

Âlûsî,[403] Bikâî'ye bu çıkarımında şu sözleriyle muvafakat etmiştir: " إِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللَّهِ "*"Gerçekten Safâ ile Merve Allah'ın alâmetlerindendir."* Yüce Allah geçen ayet-i kerimelerde cihada işaret edince, haccın alametleriyle söze devam etti. Sanki hac ile savaşı cem etti. İkisinde de nefislere zorluk ve malın telef olması söz konusudur. Yine şöyle de denilmiştir: "Sabır zikredilince, içerisinde sabra ihtiyaç duyulan hallerden dolayı hac bahsi onu takip etti.[404]

Araştırıcı, Bikâî ve Âlûsî'nin takdim ettiği münâsebetin İbn Âşûr'un münâsebetinden doğruya daha yakın olduğunu görecektir. Bikâî ve Âlûsî, her ikisinde meşakkatin, cihatta, güç, mal ve can, hacta güç ve mal sarfiyatının bulunmasından dolayı bu iki ibadeti cem etmişler, aralarında münâsebet kurmuşlardır.

---

[402] Bikâî, *Nazmü'd-Dürer,* II, 262.

[403] Âlûsî, *Rûhu'l-Meânî,* I, 424.

[404] Şehâbüddin Âlûsî, Şehâbüddin Mahmud İbnü's-Seyyid Abdullah Efendî el-Âlûsî el-Bağdâdî, Bağdât ehlindendir. Doğumu da vefatı da orada olmuştur. Kendisi, müfessir, muhaddis ve ediptir. İtikât olarak selefidir. Müçtehittir. Öğretmeye ve yazmaya henüz on üç yaşındayken başlamıştır. Fetva makamına tayin edildi ve orada çalıştı. Eserleri: *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'ân ve's-Seb'ı'l-Mesânî, Şerhu's-Selem fi'l-Mantık, Nüzhetü'l-Elbâb fî Garâibi'l-İğtirâb, Neşvetü'ş-Şümûl fi's-Sagar* ile İslambûl. 1271/1802 tarihinde vefat etmiştir. Bkz. Abdu'r-Razzâkı'l-Baytar, *Hilyetü'l-Beşer fî Târîhi'l-Karni's-Sâlise Aşar,* II, 124; ez-Ziriklî, *el-A'lâm,* VII, 176, 237.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR TEFSİRİNDE MÜNÂSEBET ÖRNEKLERİ

I. KUR'ÂN AYETLERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBETLER

A. BİR AYETİN CÜZLERİ ARASINDAKİ MÜNÂSEBET

1. Muayyen Bir Lafız Kullanmak ile Ayetin Gerisi Arasındaki Münâsebet

Kur'ân-ı Kerim'deki bir sûreyi düşündüğümüz zaman, ifadedeki basitliği hususunda lafızlarının son derece güzel, mana olarak oldukça kolay ve sigalarının mana ölçüsünde geldiğini görürüz. Kur'ân-ı Kerim'in lafızlarını düşünen kişi, onların asil bir nazım olarak tam yerli yerine konulduğunu görecektir. O kelimeler ayıklanarak seçilmiştir. Lafız, hem lafız hem de mana olarak bulunduğu yerde son derece uyumludur. O lafız sigalandığı mana ölçüsünde gelmiştir. Öyle ki, şayet bir ayet-i kerimeden herhangi bir lafız kaldırılsa veya başka bir lafız ile değiştirilse, onun nizamı bozulur ve kendisinden kastedilen mana kaybolur.

Nitekim bu konuda İbn Atiyye şöyle demektedir: "Şayet Yüce Allah'ın kitabından bir lafız çıkarılsa ve (onun yerine konulacak) başka bir lafız (bulmak için) Arapların lisanı taransa, (o lafız) bulunamaz. Çoğu yerde onun mükemmelliği bize görünmekte ve zevk düzgünlüğü ile meleke güzelliği konularında Arapların mertebesinde olmadığımız için bazı yerlerde de bize gizli kalmaktadır."[405]

a. Muayyen Bir Lafzın Kullanılmasındaki Münâsebet

Bir ayet-i kerimenin cüzleri arasındaki münâsebet çeşitlerinden birisi de muayyen bir lafzın kullanılmasındaki münasebettir. Misal olarak En'âm Sûresi'nde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَمِنَ الْأَنْعَامِ حَمُولَةً وَفَرْشًا كُلُوا مِمَّا رَزَقَكُمُ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعُوا خُطُوَاتِ الشَّيْطَانِ إِنَّهُ لَكُمْ عَدُوٌّ مُبِينٌ *"Hayvanlardan da (çeşit çeşit yarattı). Kimi yük taşır, kiminin yününden döşek yapılır. Allah'ın size verdiği rızıktan yiyin ve şeytanın adımlarına uymayın (peşinden gitmeyin); çünkü o, sizin için apaçık bir düşmandır."*[406]

[405] İbn Atiyye, *el-Muharraru'l-Vecîz,* I, 52.
[406] el-En'âm 6/142.

Ayet-i kerimedeki münâsebet konusu, فرشا (ferş = döşek) kelimesinin diğer kelimelerle münâsebeti etrafında dönmektedir. İbn Âşûr ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle demektedir: "Çünkü onlar (Araplar), koyun ve keçilerin derilerinden üzerlerine oturmak için döşek (yatak) yaparlardı. (O zaman buradaki) فرشا (ferş = döşek) lafzı bu manalar için uygun olmaktadır. Onun bütün kalıpları buraya uygundur. Ayet-i kerimenin maksadı bu olsa gerektir. Sanki bu lafzın dışında hiçbir kelime bu anlamları toplamayacaktır. Bu da Kur'ân-ı Kerim'in fesahat yönünden mucizeliğidir. حَمُولَةً (hamûle = yük taşıyıcı) özel olarak devedir. فرشا (ferş = döşek), başlangıç için uygun olan مِنَ (min) harf-i cerrine bitişmesi durumunda değişik anlamlar ifade etmesiyle beraber, deve, inek ve koyundan olmaktadır."[407]

Ayet-i kerimede فرشا (ferş = döşek) lafzının kullanımında ne kadar inceliğe dikkat edildiği görülmektedir. Zira o lafız, deve, inek ve koyunları kapsamaktadır.

Râzî, ayet-i kerimede Yüce Allah'ın zikrettiği فرشا (ferş = döşek) lafzındaki münâsebeti ifade etmemekte, bu ayet-i kerime ile bundan önce geçen ayet-i kerime arasında İbn Âşûr'un zikrettiği başka bir münâsebet hakkında şöyle demektedir: "Bil ki, Yüce Allah kullarına bitkisel menfaatlerle ilgili lütuflarının keyfiyetini ifade edince, hayvansal menfaatlerle ilgili lütuflarını zikretmeye başlamıştır."[408]

Aynı ayet-i kerimede ayetin cüzleri arasında da bir münâsebet görülmektedir. Yüce Allah, فرشا (ferş = döşek) zikrettikten sonra, yeme emrini zikretmektedir. İşte burada çok latif bir münâsebet vardır ki, İbn Âşûr bunu şöyle açıklamaktadır: "Yüce Allah'ın, otlayarak geçinen ve eti yenen hayvanları zikrettikten sonra yeme emrini vermesindeki münâsebete gelince, فرشا (ferş = döşek) lafzı daha önce geçtiği gibi boğazlama için gayet uygundur. Cümle onlardan yemeğe uygun olanlardan yemek için izinle devam etti. Sadece yemek emriyle yetinildi. Çünkü burada maksat, onların kendi kendilerine haram ettikleri şeylerin haramlığını iptal etmedir."[409] Bu münâsebet de, yalnızca İbn Âşûr'un zikrettiği eşsiz münâsetlerden birisidir. Diğer müfessirlerden hiç birisinin buna dikkat çektiği görülmemiştir.

---

[407] İbn Âşûr, a.g.e, VIII, 126.
[408] er-Râzî, a.g.e, XIII, 165.
[409] erRâzî, a.g.e, XIII, 126.

Başka bir misalde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: سَيَصْلَى نَارًا ذَاتَ لَهَبٍ *"(O), alevli bir ateşe girecektir."*[410]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, ateşin alev ile vasıflandırılmasıdır. Onun münâsebeti ise Ebû Leheb (alevli, kızıl) lafzıyladır.

İbn Âşûr şöyle demektedir: "Ateşin alev ile vasıflandırılması, Ebû Leheb'in ismi ile küfrü arasındaki münâsebeti açığa çıkarmayı artırmak içindir. O, Ebû Leheb (alevli, kızıl), ateş ise alev sahibidir. Bizim az önce takdim ettiğimiz gibi ona, künyesi zikredilmek suretiyle imâ edilmiştir. Ateşin bu şekilde vasıflandırılmasında, ateşin hakikatinin keşfini artırmak vardır ki, bu da tekit gibidir."[411]

Bu ayet-i kerimede ateşin alevli şeklinde vasıflandırılması çok münâsip olmuştur. Bu, üzerinde akıl yürütmeye ihtiyaç olmayan, aksine gayet açık münâsebetlerden birisidir. Bu münâsebeti ifade eden başka bir tefsire rastlanmamıştır. Bundan dolayı İbn Âşûr bunu zikretmede tek ve özgündür.

b. Bir Ayette Birden Fazla Lafız Arasındaki Münâsebet

Konumuzla ilgili bir misal vermek gerekirse, Yüce Allah Ra'd Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: قُلْ هَلْ يَسْتَوِي الْأَعْمَى وَالْبَصِيرُ أَمْ هَلْ تَسْتَوِي الظُّلُمَاتُ وَالنُّورُ أَمْ جَعَلُوا لِلَّهِ شُرَكَاءَ خَلَقُوا كَخَلْقِهِ فَتَشَابَهَ الْخَلْقُ عَلَيْهِمْ قُلِ اللَّهُ خَالِقُ كُلِّ شَيْءٍ وَهُوَ الْوَاحِدُ الْقَهَّارُ *"De ki: 'Hiç kör ile gören bir olur mu? Hiç karanlıklarla aydınlık bir olur mu?' Yoksa Allah'a, O'nun gibi yaratan birtakım ortaklar buldular da, bu yaratış kendilerince birbirine benzer mi göründü? De ki: 'Allah, her şeyi yaratandır. O, birdir. Her şeye üstün ve kahredicidir."*[412]

Ayet-i kerimede aralarında münâsebet bulunan lafızlar şunlardır: الْأَعْمَى (el-A'mâ = âmâ), الْبَصِيرُ (el-basîr = gören), الظُّلُمَاتُ (ez-zulümât = karanlıklar) ve النُّورُ (en-nûr = aydınlık).

İbn Âşûr şöyle demektedir: "Burada münâsebeti tamamlamak için zıt anlamlı lafızlar yani الْأَعْمَى (el-a'mâ = âmâ), الْبَصِيرُ (el-basîr = gören), الظُّلُمَاتُ (ez-zulümât = karanlıklar) ve النُّورُ (en-nûr = aydınlık) lafızları seçilmiştir. Zira Müşriklerin hali,

[410] Tebbet 111/3.
[411] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 604.
[412] er-Ra'd 13/16.

görülen şeyleri idrak etmede âmânın ve karanlığın hali gibidir. Mü'minlerin hali ise ilimde basiret sahibinin ve feyiz ve irşatta da ışığın hali gibidir."[413]

Yüce Allah'ın ayetlerini görememe hususunda müşriklerin haline, âmâlık ve karanlık lafızları; o ayetlerden ibret alan mü'minlerin haline ise görmek ve aydınlık lafızları münâsip olmuştur.

Râzî'nin görüşü de buna benzemektedir. Râzî şöyle demektedir: "Yüce Allah açık delili zikredince, cahilin bu delil karşısındaki durumunun âmâ ve âlimin durumunun ise gören gibi ve cehaletin karanlıklar, ilmin ise aydınlık gibi olduğunu açıklamaktadır. Herkes zorunlu olarak bilir ki, âmâ görenin seviyesine ve karanlık da aydınlığın seviyesine ulaşamaz. Yine aynı şekilde cahilin deliller karşısındaki tutumu hiçbir zaman âlimin seviyesine ulaşamayacağını da herkes bilir."[414]

Bikâî ise daha ileri giderek Râzî ve İbn Âşûr'un ifade ettiği manaları tekit etmiş ve onlara şunu eklemiştir. Mevzu nispeten bir konuya muhtemeldir ki, o da mü'minin kalbi bazen günahlar sebebiyle kararabilmekte ve o karartı Yüce Allah'a yapılan istiğfar ile ortadan kalkmaktadır. Bikâî şöyle demektedir: "Mü'min basiret sahibi de olsa, günahlar onun kalbini karartabilmektedir. İfadede üzerinde karar kılınana münâsip olmakla birlikte, görmek kelimesinden farklılığını ortaya koymada daha kuvvetli olması nedeniyle zulmet kelimesi önce zikredilmiştir."[415]

Geçen misaldeki münâsebet yönüyle ilgili müfessirlerin görüşleri şu ortak noktada birleşmiştir: Delil ve burhanları göremeyen Müşriklerin hali, ışığı göremeyen âmânın haline, bu delillerini görüp ibret alan mü'minlerin hali, ışığı görebilen kişininn haline benzemektedir.

Başka bir misalde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى *"Doğrusu senin acıkmaman ve çıplak kalmaman (ancak) cennettedir. Ve sen orada ne susarsın, ne de güneşin sıcağında kalırsın."*[416]

[413] İbn Âşûr, a.g.e, XIII, 114-115.
[414] er-Râzî, a.g.e, XIX, 26.
[415] Bikâî, a.g.e, XVI, 36.
[416] Tâhâ 20/118-119.

Ayet-i kerimedeki münâsebet, acıkmak, çıplaklık ve susamak kelimelerinin, vücudun ızdırabı ile birlikte kullanılmasıdır. "Yüce Allah burada niçin acıkmak ve susamak kelimelerini aynı ayette değil de ayrı ayrı ayetlerde getirdi"? Şeklinde okuyucunun dikkatini çekmesi gayet normaldir. İbn Âşûr, münâsebet ilminden bazı çıkarımlarını da ilave ederek bu soruya cevap vermektedir. İbn Âşûr'a göre Yüce Allah إِنَّ لَكَ أَلَّا تَجُوعَ فِيهَا وَلَا تَعْرَى *"Doğrusu senin acıkmaman ve çıplak kalmaman (ancak) cennettedir"*[417] ayet-i kerimesinde acıkmamak ve çıplak kalmamayı birlikte zikretmiştir. وَأَنَّكَ لَا تَظْمَأُ فِيهَا وَلَا تَضْحَى "*Ve sen orada ne susarsın, ne de güneşin sıcağında kalırsın"*[418] ayet-i kerimesinde de susamamak ile vücudun acı duymamasını birleştirmiştir. Açlıkta vücudun (midenin) içinin boş kalması vardır ki, onu bu acıdan koruyacak olan yemektir. Çıplaklık ise vücudun dışının boş kalmasıdır ki, onun acısı ise sıcağın yakması ve soğuğun çarpmasıdır. Susamak ile güneşin sıcaklığı arasındaki müâsebet, birincisi, vücudun içinin yanması, ikincisi ise dışının yanmasıdır. Her ne kadar dış görünüş itibariyle açlık ile susuzluğun ve çıplaklık ile sıcaklık acısının beraber zikredilmesi gerekliymiş gibi görünse de, işte bu sebepten dolayı ayrı ayetlerde zikredilmişlerdir."[419]

Zemahşerî, bu dört lafızla ilgili genel bir münâsebet zikretmektedir. İbn Âşûr'un yaptığı gibi detaylara girmemiş ve açlık ve susuzluk lafızlarının aynı ayet-i kerimede zikredilmemesinin hikmetine temas etmemiştir. Ancak gayet hoş genel bir münâsebeti şu sözleriyle ilave etmiştir: "Tokluk, susuz olmama, giyinme ve korunma, insanoğlunun ilk muhtaç olduğu dayanaklardır. İnsan için bunların cennette toplandığını zikretmektedir. O artık yeterlidir. Dünyadakilerin muhtaç olduğu gibi başka bir dayanağa veya çalışıp elde etmeye ihtiyaç duymaz. Açlık, çıplaklık, susuzluk ve güneşte yanma lafızlarının olumsuzluklarının nefyedilmesi, kişinin sakındığı zorlukların bütün sınıflarını kulaklara iyice yerleştirmek içindir. Ta ki, kişi kendisini kötülüğünden dolayı oraya düşürecek sebeplerden koruyabilsin."[420]

Görüldüğü gibi Zemahşerî, tenâkuzlar arasındaki münâsebetleri zikretmektedir. Zira tokluk, susuz olmama hali ve soğuktan korunma, insanın cennette arzu ettiği

[417] Tâhâ 20/118.
[418] Tâhâ 20/119.
[419] İbn Âşûr, a.g.e, XVI, 322-323.
[420] ez-Zemahşerî, a.g.e, III, 93.

nimetlerdendir. (Buna mukabil), susuzluk, soğuk ve açlık, insanın sakınması ve kendisini koruması gereken sıkıntılardandır.

Râzi ise Zemahşerî'nin meylettiği görüşe meyletmiş, ancak zıtların zikredilmesindeki münâsebeti, ahirette açlık, susuzluk ve çıplaklıktan sıkıntılarından koruma, korkutmanın daha fazla olması için olduğunu şöyle açıklamaktadır: "Tokluk, susuz olmama hali, giyinmek ve gölgede saklanmak, insan durumunun etrafında döndüğü temel unsurlardır."[421]

Yüce Allah, bu nimetlerin cennette çalışma ve istemeye ihtiyaç olmadan elde edileceğini haber vermektedir. Bu nimetleri, açlık, açıklık, susuzluk ve güneşte kavrulma olan terslerinin olumsuz lafızlarıyla zikretmektedir. (Bir önermenin tersinin tersi kendisine eşittir mantık kaidesi gereği, bu nimetleri tersinin tersiyle zikretmektedir.) Böylece sıkıntıların her türünden onların korunmaları ve bunlara götürecek sebeplerden azami derecede sakınmaları için Yüce Allah bu şekilde buyurmuştur. İşte lafızların hepsi sanki Yüce Allah'ın فَقُلْنَا يَآ اٰدَمُ اِنَّ هٰذَا عَدُوٌّ لَكَ وَلِزَوْجِكَ فَلَا يُخْرِجَنَّكُمَا مِنَ الْجَنَّةِ فَتَشْقٰى *"Biz de (Adem'e) şöyle demiştik: 'Ey Adem! Şüphesiz bu (İblis) sana ve eşine düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın, sonra bedbaht olursun (sıkıntı çeker, perişan olursun)"* ayet-i kerimesinde geçen فَتَشْقٰى (feteşkâ = sıkıntı çeker, perişan olursun) kelimesinin tefsiri gibidir.

Bikâî de bu lafızların zikredilmesindeki münâsebeti ve bu münâsebetin de sıkıntıya düşmekten sakındırmak olduğunu ifade etmektedir. Daha sonra da insanın temel ihtiyaçlarının etrafında döndüğü tokluk, susuz olmama hali, giyinmek ve (güneşin yakmasından) korunmanın dışındakilerin çıkarılması takdiriyle sıkıntıların illetlerini belirtmektedir. Ve bunları, Yüce Allah'ın sakındırdığı sıkıntıların her türlüsünü kulaklara nakşetmek için tersinin olumsuz lafzıyla ifade etmiştir. Ta ki, kötülüğüne binaen ona düşmeye sebep olanlardan kendisini korusun. Keskin bir kuvvet ona tesir ettiği zaman korunmak kendisine fayda vermez.[422]

[421] er-Râzî, a.g.e, XXII, 107.
[422] Bikâî, a.g.e, XII, 357.

Netice olarak, buradaki münâsebeti ve açlık ve susuzluk kelimesinin aynı ayet-i kerimede zikredilmemesinin sebebi hususunu ne kadar detaylı anlattığını görüyoruz. Bununla beraber diğer münâsebetlerin tafsilatı konusunda âlimlerin benzer ifadeleri kullandığına şahit olmaktayız. Müfessirler, bu lafızların zikredilmesi hususundaki münâsebetin, korumak, korkutmak ve teşvik etmek için hem nimetleri, hem de bu nimetlerin mukabili olan sıkıntıların zikredilmiş olduğunu söylemektedirler.

c. Bir Ayette İki Mevzu Arasındaki Münâsebet

Konumuzla ilgili ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَأَنْفِقُوا فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلَا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ وَأَحْسِنُوا إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ *"Allah yolunda mal harcayın da kendinizi ellerinizle tehlikeye bırakmayın ve güzel hareket edin. Çünkü Allah güzellik ve iyilik edenleri sever."*[423]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, Yüce Allah yolunda infak etmek ile nefsi tehlikeye atmaktan sakındırmak arasındadır. Bu birçok müfessirin önemsediği münâsetlerden birisidir. Zira Allah yolunda infakta bulunmak ile nefsi tehlikeye atmaktan sakındırma arasındaki münâsebet, müfessirin buna delalet eden bir bağı bulması gereken gizemli münasebetlerdendir. İbn Âşûr bu fırsatı kaçırmayıp ayet-i kerimedeki münâsebeti şöyle açıklamıştır: "وَلا تُلْقُوا بِأَيْدِيكُمْ إِلَى التَّهْلُكَةِ" *"Kendinizi ellerinizle tehlikeye bırakmayın"* ayet-i kerimesi, bir maksadın başka bir maksada atfedilmesidir. Yüce Allah yolunda infâk emrini Yüce Allah'ın kendilerine yardım edeceği inancı onları tedbir araçları konusunda tembelliğe götürmemesi için nasihat ve irşat olarak akibeti son derece zararlı olacak amelleri yasaklayan cümle takip etmiştir. Aslında nefisleri tehlikye atılmasının yasaklanması, infak ve harp masrafları ve nefisleri koruma emrinin manalarını içinde toplamaktadır. Bundan dolayı bu cümle ek mana ifade etmektedir. Atfedilmiş, ancak irşat maksatlarından bir maksat olması itibariyle (öbür cümleden) ayrılmamıştır."[424]

Bikâî münâsebeti, nafakanın cihat için en büyük destek olması yönüyle kurmuştur. İslam'ın ilk günlerinde yaşam oldukça zor ve mal ise son derece kısıtlı idi. Bundan dolayı herkesin elindekini tutması kurtuluşu, onu infak etmesi ise endişeye

[423] el-Bakara 2/195.
[424] İbn Âşûr, a.g.e, II, 213.

kapılmayı zorunlu hale getirmekteydi. Yüce Allah onlara الشيطان يعدكم الفقر *"Şeytan sizi fakirlikle korkutur"*[425] ayet-i kerimesinde ifade edildiği gibi işin şeytanın teşvikleri şeklinde olmadığını haber vermektedir.[426]

Bikâî, böyle bir münâsebetten bahsettikten sonra Haralî'den şöyle nakletmektedir: "Nefsin arzularının zıddına olarak gelen üstünlükten ödün vermenin gerektirdiği yerde Yüce Allah, temizlik ve gelişmenin kendisiyle elde edildiği infâk konusunda, duygu idrakinin dışında bir nazmı ortaya koymuştur. Aynı bunun gibi, Yüce Allah ayetleri, amellerin nefse en ağırı olan cihadın hükmünü temellendirince, yine nefse en ağır gelen cömertlik ve infâk emrini tanzim etmiştir. Şöyle ki, savaş, hazırlık ve azığı kapsayan bir müdafaadır. Bu ise şu iki davranış olmadan tamamlanmaz. O iki davranış ise cesaret ve cömertliktir. İşte bundan dolayı dinin en büyük afeti cimrilik ve korkaklıktır."[427]

Görüldüğü gibi Bikâî, yapmış olduğu tefsir doğrultusunda ayet-i kerimenin maksadını, cesaret ile cömertlik vasıflarını güçlendirmek ve cimrilik ve korkaklıktan sakındırmak biçiminde özetlemektedir.

Râzî ise infâk emrinin Allah yolunda cihat ile zikredilmesiyle ilgili birçok münâsebeti şöyle zikretmiştir: "Yüce Allah infâk ile emredince, tüm malı infâk etmeyi de yasaklamıştır. Zira yemeye, içmeye ve giymeye aşırı ihtiyaç olması durumunda malın hepsinin infâk edilmesi, kişiyi tehlikeye sürükler."[428] Şayet burada zikrolunan tehlikeden maksat israfın çok olması ise Râzî'nin görüşü doğrudur. Ancak buradaki tehlikenin anlamındaki münâsebet infâktan kaçınma ise, Râzî başka bir münâsebeti şöyle ifade etmektedir: "Cihadı terketmeleri, cehennem azabı olan helake maruz kalmaları anlamına gelmektedir. Onun için Yüce Allah onları cihada sarılmaya teşvik etmiştir."[429]

Geçen bilgilerden çıkan sonuç, İbn Âşûr, Bikâî ve Râzî, infâk ile cihadın beraber zikredilmesindeki münâsebette ittifak etmişlerdir. Ancak aralarındaki fark, İbn Âşûr,

[425] el-Bakara 2/268.
[426] Bikâî, a.g.e, 119.
[427] Bikâî, a.g.e, 120.
[428] er-Râzî, a.g.e, V, 293.
[429] er-Râzî, a.g.e, V, 293.

cümlenin türü ve maksadını açıklamaya çok fazla önem vermiş, bunun irşat ve vaaz için olduğunu açıklamış, fakat tafsilata girmemiştir. İbn Âşûr'un burada ayet-i kerimenin maksadını açıklaması, onu tescilleyen ve bir ayet-i kerimede bile olsa maksatların açıklanmasına verdiği öneme işaret eden önemli bir noktadır.

Bu arada, Râzî ve Bikâî'nin cümle türünü ve hedefini açıklama konusuna pek önem vermedikleri gözden kaçmamaktadır. Onlar daha çok cihat ile infâk arasındaki alakanın detaylarına önem vermektedirler. Cihat, ancak cömertlik ve cesaret gibi iki erdemin bir araya gelmesiyle ifa edilecek bir farizadır. Aynı şekilde onlar, cimrilik ve korkaklığın İslam dinindeki ve genel olarak kötülüğünü açıklamışlardır. Ulemâ, infâk meselesinin içeriğinde ittifak etmişlerdir. Münâsebeti açıklamak için ayet-i kerimenin genel ifadesinden istifade etmişlerdir.

Onların her birisi, ayet-i kerimenin tefsirinde yeni ilaveler etmek suretiyle özgünlük kazanmışlardır. İbn Âşûr'a göre, ayet-i kerime Yüce Allah'ın (dinine) yardım etmede düşman karşısında korunma araçlarını tedarik konusunda gevşek davranmaktan sakındırmayı temsil etmektedir. Bikâî ise ayet-i kerimenin baş temasını, cimrilik ve korkaklığı yasaklamak ve buna mukabil cömertlik ve cesareti teşvik etmekle sınırlandırmıştır. Râzî, bu münâsebeti fazla önemsememiş, müfessirlerin görüşlerini nakletmekle yetinmiştir. Bununla beraber Bikâî'nin yapmış olduğu tefsir ve ayet-i kerimenin cüzleri arasında kurmuş olduğu münâsebet daha şumullüdür. Ancak, Râzî, Bikâî ve İbn Âşûr'un sözlerini toplamanın faydasının daha çok ve menfaatinin daha şumüllü olacağı açıktır.

Başka bir misal olarak Yüce Allah Fatiha Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِين *"Ancak sana ederiz kulluğu, ibadeti ve ancak senden dileriz yardımı, inayeti. (Ya Rab!)."*[430]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, aynı ayet-i kerimede ibadet (kulluk) ve yardım istemenin yanyana zikredilmesidir.

İbn Âşûr şöyle demektedir: "Kişi Yüce Allah'a hamd ettiği zaman, onu sıfatların en büyüğü ile vasıflandırmış olmaktadır. Artık düşünce son noktasına ulaşmış, kendisini

[430] el-Fatiha 1/5.

Yüce Rububiyyeti huzurunda hayal eder ve (bu duygu ve düşüncelerle) Rabbine yönelerek hitap eder."[431]

Sanki İbn Âşûr, mü'min bir kula isabet eden iki hal arasında münâsebet kurmaktadır. Birincisi, onu ikinci hale taşıyan, Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarını tekrar ede ede kendisine hâkim olan imani nefsânî haldir. İkincisi ise Yüce Allah'ın önünde durarak, ona hitap etme ve ona vesile aramasıyla meydana gelen duygusal aşkın bir haldir.

Bikâî, ayet-i kerime hakkında fikir yürüterek şöyle demektedir: "Durum, hak etme, sevdirme, teşvik etme ve korkutmayı toplayınca her akıl sahibine, ona yönelmesi, bütün himmetini ona has kılması gerekir. Yüce Allah, ihtiyacı isteme vesilesine bir ön hazırlık olması için gayp (üçüncü şahıs) üslübundan hitap (ikinci şahıs) üslübuna dönerek إِيَّاكَ نَعْبُدُ وَإِيَّاكَ نَسْتَعِين *"Ancak sana ederiz kulluğu, ibadeti ve ancak senden dileriz yardımı, inayeti. (Ya Rab!)"*[432] Buyurmaktadır. Zira karşılık almaya en layık uslüp budur. إِيَّاكَ (İyyeke = sana), yani bu sıfatları kendisinde bulunduran. نَعْبُدُ (Ne'büdü = kulluk ederiz). Yüce Allah kullarına öğreterek böyle buyurmaktadır. Harâllî'nin ifade ettiği gibi onun manası, boyun eğmede (teslimiyette) son noktaya ulaşmaktır. Zamir tekrar edilmek suretiyle, yardım istemede aşırılığa teşvik etmek için وإياك نستعين *"Senden dileriz yardımı, inayeti"* buyurmaktadır. Bu ise kulluğun ancak Yüce Allah'ın yardımıyla mümkün olduğuna ve hidayetin onun elinde olduğuna işaret etmektedir."[433]

Geçen satırlardan, Yüce Allah'a hakkıyla ibadet etmede insanın ne kadar aciz olduğu şuuruna vararak, Bikâî'nin ayetler ile zatın zikredilmesi, sonra fiillerin ve sıfatların sonra da tekrar sıfatlara dönülmesi arasındaki irtibatı kurmadaki mükemmel taktiği anlaşılmaktadır. Bundan dolayıdır ki, yardım istemek gerekli ve lazımdır.

Bikâî'nin ifadeleri çerçevesinde ayet-i kerimeler arasındaki münâsebet, ayetlerden maksadın, Yüce Allah'ın azameti, onun gözetimi, bütün âleme hâkimiyeti ve bütün âlemin ona boyun eğip, ona teslim olması ve ona muhtaç olduğu bilincidir. Zira

[431] İbn Âşûr, a.g.e, I, 179.
[432] el-Fatiha 1/5.
[433] Bikâî, a.g.e, I, 32.

Yüce Allah, bütün yaratıkların dünya ve ahiret işlerinin sahibidir. Bikâî'nin açıklamalarında bu gerçekler açıkça görülmektedir.

Bikâî, bu münâsebeti açığa çıkarmada sivrilse de bu konuda yalnız değildir. Diğer âlimlerin de tek ayet-i kerimenin mevzuları arasındaki münâsebetle ilgili katkıları vardır.

Mesela, İbn Kayyim (ö. 751/1350), إِيَّاكَ نَعْبُدُ *"Ancak sana ederiz kulluğu"* ayet-i kerimesi ile وإياك نستعين *"Senden dileriz yardımı, inayeti"* ayet-i kerimesi arasındaki münâsebeti şöyle açıklamaktadır: "Yüce Allah'tan sırat-ı müstekîm üzere hidayet istemek, isteklerin en yücesi ve ona ulaşmak da şereflerin en büyüğü olunca, Yüce Allah kullarına bunu nasıl isteyeceklerini öğretmekte ve onlara bu istekten önce ona hamd ve senâ sunmalarını ve onu tazim etmelerini daha sonra da kulluklarını ve onun tekliğini zikretmelerini emretmektedir. Bu ikisi, isteklerine ulaşmada iki vesiledir. Ona isimleri, sıfatları ve kulluk ile ulaşılır. Aynı zamanda bu iki vesileyle yapılan dualar reddolunmaz."[434]

Birinci vesilenin ikinci vesileden önce gelme durumunda İbn Kayyim'in vesileler arasında kurduğu münâsebet bu şekildedir ki, bu da talep etme ve istemede kullanılacak sanatlardandır.

Bikâî, İbn Kayyim ve İbn Âşûr'un, bizzat maksat etrafında konuştukları görülmektedir. Her ne kadar ayet-i kerimedeki münâsebeti ifadedeki lafızlarda farklı olsalar da Yüce Allah'ın büyüklüğünü ve ondan bir şeyi güzel istemenin zarureti ve onun huzurunda edepli davranma şuurunu talep etme konusunda ittifak etmişlerdir.

2. Bir Ayet ile Önceki Ayet Arasındaki Münâsebet

Bu konu geçen konudan farklıdır. Zira bir ayet-i kerimenin daha önce geçen ayet-i kerime veya ayet-i kerimelerle alakasını araştırır. Daha önceki konu ise bir ayet-i kerimedeki kelimeler ya da konular arasındaki münâsebetin açıklanmasına önem vermekteydi.

[434] İbn Kayyim, Muhammed b. Ebî Bekr el-Cevziyye (ö. 751/1350), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerîm,* 1. Baskı, Dâru ve Mektebetiü'l-Hilâl, Beyrut, 1410, S. 27.

İbn Âşûr, birçok ayet-i kerimedeki münâsebetleri arz etmiştir. Onların her birisini daha önceki ayet ya da ayetlerle irtibatlandırmıştır. Çünkü ayet-i kerimeler arasındaki münâsebet yönü ve intikal üslupları münâsebetten münâsebete farklılık arz etmektedir. İşte bu, Kur'ân-ı Kerim'deki münâsebetlerin ve onun îcazının eşsizliğindendir.

Nitekim Arap edebiyatı ve belağatı ustası Zemahşerî bu konuyu şöyle açıklamaktadır: "Çünkü söz bir üsluptan başka bir üsluba geçtiği zaman, dinleyenin aktivitisinde tazelik oluşturma ve kendisine meyledenlerin dikkatini çekmede tek üslupdan daha etkili olmaktadır."[435] Zemahşerî'ye göre Kur'ân-ı Kerim'de münâsebetlerin bulunması, okuyucunun aktivite ve dikkatini kendisine yöneltmesini sağlamaktadır.

İbn Âşûr'a göre de bir ayet-i kerime ile daha önceki ayet ya da ayetlerle arasındaki münâsebeti araştırmak müfessire vaciptir. Delil olarak da Rasûlüllah'ın (s.a.v) ayet-i kerimeleri kendi yerlerine konmasını emretmesini göstermektedir. Yani bunun manası, aralarında mutlaka tenasübün bulunması gerektiğidir, ancak müfessirin bu konuda kendisini zorlamaması lazımdır."[436]

el-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsirinde bu tür münâsebetler oldukça fazla yer tutmaktadırlar. Bu münâsebetleri şöyle sınıflandırmamız mümkündür.

Ayet-i kerimeler arasındaki irtibat temellerinin çeşitlerinden birisi atıf ile tenâsüptür. Çoğunlukla ayet-i kerimeler arasındaki atıf bağı şereflendirme, tazim ve yüceltme maksadıyla yapılmaktadır. Bazen de kınama ve sakındırma maksadıyla yapılabilmektedir. Ancak bu birincisine göre daha az kullanılmaktadır.

Mesela Yüce Allah İsrâ Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَى الَّذِي بَارَكْنَا حَوْلَهُ لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْبَصِيرُ وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ وَجَعَلْنَاهُ هُدًى لِبَنِي إِسْرَائِيلَ أَلَّا تَتَّخِذُوا مِنْ دُونِي وَكِيلًا *"Kulu Muhammed'i geceleyin, Mescid-i Haram'dan kendisine bazı âyetlerimizi göstermek için, etrafını mübarek kıldığımız Mescid-i Aksâ'ya götüren Allah, her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir. Şüphesiz ki her şeyi hakkıyla*

[435] ez-Zemahşerî, a.g.e, I, 14.
[436] İbn Âşûr, a.g.e, I, 81.

işiten, hakkıyla gören O'dur. Musa'ya da kitap verdik ve beni bırakıp başkasını vekil edinmeyiniz diye onu İsrailoğulları için bir hidayet rehberi kıldık."[437]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, Mescid-i Aksâ'ya yapılan gece yolculuğu hadisesi üzerine peygamberlerin kitap (verilerek) yüceltilmesinin atfedilmesidir. سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى *"Geceleyin yürüten her türlü noksan sıfatlardan münezzehtir"* cümlesi onun üzerine atfedilmiştir. Onun açılımı "Yüce Allah kulu Muhammed'e (s.a.v) ve Musa'ya (a.s) da kitap verdi" şeklindedir. Bu ikisi de insanoğlundan büyük bir kısım üzerine iki büyük iyiliktir. O, Mescid-i Aksâ'nın zikredilmesi münâsebeti için başka maksada intikal etmektedir. Mescid-i Aksâ'nın durumları, İsrailoğulları'nın mabetlerinde geçirmiş oldukları ıslah, fesat ve kalkınma, gerileme hallerinin geliştiği durumları temsil etmektedir. Ta ki Müslümanlar bundan ibret alsınlar da ya tabi olsunlar ya da sakınsınlar. [438]

لِنُرِيَهُ مِنْ آيَاتِنَا "K*endisine bazı âyetlerimizi göstermek için"* cümlesindeki münâsebet için şunları söylemek mümkündür: Yüce Allah'ın Rasûlüllah'a (s.a.v) verdiği ayetler Kur'ân ayetidir. (Bu cümle), إِنَّ هذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ *"Şüphesiz ki bu Kur'ân, insanları en doğru ve en sağlam yola iletir"*[439] ayet-i kerimesinin de işaret ettiği gibi, وَآتَيْنَاهُ الْقُرْآنَ وَآتَيْنَا مُوسَى الْكِتَابَ (Biz ona Kur'ân-ı Kerim'i ve Musa'ya (a.s) da kitabı yani Tevrat'ı verdik manasınadır. Ayet-i kerimede geçen en sağlam yoldan maksat ise Tevrat ile Kur'ân'ın her ikisi de yol gösterici olsa da Kur'ân'ın yol göstericiliği Tevrat'tan daha sağlamdır. Rasûlüllah'ın (s.a.v) Yüce Allah'ın ayetleri kendisine gösterilmek için gece yolculuğu hali ile Hz. Musa'nın (a.s) ailesi ile Medyen topraklarından çıkıp gece yolculuk yaparken Tûr tarafında bir ateş görmesi sonucu kendisine peygamberlik verilmesi arasında ve kitabın ayetleri ile Yüce Allah'a münacaat hali arasında münâsebet vardır.[440]

Mescid-i Aksâ'nın Müslümanların hayatındaki kudsiyeti, dînî ve tarihî önemi hiç kimseye gizli değildir. Hz. Musa'ya (a.s) kitap verildiğinin zikredildiği ayet-i kerime, Rasûlüllah'ın (s.a.v) Mescid-i Aksâ'ya gece yolculuğu yaptırıldığını haber

[437] el-İsrâ 17/1-2.
[438] İbn Âşûr, a.g.e, XV, 24-25. Bikâî, a.g.e, XI, 298.
[439] el-İsrâ 17/9.
[440] İbn Âşûr, a.g.e, XV, 24-25.

veren ayet-i kerimeye atfedilmiştir. İşte burada Rasûlüllah'ı (s.a.v) gece yolculuğu ile şereflendirme ve Yüce Allah'ın kendilerine Mescid-i Aksâ yurdunda emniyet verdiği halde ahit ve vefalarına ihanet eden, Musa'ya (a.s) indirilen kitaptan uzaklaşan İsrailoğullarına kınama vardır.

Bikâî, iki ayet-i kerime arasındaki münâsebetin iki peygamberi de yüceltmek olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Yüce Allah'ın istediği her şeye yetecek büyük kudretli mukaddes şahsından haber verdiği bu olağanüstü hadise ve kısa bir vakitte Rasûlüllah'a (s.a.v) açık ayetlerin bahşedilmesi sabit olunca, Mısır'dan Arz-ı Mukaddes'e uzanan oldukça uzun bir yolculuk esnasında, İsrâ gecesi bu ümmet için bereket yönünden en büyük peygamberlerden olan Hz. Musa'ya (a.s) Yüce Allah'ın bahşettiği (o nimet ile cümle) devam etmektedir."[441]

Râzî de buradaki münâsebeti şereflendirmeye bağlamaktadır. Yani Yüce Allah kendisine Tevrat'ı vererek Musa'yı (a.s) yücelttiği gibi, geçen ayet-i kerimede zikredilen İsrâ ile de Rasûlüllah'ı (s.a.v) yücelttiğini şöyle açıklamaktadır: "Yüce Allah, birinci ayet-i kerimede gece yolculuğu ile Rasûlüllah'a (s.a.v) ikramı zikretti. Bu ayette ise daha önce kendisine vermiş olduğu kitabı Musa'ya (a.s) ikram ettiğini zikretmektedir."[442]

Müfessirlerin iki ayet-i kerime arasındaki münâsebetin yüceltme yönünde olduğu hususunda ittifak ettikleri, ancak bu münâsebeti ifadede farklı oldukları görülmektedir. İbn Âşûr'a göre buradaki esas münâsebet ikram (yüceltmedir.) Ancak o şunu ilave etmiştir: İsrailoğulları'nın sürekli değişiklik gösteren halleri, Mescid-i Aksâ'da meydana gelen değişiklik ve hallere benzemektedir. Râzî ise münâsebet yönünü kısa tutmuş ve "Birinci ayet-i kerime, Yüce Allah'ın İsrâ hadisesi ile Rasûlüllah'a (s.a.v) ikramda bulunduğunu, ikinci ayet-i kerime ise kendisine Tevrat'ı indirmek suretiyle Musa'ya (a.s) ikram ettiğini haber vermektedir" demekle yetinmektedir. Bikâî ise buradaki münâsebete yeni bir görüş ilave etmiştir. O da Yüce Allah, geceleyin Beytü'l-Makdis'e götürme mucizesiyle Rasûlüllah'a (s.a.v) ikram

[441] Bikâî, a.g.e, XI, 298.
[442] er-Râzî, a.g.e, XX, 297.

bulunmuştur. Sonra Yüce Allah, ikinci ayet-i kerimede Mısır'dan Beytü'l-Makdis'e yolculuğu sırasında Musa'ya (a.s) mucizelerle ikramda bulunduğunu zikretmektedir.

İbn Âşûr'un, buradaki münâsebeti çok güzel ifade ettiği, müfessirlerin sözlerini cem ettiği ve kendisinden yeni ilavelerde bulunduğu açıkça görülmektedir. Diğer taraftan Bikâî'nin ifade ettiği münâsebet, kendisi dışında hiç kimsenin değinmediği son derece hassas bir münâsebet sayılmaktadır.

Başka bir misalde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَثِيَابَكَ فَطَهِّرْ والرجز فاهجر وَلا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ *"Elbiseni temizle. Pislikten sakın. Yaptığını çok görerek başa kakma."*[443]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, pislikten (günahlardan) sakınmak emri ile sadakaları başa kakmaktan yasaklama arasındadır.

وَلا تَمْنُنْ تَسْتَكْثِرُ *"Yaptığını çok görerek başa kakma"* ayet-i kerimesinin, pislikten (günahlardan) sakınmak emri üzerine atfedilmesindeki münâsebet, yaptığı iyiliği başa kakmak, şirk ehlinin huylarından birisidir. Yüce Allah pislikten (günahlardan) sakınmayı emredince, kinaye yoluyla, sadakayı ve çoğaltmayı emri gerektirecek bir yasak ile onlara pislik (günah) ehlinin huylarını da yasaklamış olmaktadır. Sanki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: "Tasaddukta bulun, sadakayı çoğalt ve sakın başa kakma. Yani, verdiklerini çok görüp de fazlalıkları yanında tutarsın veya verdiklerin için pişman olursun."[444]

Yukarıda geçen ayet-i kerimelerde münâsebetler arasındaki bağ atıftır. Sadakalar konusunda başa kakmayı yasaklamak, günahlardan uzaklaşma üzerine atfedilmiştir. Çünkü başa kakmak kâfirlerin ahlâkıdır. Sanki ayet-i kerime kâfirlerden ve onların amellerinden uzaklaşmayı emretmektedir. İşte bu mükemmel atıfta, iki mana arasındaki münâsebet çok açık ve net olarak ortaya çıkmaktadır.

Bu arada Bikâî, maddi temizlik olan elbise temizliği emrinin, kâfirlerin pisliği ve pislik ehli olmaları dolayısıyla fakirlere verdikleri sadakaları başa kakmaları

[443] el-Müddesir 74/4-6.
[444] İbn Âşûr, a.g.e, XXIX, 297.

sıfatlarından uzaklaşmak olan içsel (manevi) temizlik arasında da bir münâsebet kurmuştur.[445]

Her iki âlim de ayet-i kerimeler arasında münâsebet kurmuştur. Ancak İbn Âşûr, münâsebeti, kâfirler ile sıfatları arasında doğrudan doğruya kurarken, Bikâî, ayet-i kerimeler arasındaki münâsebeti, ayet-i kerimelerin önce maddi temizliğe, daha sonra da manevi temizliğe yönelmeleri üzerine genel şekliyle ele almıştır.

Başka bir misalde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ إِخْوَةٌ فَأَصْلِحُوا بَيْنَ أَخَوَيْكُمْ وَاتَّقُوا اللَّهَ لَعَلَّكُمْ تُرْحَمُونَ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا يَسْخَرْ قَوْمٌ مِنْ قَوْمٍ عَسى أَنْ يَكُونُوا خَيْراً مِنْهُمْ وَلا نِساءٌ مِنْ نِساءٍ عَسى أَنْ يَكُنَّ خَيْراً مِنْهُنَّ *"Müminler ancak kardeştirler. Öyleyse kardeşlerinizin arasını düzeltin ve Allah'tan korkun ki rahmete eresiniz. Ey iman edenler! Bir topluluk diğer bir toplulukla alay etmesin. Belki de onlar, kendilerinden daha iyidirler. Kadınlar da kadınları alaya almasınlar. Belki onlar kendilerinden daha iyidirler."*[446]

İbn Âşûr, buradaki münâsebeti, birinci ayet-i kerimede geçen kardeşlik zikri ile ikinci ayet-i kerimede geçen güzel muameleler arasında kabul etmektedir.

Yani kardeş olmak, iki kardeş arasında güzel muameleyi gerektirince, Müslümanlar arasındaki kardeşlik muamelesinin olumlu olması kararlaştırılmıştır. Müslümanların kendi aralarında güzel muamelede bulunmaları gerekmektedir. Ayet-i kerimeler, bu münâsebetten dolayı, cahiliyye döneminde yaygın olması nedeniyle, yerine getirmede riâyetinde bazen gafletin olabildiği güzel muamele işleri üzerine dikkat çekmek için gelmiştir. Bu, Müslümanların işlerinde fertleri arasında istenen bazı güzelliklerin gerekliliği için Hucurât Sûresi'nde yapılan dördüncü nidadır."[447]

Bikâî'nin de benzer görüşlere meylettiği görülmektedir. Ona göre Yüce Allah, tartışma gerektiren bir duruma, sadece duyarak hemen müdâhil olmayı yasaklayıp, sonunu da rahmet ümidiyle tamamlamıştır. Yüce Allah'ın açıkça araştırılmasını emrettiği haber, kendisiyle bildirilen şerrin gereklilikleri olabilir. Bu da kötülüğü

[445] Bkz. Bikâî, a.g.e, XXI, 43.
[446] el-Hucurât 47/10-11.
[447] İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 246.

doğuracak olan kinleşmeye sebep olur. Bu ise ceza için bir sebep, Yüce Allah'ın kulları için rahmet ve Yüce Allah'tan rahmet beklentisi içine girmedir.[448]

İki âlimin de bu ayet-i kerimeler arasındaki münâsebet yönünün, daha önceki ayet-i kerimenin genel olarak kardeşlik konusuna yönelmesini de göz önünde bulundurarak, Yüce Allah'ın kardeşler arasında kötülük oluşturacak işlerden Müslümanları sakındırmak olduğu konusunda ittifak ettiklerini görüyoruz. Ayrıca Bikâî, kardeşliğin zikredilmesi ile ayet-i kerimenin rahmet ile bitmesi arasında bir münâsebet ilave etmiştir.

Başka bir misalde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَـٰهَيْنِ اثْنَيْنِ إِنَّمَا هُوَ إِلَـٰهٌ وَاحِدٌ فَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ وَلَهُ مَا فِي السَّماواتِ وَالْأَرْضِ وَلَهُ الدِّينُ واصِباً أَفَغَيْرَ اللَّهِ تَتَّقُونَ *"Allah, buyurmuştur ki: İki ilâh edinmeyin. O, ancak bir ilâhdır. Onun için yalnız benden korkun. Göklerde ve yerde olan her şey yalnız onundur. Din de daima onundur. Böyle iken, siz Allah'tan başkasından mı korkarsınız?"*[449]

İbn Âşûr münâsebeti, وَلَهُ مَا فِي السَّماواتِ وَالْأَرْضِ "*Göklerde ve yerde olan her şey yalnız onundur"* cümlesinin, وَقَالَ اللَّهُ لَا تَتَّخِذُوا إِلَـٰهَيْنِ اثْنَيْنِ "*Allah, buyurmuştur ki: İki ilâh edinmeyin"* cümlesinden sonra gelmesinde aramaktadır. İki ilah edinenler, nur (aydınlık) ve zulmü (karanlığı) ilah edinmişlerdir. Nur (aydınlık) ve zulmü (karanlık) ise gökyüzü ve yeryüzünün olgularından iki olgudur. O zaman mana "Sizin hayır için bir ilahın ve şer için de bir ilahın olduğunu zannediyorsunuz. Hâlbuki bu ikisi Yüce Allah'ın yarattıklarından iki yaratıktır.[450]

Bikâî buradaki münâsebetin çok açık olduğunu kabul etmektedir. Zira Yüce Allah delille beraber orada iki ilahın bulunmasının imkânsız olduğunu bildirmektedir. Daha sonra da bu kâinata birden fazla ilahın ortak olmasının düşünülemeyeceğini bildirmek için göklerin ve yerin yaratılışını zikretmiştir.[451]

Râzî'ye göre ise Yüce Allah, iki ilahın mevcudiyetini reddettikten sonra وَلَهُ مَا فِي السَّماواتِ وَالْأَرْضِ "*Göklerde ve yerde olan her şey yalnız onundur"* şeklinde haber vermiştir ki,

[448] Bikâî, a.g.e, XVIII, 375.
[449] en-Nahl 16/51-52.
[450] İbn Âşûr, a.g.e, XIV, 175.
[451] Bikâî, a.g.e, XI, 178.

bu haktır. Çünkü ilah tek olunca, onun zatının da tek olması vaciptir. Kendisinin dışındakilerin hepsi, onun yaratması, oldurması ve icat etmediyle meydana gelmiştir. وَلَهُ مَا فِي السَّماواتِ وَالْأَرْضِ "*Göklerde ve yerde olan her şey yalnız onundur"* sözünün doğruluğu bu delil ile sabit olmuştur.[452]

Ayet-i kerimede, gökyüzü ve yerin, Yüce Allah'ın bir olup eşi ve ortağının olmayışını tekit etmek için iki ilahın varlığının inkârından sonra zikredilmesindeki münâsebet konusundaki Bikâî'nin görüşü ile Râzî'nin görüşünün benzediğini görüyoruz. İbn Âşûr ise buradaki münâsebetin nûr (aydınlık) ve zaleme (karanlıkla) ve de birisi nûr (aydınlık) öbürü zalame (karanlık) için olan iki ilah edinenlerin fasid (batıl/bozuk) akideleri ile ilgili olduğunu zikretmektedir.

Konumuzla ilgili başka bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا قُوا أَنْفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجارَةُ عَلَيْها مَلائِكَةٌ غِلاظٌ شِدادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ *"Ey inananlar! Kendinizi ve ailenizi bir ateşten koruyun ki onun yakıtı insanlar ve taşlardır. Onun başında gayet katı, şiddetli, Allah'ın kendilerine buyurduğuna karşı gelmeyen ve emredildikleri şeyi yapan melekler vardır."*[453]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, Yüce Allah'tan korkma ve aileyi koruma emri ile Hz. Peygamber'in hanımlarına Yüce Allah'tan korkmayı emreden ve daha önce geçen ayet-i kerime arasındadır.

Bundan önce gelen ayet-i kerimede Yüce Allah Rasûlüllah'ın (s.a.v) hanımlarına nasihat etmiş ve ona itaat etmelerini emretmiştir. İşte Peygamber hanımlarına yapılan bu nasihat, mü'minlerin kendi nefisleri ve aileleri için nasihattan gafil olmamaları ve ne kadar içerisinde bazı sıkıntılar olsa da aralarındaki sevgiyi korumak adına nasihati ifadan geri kalmamaları adına bir münâsebet olmaktadır.[454]

Yüce Allah Furkân Sûresi'nde ise şöyle buyurmaktadır: وَهُوَ الَّذِي مَرَجَ الْبَحْرَيْنِ هَذَا عَذْبٌ فُرَاتٌ وَهَذَا مِلْحٌ أُجَاجٌ وَجَعَلَ بَيْنَهُمَا بَرْزَخًا وَحِجْرًا مَحْجُورًا وَهُوَ الَّذِي خَلَقَ مِنَ الْماءِ بَشَراً فَجَعَلَهُ نَسَباً وَصِهْراً وَكانَ رَبُّكَ قَدِيراً *"Birinin suyu tatlı ve susuzluğu giderici, diğerininki tuzlu ve acı iki denizi salıveren ve aralarına bir engel, aşılmaz bir serhat koyan O'dur. O (hakir) sudan, bir insan*

[452] er-Râzî, a.g.e, XX, 220.
[453] et-Tahrîm 66/6.
[454] İbn Âşûr, a.g.e, XXVIII, 365.

yaratıp ona bir neseb bahşeden ve sıhriyet bağı ile akraba yapan O'dur. Rabbinin her şeye gücü yeter."[455]

Ayet-i kerimede zikri geçen deniz suyu ile insanın menisi (hakir suyu) arasında bir münâsebet vardır.

Kendisinden önce gelen ile olan münâsebet, suların oluşumu ve çeşitli şekil ile konumların hayat sebebi yapılması hususunda (Yüce) kudretin eserlerinin hassaslığının delilidir. Bu delilin en büyüğü ise yeryüzündekilerin en şereflisinin kendisinden yaratıldığı suyun hassaslığıdır. O da insan neslinin oluşumunun sebebi insan nutfesidir (spermidir.) Onun ilk durumu sudur. Daha sonra ondan o büyük insan oluşur.[456]

Bu münâsebeti Bikâî tefsirinde kısaca şöyle ifade etmiştir: "Yüce Allah, suyun birbirine karışmasını engellemeye gücünün yettiğini zikredince, sözünü onu karıştırmaya olan gücünü ifade etmekle devam ettirdi."[457]

Yüce Allah Enfâl Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْأَنْفَالِ قُلِ الْأَنْفَالُ لِلَّهِ وَالرَّسُولِ فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَصْلِحُوا ذَاتَ بَيْنِكُمْ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَرَسُولَهُ إِنْ كُنْتُمْ مُؤْمِنِينَ إِنَّمَا الْمُؤْمِنُونَ الَّذِينَ إِذَا ذُكِرَ اللَّهُ وَجِلَتْ قُلُوبُهُمْ وَإِذَا تُلِيَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَادَتْهُمْ إِيمَانًا وَعَلَى رَبِّهِمْ يَتَوَكَّلُونَ)

Sana ganimetlerin bölüştürülmesini soruyorlar. De ki, ganimetlerin taksimi Allah'a ve Resulüne aittir. Onun için siz gerçekten mümin kimseler iseniz Allah'tan korkun da biribirinizle aranızı düzeltin. Allah'a ve Resulü'ne itaat edin. Gerçek müminler ancak o müminlerdir ki, Allah anıldığı zaman yürekleri ürperir, âyetleri okunduğu zaman imanlarını arttırır. Ve bunlar yalnızca Rablerine tevekkül ederler."[458]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, Yüce Allah'tan korkmanın hatırlatılması ile ganimetlerin hükmü arasındadır.

Ganimet hükümleriyle ilgili yerin (ayet-i kerimede ifade edilen) iman konusunda artmadaki payı, mü'minlerin ganimetlerin hükmünü (bildiren) ayetleri duymaları ve

[455] el-Furkân 25/53-54.
[456] İbn Âşûr, a.g.e, XIX, 55.
[457] Bikâî, a.g.e, XIII, 408.
[458] el-Enfâl 8/1-2.

yanlarında bulunan aynı mallar konusunda aralarında çıkan ayrılık ve anlaşmazlıkları terkederek onların kuvvet olarak imanlarını artırmasıdır. O mallar da onların kılıçlarıyla kazanılmış olup, kendilerine en sevimli olan mallardır. Nitekim Rasûlüllah (s.a.v) bir hadis-i şeriflerinde وَجُعِلَ رِزْقِي تَحْتَ ظِلِّ رُمْحِي "Benim rızkım kılıcımın altına konuldu"[459] buyurmaktadır. Böylece ganimetlerin hükmünün zikrinden sonra takvâ, kişilerin arasını düzeltme ve itaat ile emredilmesindeki münâsebet açığa çıkmaktadır. Bunun sonucu olarak, mü'minlerin durumu, Yüce Allah'ın ayetlerinin okunmasıyla imanlarının artmasıdır.[460]

Bikâî ise burada ganimetlerin hükümlerini zikrettikten sonar, Yüce Allah'ın kendisine itaati emretmesini, verilen emri kabul etmede tazyik ve isteği artırma kabilinden olması şeklinde değerlendirmektedir.[461]

Ganimetlerin zikrinden sonra Yüce Allah'a itaatin emredilmesinden maksat ister ganimetlerin hükmü konusunda Yüce Allah'ın emrini kabul etmeye nefisleri tahrik ve teşvik etmek olsun, isterse hatırlatma ve nasihat kabilinden olsun, her iki görüşe göre de burada münâsebet gayet açıktır.

Yüce Allah İsrâ Sûresi'nde ise şöyle buyurmaktadır: وَقَضَى رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبْلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا وَاخْفِضْ لَهُمَا جَنَاحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ وَقُلْ رَبِّ ارْحَمْهُمَا كَمَا رَبَّيَانِي صَغِيرًا *"Rabbin kesin olarak şunları emretti: Ancak kendisine ibadet edin, anne ve babaya iyilik edin. Onlardan biri veya her ikisi senin yanında yaşlanırsa, sakın onlara 'öf' bile deme ve onları azarlama. İkisine de tatlı ve güzel söz söyle. İkisine de acıyarak tevazu kanatlarını indir. Ve şöyle de: "Ey Rabbim! Onların beni küçükten terbiye edip yetiştirdikleri gibi, sen de kendilerine merhamet et."*[462]

Ayet-i kerimelerdeki münâsebet, anne-babaya rahmet etmenin (acımanın) zikredilmesiyle onlara rahmet ile dua etme arasındadır.

Burada وَاخْفِضْ لَهُما جَناحَ الذُّلِّ مِنَ الرَّحْمَةِ "*İkisine de acıyarak tevazu kanatlarını indir"* cümlesinde kulun rahmetinin (acımasının) zikredilmesi, Yüce Allah'ın rahmetine geçiş

[459] Buhârî, Cihad ve Sire, 88.
[460] İbn Âşûr, a.g.e, IX, 254.
[461] Bikâî, a.g.e, XIII, 219.
[462] el-İsrâ 17/23-24.

için son derece münâsip olmuştur. Ayrıca yine burada, çocukta anne-baba sevgisi oluşursa, bu oluşum onu onların bildiği ve bilmediği durumlarda, hatta öldükten sonra bile onlara karşı hayırlı muamelede bulunmaya iter, şeklinde bir hatırlatma söz konusudur. Bundan dolayı, kulun rahmetinden (acımasından) Yüce Allah'ın rahmetine çok edebi bir biçimde geçiş yapılmıştır.[463] O halde burada münâsebet açıkça görülmektedir. O da anne-babaya karşı merhametli olmak emrinden Yüce Allah'ın rahmetinin zikredilmesine intikal edilmesidir.

3. Birbirine Zıt Gibi Görünen Ayetler Arasındaki Münâsebet

Arapça'da tezât kelimesinin kökeni تضادّ - يتضادّ – تضادًا (zıt, çelişkili olmak) kalıbından gelmektedir.[464] Ezdâd kelimesi ise zıt kelimesinin çoğuludur. Ezdâd ve tezât, bir lafzın manası ve zıddı için kullanılır ki, o da müşterek lafızdan bir kısımdır. Her tezât müşterek lafızdır, ancak her müşterek lafız tezât değildir.[465]

Ancak günümüz Arapça âlimlerine göre tezât, söyleniş itibariyle iki muhtelif lafzın manası zıt olarak bulunmasıdır. Mesela, uzun kelimesinin mukabili olarak kısa, çirkin kelimesinin mukabili olarak güzel kelimesi gibi. Eski lügat âlimleri bu terim ile bir lafzın iki zıt manaya kullanılmasını kasdetmişlerdir.

Yani tezât, bir lafzın iki zıt manayı ifade etmesidir ki, o da belagat üsluplarından birisidir. Mesela, rağbet ettirme ve korkutmayı bir arada toplaması gibi. Mü'minlerden bahsettikten sonra kâfirlerden bahsetmek, cehennemden sonra cennetten bahsetmek v.b gibi.

İşte bu İbn Âşûr'un mukaddimesinde Kur'ân-ı Kerim'in âdetinden bahsederken işaret ettiği konudur. Zemahşerî ve Fahruddin Râzî'den kendisi de onaylayarak şöyle nakletmiştir: "Kur'ân-ı Kerim'in âdeti, bir tehdit (ayeti) geldiği zaman onu va'd (müjde ayeti) takip etmektedir. Korkutan bir (ayeti) hemen sevindiren bir ayet-i kerime takip

[463] İbn Âşûr, a.g.e, XV, 72.
[464] Enis, İbrahim ve arkadaşları, "zadde" **el-Mucemü'l-Vasît,** el-Mektebetü'l-İslamî, İstanbul, 1972, II, 27.
[465] Yakup, Emil Bedî, **Fıkhu'l-Lügati'l-Arabiyye ve Hasâisuhâ,** Dâru's-Sekâfeti'l-İslamiyye, Beyrut, Ty, III, 181.

eder. Bu tezât münâsebeti için bir konudan başka bir konuya geçme olan istidrat ve karıştırma üslubuyla gerçekleştirilir."[466]

İbn Âşûr bu kaideyi şu ayet-i kerimenin tefsirinde tatbik etmiştir: خُذُوهُ فَاعْتِلُوهُ إِلَى سَوَاءِ الْجَحِيمِ ثُمَّ صُبُّوا فَوْقَ رَأْسِهِ مِنْ عَذَابِ الْحَمِيمِ ذُقْ إِنَّكَ أَنْتَ الْعَزِيزُ الْكَرِيمُ إِنَّ هَذَا مَا كُنْتُمْ بِهِ تَمْتَرُونَ إِنَّ الْمُتَّقِينَ فِي مَقَامٍ أَمِينٍ فِي جَنَّاتٍ وَعُيُونٍ يَلْبَسُونَ مِنْ سُنْدُسٍ وَإِسْتَبْرَقٍ مُتَقَابِلِينَ *"Allah meleklere şöyle emreder. "Şunu tutun da Cehennem'in ortasına sürükleyin." "Sonra onun başının üstüne kaynar su azabından dökün." Ona şöyle denir! "Tat bakalım azabı! Hani sen kendine göre çok güçlü ve çok üstündün. İşte sizin inkâr edip durduğunuz şey budur." Şüphesiz ki kötülükten sakınanlar güvenli bir makamdadırlar. Bahçelerde ve pınar başlarındadırlar. Onlar ince ipekten ve parlak atlastan elbiseler giyerek karşılıklı olarak otururlar."*[467]

İbn Âşûr, yukarıda geçen ayet-i kerimeler hakkında şöyle demektedir: "Bir süre ara verdikten sonra yeniden başlamadır. Burada söz, Kur'ân-ı Kerim'in, tehdit (içeren ayet-i kerimeyi), müjde (ifade eden âyet-i kerîmenin) takip etmesi veya bunun tersi şeklindeki âdeti üzere, tezât münâsebeti için günahkârların azabının niteliğinden müttakî kulların nimetlerinin niteliğine intikal etmiştir."[468] İbn Âşûr'un Kur'ân'ın âdetinden maksadı, Yüce Allah'ın nimeti cehennemden sonra ve cenneti de ateşten sonra zikretmesi âdetidir.

Bikâî de bu münâsebeti ifade etmekten geri kalmamış ve onu detaylı bir şekilde açıklamıştır. Âyet-i kerîmeyi şöyle değerlendirmiştir: Yüce Allah, cehennem azabını bütün detaylarıyla anlatmıştır. Âyet-i kerîmeler çok şiddetli tehditleri içermektedir. Öyle ki, mü'minler (bu tehditler karşısında) korkmaya başlamışlar ve bu azapların zıddına neyin olduğunu öğrenmeyi arzulamışlardır. (Bu tehditlerden) sonra, münâsip olarak (mü'min) nefisleri rahatlatacak gayet açıklayıcı bir şekilde nimetlerin zikri gelmiştir.[469]

Tefsirinde Râzî'nin de bu kaideye uyduğu görülmektedir. Kur'ân-ı Kerîm'in âdeti üzere içindeki açık münâsebetlerin, tehditten sonra müjde, azaptan sonra nimetin zikredilmesi şeklinde olduğunu kabul etmektedir. Nitekim konuyla ilgili şöyle demektedir: "Bil ki, Yüce Allah geçen ayet-i kerimelerde tehdidi zikretmiştir. Bu ayet-i

[466] İbn Âşûr, a.g.e, I, 125; Ayrıca bkz. er-Râzî, a.g.e, XXVIII, 206.
[467] ed-Duhân 44/47-53.
[468] İbn Âşûr, a.g.e, XXV, 316.
[469] Bikâî, a.g.e, XVIII, 47-48.

kerimelerde ise إِنَّ الْمُتَّقِينَ *"Muhakkak ki takvâ sahipleri"* (şeklinde başlayarak) müjdeyi dile getirmiştir.[470]

Konumuzla ilgili başka bir misalde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: إِنَّ الَّذِينَ اتَّقَوْا إِذَا مَسَّهُمْ طَائِفٌ مِنَ الشَّيْطَانِ تَذَكَّرُوا فَإِذَا هُمْ مُبْصِرُونَ وَإِخْوانُهُمْ يَمُدُّونَهُمْ فِي الغَيِّ ثُمَّ لَا يُقْصِرُونَ *"Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese iliştiği zaman, durup düşünürler de derhal kendi basiretlerine sahib olurlar. Şeytanların kardeşlerine gelince, onlar öbürlerini sapıklığa sürüklerler, sonra da yakalarını bırakmazlar."*[471]

Ayet-i kerimede الَّذِينَ اتَّقَوْا إذا مَسَّهُمْ طائِفٌ مِنَ الشَّيْطانِ تَذَكَّرُوا *"Allah'tan korkanlar, kendilerine şeytandan bir vesvese iliştiği zaman, durup düşünürler"* cümlesi üzerine (kendinden sonraki) cümlenin atfedilmesi, tezat üzerine atıftır. Tezatlık, bir cümlenin zıt manası üzerine atfedilmesi güzel bir münâsebet oluşturmuştur. (Yüce Allah) müttakî kulların kendilerine ilişmesi durumunda onları def etmedeki durumlarını zikredince, (müttakî kulların) zıddı olan şirk ve dalalet ehli kimselerin durumunu zikretmiştir. Tıpkı إِنَّ الَّذِينَ كَفَرُوا سَواءٌ عَلَيْهِمْ أَأَنْذَرْتَهُمْ أَمْ لَمْ تُنْذِرْهُمْ *"Şu muhakkak ki inkâr edenleri uyarsan da, uyarmasan da onlar için birdir. Onlar inanmazlar"*[472] ayet-i kerimesindeki cümlenin vaki olduğu gibi.[473]

Bu münâsebet, fasıkların vasfının zikrinden önce (onların mukabili olan) müttakîlerin vasıflarının zikredilmesidir. Her iki grubun şeytanlara tabi olma hallerini açıklamaktadır. Mü'min hemen durup düşünür ve Yüce Allah'a istiğfâr eder. Fasık ise nasihatten etkilenmez ve şeytanın adımlarını takip etmeye devam eder.

Tezatlı münâsebetle ilgili başka ayet-i kerime misalinde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَيَقُولُ الَّذِينَ كَفَرُوا لَوْلَا أُنْزِلَ عَلَيْهِ آيَةٌ مِنْ رَبِّهِ قُلْ إِنَّ اللَّهَ يُضِلُّ مَنْ يَشَاءُ وَيَهْدِي إِلَيْهِ مَنْ أَنَابَ الَّذِينَ آمَنُوا وَتَطْمَئِنُّ قُلُوبُهُمْ بِذِكْرِ اللَّهِ أَلا بِذِكْرِ اللَّهِ تَطْمَئِنُّ الْقُلُوبُ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحاتِ طُوبى لَهُمْ وَحُسْنُ مَآبٍ *"Yine o iman etmeyenler diyorlar ki: 'Ona Rabbinden bir âyet indirilseydi ya.' De ki: 'Hakikaten Allah, dilediğini şaşırtır ve kendisine gönül vereni de hidayete erdirir.' Onlar, iman etmiş ve kalbleri Allah zikriyle yatışmış olanlardır. Evet, iyi bilin ki, kalbler Allah'ın zikri ile*

[470] er-Râzî, a.g.e, XXVII, 665.
[471] el-A'râf 7/201-202.
[472] el-Bakara 2/6.
[473] İbn Âşûr, a.g.e, IX, 232.

yatışır. Onlar ki, iman etmişler ve salih ameller işlemişlerdir, ne mutlu onlara, varacakları yer de ne güzeldir!"[474]

Birinci ayet-i kerime, kâfirlerin hallerinden, Yüce Allah'ın kendilerini nasıl şaşırttığını ve hidayetten onları nasıl mahrum bıraktığını haber vermektedir. Daha sonra onu, doğrudan mü'minlerin hallerini zikreden ve Yüce Allah'ın kendilerine nasıl hidâyet nasip ettiğini bildiren ayet-i kerime takip etti.

İbn Âşûr, ayet-i kerimedeki münâsebet hakkında şöyle demektedir: "Ara başlangıç cümlesi olup, Yüce Allah'ın şaşırttıkları ile hidâyet verdikleri arasında tezat münasebeti mevcuttur. (Ayrıca ayet-i kerimede) sapıkların kalplerinin Kur'ân'ı zikretmekle yatışmadığı uyarısı da vardır. Zira onların "*Ona Rabbinden bir âyet indirilseydi ya"* sözleri, Kur'ân-ı Kerim'i Yüce Allah'tan bir ayet saymadıkları kanaatini içermektedir. Daha sonra onların akıbetinin açıklanması ve onların zıddı ile konunun genişletilmesi söz konusudur. Geçen cümleden sonra onun zikredilmesi iki amacı ifade etmekte ve iki sebebe işaret etmektedir.

İki âyet arasındaki tezat münâsebetine başka bir misal ise Yüce Allah'ın şu âyet-i kerîmelerinde mevcuttur: أَفَمَنْ شَرَحَ اللَّهُ صَدْرَهُ لِلْإِسْلَامِ فَهُوَ عَلَى نُورٍ مِنْ رَبِّهِ فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ أُولَئِكَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتاباً مُتَشابِهاً مَثانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلى ذِكْرِ اللَّهِ ذلِكَ هُدَى اللَّهِ يَهْدِي بِهِ مَنْ يَشاءُ وَمَنْ يُضْلِلِ اللَّهُ فَما لَهُ مِنْ هادٍ *"Allah, kimin bağrını İslâm'a açmış ise işte o, Rabbinden bir nur üzerinde değil midir? Artık Allah'ın zikri hususunda kalpleri katılaşmış olanların vay haline! İşte bunlar, apaçık bir sapıklık içindedirler. Allah, kelamın en güzelini ikizli, ahenkli bir kitap olarak indirdi. Ondan Rablerine saygısı olanların derileri ürperir. Sonra derileri de, kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar. İşte bu Allah'ın rehberidir. Allah, onunla dilediğini doğru yola çıkarır. Her kimi de Allah şaşırtırsa, artık ona doğru yolu gösterecek yoktur."*[475]

Birinci ayet-i kerime, kâfirlerin katılığının sebebinden bahsetmektedir ki, o da Yüce Allah'tan uzak kalmalarıdır. (Ayet-i kerime) derdi ve devayı zikretmiştir. Daha sonra takip eden ayet ise Yüce Allah'ı zikreden ve onun hidâyetini elde edenin halini ifade etmekte ve onun kalbini nasıl yumuşattığını haber vermektedir.

[474] er-Ra'd 13/27-29.
[475] ez-Zümer 39/22-23.

İbn Âşûr şöyle demektedir: "فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ' *Artık Allah'ın zikri hususunda kalpleri katılaşmış olanların vay haline!'* Cümlesinin içeriği ile اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ كِتاباً مُتَشابِهاً مَثانِيَ تَقْشَعِرُّ مِنْهُ جُلُودُ الَّذِينَ يَخْشَوْنَ رَبَّهُمْ ثُمَّ تَلِينُ جُلُودُهُمْ وَقُلُوبُهُمْ إِلى ذِكْرِ اللَّهِ' *Allah, kelamın en güzelini ikizli, ahenkli bir kitap olarak indirdi. Ondan Rablerine saygısı olanların derileri ürperir. Sonra derileri de, kalpleri de Allah'ın zikrine karşı yumuşar'* cümlesinin içeriği arasında tezat münâsebetten meydana gelmiş açıklayıcı bir başlangıç vardır. Burada kitaptan maksat Kur'ân-ı Kerim'dir ki, Yüce Allah'tan korkanların kalplerini yumuşatır. Zira "فَوَيْلٌ لِلْقَاسِيَةِ قُلُوبُهُمْ مِنْ ذِكْرِ اللَّهِ' *Artık Allah'ın zikri hususunda kalpleri katılaşmış olanların vay haline!'* Cümlesinin içeriği, Yüce Allah'ın zikrinden sapanların kalplerinin katılaşması hususunda (akıllara) bir soru getirmektedir. İşte اللَّهُ نَزَّلَ أَحْسَنَ الْحَدِيثِ' *Allah, kelamın en güzelini indirdi"* şeklinde başlayıp فَما لَهُ مِنْ هادٍ' *Artık ona doğru yolu gösterecek yoktur'* cümlesine kadar devam kısım ise sapıkların kalplerinin Yüce Allah'ın zikri (Kur'ân'ı) duyma hususunda katılaşmasını açıklamaktadır. O da Kur'ân'ın yol göstericiliğindeki noksanlıktan kaynaklanmayıp onların kalpleri ve akılları üzerindeki bir perdeden dolayıdır."[476]

Bikâî de buna benzer yorumunu şöyle ifade etmektedir: "Kalbin Yüce Allah'ın zikrinden dolayı katılaşması son derece uzak ihtimal olunca Yüce Allah onu açıkladı ve en büyük zikirde (Kur'ân'da) tasvir etti. O Kur'ân ki, inanlar için bir yol gösterici ve şifadır. İnanmayanların ise kulaklarında sağırlık ve gözlerinde âmâlık vardır."[477]

Görüldüğü gibi Bikâî ayet-i kerimelerdeki münâsebeti, Yüce Allah'ın Kur'ân-ı Kerim'i dinlemekten dolayı kalplerin katılaşmasını uzaklaştırmasıyla alakalandırmıştır. Daha sonra da Kur'ân-ı Kerim'i duyunca kalpleri ürperenleri sıfatlarıyla beraber vasıflandırmıştır. İbn Âşûr ise buradaki münâsebeti tezat münâsebeti yapmıştır. Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'i dinlediklerinden dolayı kalpleri katılaşanları bildirdikten sonra onu dinleyince kalpleri ürperenleri tarif etmiştir.

Yüce Allah Ra'd Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا ثُمَّ اسْتَوَى عَلَى الْعَرْشِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي لِأَجَلٍ مُسَمًّى يُدَبِّرُ الْأَمْرَ يُفَصِّلُ الْآيَاتِ لَعَلَّكُمْ بِلِقَاءِ رَبِّكُمْ تُوقِنُونَ وَهُوَ الَّذِي مَدَّ الْأَرْضَ وَجَعَلَ فِيها رَواسِيَ وَأَنْهاراً وَمِنْ كُلِّ الثَّمَراتِ جَعَلَ فِيها زَوْجَيْنِ اثْنَيْنِ يُغْشِي اللَّيْلَ النَّهارَ إِنَّ فِي ذلِكَ لَآياتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ *"Allah O'dur ki, gökleri direksiz yükseltti, onu*

[476] İbn Âşûr, a.g.e, XXIII, 383.
[477] Bikâî, a.g.e, XVI, 487.

görüyorsunuz, sonra arş üzerine istiva etti, güneşi ve ayı emrine boyun eğdirdi. Her biri belli bir vakte kadar akar gider. Bütün işleri O yönetiyor. Âyetleri O açıklıyor ki, Rabbinizin huzuruna çıkacağınızı iyi bilesiniz. Yeryüzünü enine boyuna yayıp döşeyen, onda oturaklı dağlar ve ırmaklar meydana getiren ve yeryüzünde meyvelerin hepsinden iki çift yapan O'dur. Sürekli olarak gece ile gündüzü birbirine dolamaktadır. Düşünecek olan bir kavim için bunda muhakkak ki, ibretler vardır.[478]

Bu iki ayet-i kerime arasında tezat tenasüp vardır ki, İbn Âşûr onu şöyle ifade etmektedir: "اللَّهُ الَّذِي رَفَعَ السَّمَاوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ *'Allah O'dur ki, gökleri direksiz yükseltti'* cümlesi üzerine atfedilmiştir ve iki cümle arasında yarı tezat vardır. Birinci ayet-i kerime ulvî âlemlerin ve onların hallerinin ifadelerini kapsarken, ikinci ayet-i kerime ise süflî âlemlerin ifadelerini kapsamaktadır. Bunun manası, Yüce Allah bütün âlemlerin ve eşyanın yaratıcısıdır."[479]

Burada münâsebet ve mukâbele vardır. Ulvî âlemler ki, onlar da sema, arş, güneş ve aydan bahsedilmiştir. Daha sonra da yeryüzü, dağlar, meyvalar ve (diğer) mahlûkattan oluşan süflî âlemler ifade edilmiştir. İşte bu münâsebeti bilmek Yüce Allah'ın bütün mahlûkâtını tam manasıyla düşünmeyi takviye eder. Bundan dolayı ayet-i kerime إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِقَوْمٍ يَتَفَكَّرُونَ "*Düşünecek olan bir kavim için bunda muhakkak ki, ibretler vardır"* şeklinde bitmiştir.

Tezat münasebetlerden birisi de tek ayet-i kerimenin içerisinde olandır ki, şu ayet-i kerime ona misaldir: وَهُوَ الَّذِي يُحْيِي وَيُمِيتُ وَلَهُ اخْتِلَافُ اللَّيْلِ وَالنَّهَارِ أَفَلَا تَعْقِلُونَ *"Ve O, yaşatan ve öldürendir; gecenin ve gündüzün değişmesi O'nun eseridir. Hâlâ aklınızı kullanmaz mısınız?"*[480]

Ayet-i kerimedeki münâsebet, yaşatmak ile öldürmek ve gece ile gündüzün değişmeleri arasındaki tenasüptür.

Öldürmek kelimesi, tezat münasebettir. Zira onda büyük kuvvet ve üstünlüğe işaret vardır. Yüce Allah'ın اللَّهُ يَتَوَفَّى الْأَنْفُسَ حِينَ مَوْتِهَا *"Allah, o canları öldükleri zaman,*

[478] er-Ra'd 13/2.
[479] İbn Âşûr, a.g.e, XIII, 82.
[480] el-Mü'minûn 23/80.

ölmeyenleri de uyuduklarında alır"[481] ayet-i kerimesinde haber verdiği gibi, uyanıklık halinin yaratılması yaşatmaktan, uyku halinin yaratılması da ölümden (sayılınca) bunun üzerine atfedilmiştir. Bu münasebetten dolayı gece ve gündüzün değişmesi onun kudretiyledir. Gece ve gündüzü çevirip (yönetmek) büyük bir kudrete delalet etmektedir. Yine Yüce Allah'ın كَما بَدَأَكُمْ تَعُودُونَ *"İlkin sizi yarattığı gibi yine O'na döneceksiniz"*[482] ayet-i kerimesinde bildirdiği gibi ilim onun ilahi sıfatlarında ve yeniden dirilmede yegâne tek olduğuna işaret etmektedir.

B. SÛREYLE İLGİLİ MÜNÂSEBETLER

Sûrelerle ilgili münâsebetlerin çeşitleri şunlardır:

1. Sûrenin başı ile gaye ve içeriği arasındaki tenasüp,

2. Sûrenin sonu ile gaye ve içeriği arasındaki tenasüp,

3. Sûrenin girişi ile sonu arasındaki genel tenasüp,

4. Tek sûrenin konuları arasındaki tenasüp.

Sûrenin maksadı bilindiği zaman, sûrenin ana konusu onu bir araya toplayarak, tek bir ünite haline getirir ve böylece sûrenin ayet-i kerimeleri arasındaki alaka ortaya ortaya çıkar ve ayetler arasındaki münâsebet kendisini hemen gösterir. Bikâî, ayet-i kerimeler arasındaki münâsebeti ortaya çıkarmada ana konunun önemini açıklama sadedinde şöyle demektedir: "Kim sûrenin isminden istenilenin ne olduğunu bilirse, onun maksadını da bilir. Kim onun maksadını araştırırsa ayetleri arasındaki tenâsübü, kıssalarını ve bütün cüzlerini bilir.[483]

İbn Âşûr'un sûreyi tarif ederken, sûreyle ilgili münâsebet ilmine ne kadar önem verdiği şu sözlerinden anlaşılmaktadır: "Sûre, değişmeyen belirli bir başlangıcı ve sonucu olan, özel bir isim ile isimlendirilmiş, üç veya daha fazla ayetten müteşekkil,

[481] Zümer 39/42.
[482] A'râf 7/29.
[483] Bikâî, *Mesâidü'n-Nazr*, I, 149.

içindeki ayet-i kerimelerin manasının yoğunlaştığı tam bir maksat hususunda, nüzul sebeplerinden veya mütenasip manalardan kapsamış olduğu gerekliliklerden oluşmuş Kur'ân-ı Kerim'den bir parçadır." Sûrenin tarifi olarak kullanılan bu ifade, sûreye tealluk eden münâsebetlerin önemine delalet etmektedir. Sûreyi tek bir parça olarak nitelemek, onu cüzlere ayırmaya veya ayetlerini birbirinden ayırmaya imkân vermemekte, bilakis siyak ve sibaka göre tefsir edilmektedir. Bikâî şöyle demektedir: "Her sûrenin maksadı, tenasübe ulaşmaktır."[484] Bunun manası, bütün münâsebetlerin sûredeki bu hedefin etrafında döndüğüne işaret eden her sûrenin bir maksadı ve hedefi vardır demektir.

1. Sûrenin Başı ile Gaye ve İçeriği Arasındaki Tenasüp

Sûrelerin tenâsübü, Kur'ân-ı Kerim'deki tenasüp olgularının en açıklarından sayılmaktadır. Tefsir âlimlerine göre Kur'ân sûresinin bütünlüğüyle bu doğrudan bağlantılıdır. İbn Âşûr, sûrenin girişi ile gayesi ve girişi ile sonucu aralarındaki münâsebet gibi, bütünlüğü ispat için sûrenin cüzleri arasındaki (bağı) toplayan tenasüp olgularının birçoğunun üzerinde durmuştur.

İbn Âşûr'un sûrenin başı ile gayesi arasındaki münâsebeti ifade etmedeki metodu, kendisini destekleyen hadisleri zikrederek, sûrenin isimlerini, Mekkî ve Medenî oluşunu bildirdikten sonra o münâsebeti dile getirmesidir. Sonra sûrenin gayelerini zikretmeye başlar ve daha sonra da sûrenin tefsirine geçer. Şayet sûrenin girişi ile gayeleri arasında bir münâsebet görürse hemen orada onu doğrudan ifade eder.

a.Sûrenin Girişinin Sûrenin Mevzuları İçin Mukaddime Olması veya Sûrenin İhtivâ Edeceği Mevzuların Genel Bir Özeti Olması

Bu bölümde şayet diğer müfessirlerden de bu konuda konuşan varsa onlarla da mukayese ederek İbn Âşûr'un sûrenin girişi ile gaye arasındaki münâsebetleri zikrettiği bütün sûreleri araştırmaya gayret edilecektir.

İbn Âşûr, girişin, sûrenin mevzu, gaye ve maksadına işaret eden birçok misaller sunmuştur. Bu tip münâsebetlerin en açığı Nisâ Sûresi'nin kendisiyle başladığı ilk ayet-i

[484] Bikâî, *Nazmü'd-Dürer,* I, 12.

kerimesidir. Yüce Allah orada şöyle buyurmaktadır: يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ الَّذِي خَلَقَكُمْ مِنْ نَفْسٍ واحِدَةٍ وَخَلَقَ مِنْها زَوْجَها وَبَثَّ مِنْهُما رِجالاً كَثِيراً وَنِساءً وَاتَّقُوا اللَّهَ الَّذِي تَسائَلُونَ بِهِ وَالْأَرْحامَ إِنَّ اللَّهَ كانَ عَلَيْكُمْ رَقِيباً *"Ey insanlar! Sizi bir tek nefisten yaratan ve ondan eşini yaratıp ikisinden birçok erkekler ve kadınlar üreten Rabbinizden korkun; kendi adına birbirinizden dilekte bulunduğunuz Allah'dan ve akrabalık (bağlarını kırmak)tan sakının. Şüphesiz Allah sizin üzerinizde gözeticidir."*[485]

İbn Âşûr bu ayet-i kerime hakkında şöyle demektedir: "Bu bağlamda sûrenin ihtivâ ettiği ana gayeler için güzel bir giriş olmuştur. Ayet-i kerime, sûre için bir giriş mahiyetindedir."[486]

Sûre, insanlar arsındaki muamele hükümlerini içermektedir. Onlar da iki nevidir. Bunlardan birisi Yüce Allah'ın yarattığı şeyler, ikincisi ise nesep ve evlilik yoluyla elde edilen akrabalık gibi (kullara) takdir olunan hükümlerdir. Bir de bütün detaylarıyla kadınlar ve miras ile ilgili hükümleri içermektedir.[487]

Bu sûrenin, Yüce Allah'tan korkmaya teşvikle başlaması ile sûrenin konuları veya ana teması arasındaki bağın münâsebet yönüyle ilgili, İbn Âşûr'un sözlerinde açık bir ifade bulunmamaktadır.

Ancak Bikâî'nin, sûrenin Yüce Allah'tan korkmaya teşvikle başlaması ile sûrenin konuları veya ana teması arasındaki münâsebet yönüyle ilgili çok geniş ve detaylı bir şekilde açıklama yaptığını görüyoruz. Nitekim Bikâî şöyle demektedir: "Bu sûre, birçok sorumlulukları ihtivâ etmektedir. İnsanların alışık olmadığı zayıflara karşı merhametli olmak bunlardan biridir. Bu nefislere son derece ağır gelmektedir. Sûrenin bu şekilde başlaması ve ona teşvik ile bitmesiyle konunun ne kadar önemli olduğu vurgulanmış olmaktadır. Yüce Allah اتَّقُوا رَبَّكُمُ "*Rabbinizden korkun"* buyurmaktadır. Yani, gazabı ile kendi aranıza bir korunmalık edinerek Efendiniz, Mevlânız, sizi yarattıktan sonra size terbiye edip büyütüp yetiştirerek iyilik edenden korkun ki, sizin

[485] en-Nisâ 4/1.
[486] İbn Âşûr, a.g.e, IV, 214.
[487] Bkz. Ebû Zeyd, Ahmed, *et-Tenâsübü'l-Beyânî,* s.

üzerindeki iyilikleri terk etmek ve üzerinize her türlü kötülükleri indirmek suretiyle sizi cezalandırmasın demektir."[488]

Bikâî'nin yukarıda geçen cümlelerinde münâsebet yönü açıkça görülmektedir. Ancak bunu İbn Âşûr sözleri arasında bulamadık. Bu konuda tamamen âdetinin tersine hareket etmiştir.

Konumuzla ilgili başka bir misal ise Nebe Sûresi'nin başı ile içerdiği konular arasındaki münasebettir. Yüce Allah Nebe Sûresi'nin ilk üç ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: عَمَّ يَتَسَاءَلُونَ عَنِ النَّبَإِ الْعَظِيمِ الَّذِي هُمْ فِيهِ مُخْتَلِفُونَ *"Birbirlerine neyi soruyorlar? O büyük haberden (kıyametten) mi? Ki onlar onda ayrılığa düşmektedirler."*[489]

Nebe Sûresi'nin gayesi ve ana hedefi, (kıyametteki) yeniden dirilmeyi ve Kur'ân'ın Yüce Allah tarafından olduğunu vurgulamaktır. İbn Âşûr, sûrenin girişi ile bu hedef arasında irtibat kurmak suretiyle şöyle demektedir: "Bir topluluğun o büyük haberden (kıyametten) sormalarını sorgulayarak söze başlanması, ilk olarak teşviksel, ikinci olarak da daha sonra ifade edilecek olanlardan korkutmaya yönelik bir başlangıçtır. Bu ise alışılmışın dışında son derece mükemmel bir üsluptan oluşmuş muhteşem bir başlangıç ve daha sonra gelecek olan haberin dinleyicinin içinde iyice yerleşmesi için önce özet bir yol ile daha sonra da detaylı bir biçimde teşvik etmektir."[490]

Bu giriş büyük bir işi bildirmek olunca açıklayıcı bir söz için hedef belirleme şeklinde olmaktadır. Burada o gün onların karşılaşacakları gayet önemli bir şeyi hissettirmek söz konusu olunca da sözün gayet güzel başlaması zorunlu hale gelmektedir.

İbn Âşûr'un براعة الاستهلال (berâatü'l-istihlâl = söze güzel başlama) tamlamasını çok kullandığını görmekteyiz. Genellikle o bu tamlamadan sûrenin girişinin mevzusu ile münâsebetini kasdetmektedir. İbn Âşûr buradaki münâsebeti, Yüce Allah'ın söze büyük ve son derece önemli bir mevzu ile başlamasına ve bunu daha sonra sûrenin ortasında

[488]Bikâî, a.g.e, V, 172.
[489] Nebe 78/1-3.
[490] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 6.

geldiği gibi Kur'ân-ı Kerim'in kendi tarafından olduğunu haber vermek için, dinleyenlere bir ön hazırlık yapmasına bağlamaktadır.

Bikâî de burada, Yüce Allah'ın başlangıçta Kur'ân-ı Kerim hakkındaki sözü yücelttiği ve büyüttüğü, daha sonra da Kur'ân-ı Kerim'in ve kıyamet gününün doğruluğundan haber verdiği şeklindeki görüşe meyletmiştir.[491]

Sûrenin girişi ile maksatları arasındaki münâsebete bir misal de A'râf Sûresi'dir. Yüce Allah bu sûrenin ilk üç ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: المص كِتَابٌ أُنْزِلَ إِلَيْكَ فَلَا يَكُنْ فِي صَدْرِكَ حَرَجٌ مِنْهُ لِتُنْذِرَ بِهِ وَذِكْرَى لِلْمُؤْمِنِينَ اتَّبِعُوا مَا أُنْزِلَ إِلَيْكُمْ مِنْ رَبِّكُمْ وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ قَلِيلًا مَا تَذَكَّرُونَ *"Elif, lâm, mîm, sâd. (Bu,) sana indirilen bir Kitap'tır. Onunla (insanları) uyarman ve inananlara öğüt (vermen) hususunda göğsünde bir sıkıntı olmasın. (Ey insanlar) Rabbinizden, size indirilene uyun ve O'ndan başka dostlara uymayın. Ne kadar da az öğüt alıyorsunuz!"*[492]

Bu sûre, Kur'ân-ı Kerim'i yücelterek ve tebliğ konusunda Rasûlüllah'a (s.a.v) kolaylık sağlanacağı vadiyle başlamaktadır. Onun başlangıcı toparlayıcı bir sözdür ve de sûrenin ihtivâ ettiği maksatlarla da gayet münâsıptır. O, beyanın en güzel yönleri ve Kur'ân sûrelerinin durumunun en mükemmeli üzerine gelmiş bir başlangıçtır.

Bu sûrenin maksatları birbirilerine uyum içinde mütenasip olarak gelmiştir. O, Kur'ân'ı zikrederek ve ona tabi olmayı, ondan yüz çevirtecek – ki o da şirke tabi olmaktır – şeyleri terketmeyi emrederek başlamaktadır. Sonra Yüce Allah'ın rasûllerine itaatten yüz çeviren ümmetleri hatırlatmakta ve Yüce Allah'ın birliğinin delillerini, yeryüzünün yaratılması ve onun yerleşime uygun hale getirilmesi nimetlerini, insanlığın aslının ve insanların yaratılmalarının hatırlatılmasıyla devam etmektedir. Daha sonra لَأَقْعُدَنَّ لَهُمْ صِرَاطَكَ الْمُسْتَقِيمَ *"Ben de onlar(ı saptırmak) için senin doğru yolunun üstüne oturacağım"*[493] ayet-i kerimesiyle insanoğlunun aslına ve insanlara düşman olan şeytan hatırlatılarak (konu bütünlüğü) gözardı edilmiştir. Söz, şeytanın yollarına tabi olmalarından dolayı müşrikleri kınamaya geçmektedir.

---

[491] Bikâî, a.g.e, XXI, 191.
[492] el-A'râf 7/1-3.
[493] el-A'râf 7/16.

İbn Âşûr, sûredeki bu mevzu ve gayeler ile sûrenin girişi arasındaki münâsebet hakkında şöyle demektedir: "Şüphesiz bu ayet-i kerimeler, Yüce Allah'ın tek ilah ve müşriklerin ilahlarının sapıklık ve batıl olduğuna (işaret eden) delilli karşılamak için kulak ve kalpleri hazırlamıştır. Sonra da (Yüce Allah) kudretinin ve şerefinin büyüklüğünü açıklamak için إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ *"Muhakkak ki, rabbiniz Allah'tır"*[494] cümlesiyle yeni bir başlangıç yapmıştır. Bu öyle bir başlangıç ki, kendisiyle sûrenin başındaki وَلَا تَتَّبِعُوا مِنْ دُونِهِ أَوْلِيَاءَ *"Ve O'ndan başka dostlara uymayın"* ayet-i kerimesine dönen bir başlangıçtır. Sûrenin başındaki ifade mantıklı bir istek konumunda idi. Daha sonra delil konumunda oldu. إِنَّ رَبَّكُمُ اللَّهُ *"Muhakkak ki, rabbiniz Allah'tır"*[495] cümlesi ise delilin neticesi konumundadır. Netice, istenilen ile eşittir. Ancak o, daha açık ve detay olarak daha geniş olarak ele alınır."[496]

İbn Âşûr'un uzun uzun ifade ettiği bu detay, sûrenin girişi ile gaye ve içeriği arasındaki münâsebeti açıklamaktadır. O, (bu durumu) sûrenin mevzularının, Kur'ân-ı Kerim'in ve Rasûlüllah'ın (s.a.v) peygamberliğinin doğruluğunun ve ona itaatle emir ifadelerinin yer aldığı sûrenin girişine delil ve burhan olarak geldiği ve cüzleri arasındaki uyumluluk, kaynaşma ve koordine güzelliğinin ise açıkça görüldüğü şeklinde değerlendirmektedir.

Râzî ise sûrenin girişi ile gayesi arasındaki münâsebete değinmeksizin bu ayet-i kerimeler ile hemen onları takip eden ayet-i kerime arasındaki münâsebeti şu sözleriyle ifade etmektedir: "Yüce Allah, Rasûlüllah'a (s.a.v) (kavmini) uyarmak ve tebliğ ile kavmine ise kabul etmek ve tabi olmakla emredince وَكَمْ مِنْ قَرْيَةٍ اَهْلَكْنَاهَا فَجَآءَهَا بَأْسُنَا بَيَاتًا اَوْ هُمْ قَآئِلُونَ *"Nice kentler helak ettik. Gece yatarlarken yahut gündüz uyurlarken, azabımız onlara geliverdi"*[497] ayet-i kerimesiyle de (emri) terk etmenin ve ondan yüz çevirmenin (cezasıyla ilgili) hatırlatmalarda bulunmuştur."[498]

---

[494] el-A'râf 7/54.
[495] el-A'râf 7/54.
[496] İbn Âşûr, a.g.e, VIII, 158-159.
[497] el-A'râf 7/4.
[498] er-Râzî, a.g.e, XIV, 194.

Bikâî'ye gelince, o A'râf Sûresi'nin konularının, girişi ile uyumlu olduğu gibi, başı ile sonunun da uyumlu tek bir parça olduğunu zikretmiştir.[499] Sûre, ilk ayet-i kerimesinden itibaren, insanlara nasihat etme, Yüce Allah'ın kitabından yüz çevirmekten sakındırma ve peygamberlerini yalanlayan geçmiş kavimlerin maruz kaldıkları azap ile devam etmiştir. Bu da Kur'ân-ı Kerim'i yalanlamaktan sakındıran sûrenin girişi ile mütenasip (uyumlu) olmaktadır.

Sûrenin girişi ile gayesi arasındaki münâsebet ile ilgili başka bir misal ise Cuma Sûresi'nin başladığı ilk ayettir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: يُسَبِّحُ لِلَّهِ مَا فِي السَّماواتِ وَما فِي الْأَرْضِ الْمَلِكِ الْقُدُّوسِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ *"Göklerde ve yerde olanların hepsi padişah, mukaddes, azîz ve hakîm olan Allah'ı tesbih etmektedir."*[500]

İbn Âşûr, sûrenin bu şekilde başlamasıyla, gayesi arasındaki benzersiz tenâsübü şöyle ifade etmektedir: "Sûrenin gökyüzü ve yeryüzü ehlinin Yüce Allah'ı tesbih ettiğini haber vererek başlaması son derece mükemmel bir başlangıçtır. Zira bu sûrenin ilk gayesi, cumada hazır bulunmaya teşvik, ona hazır bulunmaya engel olanın yasaklanması ve cuma vaktinde Medine'ye gelen bir kervandan alış-veriş yapmak hırsıyla cuma namazından ayrılan bazı Müslüman grupların azarlanmasıdır."[501]

İbn Âşûr'un bu görüşü, sûrenin tesbih ile başlaması konusundaki Bikâî'nin görüşüne benzemektedir. Bunun, namaz mevzuu ile kuvvetli bir bağlantısı vardır. Çünkü bu namaz, akıllı bir insanın hafta içinde yapabileceği en büyük tesbihtir. Bu (tesbih), büyük Cuma günü, müezzinin çağrısına icabet etmek için toplanmada mücadele yaşandığı Cuma gününde, büyük toplantıya koşmak, daha sonra da Yahudilerin kaybettiği bu günün sırrı olan cuma namazını eda etmek için büyük yöneliş ile gerçekleşir.[502]

Cuma Sûresi'nin gayesinin, namaza hazır olmaya teşvik ve ticaret ve dünya eğlencelerine meyledip namazı terketmekten sakındırmak olduğu hiç kimseye gizli değildir. Bundan dolayı tesbih zikriyle başlamıştır. Tesbih ile namaz arasındaki bağ

[499] Bikâî, a.g.e, VII, 34.
[500] el-Cuma 62/1.
[501] İbn Âşûr, a.g.e, XXVIII, 206.
[502] Bkz. Bikâî, a.g.e, XX, 62.

gayet açık ve nettir. Sûrenin girişi ile mevzuu arasındaki tenasübün varlığı, her iki âlimin de işaret ettiği gerçektir.

Böylece Kur'ân-ı Kerim'deki sûrelerin girişleri ile gayeleri arasındaki tenasüp, sûrenin bütün gaye ve maksatları içinde topladığı icaz yönlerinden, sırlarının mükemmelliğinden ve tertibinin güzelliğinden ortaya çıkan sabit bir gerçektir.

Nahl Sûresi'ne baktığımızda Yüce Allah sûrenin girişinde şöyle buyurmaktadır: أَتى أَمْرُ اللهِ فَلا تَسْتَعْجِلُوهُ سُبْحانَهُ وَتَعالى عَمَّا يُشْرِكُونَ *"Allah'ın emri geldi, sakın onu acele edip istemeyiniz. Allah, müşriklerin koştukları ortaklardan münezzeh ve yücedir."*[503]

Bu, İbn Âşûr'un, sûrenin gaye ve maksatları için girişinin münâsip olduğunu beyan ettiği açık bir misaldir. İbn Âşûr, vaîd ve tehdidi gayet açık olan sûrenin girişi ile başka hedefler içeren sûre arasında bir münâsebeti şöyle kurmaktadır: "Bu sûrenin en büyük gayesi, Müşrikleri şirk ve ona tabi olan şeylerden uzaklaştırmak ve onları kötü bir akıbetten uyarmaktır. Daha önceki birçok ayet-i kerimelerde, hak ve batılı birbirinden ayıran, onların kuvvetlerini yok eden ve şiddetlerini götüren gün (kıyamet günü) ile ilgili tehditler tekrar edilmişti. Onlar bu günün geç geleceğini, hatta hiç gelmeyeceğini düşünüp, Rasûlüllah (s.a.v) ve Müslümanlarla bu konuda dalga geçiyorlar ve o günün acilen gelmesini istiyorlardı."[504]

Bikâî ise buradaki münâsebeti, Yüce Allah'ın ismi ile başlaması etrafında kurmaktadır. Bu sûrede o lafız birçok kez tekrar edilmiştir. Bundan dolayı da Yüce Allah'ın ismi ile başlaması güzel olmuştur.

Bu sûre, bütün isimlerinin manalarını içerisinde toplayan ism-i azam ile başlamıştır. Zira tehdit makamına en uygun olanı budur. Sûreyi okurken onu çeşitli anlamlar ile tanıyacaksın ve bu isim burada bu davanın sıhhatli olduğunu anlayacağın şekilde tekrar edilecektir.[505]

Konumuz ile ilgili başka bir misal ise Lokman Sûresi'dir. Yüce Allah ilk beş ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: الٓمٓ تِلْكَ اٰيَاتُ الْكِتَابِ الْحَكِيمِ هُدًى وَرَحْمَةً لِلْمُحْسِنِينَ اَلَّذِينَ

[503] en-Nahl 16/1.
[504] İbn Âşûr, a.g.e, XIV, 96.
[505] Bkz. Bikâî, a.g.e, XI, 102.

الٓمٓ تِلْكَ اٰيٰتُ الْكِتٰبِ الْحَكِيْمِ هُدًى وَّرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِيْنَ الَّذِيْنَ يُقِيْمُوْنَ الصَّلٰوةَ وَيُؤْتُوْنَ الزَّكٰوةَ وَهُمْ بِالْاٰخِرَةِ هُمْ يُوْقِنُوْنَ اُولٰٓئِكَ عَلٰى هُدًى مِّنْ رَّبِّهِمْ وَاُولٰٓئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُوْنَ *"Elif, Lâm, Mîm. Bunlar, o hikmetli kitabın âyetleridir. O, güzellik ve iyilik yapanlar için bir hidayet ve rahmettir. Onlar, namazı kılarlar, zekâtı verirler, âhirete de kesin olarak inanırlar. İşte bunlar, Rableri tarafından bir hidayet üzeredirler. Kurtuluşa erecek olanlar da işte onlardır."*[506]

İbn Âşûr'a göre girişin sûrenin takdimi ve maksadı için olması hedefleriyle beraber sûrenin girişiyle alakalı münâsebet tasniflerindendir. İbn Âşûr bu durumu Lokmân Sûresi'nin girişi münâsebeti sadedinde şöyle açıklamaktadır: "Lokmân Sûresi, Kureyşlilerin Lokman (a.s) ve oğlu ile ilgili soru sormaları sebebiyle nâzil olması nedeniyle وَلَقَدْ اٰتَيْنا لُقْمانَ الْحِكْمَةَ *"Andolsun ki biz, Lokman'a hikmet verdik"*[507] ayet-i kerimesine kadarki ayet-i kerimeler, Kur'ân-ı Kerim'in kıssaları anlatmadaki gayesi, ondaki ilim, hikmet ve hidâyetin açıklanması için bir giriş konumundadır. Onlar, soruyu soranlar için değil mü'minler için ifade edilmiş olup, onların soruları mü'minlere fayda verir ve bununla ileride zikrolunacaklara işaret vardır. Kendisine işaret olunan ise zihinlerde tasavvur edilmiş olup, ifade edilmesi gözetilmektedir."[508]

Bunun başka bir örneği Sebe Sûresi'nin mukaddemesinde varit olan ilk ayet-i kerimedir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي لَهُ مَا فِي السَّماواتِ وَما فِي الْأَرْضِ وَلَهُ الْحَمْدُ فِي الْآخِرَةِ وَهُوَ الْحَكِيمُ الْخَبِيرُ *"Hamd, o Allah'ındır ki göklerde ne var, yerde ne varsa hep onundur. Ahirette de hamd onundur. O hüküm ve himet sahibidir, herşeyden haberdardır."*[509]

Bazen münâsebet, sûrenin girişi ile hedefleri arasında olur. O da sûrenin mukaddimesinin, sûrenin içerdiği konulara genel olarak işaret etmesiyle gerçekleşir. Bu sözü İbn Âşûr, Sebe Sûresi'nin girişi ile ihtivâ ettiği konuları arasındaki münâsebeti ifade ederken söylemiştir. Şöyle demektedir: "Sûre, Yüce Allah'ın ilahlıktaki birliğinin delillerini ve hamdin oluşmasını gerektiren büyük sıfatlarla vasıflandığını ve bunun kendisine mahsus olduğunun haberini içerdiği için Yüce Allah'a hamd ile başlamıştır."[510]

---

[506] Lokmân 31/1-5.
[507] Lokmân 31/12.
[508] İbn Âşûr, a.g.e, XXI, 14O.
[509] Sebe 34/1.
[510] İbn Âşûr, a.g.e, XXII, 135.

Şimdi bunun gibi İbn Âşûr'un ifade ettiği sûrenin mukaddimesi ile içerdiği konular arasında münâsebet bulunan sûrelerden bazı kısa misaller zikredilecektir.

Fâtır Sûresi buna bir misaldir. Yüce Allah ilk ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: الْحَمْدُ لِلَّهِ فاطِرِ السَّماواتِ وَالْأَرْضِ جاعِلِ الْمَلائِكَةِ رُسُلاً أُولِي أَجْنِحَةٍ مَثْنى وَثُلاثَ وَرُباعَ يَزِيدُ فِي الْخَلْقِ مَا يَشاءُ إِنَّ اللَّهَ عَلى كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ *"Hamd, gökleri ve yeri yaratan, melekleri ikişer, üçer, dörder kanatlı elçiler kılan Allah'a mahsustur. O, yaratmada dilediği kadar artırır. Gerçekten Allah her şeye kâdirdir.*"[511]

İbn Âşûr şöyle demektedir: "Sûrenin Yüce Allah'a hamd ile başlaması, burada Yüce Allah'ın sıfatlarının zikredileceğini, fiil sıfatlarının gökyüzü ve yeryüzünün ve de orada bulunan en efdal varlıkların yaratılmasında Celal isminin icrasını bildirmektedir. (Aynı zamanda) sûre tevhidi ispatlamak ve Rasûlüllah'ı (s.a.v) tasdik etmek için geldiğini haber vermektedir. (Son olarak da) الْحَمْدُ لِلَّهِ *(Hamd Allah'a mahsustur)* cümlesi Fatiha Sûresi'nin başında da geçtiği üzere hamda başkası değil sadece Yüce Allah'ın müstahak olduğunu bildirmektedir."[512]

Zümer Sûresi'nin mukaddimesinde de Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: تَنْزِيلُ الْكِتابِ مِنَ اللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَكِيمِ إِنَّا أَنْزَلْنا إِلَيْكَ الْكِتابَ بِالْحَقِّ فَاعْبُدِ اللَّهَ مُخْلِصاً لَهُ الدِّينَ *"Bu kitabın indirilişi, Azîz ve Hakîm olan Allah tarafındandır. Emin ol, biz sana kitabı hakkıyla indirdik. Onun için dini yalnız kendisine halis kılarak Allah'a ibadet ve kulluk et."*[513]

İbn Âşûr şöyle demektedir: "Kur'ân-ı Kerim'i yüceltmek için son derece güzel bir başlangıçtır. Sûreye bu şekilde bir giriş yapıldı. Zira Kur'ân-ı Kerim bu sûre ve diğerlerinin ihtivâ ettiği dinin temel ilkelerini kapsamaktadır."[514]

Hadîd Sûresi'nin ilk ayet-i kerimesi ise şöyledir: سَبَّحَ لِلَّهِ مَا فِي السَّماواتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ *"Göklerde ve yerde bulunan her şey Allah'ı tesbih etmektedir. O, çok güçlüdür, hüküm ve hikmet sahibidir."*[515]

---

[511] el-Fâtır 35/1.
[512] İbn Âşûr, a.g.e, XXII, 248.
[513] ez-Zümer 39/1-2.
[514] İbn Âşûr, a.g.e, XXIII, 314.
[515] el-Hadîd 57/1.

İbn Âşûr, bu sûrenin Yüce Allah'ı tesbih ile başlaması ve sûrenin ana temasıyla münâsebeti hakkında şöyle demektedir: "Sûrenin, Yüce Allah'ı tesbih ile ve onun (müşriklerin şirk koştukları şeylerden) münezzeh-beri (uzak) olduğunu ifade etmesiyle başlaması, (bu sûrenin) ihtivâ ettiği en önemli (konunun), Yüce Allah'ın gereken yüce sıfatlarla vasıflandığını ispat etmek olduğunu ilan etmektir. Şüphesiz Yüce Allah, sapıklık ehlinin, kendisinin layık olmadığı sıfatlarla vasıflandırması şeklinde içinde bulundukları dalaletten münezzehtir. Onun ilk münezzeh olduğu durum, ilahlıktaki şirki (eş koşmayı) kendisinden reddetmesidir. Vahdâniyyet ise müşriklerin içeriği konusunda dalalete düştükleri en büyük sıfattır."[516]

b. Sûrenin Sonu ile Gaye ve İçeriği Arasındaki Tenâsüp

Sûrelerdeki başka bir tenasüp şekli, sûrenin sonu ve maksatları arasında bir tenasüp olmasıdır. Bundan maksat, sûrenin sonu ile en önemli gayesi arasında bir bağın mevcudiyetidir.

İbn Âşûr, Kur'ân'ın siyak ve sibakı hakkındaki anlayışının genişliğinden yardım almakta ve gayeleri siyak ile değerlendirerek şöyle demektedir: "Sözün nazım topluluğuna dönmesi, başı ve sonlarının ifade edildiği gayeye göre sigalanması, gayelere intikâl, (esas) gayeye dönüş, fasl teknikleri, îcâz (kısa tutma), itnâb (uzatma), istitrâd (konudan konuya geçme) ve i'tirâz (ara cümle). Bütün (bu saydıklarımız) belagat sanatlarıdır."[517]

et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsiri incelendiğinde, İbn Âşûr'un sûrenin sonu ile aynı sûre arasındaki münâsebeti ifade ederken, bazı münâsebetlerin zaman zaman sûrenin özeti olarak geldiklerini ve genellikle de sûrenin sonunun bu neviden olduğunu, bunun da bir ayet olduğunu zikrettiği görülecektir. Bazen de sûrenin sonundaki ayet ile sûrenin mevzuları arasındaki münâsebet, sûrede gelenlere muhalif olmaktan sakındırmak veya herhangi bir emri tekit için olmaktadır.

Sûrenin sonu tek ayet olabileceği gibi, ayetler topluluğu da olabilir. Sûrenin ifade ettiği bütün konuları, sonundaki tek ayetle özetlendiğine şu misaller verilebilir.

[516] İbn Âşûr, a.g.e, XXVII, 356.
[517] İbn Âşûr, a.g.e, I, 104.

Yüce Allah Vâkıa Sûresi'nin sonunda şöyle buyurmaktadır: إِنَّ هَذَا لَهُوَ حَقُّ الْيَقِينِ *"Kesin gerçek budur işte."*[518] İbn Âşûr, bu ayet-i kerime hakkında şöyle demektedir: "Sûrenin kapsadığı tesbit olunan bütün manaları toplamak için bir tezyîl (dipnot, haşiye) ve zikrolunan te'vîl ile hakkın gerçekleşip batılın yok olmasına bir işarettir."[519]

İbn Âşûr, tezyîl (dipnot, haşiye) ıstılahını tefsirinde çok kullanmakta ve onunla da özeti kasdetmektedir. Bu şekilde değerlendirildiğinde sûrenin sonundaki münâsebet, kendisinde geçen konuların özetinden ibarettir. Mesela Yüce Allah Nebe Sûresi'nin sonunda şöyle buyurmaktadır: إِنَّا أَنْذَرْنَاكُمْ عَذَابًا قَرِيبًا يَوْمَ يَنْظُرُ الْمَرْءُ مَا قَدَّمَتْ يَدَاهُ وَيَقُولُ الْكَافِرُ يَالَيْتَنِي كُنْتُ تُرَابًا *"Biz sizi yakın bir azap ile uyardık. O gün kişi ellerinin ne takdim ettiğine bakacak ve kâfir: 'Ah ne olaydı, ben bir toprak olaydım' diyecektir."*[520]

İbn Âşûr, bu ayet-i kerimeyi şöyle yorumlamaktadır: "Bu ayet-i kerime, sûrede geçen iki fırkanın hallerini özetlemekte ve bu, tâğîn (azgınlar) olarak bilinen kâfirlerin hallerini zikretmede sonunda tekrar başa dönmektir. Böylece sûrenin sonu berâatü makta' (güzel bir şekilde sonuçlandırma = şiir veya metnin sonunda geçen önemli konuya tekrar vurgu yapma) özelliğini elde etmiştir."[521]

Konumuzla ilgili başka bir ayet-i kerimede (Hac Sûresi'nin sonunda) şöyle buyurmaktadır: فَأَقِيمُوا الصَّلَاةَ وَآتُوا الزَّكَاةَ وَاعْتَصِمُوا بِاللَّهِ هُوَ مَوْلَاكُمْ فَنِعْمَ الْمَوْلَى وَنِعْمَ النَّصِيرُ *"Artık namaz kılın, zekât verin, Allah'a sarılın. O sizin sahibinizdir. O ne güzel sahip ve ne güzel yardımcıdır!"*[522]

İbn Âşûr, bu sûrenin içermiş olduğu bazı gayeleri zikrederek son bulmasını şöyle açıklamaktadır: "Övgünün başlaması Yüce Allah'a has kılındı. Zira o, en güzel dost ve en güzel yardımcıdır. Yani sizin işlerinizi ne güzel idare etmekte ve size ne güzel yardım etmektedir. نَصِيرٌ (Nasîr = yardım eden) kelimesi, yardım etmek fiilinden mübalağa sigasıyla gelmiş olup, çok çok yardım eden anlamına gelmektedir. Yani onun manası, o sizin için ne güzel dost ve size çok çok yardım eden ne güzel bir yardımcı demektir. Kâfirlere gelince Yüce Allah (işleriyle) meşgul olacak şekilde onları dost

[518] Vâkıa 56/95.
[519] İbn Âşûr, a.g.e, XXVII, 350.
[520] Nebe 78/40.
[521] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 58.
[522] Hac 22/78.

edinmez ve onlara yardım da etmez. Bu şekildeki oluşum, Yüce Allah'ın dostluğunun ve yardımının güzel gerçekleşeceğini garantilemektedir. Buna itibar ederek Yüce Allah'a sarılmakla emretmesi son derece güzel olmuştur. İşte bu, her anlayış sahibi için gayet açık olan güzel bir sonuçlandırmadır."[523]

İbn Âşûr bu misalde, sûrenin son ayetiyle içermiş olduğu maksatlar ve en önemli maksat olan Yüce Allah'a sarılma konusu arasındaki münâsebeti açıklamıştır.

Bazen de sûrenin son ayet-i kerimesiyle konuları arasındaki tenasüp, sûrede geçenlere muhalefet etmekten sakındırmaya yönelik bir münâsebet olabilmektedir. Mesela Yüce Allah Mümtehine Sûresi'nin son ayet-i kerimesinde şöyle buyurmaktadır: يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَتَوَلَّوْا قَوْماً غَضِبَ اللَّهُ عَلَيْهِمْ قَدْ يَئِسُوا مِنَ الْآخِرَةِ كَما يَئِسَ الْكُفَّارُ مِنْ أَصْحابِ الْقُبُورِ *"Ey inananlar, Allah'ın gazab ettiği kimselerle dostluk etmeyin. Kâfirler, mezarlık halkından nasıl ümidi kesmişse, onlar da ahiretten öyle ümidi kesmişlerdi."*[524]

İbn Âşûr, bu ayet-i kerimenin tefsirinde şöyle demektedir: "Sûre, müşriklerle muamele konusunda Müslümanlara detaylı bilgiler sunduktan sonra, sûrenin sonunda, kendilerinden korunmanın müşriklerden daha fazla gerekli olan Yahudilerle muamele konusu geldi. Onlardan maksat, Müşriklerin dışındakilerdir. Zira onların âhiretten ümitlerinin kesişleri kâfirlerin ümit kesişlerine benzetilmiştir. Bundan dolayı onlar müşriklerin dışında olan başka birileridir. Aksi durumda bir şeyi kendisine benzetmek olur."[525]

Sûrenin sonu, sûrenin konularıyla mütenasip bir şekilde gelmiştir. Şöyle ki, sûre müşriklerle muamelenin niteliği konusunda uyarmış ve onlara meyletmekten sakındırmıştır. Sûre, Yahudilere karşı uyarıyı pekiştirerek ve onların Müşriklerden daha çok kötü ve pis olduklarını bildirerek tamamlanmıştır.

Bazen de münâsebet, sûrenin sonundakinin manasına bağlı olarak sûrenin başında geçen başka bir manaya uygun şekilde gelmektedir. Mesela Yüce Allah şöyle

[523] İbn Âşûr, a.g.e, XVII, 535.
[524] el-Mümtehine 60/13.
[525] İbn Âşûr, a.g.e, XXVIII, 109.

buyurmaktadır: خَاشِعَةً أَبْصَارُهُمْ تَرْهَقُهُمْ ذِلَّةٌ ذَلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ *"Gözleri düşük, kendilerini bir alçaklık saracak da saracak. İşte onlara vaad edilen gün, o gündür."*[526]

ذَلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كَانُوا يُوعَدُونَ "*İşte onlara vaad edilen gün, o gündür"*[527] cümlesi, daha önce geçen ve ilk gayesini سَأَلَ سَآئِلٌ بِعَذَابٍ وَاقِعٍ لِلْكَافِرِينَ لَيْسَ لَهُ دَافِعٌ مِنَ اللهِ ذِي الْمَعَارِجِ تَعْرُجُ الْمَلٰئِكَةُ وَالرُّوحُ اِلَيْهِ فِي يَوْمٍ كَانَ مِقْدَارُهُ خَمْسِينَ اَلْفَ سَنَةٍ *"Bir isteyen, olacak azabı istedi. Kâfirler için onu savacak yok. O, derece ve makamların sahibi Allah'tandır. Melekler ve Ruh miktarı ellibin yıl süren bir gün içinde ona çıkar"*[528] ayet-i kerimeleriyle ifade eden sûrenin özetidir. Bu (şekilde gelmesi) faydalı ve aynı zamanda da فَذَرْهُمْ يَخُوضُوا وَيَلْعَبُوا حَتّٰى يُلَاقُوا يَوْمَهُمُ الَّذِي يُوعَدُونَ *"O halde bırak onları, kendilerine vaad edilen günlerine kavuşuncaya kadar dalıp oynayadursunlar"*[529] ayet-i kerimesi için tekittir ve burada geriden başa dönme sanatı vardır."[530]

Bunun başka bir misali ise Kıyamet Sûresi'nin sonunda varit olan şu ayet-i kerimedir: أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى *"Peki, bunu yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"*[531]

İbn Âşûr'un görüşüne göre sûrenin sonundaki bu ayet-i kerime ile sûrenin başında içerdiği Müşriklerin "Yüce Allah'ın tekrar diriltmeye gücü yoktur" sözlerinin inkârı arasında bir münâsebet vardır. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Sûrenin sonunda, başa dönme sanatı vardır. Zira sûre, Müşriklerin tekrar dirilmeyi imkânsız zannetmelerinin inkârıyla başlamaktadır. Ve söz, zincirleme olarak ispat, tehdit, şartlandırma ve delillendirme şeklinde Yüce Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yeter sonucuna ulaşmaktadır. İşte bu da أَيَحْسَبُ الْإِنْسانُ أَلَّنْ نَجْمَعَ عِظامَهُ بَلى قادِرِينَ عَلى أَنْ نُسَوِّيَ بَنانَهُ *"İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? Evet, bizim onun*

[526] el-Meâric 70/44.
[527] el-Meâric 70/44.
[528] el-Meâric 70/1-4.
[529] el-Meâriç 70/42.
[530] İbn Âşûr, a.g.e, XXIX, 184.
[531] el-Kıyamet 75/40.

parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter"[532] ayet-i kerimelerinde (ifade edilen meseleye açıklık getirmesi yönüyle) istenilen bir sonuç olmuştur."[533]

c. Sûrenin Girişi ile Sonu Arasındaki Genel Münâsebet

Kur'ân-ı Kerim sûrelerindeki münâsebetlerden birisi de sûrenin girişi ile sonu arasındaki münâsebettir. (Bu münâsebet) sûrenin etrafını toplar ve ipliklerin birbirine bağlanıp tek bir parça olduğu gibi bazısını bazısına bağlar. Hangi yönden bakarsan ahenkte mükemmel bir inci olarak görürsün. Öyle ki, onda bozukluk veya eksiklik aramaya kalksan kesinlikle bulamazsın. İşte bu da Kur'ân-ı Kerim'in mucizelerindendir.

Bu durum, sûrenin girişi ile sonu arasındaki münâsebette de kendisini göstermektedir. Nitekim İmam-ı Şâfiî bunu ilk ifade eden âlim olmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in Arapça olarak gelmesine işaret ettiği bir konuşmasında şöyle demiştir: "Araplar bir şey hakkında konuştukları zaman, (konunun) başında sonundan, konuşmasının sonunda da (konunun) başından başlar."[534] Bu (ibare), bize ulaşan sözün başları ve sonları arasındaki tenâsübü (uyumu) ifade eden en eski şahittir.

Sûrelerin başları ile sonları arasındaki münâsebetleri müfessirler arasında ilk dile getiren ise Fahruddin Râzî'dir. Sûrenin girişi ile sonu arasındaki münâsebet hususunda Bikâî de tefsirinde aynı yolu üzere devam etmiş ve sûrelerin girişleri ve sonları arasındaki münâsebetleri zikretmiştir.

İbn Âşûr'un, sûreleri giriş, gelşime ve sonuç olarak üçe ayırarak sunduğu misaller onun bu konuya ne kadar önem verdiğinin delilidir. Aynı şekilde, onun manaları birbirine bağlayan bağları açıklama konusundaki hırsı da başka bir delildir. İşte bu mutlak olarak sözün nazmı ve tertibinin ancak sınırlı değerler için olduğundandır.

İbn Âşûr'un bu neviye vermiş olduğu misallerden birisi Yusuf Sûresi'nin son ayet-i kerimesidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ مَا

[532] el-Kıyamet 75/3-4.
[533] İbn Âşûr, a.g.e, XXIX, 368.
[534] eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris(ö. 204/820), **er-Risâle,** Tah. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Ty, S. 52.

كَانَ حَدِيثًا يُفْتَرَى وَلَكِنْ تَصْدِيقَ الَّذِي بَيْنَ يَدَيْهِ وَتَفْصِيلَ كُلِّ شَيْءٍ وَهُدًى وَرَحْمَةً لِقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ *"Gerçekten de onların kıssalarında üstün akıllılar için bir ibret vardır. Bu Kur'ân uydurulmuş herhangi bir söz değildir. Lâkin kendisinden önce gelen kitapların tasdiki her şeyin ayrıntılarıyla açıklayıcısı ve iman edecek bir kavim için hidayet ve rahmettir."*[535]

İbn Âşûr, bu sûrenin girişi ve sonu arasındaki münâsebet hakkında şöyle demektedir: "Bu ayet-i kerime, نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ *"Biz, sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz"*[536] ayet-i kerimesinin benzeridir. Yüce Allah sûrenin başında en güzel kıssa olarak isimlendirdiği gibi bu âyet-i kerimede ise ondan iftirayı reddetmektedir."[537]

Râzî de şöyle demektedir: "Sûrenin sonu, kendisinden ibret, marifet, hikmet ve kudret elde edilmesi sebebiyle güzel bir kıssa olduğu konusunda bilinçlendirmedir."[538]

İbn Âşûr, buradaki münâsebeti, Kur'ân kıssalarının gerçekliliğini tekitle irtibatlandırmıştır. Yusuf Sûresi'nin sonu, kıssanın yalan ve iftira olmasını reddederken, başı Kur'ân kıssalarının gerçekliğini tekit etmektedir. Râzî ise başı ve sonunda (gerçekliliği) tekitlenen kıssadan ibret almaya yönelik bir münâsebet kurmuştur. لَقَدْ كَانَ فِي قَصَصِهِمْ عِبْرَةٌ لِأُولِي الْأَلْبَابِ "*Gerçekten de onların kıssalarında üstün akıllılar için bir ibret vardır"*[539] ayet-i kerimesi, bu manayı hatırlatmakta, onu tekit edip, ortaya çıkarmaktadır. Daha sonra da sûrenin sonu ile girişi arasındaki münâsebet ve koordineyi sabitleştirmektedir.

Başka bir misal ise Kıyamet Sûresi'nin son ayet-i kerimesidir. Yüce Allah burada şöyle buyurmaktadır: أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَنْ يُحْيِيَ الْمَوْتَى *"Peki, bunu yapanın ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi?"*[540]

"Sûrenin sonunda, başa dönme sanatı vardır. Zira sûre, müşriklerin tekrar dirilmeyi imkânsız zannetmelerinin inkârıyla başlamaktadır. Söz, zincirleme olarak ispat, tehdit, şartlandırma ve delillendirme şeklinde Yüce Allah'ın ölüleri diriltmeye gücü yeter sonucuna ulaşmaktadır. İşte bu da أَيَحْسَبُ الْإِنْسانُ أَلَّنْ نَجْمَعَ عِظامَهُ بَلى قادِرِينَ عَلى أَنْ

[535] Yusuf 12/111.
[536] Yusuf 12/3.
[537] İbn Âşûr, a.g.e, XIII, 72.
[538] er-Râzî, a.g.e, XVIII, 230.
[539] Yusuf 12/111.
[540] el-Kıyamet 75/40.

نُسَوِّيَ بَنانَهُ *"İnsan, kendisinin kemiklerini bir araya toplayamayacağımızı mı sanıyor? Evet, bizim onun parmak uçlarını bile aynen eski haline getirmeye gücümüz yeter"*[541] ayet-i kerimelerinde (ifade edilen meseleye açıklık getirmesi yönüyle) istenilen bir sonuç olmuştur."[542]

Bikâî ise sûrenin başı ile sonu arasındaki münâsebeti şöyle izah etmektedir: "Sûrenin sonu başına tam bir dönüş yaptı ve tam olarak ona uydu. Kemikleri bir araya getirme ile kıyamet günü için dirilişi tekrar gerçekleştirmeyi birleştirerek anlamı güzel bir şekilde tamamladı."[543]

Sûrenin girişi ile sonu arasındaki münâsebet gayet açıktır. Zira sûrenin girişi, tekrar dirilişi inkâr edenlerden bahsetmekte ve sonra da Yüce Allah'ın tekrar diriltmeye kadir olduğuna dair delil ve şahitleri zikretmektedir. Sûrenin sonunda da sûrenin girişi ile genel şekliyle münâsip olacak bir soru ile sûre sona ermektedir.

İbn Âşûr'un et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsirinde sûrenin girişi ile sonu arasındaki münâsebeti izahta misal verdiği başka bir sûre ise Kehf Sûresi'dir. Yüce Allah Kehf Sûresi'nin girişinde şöyle buyurmaktadır: الْحَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي أَنْزَلَ عَلى عَبْدِهِ الْكِتابَ وَلَمْ يَجْعَلْ لَهُ عِوَجاً قَيِّماً لِيُنْذِرَ بَأْساً شَدِيداً مِنْ لَدُنْهُ وَيُبَشِّرَ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْراً حَسَناً ماكِثِينَ فِيهِ أَبَداً *"Hamd, o Allah'a mahsustur ki kulu (Muhammed'e) kitabı indirdi ve ona hiçbir eğrilik koymadı. Onu dosdoğru (bir kitap) olarak (indirdi) ki katından gelecek şiddetli azaba karşı (insanları) uyarsın ve yararlı işler yapan müminlere kendileri için güzel bir mükâfat bulunduğunu müjdelesin. Onlar orada sürekli kalacaklardır."*[544]

İbn Âşûr şöyle demektedir: "Sûreye hamd ile başlanmasının konumu, önemli bir gayede konuşulacak hutbeye başlamanın konumu gibidir. Sûre, Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Allah tarafından Rasûlüllah'a (s.a.v) vahyolunan (bir kitap) olduğu gerçeği karara bağlanarak sona ermektedir. Sûrenin bu şekilde tamamlanmasında sondan başa dönme sanatı vardır."[545]

---

[541] el-Kıyamet 75/3-4.
[542] İbn Âşûr, a.g.e, XXIX, 368.
[543] Bikâî, a.g.e, XXI, 119.
[544] el-Kehf 18/1-3.
[545] İbn Âşûr, a.g.e, XVI, 246.

İbn Âşûr'a göre sûredeki münâsebet, Kur'ân-ı Kerim ile alakalıdır. Sûre Kur'ân-ı Kerim'i överek başlamakta ve ondaki eğriliği reddetmektedir. Kur'ân-ı Kerim'in Yüce Allah'tan bir vahiy olduğu bildirilerek tamamlanmaktadır. Sûrelerin girişleri ile sonları arasındaki münâsebetleri ifadede önemli bir merci kabul edilen Râzî dâhil diğer müfessirler içerisinde bu münâsebete temas eden başka bir müfessire rastlayamadık. İşte bu da İbn Âşûr'un münâsebetleri zikretmede ne kadar parlak ve dikkatli olduğunu göstermektedir.

d. Bir Sûredeki Konular Arasındaki Münâsebetler

-İleride geleceği gibi- her ne kadar münâsebet ilmi konu birliği ilminden[546] önce otaya çıkmış olsa da[547] konu birliği ilmi ile münâsebet ilmi, ayrılması mümkün olmayan sağlam bir bağ ile birbirine bağlı iki ilimdir. Her birisi diğerini anlamaya ulaştırır.

Kur'ân ayetleri arasındaki münâsebetler ilminin birçok kısımları olduğu gibi, mevzûuyye ilminin de birçok kısımları vardır. Birlik ilmi için de böyledir. Bunu inceleyen kimse, iki ilmin kısımları arasındaki büyük benzerlik yönlerini hemen farketmesi mümkündür.[548]

Böylece münâsebet ilmi ile mevzu birliği ilmi arasındaki irtibat ve özellikle de sûre içerisindeki mevzularda açıkça görülmektedir. Sanki bu iki ilim nerdeyse birbirinden ayrılmayacak tek kısım gibidir. Sadece terimleri farklıdır.

Aynı zamanda bir ayet-i kerimenin cüzleri, bir sûredeki ayet-i kerimeler ve sûreler arasındaki bağlantıyı açığa çıkarmada siyak ve sibakın da çok önemli bir yeri vardır. Bundan dolayıdır ki, mevzu birliğinin rolünü, tefsirin maksatları hizmetinde kullanmamız mümkündür. Zira mevzular, kendi içerisinde konu ünitelerine ayrılan ya da maksatları için genel çerçevede içsel maksatları olan müstekil meselelere ayrılmış,

---

[546] Konu Birliği: Kur'ân-ı Kerim'deki birçok konuyu veya belirli bir durumda müşterek olan sûrelerden birçok mevzuyu ya da Kur'ân-ı Kerim'deki veya herhangi bir sûredeki bir mevzuyu tam olarak toplayan tek merkez ve esastır. Bkz. Bazmûl, Muhammed Ömer, *Tahrîru't-Tefsiri'l-Mevzûî ve'l-Vahdetü'l-Mevzûiyye,* S. 37; Muhammed Hôca, *el-Vahdetü'l-Kur'âniyye,* S. 2-38.

[547] Mebâhis fi't-Tefsiri'l-Mevdûî, S. 85.

[548] Bkz. Bazmûl, Muhammed Ömer, *İlmü'l-Münâsebet fi's-Suver ve'l-Âyât,* 1. Baskı, el-Mektebetü'l-Mekkiyye, S. 29.

bağımsız olarak kapsadığı maksat, gaye ve rehberliklerini açıklamakla beraber, ittifak etmiş karakter, mesele ve hükümlere sahip hususlara yönelmektedir.

Münâsebetlerdeki bu mümtaz ilimden maksat, belli bir hususu temsil eden âyet-i kerîmeler topluluğunu incelemek veya belli bir konuyu konuşmak ya da kıssalardan birisne yönelmektir. İncelemenin tümünü kapsaması gerekir. Başını inceleyip, sonunu incelememek veya sonunu inceleyip, başını incelememek olmaz. İmam eş-Şâtıbî bunu şöyle açıklamıştır: "Sözün sevk şekilleri; hal, zaman ve olaylara göre farklılık arzeder. Bu, Meânî ve Beyân İlminde bilinen bir husustur. Burada bizim söze kulak veren ya da onu anlamaya çalışan kimseden devamlı olarak hatırında tutmasını istediğimiz şey, hem olayı, hem de halin gereğini dikkate alarak sözün başından sonuna kadar onu bir bütün olarak ele alması ve o şekilde değerlendirmesidir. (Buna küllî yaklaşım diyebiliriz.) Sözün sadece başına bakıp sonunu terketmesi, ya da bunun aksine sonuna bakıp başını dikkate almaması gibi bir durum içerisine düşmemelidir. Çünkü konu, her ne kadar birden fazla cümle içerse bile, bunlar birbirlerine bağlıdır. Çünkü hepsi tek olay hakkındadır ve tek birşey için inmiştir. Bu durumda sözü anlamak isteyen kimsenin, mutlaka onun başını sonuna, sonunu da başına vurması ve bir bütün halinde değerlendirmeye tâbi tutması gerekecektir. İşte o zaman mükellef, Şâri'in maksadını yakalamış olacaktır. Eğer değerlendirme esnasında sözü bir bütün olarak ele almaz ve onun parçaları üzerinde durursa (cüz'î yaklaşım), bu durumda O'nun muradını elde edemez. Değerlendirme sırasında sözün bir kısmı ile yetinilerek diğer bir kısmını ihmal etmek doğru olmaz. Bundan ancak, mütekellimin maksadı açısından değil de, Arap dilinin gereği üzere sözün zahir mânâsını anlamak sırasında yapılacak iş istisna olur."[549]

İbn Âşûr, maksat ve gayeleri ibraz etmedeki ifadeleriyle beraber, tefsirinde tatbikat düzeyinde bu ilkeye itimat etti. İbn Âşûr'un bununla ilgili misallerinden birisi, Bakara Sûresi'nde iki talak ayeti arasında namaza teşvik eden ayeti kerimenin gelmesindeki sır hakkında zikrettiği sanatsal açıklamadır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمَسُّوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُوَ الَّذِي بِيَدِهِ عُقْدَةُ النِّكَاحِ وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ إِنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ بَصِيرٌ *"Eğer onları, kendilerine dokunmadan önce boşar ve mehri de kesmiş bulunursanız, o zaman borç, o*

[549] eş-Şâtıbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât,* 1. Baskı, Dâru İbn Affân, 1417/1997, IV, 266.

kestiğiniz miktarın yarısıdır. Ancak kadınlar veya nikâh akdini elinde bulunduran kimse bağışlarsa başka. Ey erkekler! Sizin bağışlamanız ise takvaya daha yakındır. Aranızdaki fazileti unutmayın şüphesiz ki Allah, her ne yaparsanız hakkiyle görür."[550] Bu ayet-i kerimeden hemen sonra da namazla ilgili daha doğrusu namaza teşvik ile ilgili Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: حَافِظُوا عَلَى الصَّلَوَاتِ وَالصَّلَاةِ الْوُسْطَى وَقُومُوا لِلَّهِ قَانِتِينَ *"Namazlara ve orta namaza devam edin ve Allah için boyun eğerek kalkıp namaza durun."*[551]

Burada konular arasındaki münâsebeti (ilk etapta) anlamak zordur. Çünkü ayet-i kerimelerdeki esas konu talak (boşanmadır.) Daha sonra da talak ayetleri arasında namaza teşvik eden ayet-i kerime gelmiştir. Talak ayetleri arasında namaza teşvik eden ayetin gelmesindeki sır nedir acaba?

Ancak İbn Âşûr, buradan son derece kıymetli güzel bir münâsebet çıkarmıştır. Şöyle demektedir: "Bu hastalık iki ilaçla (tedavi olur.) Bunlardan birincisi, وَلَا تَنْسَوُا الْفَضْلَ بَيْنَكُمْ "*Aranızdaki fazileti unutmayın"* ayet-i kerimesinde ifade edilen dünyaya ait ve akli olan ilaçtır. Affın, sana uzak olanı yakınlaştırdığını, düşmanını sana arkadaş yaptığını ve şayet af edersen, günaha düşme durumunda sen de af olunursun. Şayet insanlar kendi aralarındaki fazileti iyi bilirlerse hakTan ayrılmazlar. İkincisi ise ahirete ait ve ruhânî ilaç olan, Yüce Allah'ın başka bir ayet-i kerimede her türlü çirkinlik ve kötülükten alıkoyduğunu bildirdiği namazdır. O namaz ki, takvâ ve güzel ahlaka (ulaşmada kişiye) yardımcıdır. Yüce Allah ona devam etmeye teşvik etmiştir. Sen şöyle diyebilirsin: İnsanlar, dünya ve ahiret hükümleri üzerinde araştırırken, birisine meyledip diğerinden gafil olmasın diye genellikle içinde kullar için dünya nimetlerinin çok olduğu şer'i hükümleri açıklayan ayet-i kerimeler uzayınca, bu hükümleri hemen içinde ahiret nimetlerinin bulunduğu başka bir şer'i hüküm takip etmektedir."[552]

Beyzâvî de benzer yorumunu şöyle ifade etmektedir: "Kendileriyle meşgul olmak onları oyalamasın diye çoluk-çocukla ilgili birçok hükmün içerisinde namaza devam etmekle emrolundular."[553]

---

[550] el-Bakara 2/237.
[551] el-Bakara 2/238.
[552] Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, II, 466.
[553] el-Beyzâvî, Nasuruddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed *(ö 685/ 1292), Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (cilt sayısı 5), Beyrut, 1971, I, 128.

Görüldüğü gibi İbn Âşûr, talaktan (boşanmaktan) bahseden ayet-i kerimeler arasında namaza teşvik eden ayetin münâsebetini, namazın sabır konusunda yardımcı olmasına, güzel ahlakı takviye etmesine ve insanın, dünyevi sebeplerden dolayı talaktan uzak durmasına bağlamaktadır. Aynı zamanda başka bir münâsebeti zikretmektedir. O da talakın kolay bir şey olmaması için Yüce Allah'ın kişi ile eşi arasındaki fazileti insana hatırlatmasıdır. Beyzâvî ise münâsebeti, namazın önemini hatırlatma ve hayat ve eşlerin meşkalelerinin bizi namazı eda etmekten alıkoymamasına bağlamaktadır.

İbn Âşûr'un, Furkân Sûresi'nin konuları arasında şu ayet-i kerimenin tefsirinde işaret ettiği münâsebet de konumuzla ilgili münasebetlerden birisidir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: تَبارَكَ الَّذِي إِنْ شاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْراً مِنْ ذلِكَ جَنَّاتٍ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهَا الْأَنْهارُ وَيَجْعَلْ لَكَ قُصُوراً *"Öyle yücedir O ki, dilerse sana ondan daha iyisini, altından ırmaklar akan cennetler verir, sana köşkler de yapar."*[554]

Sûre, Yüce Allah'ı tazim ve Furkân'ı (Kur'ân-ı Kerim'i) Rasûlü'ne indirmesinden dolayı ona övgü ile başlamaktadır. Bunu, müşriklerin, ilahlığa muhalif sıfatlarla vasıflanmışları ilah edinmeleri nedeniyle ortaya çıkan inkâr ve inatlarından dolayı takınmış olduğu tavırlar ve nimete ve onun getirdiğine nankörlük olan o müşriklerin, Kur'ân-ı Kerim'i ve onun getirmiş olduklarını tenkit etmeleri takip etti.

İbn Âşûr'un yorumu ise şöyledir: "Rasûlüllah (s.a.v) ve mü'minleri sabitleştirmekle beraber, müşriklerin bâtılı terkedip, Rasûlüllah'ın (s.a.v) çağrısına yönelmeleri istenince, sözü birleştirmek usülü gereği sûrenin kendisiyle başladığı تَبارَكَ الَّذِي إِنْ شاءَ جَعَلَ لَكَ خَيْراً مِنْ ذلِكَ" *"Öyle yücedir O ki, dilerse sana ondan daha iyisini verir"* lafzı tekrar edilmiş oldu.

Başka bir misalde Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَيَقُولُ الَّذِينَ آمَنُوا لَوْلَا نُزِّلَتْ سُورَةٌ فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ يَنْظُرُونَ إِلَيْكَ نَظَرَ الْمَغْشِيِّ عَلَيْهِ مِنَ الْمَوْتِ فَأَوْلَى لَهُمْ طَاعَةٌ وَقَوْلٌ مَعْرُوفٌ فَإِذَا عَزَمَ الْأَمْرُ فَلَوْ صَدَقُوا اللَّهَ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ *"İman edenler: 'Keşke cihad hakkında bir sûre indirilse' derlerdi. Ama hükmü açık bir sûre indirilip de, içerisinde savaş zikredilince kalplerinde hastalık olanların ölüm korkusuyla baygınlık geçiren bir kimsenin bakışı gibi sana baktığını görürsün. Oysa onlar için ölüm yaşamaktan daha uygundur. Onların*

[554] el-Furkân 25/10.

vazifesi itaat ve güzel söz söylemekti. Sonra iş kesinleşince Allah'ın emrine sadakat gösterselerdi, elbette kendileri için daha hayırlı olurdu."[555]

İbn Âşûr, Muhammed Sûresi'nin konuları bu ayet-i kerimenin tefsiri arasında bir münâsebet kurmaktadır. Sûre münâfıkların halleri ile mü'minlerin hallerini zikretmekte sonra da her ikisinin sıfatlarını mukayese etmektedir. Bu sûrede münâfıkların hallerinin vasfı vardır. Bunu onların en açık nifakı takip etmektedir. (O da) Müslümanlar cihada çağrılınca, bu emir münâfıkları sıkıntıya sokmaktadır. Zira onların dış görünüş olarak Müslüman olmaları Müslümanlarla beraber savaşa çıkmalarını zorunlu hale getirmektedir. Bu ise (onlara göre) kolay bir iş değildir. Çünkü bu savaşta, ahiret hayatını tasdik etmediklerinden dolayı ebedi bir menfaati arzu etmeksizin canlarının yok olması söz konusudur. Böylelikle onlar ikilem içinde kalmışlardır. İşte onların bu hali, müşriklerle karşılaşarak onların intikam ateşlerini söndürmek için Kur'ân-ı Kerim'de savaşa davet eden bir ayetin inmesini isteyen mü'minlerin halinin tam tersidir. Bu münâsebet dolayısıyla, mü'minlerin savaş hükmünün inmesini temenni etmeleri anlatıldı. Çünkü onunla münâfıkların ayırıcı özellikleri açığa çıkmaktadır. İki grup arasındaki fark iyice kendisini göstermektedir. Tevbe Sûresi'nde onların savaşı kötü gördükleri de açıklanmıştı. فَإِذَا أُنْزِلَتْ سُورَةٌ مُحْكَمَةٌ وَذُكِرَ فِيهَا الْقِتَالُ رَأَيْتَ الَّذِينَ فِي قُلُوبِهِمْ مَرَضٌ "*Ama hükmü açık bir sûre indirilip de, içerisinde savaş zikredilince kalplerinde hastalık olanların"* ayet-i kerimesi ve ondan önceki ayet-i kerimeden maksat, sebebini ifade için bir giriş ve aynı zamanda mü'minlerin durumunu övmektir. Bu sûrenin âdeti gereği, iki grubun halleri arasındaki karşılaştırmayı zikretmesi de ayrı bir önem ifade etmektedir.

İbn Âşûr'un zikretmiş olduğu bu sûredeki konular arasındaki münâsebeti daha önce Râzî de şöyle dile getirmiştir: "Yüce Allah, وَمِنْهُمْ مَنْ يَسْتَمِعُ إِلَيْكَ *"Ey Muhammed! Onlardan seni dinlemeye gelenler de var"*[556] ve وَالَّذِينَ اهْتَدَوْا زادَهُمْ هُدىً *"Doğru yola girenlere gelince, Allah onların hidayetlerini artırmıştır"*[557] ayet-i kerimeleriyle tevhid, haşr gibi konuları içeren ilmi ayet-i kerimeleri duyunca münafık, kâfir ve mühtedi mü'minlerin (takınmış oldukları) halleri beyan edince, amel ile ilgili ayet-i kerimeler karşısındaki hallerini beyan etmiştir.

---

[555] Muhammed 47/20-21.
[556] Muhammed 47/16.
[557] Muhammed 47/17.

Bikâî'nin sözleri de buna benzemektedir.[558] Şunu da söylemek oldukça yerinde olacaktır ki, müfessirler arasında ayet-i kerimeler ve sûreler arasındaki münâsebetler hususunun aksine, konular arasındaki münâsebetler üzerinde nerdeyse hiç ihtilaf görülmemektedir. Bu gerçeği geçen misalde açıkça gördük. Müfessirler, bu sûredeki konular arasındaki münâsebet hakkında ittifak etmişler ve bu ayetlerin, münafık ve mü'minlerin hallerini zikrettiği ve her ikisinin de sıfatları arasında mukayese ettiği konusunda fikir birliğine varmışlardır.

Konular arasındaki münâsebet çeşidinin tefsir kitaplarında ve özellikle İbn Âşûr'un yanında çok mühim ve bariz yeri vardır. Ancak tezimizde konuyu uzatmamak için geçen misaller ile yetinilecektir.

Konuyla ilgili başka bir misal ise Yüce Allah'ın şu ayet-i kerimesinde mevcuttur: كُلُّ نَفْسٍ ذائِقَةُ الْمَوْتِ وَإِنَّما تُوَفَّوْنَ أُجُورَكُمْ يَوْمَ الْقِيامَةِ فَمَنْ زُحْزِحَ عَنِ النَّارِ وَأُدْخِلَ الْجَنَّةَ فَقَدْ فازَ وَمَا الْحَياةُ الدُّنْيا إِلاَّ مَتاعُ الْغُرُورِ *"Her canlı ölümü tadacaktır. Kıyamet günü ecirleriniz size eksiksiz olarak verilecektir. Kim cehennemden uzaklaştırılıp cennete konursa o, gerçekten kurtuluşa ermiştir. Dünya hayatı, aldatıcı zevkten başka birşey değildir.*"[559]

Bu misalde konular arasındaki münâsebet, Uhud Gazvesinde mü'minler arasındaki konu ve münâfıkların onları gözetlemesi ile bu ayet-i kerimede zikredilen ölüm konusu arasındadır.

Nitekim İbn Âşûr, ayet-i kerime ile sûrenin gayeleri arasındaki münâsebet yönünü şöyle açıklamaktadır: "Bu ayet-i kerime, ifade edilen gaye ile yakından irtibatlıdır. O, Uhud günü maruz kaldıkları durum için mü'minlere bir teselli ve şayet insanlar kendileriyle savaş hakkında istişare etselerdi, onlar için kurtuluş olanı kendilerine bildirirdik ve onlar da helak olmazdı şeklinde zanda bulunan münâfıkların bu (batıl) zanlarını çürütmektir."[560]

Konuyu Bikâî de şöyle açıklamaktadır: "Uhud kıssasında münâfıkların geri dönmeleri, kâfirlerin zaferinin sebebi olan mü'minlerin hezimeti ve saadetin vecibeleri ile ebedi hayattan gereksiz yere kaçmalarından dolayı, Yüce Allah'ın kendilerini ayıplaması konuları geçince, onların, ölüm korkusu ve uzun ömür istemelerinden dolayı kınamaktadır. Bununla beraber, ayet-i kerimeler, daha önce yaşamış kardeşleri olan

[558] Bkz. Bikâî, a.g.e, XVIII, 236.
[559] Âl-i İmrân, 3/185.
[560] İbn Âşûr, a.g.e, IV, 187.

peygamber gibi bu peygamberin de ölmesi ve öldürülmesi mümkün olduğu hakikatiyle başlamaktadır. Birçok peygamberin öldürüldüğü haberleriyle tamamlanmıştır. Bu (hayatın) bir gerçeğidir. Umum veya havasın ölümden korunması mümkün değildir. Her zaman şahit olduğumuz bu gerçeğe ek olarak, (Yüce Allah) onu açıkça gözler önüne serdikten sonra, onların kaçma ve geri dönme durumlarına ve ondan şüphe içinde olanların hallerine tabi olmalarına işaret ederek kendisiyle açıklamanın gerekli olduğu bir tasvir ile ona şekil vermekte ve كل نفس '*Her nefis'* demektedir."[561]

Bu misalde, ayet-i kerime ile sûrenin gayeleri arasındaki münâsebetin neticesini düşünürsek şu sonuçlara ulaşabiliriz:

Münâsebetin, sûrenin temel gayelerinden başka gayelere işaret ettiğini bildirmektedir. O, birçok gaye ve maksadı barındırmaktadır. Bunlardan bazıları, mü'minlerin teselli edilmesi, hakiki zaferin beyanı ve nifaka bulaşmaktan sakındırmadır ki, bütün bunlar Âl-i İmrân Sûresi'nin ele aldığı ana gayelerdir. Şüphe yok ki, Bikâî ve İbn Âşûr'un ifadelerindeki basit ihtilaflarla beraber münâsebet yönüyle açıkladıkları konular arasında tenâsüp vardır.

Başka bir misal ise Ahzâb Sûresi'ndeki şu ayet-i kerimedir: إِنَّ اللَّهَ وَمَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيماً *"Gerçekten Allah ve melekleri Peygambere salât ederler. Ey iman edenler! Siz de ona teslimiyetle salât ve selâm edin."*[562]

Ayet-i kerimedeki münâsebet yeri; daha önce geçen ayet-i kerimeler, Rasûlüllah'ın (s.a.v) eşlerinin yanına girme ve onlarla ilgili diğer hükümlerden bahsetmektedir. Bu ayet-i kerime ise Rasûlüllah'a (s.a.v) salavâtı emretmektedir. İkisi arasındaki alaka ne olabilir?

Rasûlüllah'ın (s.a.v) eşleriyle muamele hükümlerini, onu öven ve onun makamını yücelten ifadeler takip etti ki, bu hükümlerin bu şekilde gelmesi, Yüce Allah'ın yanında Rasûlüllah'ın (s.av) makamının büyük olması münasebeti ve bu büyük makamdan onun eşlerinin de çok payı olduğuna ima etmektedir. Böylece Yüce Allah'ın Müslümanlara öğretmiş olduğu salâtü selam Rasûlüllah'ın (s.a.v) eşlerinin ismini de kapsamaktadır.[563]

---

[561] Bikâî, a.g.e, V, 143-144.
[562] el-Ahzâb 33/56.
[563] İbn Âşûr, a.g.e, XXII, 96.

Bikâî de Rasûlüllah'ın (s.a.v) eşlerinin hükümlerinin zikredilmesinin konusu ile ona salâtü selam emri konusu arasındaki münâsebeti ispatlamakta ve "Rasûlüllah'ın (s.a.v) eşlerinin hükümlerini zikrettikten sonra, onu yüceltmek için (böyle bir emir) gelmiştir" demektedir.[564]

إِنَّ اللَّهَ وَمَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ "*Gerçekten Allah ve melekleri Peygambere salât ederler"* ayet-i kerimesiyle ilgili benzer görüşleri Râzî de şöyle ifade etmektedir: "Yüce Allah mü'minlere hürmet olarak (Rasûlüllah'ın (s.a.v) evine girmede) izin istemelerini ve eşlerinin yüzlerine bakmamalarını emredince ona hürmetin açıklamasını tamamladı. Zira onun hali şu iki şey üzere olur: Ya Rasûlüllah (s.a.v) yalnız olur ki, bu durumda ona yapılacak hürmeti يَا اَيُّهَا الَّذِينَ اٰمَنُوا لَا تَدْخُلُوا بُيُوتَ النَّبِيِّ اِلَّآ اَنْ يُؤْذَنَ لَكُمْ اِلٰى طَعَامٍ غَيْرَ نَاظِرِينَ اِنٰيهُ *"Peygamberin evlerine vaktine bakmaksızın ve yemeğe izin verilmedikçe girmeyin"*[565] ayet-i kerimesiyle işaret etmektedir. Ya da Rasûlüllah'ın (s.a.v) toplum içinde bulunması halidir. Rasûlüllah (s.a.v) Mele-i A'lâ'da (Ruhânî/manevî âlemde) muhterem (saygındır.) Bunu da Yüce Allah إِنَّ اللَّهَ وَمَلائِكَتَهُ يُصَلُّونَ عَلَى النَّبِيِّ *"Şüphesiz ki Allah ve melekleri, o peygambere çok salât ederler"* ayet-i kerimesiyle ifade etmektedir. İkinci makam olan Mele-i Ednâ'da (aşağı, basit, maddi) seviyedeki halde ona saygı duymak يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا صَلُّوا عَلَيْهِ وَسَلِّمُوا تَسْلِيماً *'Ey iman edenler, siz de ona salât edin, tam bir teslimiyetle de selâm verin'* ayet-i kerimesiyle vaciptir."[566]

Müfessirler yukarıdaki misalde bu sûredeki konular arasındaki münâsebetin mevcudiyeti hakkında ittifak etmişlerdir. Edep hükümleri ve Rasûlüllah'ın (s.a.v) eşlerinin (yanına girmede) izin isteme hükümleri zikredilmesi mevzuu ile ona salat-ü selam etme emri mevzuu arasında bir münâsebet söz konusudur ki, bu münâsebet, Rasûlüllah'ın (s.a.v) şanını yüceltmek ve ona tazim etmek için gelmiştir. Aynı şekilde Yüce Allah eşlerine ait özel hükümlerle ona yeryüzünde ikramda bulunduğu gibi, kendisi ve melekler salât-ü selam ederek Mele-i A'lâ'da da (gökyüzünde de) ikramda bulunmuştur.

[564] Bkz. Bikâî, a.g.e, XV, 405.
[565] el-Ahzâb 33/53.
[566] er-Râzî, a.g.e, XXV, 181.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İBN ÂŞÛR'UN ÖZGÜN OLDUĞU MÜNASEBETLER

I. KUR'ÂN KISSALARINDAKİ MÜNÂSEBETLER

A. İBN ÂŞÛR'A GÖRE KISSA MEFHUMU

İbn Âşûr, Kur'ân kıssalarına çok büyük ihtimamla yaklaşmaktadır. Bundan dolayı tefsirinde yedinci mukaddimesini bu konuya tahsis etmiştir. O kıssayı şöyle tarif etmiştir: "Kendisine bildirilen kişiye gâip olan (bilinmeyen) hâdisenin haber verilmesidir."[567] Bu tanıma göre İbn Âşûr, Müslümanların yaşadığı dönemdeki olaylar ile kıssaları birbirinden ayırmakta ve o dönemde meydana gelen hâdise ve olayları, yaşanılan dönemde olması ve kıssanın da gâip olan (bilinmeyen) bir olaydan haber vermek olarak kabul etmesi sebebiyle kıssa saymamaktadır.[568] Böylece o, daha önceki kıssa tanımlarına muhalefet etmektedir.

İbn Âşûr, Rasûlüllah (s.a.v) döneminde vuku bulan olayları kıssalardan saymadığı gibi, kısas ile kasası da birbirinden ayırmaktadır. Kıssanın cem'i (çoğulu) kısastır. Kasas ise anlatılan haberin ismidir. O ism-i mef'ul olarak isimlendirilen mastardır. Mesela birisi bir şeyden haber verdiği zaman قَصَّ عَلَيَّ فُلَانٌ "Falan bana kıssa etti (haber verdi)" denir."[569]

B. KUR'ÂN KISSALARININ GAYESİ

İbn Âşûr'a göre kıssaların ana gayesi ibret almak veya kıssaya dâhil olanları tanıtmakla sınırlı değildir. Bilakis onlarda ümmet için büyük faydalar vardır. (Bu iddiasını) "Kıssalar en önemli konuları ortaya koymakta ve bunun dışında isim, mekân ve buna benzer şeylerin teferruatına temas etmemektedir" sözleriyle açıklamaktadır. Hz. Yusuf'un kadın ile kıssası ve kapıya koşmalarını buna misal olarak sunmaktadır. Ancak Hakîm olan o Yüce Kur'ân, olayların akışından bilindiği için Aziz'in oraya gelişini ve kapıyı vuruşunu zikretmemektedir. Bu da ondan maksadın (karşısındakini) eğlendirip güzelce vakit geçirmek olmadığını vurgulamaktadır.

Bu görüşü destekleyen başka bir durum ise kıssaların, insanların kıssalarında mutad oldukları veya tarih kitaplarında geçtiği gibi, Yusuf Sûresi dışında, tek sûre veya

[567] İbn Âşûr, a.g.e, I, 64.
[568] İbn Âşûr, a.g.e, I, 64.
[569] İbn Âşûr, a.g.e, I, 64.

takip eden sûrede dizi halinde gelmemesi, bilakis kıssanın gelişine göre münasip olan yerlere dağıtılmış olmasıdır. Bu dağıtım maksatsız da değildir. Her kıssanın kendi çerçevesinde nasihat ve hatırlatma faydaları vardır. Bu nasihat her seferinde tekrar etmektedir. Kıssalar için hitap etmeye en yakını bu şekilde olmasıdır. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

نَحْنُ نَقُصُّ عَلَيْكَ أَحْسَنَ الْقَصَصِ بِما أَوْحَيْنا إِلَيْكَ هذَا الْقُرْآنَ وَإِنْ كُنْتَ مِنْ قَبْلِهِ لَمِنَ الْغافِلِينَ "*Sana bu Kur'ân'ı vahyetmekle biz, sana kıssaların en güzelini anlatıyoruz. Gerçek şu ki, daha önce senin bundan hiç haberin yoktu."*[570] İbn Âşûr, burada ifade edilen أَحْسَنَ الْقَصَصِ (ahsenü'l-kasasi= en güzel kıssa) terkibinden maksat, zevkü sefa veya gönül eğlendirci ya da moral tazeleyici bir kıssa değil, sanki bu sözü, bu kıssaları anlatmaktan Kur'ân-ı Kerim için daha yüksek maksatlar vardır gerçeğini anlatmaktadır. Bu görüşünü de şu sözü ile ispatlamaktadır: "Şayet onun (en güzel kıssa olması) bu yönlerden olsaydı, birçok doğru ve güzel kıssaya eşit olurdu. Kıssa nevinden olan her şeye üstünlüğü doğru olmazdı."[571]

C. İBN ÂŞÛR'A GÖRE KISSALARIN MÜNÂSEBET İLMIYLE ALAKASI

İbn Âşûr'u okuyan birisine, onun Kur'ân kıssaları ile münâsebet ilmi arasındaki irtibata verdiği önem gizli kalmaz. Şöyle ki, Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir kıssa geçmez ki, orada İbn Âşûr, onun o sûredeki konumunu, kendinden önceki veya kendinden sonra gelen ayet-i kerimeler ile münâsebetini arzetmesin. Bazen de iki ayrı sûrede geçen iki kıssayı mukayese etmekte ve münâsebet ilminden istifade ederek her birisinin gelmiş olduğu sûreye münasip olarak geliş şeklini açıklamaktadır.

Gelecek metinde, İbn Âşûr'un Kur'ân kıssalarına ne kadar önem verdiğini görüyoruz. Zira bu hususta şöyle demektedir: "Kur'ân kıssalarının faydalarını münâsebetler belirlemektedir. Kıssayı, kendisiyle sevk olunan gaye üzerine burhan gibi hatırlatmaktadır. Onun gayesiyle beraber zikredilmesi tekrar sayılmamaktadır. Çünkü onun daha önce zikredilmesi başka münâsebetler içindir. Mesela bir toplumdaki hatibi düşünelim. Bir yerde vaaz etse ve daha sonra da başka bir münâsebet ile aynı yerde

[570] Yusuf 12/3.
[571] İbn Âşûr, a.g.e, I, 64.

tekrar vaaz etse ve onun vaazı mana olarak birinci vaazın konularını kapsasa, yani o vaazı tekrar etse onun lafızlarını değil manasını tekrar etmiş olur."[572]

Bu metinden anlıyoruz ki, bazı kıssalar bir sûrede bir sefer geçmektedir. Bazıları ise sûre, konu ve beyan ettiği maksatlara uygunluk arz etmesi için birçok yerde defalarca geçmektedir. Bunu gerektiren sebep nedir acaba?

Şüphesiz bu sorunun cevabı, münâsebet ilmini anlamamızla irtibatlıdır. Zira kıssaların Kur'ân sûrelerinin içine dağıtılması, çeşitlendirilmesi ve hepsinin tek yerde zikredilmemesinin sırrı, Kur'ânî münâsebet ilminin hizmet ettiği gayeler içindir. Bu soruya, İbn Âşûr'un tefsirinin birçok yerinde ifade ettiği sözlerinden iki noktada cevap verilecektir.

1. Kıssaların bu şekilde sûrelere dağıtılması, muhatapların, sûrenin genel siyakının veya kıssanın geçtiği ayet-i kerimelerin durumuna uygun olarak gerçekleşmiştir. Bu hususu İbn Âşûr şöyle açıklamaktadır: "Bazı kıssalar, muhatabın durumuna uygun olarak zikredilmiştir. Bundan dolayı kıssanın bir kısmının bir yerde zikredildiğini, diğer bir kısmının da başka bir yerde zikredildiğini görürsün. Zira o, hitap ettiği kitleye uygun olarak zikredilmektedir. Hitap bazen müşriklere, bazen Ehl-i Kitaba, bazen Müslümanlara ve bazen de her ikisine olmaktadır. Aynı topluma bazen özel bir hal üzere, bazen de başka bir hal üzere olmaktadır."[573]

İbn Âşûr'a göre, Kur'ân-ı Kerim'de bir kıssanın hepsinin zikredilmemesinin sebebi önemli bir gaye içindir. O da münâsebet ilmine bağlı olarak, muhatap ve kendisi için ifade edilen konunun durumuna göre zikredilme faydasının çeşitli olmasıdır. Yine o, Kur'ân-ı Kerim'deki bir kıssanın arz edilişinde normal tertibe uyulmaksızın münâsebet ilmine tabi olmaktadır. Bir bakarsın kıssanın başından bir bölüm arz etmekte, bir bakarsın ortasından, bir başka yerde sonundan bir bölüm arz etmektedir. Bazen de kıssayı tamamen anlatmaktadır. Bütün bunlar sûrenin ve mevzunun gerektirdiği şekilde olmaktadır.

Böylece Kur'ân-ı Kerim, kıssaları birçok sûreye paylaştırmıştır. Her sûrenin mevzu ve şahsiyet yönüyle kendisine uygun bir özelliği vardır.[574]

---

[572] İbn Âşûr, a.g.e, I, 68.
[573] İbn Âşûr, a.g.e, I, 69.
[574] Bkz. el-Atruş, Mahmud, *el-Vahdetü'l-Mevzûiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerim,* 1. Baskı, Dâru'l-İmani'l-İskenderiyye, 2008, S. 327.

Seyyid Kutub (ö. 1966) da şu sözleriyle bu görüşü desteklemektedir: "Nesnel münâsebet, arzetme yolunu ve yerine getirme özelliklerini sınırladığı gibi her yerde kıssanın arz edilme miktarını da sınırlar."[575]

2. Uzun ve usandırıcı bir ifadeden kaçınmak için bu kıssalar Kur'ân-ı Kerim'in değişik sûrelerine serpiştirilmiştir. Çünkü bir kıssanın uzun ve kısa olmasının, ifade ettiği konu ile yakın alakası vardır.

İbn Âşûr, bu farklılığa Musa (a.s) kıssasının uzunca zikredildiği Tâhâ ve Şuarâ Sûrelerini ve sadece iki ayet-i kerimede zikredildiği Furkân Sûresini misal olarak vermektedir.[576]

İbn Âşûr, bir kıssanın bir yerde baştan sona zikredilmemesinin hikmetini yorumlama sadedinde şunları dile getirmektedir: "Bir hikayeyi uzatmaktan kaçınmak, bir yerde ibret yönü ile yetinmek ve kalanı da başka bir yerde zikretmek. Kur'ân'ın farklı yerlerinde kıssa veya maksadın tamamlanmasıdır. Bazısı, diğer bazısının şerhidir."[577]

Geçen bilgilerden, İbn Âşûr'un ayet-i kerimelerde geçen ifadelere ne kadar önem verdiği anlaşılmaktadır. Kıssaların çeşitlere ayrılması ve kısa ve uzun olarak gelmeleri, bir kıssanın içinde geçtiği çeşitli ifadelere ve kıssa ya da zikredilen konuların bulunduğu sûrenin ifadeleriyle uyumlu olmasıyla ilgilidir. O halde, bir Kur'ân kıssasının çokça ve çeşitli, tam olarak veya bir kısmının birden fazla yerde Kur'ân-ı Kerim'de geçmesi topluca aynı maksatları açıklamaktadır. Sonuç itibariyle Kur'ân'da tekrar şüphesi ortadan kalkmaktadır.

Bu şekilde İbn Âşûr, arz ettiği ve herkesin anlayabileceği şekilde misallerle açıkladığı, Kur'ân'daki tekrarların faydalarını (ifadede) (Kur'ân'da tekrarın) varlığını tamamen ortadan kaldırmaktadır. Zira her kıssanın çeşitli maksatları ve diğer

---

[575] Kutub, Seyyid, *fî Zılâli'l-Kur'ân,* 13. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, (cilt sayısı 6), Kahire, 1407/1987, I, 63.

[576] İbn Âşûr şöyle demektedir: "Böylece yerine göre uzatmak ve kısa tutmak şeklinde farklılık göstermektedir. Musa (a.s)'ın peygamber olarak gönderilmesi konusu Tâhâ ve Şuarâ Sûrelerinde uzun uzun ifade edildiği halde Furkân Sûresinin sadece 35 ve 36. ayet-i kerimelerinde zikredilmekle yetinilmiştir. وَلَقَدْ آتَيْنا مُوسَى الْكِتابَ وَجَعَلْنا مَعَهُ أَخاهُ هارُونَ وَزِيراً فَقُلْنَا اذْهَبا إِلَى الْقَوْمِ الَّذِينَ كَذَّبُوا بِآياتِنا فَدَمَّرْناهُمْ تَدْمِيراً "Andolsun ki Musa'ya kitap verdik, kardeşi Harun'u da ona yardımcı yaptık. 'Haydi âyetlerimizi yalan sayan o kavme gidin' dedik. Sonunda (yola gelmediklerinden) onları yerle bir ettik". (Furkân, 25/35-36).

[577] İbn Âşûr, a.g.e, I, 69.

kıssalardan farklı ifade şekilleri vardır. Maksat ve ifadelerin farklı olması ondaki faydasız tekrar sıfatını yok etmektedir.

Şimdi münâsebet ilminde otorite olan Bikâî'nin sözlerine geçecek olursak; kıssaların sûrelerdeki yeri ve bir kıssanın tam olarak bir sûrede zikredilmemesinin hikmetleriyle alakalı olarak münâsebet ilmi çerçevesinde yazdıklarına bir bakalım. O şöyle demektedir: "Sûrelerdeki kıssaların münâsebeti konusuna, Kur'ân'ın mucizeliğine işaret eden, manasının kapalılığını gideren ve kendisiyle Kur'ân'da tekrar eden kıssaların sırlarını açıklayan muazzam manalara değindik. Bir kıssanın tekrar edildiği her sûre, ancak başka sûrede ifade edilenin dışında bu kıssa ile delillendirdiği, içerisinde iddia edilen manalar için tekrar edilmiştir. İşte bundan dolayı amaçlarına göre lafızlar farklılık göstermekte, takdim ve tehir, kısa ve uzun nazmı duruma göre değişmektedir."[578] İleride, Kur'ân kıssalarının tertibinin sırrı ve münâsebet ilmiyle alakası konusunda İbn Âşûr ile Bikâî'yi mukayese ederken uygumalı olarak üzerinde durulacaktır.

D. İBN ÂŞÛR'A GÖRE KISSALARDA TEKRARLARIN FAYDALARI

Kıssalar, Kur'ân'da büyük bir bölüm teşkil etmektedirler. İkincisi, onlar bütün özellik ve güzellikleriyle diğer Kur'ân-ı Kerim ayetleri gibidirler. Dolayısıyla onlar da mucizedir. Kur'ân-ı Kerim'in diğer ayet-i kerimelerindeki icaz yönleri bunlarda da bulunur. Ancak kendilerinde daha fazla icaz olması yönüyle kıssalar, diğer ayetlerden ayrılır. Bu yönlerden birisi de amaçlı tekrardır. İbn Âşûr, bir kıssanın birçok yerde tekrar edilmesinin faydalarını şöyle zikretmektedir.[579]

1. Tekrarlamak Suretiyle Onları Zihinlere Yerleştirmek ve Yüce Allah'ın Kitabını Anlamayı Kolaylaştırmak

Çünkü manalardaki sanatsal çeşitlilik ve ifadelerdeki yolların farklılığı, okuyucunun Yüce Allah'ın kitabını anlamasını kolaylaştıran belagat üsluplarıdır. Bu da Kur'ân kıssalarında mevcuttur.

[578] Bikâî, a.g.e, I, 12-14.
[579] İbn Âşûr, a.g.e, I, 68-69.

2. Belagatın Açığa Çıkması

Tek bir gaye için sözün tekrar edilmesinin muhataba ağır gelmesi normaldir. وَلَئِنْ رُدِدْتُ *"Şayet Rabbimin huzuruna götürülürsem"*[580] ve وَلَئِنْ رُجِعْتُ *"Rabbime döndürülmüş olsam"*[581] ayet-i kerimelerinde olduğu gibi sonradan gelen (tekrar cümlesi) öncekinin izi üzerine, manalardaki sanatsal çeşitlilik ve ifadede mecaz, istiâre ve kinaye ve lafızlarda ve terkiplerde fesahatın gerektirdiği ve müteradif kelimeleri kullanmaya lügatın müsaade ettiği ölçüde değişik fenler ile manevi ve lafzi orijinal sanatların kullanılması, belagatta zirve ve icazdan bir yön sayılmaktadır. İbn Âşûr, "Manalardaki sanatsal çeşitlilik ve ifadelerdeki yolların farklılığı, okuyucunun Yüce Allah'ın kitabını anlamasını kolaylaştıran belagat üsluplarıdır. Bu da Kur'ân kıssalarında mevcuttur" sözüyle buna işaret etmektedir. Zira tek bir hadiseyi, nazmı bozmadan, manasına herhangi bir zarar vermeden, güzelliğini dağıtmadan veya seviyesini düşürmeden birçok renkli üslup ve çeşitli beyan şekilleriyle anlatmak en fasih belagatçıların bile aciz kaldıkları bir durumdur. Bâkıllânî *İ'câzü'l-Kur'ân* kitabında bu konuyu şöyle açıklamaktadır: "Bir kıssayı tek manayı ifade edecek değişik lafızlarla tekrar etmek, fesahatın ortaya çıktığı ve belagatın açıkça görüldüğü son derece zor bir iştir."[582]

3. Nefislere Akideyi ve Davet Edilenlerin Akıllarına da Doğru Anlayışları Yerleştirmek Suretiyle Hikmetli Bir Çözüme Kavuşturmak

İşte bu çözümü de Kur'ân, ayetlerin nüzülü esnasında İslam'dan önce veya onların henüz daha hayatta olmadıkları zamanda geçmiş olan kıssaların zikrine şahit olan mü'minlere cazip olan bu gerçek kıssalar kalıbında tekrar tekrar anlatarak gerçekleştirmiştir. Şüphesiz Kur'ân'ın nüzulüne şahit olmak, onun muhafazası konusunda istenilen neticeyi nefislere yerleşmesi yönünden en uygun durumdur.

4. Kıssayı Bütün Olarak Bildirmek

Mü'minlerin Kur'ân-ı Kerim'inin tümünü ezberleyerek toplaması çok nadir idi. Onlardan bazıları bazı sûreleri ezberler ve ancak ezberlediği bir sûrede zikredilen belli bir kıssayı bilirdi.

---

[580] el-Kehf 18736.
[581] Fussilet 41/50.
[582] el-Bâkıllânî, a.g.e, S. 61.

E. ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR TEFSİRİNDEKİ KUR'ÂN KISSALARI MÜNÂSEBETLERİ

Yukarıda, İbn Âşûr'un genel olarak Kur'ân münasebetlerine özel olarak da sûrelerdeki kıssaların münasebetlerine çok önem verdiği ifade edilmişti. Bu bölümde, onun vermiş olduğu bu önem açıklanacaktır. Konunun detaylı bir şekilde anlaşılması için İbn Âşûr tefsirinden yedi misal üzerinde durulacaktır.

Yüce Allah Zâriyât Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ فَقَرَّبَهُ إِلَيْهِمْ قَالَ أَلَا تَأْكُلُونَ فَأَوْجَسَ مِنْهُمْ خِيفَةً قَالُوا لَا تَخَفْ وَبَشَّرُوهُ بِغُلَامٍ عَلِيمٍ

"Ey Muhammed! İbrahim'in şerefli misafirlerinin haberi sana geldi mi? Hani onlar İbrahim'in huzuruna girmişlerdi de 'Selam sana!' demişlerdi. İbrahim: 'Size de selam' demiş ve içinden: 'Bunlar tanınmamış bir topluluk!' diye geçirmişti. İbrahim, sonra ailesine giderek semiz bir buzağı (eti) getirdi. Onu önlerine sürerek: 'Yemez misiniz?' dedi. Yemediklerini görünce onlardan içine bir korku düştü. Onlar İbrahim'e 'Korkma!' dediler ve onu çok bilgili bir oğul ile müjdelediler."[583]

Kur'ân-ı Kerim, kıssaları âdet olarak zaman sıralamasına göre anlatmaktadır. Yani önce Nûh (a.s), sonra Âd ve Semûd kıssalarını ve bu kıssalardan sonra da Lût kavminin kıssasını anlatmaktadır. Ancak burada doğrudan Lût (a.s)'ın kıssasıyla başlamıştır. İbn Âşûr bu ayet-i kerimelerde doğrudan Lût kavminin kıssasıyla başlanmasından bir münâsebet konusu çıkartarak şöyle demektedir: "Bu ayet-i kerimelerde Kur'ân'ın tertip üslubunun dışında –ki, o tertip peygamberlerini yalanlayan geçmiş ümmetlerin kıssalarının anlatılma tertibi, Nûh'un (a.s) kavmi, sonra Âd, Semûd ve en son olarak da Lût kavminin kıssaları şeklindedir- doğrudan Lût kavminin kıssası ile başlamasında bir münâsebet sözkonusudur. O da müşriklere yapılan tehditlerden,

[583] ez-Zâriyât 51/24-28.

geçmiş ümmetlerin hayatlarından ders vermeye intikaldir. Zira o zamanda müşrikler dalgın bir sapıklık içinde olmakla nitelendirilmişlerdir. İşte bu sapıklık, Lût kavminin sapıklığına çok benzemektedir. Zira Yüce Allah onlar hakkında şöyle haber vermektedir: لَعَمْرُكَ إِنَّهُمْ لَفِي سَكْرَتِهِمْ يَعْمَهُونَ *"Resulüm! Ömrüne yemin olsun ki gerçekten onlar, sarhoşlukları içinde bocalayıp duruyorlardı.* Zira Lût kavminin maruz kaldığı azap, gökyüzünden inen ve tıpkı yağmura benzeyen taş idi. Yüce Allah'ın şu ayet-i kerimelerinde yağmur olarak isimlendirilmiştir:

وَلَقَدْ أَتَوْا عَلَى الْقَرْيَةِ الَّتِي أُمْطِرَتْ مَطَرَ السَّوْءِ *"(Resulüm!) Andolsun ki, (bu Mekke'li putperestler), bela ve fenalık yağmuruna tutulmuş olan beldeye uğramışlardır."*[584] وَأَمْطَرْنا عَلَيْهِمْ حِجارَةً مِنْ سِجِّيلٍ *"Ve üzerlerine istif edilip pişirilmiş çamurdan taşlar yağdırdık."*[585] Çünkü meleklerin İbrahim (a.s) ve eşine gelmeleri yeniden dirilmenin mümkünlüğü hususunda bir ders içermektedir. Doğumdan ümidi kestikten sonra bir çocuğun dünyaya geleceğinin müjdelenmesi, öldükten sonra tekrar dirilmeye misal olmaktadır."[586]

İbn Âşûr, kıssalara Lût'un (a.s) kıssasıyla başlamasıyla ilgili olarak iki münâsebet zikretmektedir. Birincisi, Lût kavmi dalgın bir kavim olup, peygamberlerinin sözlerine ve uyarılarına itibar etmediler. Ondan dolayı da bu şekilde azaba düçar oldular. Bu kıssadan önce geçen ayet-i kerime ise Mekkeli Müşriklerden bahsetmektedir. Onlar dalgın sapkınlık içerisinde ve Rasûlüllah'ın (s.a.v) sözlerine itibar etmeyerek tıpkı Lût kavminin yaptığı gibi davranmışlardır.

İbn Âşûr'un ifade ettiği ikinci münâsebete göre Kureyşli Müşrikler öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkâr ediyorlardı. Lût kıssası ise İbrahim'in (a.s) eşinin doğumundan ümit kesildikten sonra doğumla müjdelenmesi öldükten sonra dirilmeye benzetmeyi ihtiva etmektedir.

Fahruddun Râzî başka bir münâsebet zikretmektedir. Ayet-i kerime İbrahim'i (a.s) anmaktadır. Bu da müşriklerin kendisini yalanladığını zikrettikten sonra Rasûlüllah (s.a.v) için bir teselli olmaktadır. Rasûlülah (s.a.v) ile İbrahim'in (a.s) durumları çok benzediği için âdetin dışına çıkarak İbrahim'in (a.s) kıssasıyla başlamıştır. Râzî şöyle

[584] el-Furkân 25/40.
[585] Hûd 11/82.
[586] İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 356-357.

demektedir: "(Ayet-i kerimelerde) diğer peygamberlerin durumu da kendisinin durumu gibiydi, şeklinde haber vermek suretiyle Rasûlüllah'ın (s.a.v) kalbini teselli etmeye işaret vardır. Peygamberlerin atası olması ve Rasûlüllah'ın (s.a.v) bazı konularda onun sünneti üzere olmasından dolayı Yüce Allah İbrahim'i (a.s) seçti."[587]

Bikâî de Râzî ile ittifak ederek İbn Âşûr'un zikretmediği münâsebeti şöyle dile getirmiştir: "(Yüce Allah muhsinlerden yani iyilerden bahsettiği için) âdetin dışına çıkarak meleklerin geliş sebeplerini bildirdikleri iyilerin başı olan İbrahim (a.s) ile başlamıştır. Eşi zamanının en şerefli kadını olmasına rağmen buna şaşırmıştır. Zaman itibariyle aralarındaki irtibata ve sûrenin başında zikredilen azaplarına münasip olarak kardeşinin oğlu Lût'un (a.s) kıssasıyla devam etti. Yüce Allah meleklere (veya rüzgârlara) emretmiş, melekler de onların yerleşim yerlerini kökünden koparark bulutların (yağmurları) taşıdıkları gibi taşımışlar, sonra da yere bırakıp üzerlerine taş yağdırmışlar ve yeryüzü de onları içine gömmüştür."[588]

Görüldüğü gibi Bikâî, cümlenin gelişinin iyilik üzerine olduğunu (ve bundan dolayı da) iyilerin öncüsü olması nedeniyle diğer peygamberlerden önce İbrahim (a.s) ile başladığını belirtmektedir. Başka bir münâsebeti Bikâî şöyle açıklamaktadır. Melekler (veya rüzgârlardan) bahseden sûrenin girişindeki (ayet-i kerimeler) ile Lût kavminin düçar olduğu azap arasında bir alaka vardır. Bunun için Yüce Allah âdetin dışına çıkarak İbrahim (a.s) ve Lût'un (a.s) kıssaları ile başlamıştır. Aynı şekilde iki kıssanın zaman yönüne de önem vermiştir. Zira İbrahim (a.s) ile Lût (a.s) aynı zamanda yaşamışlardır.

Bikâî'nin ifade ettiği, sûre azap kısmıyla başlamısından ve Lût kavmine yapılan azap ile münasebetinden dolayı bu kısım da onlardan bahsederek başlamaktadır görüşüyle Râzî ile ittifak etmiştir.

Yukarıda geçen bilgilerde İbn Âşûr'un birçok müfessirden sonra geldiği halde iki münâsebeti ifade etmede özgün olduğu, ancak o müfessirlerden nakilde bulunduğu ve aklıyla çıkarımlara yöneldiği görülmektedir. Tabi burada onun dile getirdiği iki münâsetin doğruya en yakın ve ifadeye en uygun olduğu da gözden kaçmamaktadır.

[587] Râzî, a.g.e, XXVIII, 137.
[588] Bikâî, a.g.e, XVIII, 460.

Yine Yüce Allah Mü'minûn Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

وَعَلَيْهَا وَعَلَى الْفُلْكِ تُحْمَلُونَ وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا نُوحًا إِلَى قَوْمِهِ فَقَالَ يَاقَوْمِ اعْبُدُوا اللَّهَ مَا لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرُهُ أَفَلَا تَتَّقُونَ *"Hem onlara ve hem gemiye yüklenirsiniz. And olsun biz, Nûh'u kavmine gönderdik. "Ey kavmim dedi, Allah'a kulluk edin. O'ndan başka tanrınız yoktur. Hâlâ sakınmaz mısınız?"*[589]

Mekkeli Müşriklerin Rasûlüllah'ı (s.a.v) inkâr ettiklerini zikrettikten sonra Nûh'un (a.s) kıssasının zikredilmesi, ayetler arasındaki münâsebet yönüdür.

İbn Âşûr bu âyet-i kerîmelerdeki münâsebet hakkında şöyle demektedir: "Rasûlüllah'ın (s.a.v) peygamberliğini inkâr eden Mekkeli müşriklere delil sunulmuş ve onlara birçok iyilikler yapılmıştır. Onlar ise kendileri gibi bir insanın peygamberliğine iman etmeyeceklerini ifade etmişler ve meleklerin inmesini istemişler ve Rasûlüllah'ı (s.a.v) delilikle nitelemişlerdir. Onların bu halleri Nûh kavmine ve onlardan sonra gelenlere benzeyince, onlara Nûh kavminden misal vermek münasip olmuştur. Nûh kavminin düçar olduğu azaptan sakındırmak için Yüce Allah böyle misal vermiştir. Delil sunma ve iyilikleri ifade etme esnasında gemiye yüklemenin zikredilmesi, intikâl için gayet münasip olmuş ve güzel bir kurtuluş meydana gelmiştir."[590]

Görüldüğü gibi İbn Âşûr, burada Nûh kıssasının zikredilmesinin sebebini, onların peygamberlerini yalanlamaları Kureyşli müşriklerin yalanlamalarına benzemektedir. Zira daha önce geçen ayetlerde ifade edildiği gibi Kureyşli müşrikler, Nûh'un (a.s) kavminin yaptığı gibi Rasûlüllah'ı (s.a.v) delilik ve yalancılıkla niteliediklerini belirtmektedir. Başka bir münâsebeti İbn Âşûr şöyle dile getirmektedir. Geçen ayet-i kerimeler Yüce Allah'ın, taşımacılık için gemileri onların emrine verdiğini ve Nûh'un (a.s) gemi yaparak Yüce Allah'ın taşımasını istediklerini taşıması nimetlerini zikretmektedir. (Bundan dolayı) ikinci münâsebet gayet açıktır.

Bu iki münâsebeti Bikâî de şöyle açıklamaktadır: "Tevhid delillerini (arz ettikten) sonra bize özgün olarak icra ettiğimiz gibi bu Kerim Kitabın büyük bir

[589] Mü'minûn 23/22-23.
[590] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 40.

vurguyla zikretme adeti gereği yukarıda takdim ettiklerimizin delilidir. (Şimdi) ey bu Yüce Peygamberin peygamberliğini inkâr etmek için insanoğlunun peygamberliğini inkâr eden (bire gafiller)! Daha sonra da (isimlerini) duyduğunuz ve bazı haberlerini bildiğiniz peygamberlerin (kıssalarıyla) devam ettik. Onların küfürden dönmeleri, şükrederek kurtulma nimetini hatırlamaları ve daha önce geçen peygamberlerin yalanlanmaları ve onlara tabi olanların eziyete maruz kalmalarını (zikrederek) bu Yüce Rasûl ile onun yanında bulunan mü'minleri teselli etmek için geçmişlerin helaki ile onları uyarmaya bir atıftır."[591]

Bikâî burada Nûh (a.s) kıssasının zikredilmesiyle ilgili başka bir münâsebeti şöyle ifade etmektadir: "Zira Nûh (a.s) kıssası, kıssaların en meşhurdur. Onun kavmi yeryüzünü doldurmuştu. Onların çokluğu kendilerini kurtaramadı ve güç ve kuvvetleri de onlara hiçbir fayda vermedi. Nûh (a.s), çamurdan (yaratıldığına) işaret olunan ilk atadan sonra (insanlığın) ikinci atasıdır. Aynı zamanda bir önceki ayet-i kerime, onun ve beraberindeki mü'minlerin gemi ile kurtulduklarını (haber vererek) sona ermektedir."[592]

Görüldüğü gibi Bikâî, iki münâsebette İbn Âşûr ile ittifak halindedir. Ancak o, (üçüncü bir münâset olarak), kavminin çok olması ve çamurdan yaratılan Âdem'den (a.s) sonra (insanlığın) ikinci atasını ilave etmiştir.

Râzî ise tamamen âdetinin dışına çıkarak çok kısa bir münâsebet zikretmiştir. Şöyle demektedir: "Bil ki, Yüce Allah tevhid delillerini açıkladıktan sonra, diğer sûrelerdeki âdeti üzere kıssaları ifade ederek konuya devam etti."[593]

İbn Âşûr'un münâsebetleri son derece tafsilatlı ve ince bir şekilde çıkarmadaki gücüne şahit olmaktayız. Zira o, her iki peygamberin de delilikle itham olduğunu ve bu sûrede, Nûh (a.s)'ın delilikle itham edildiği gibi, Rasûlüllah'ın (s.a.v) da Mekkeli müşrikler tarafından delilikle nitelendirme ifadesinin tamamlandığını itibara almaktadır. Bu münâsebeti başka müfessirler zikretmemiştir.

---

[591] Bikâî, a.g.e, XIII, 129.
[592] Bikâî, a.g.e, XIII, 130.
[593] er-Râzî, a.g.e, XXIII, 269.

İşte İbn Âşûr'un metodu budur. O kıssadan önce de sonra da münâsebeti takip eder. Ona göre Yüce Allah Nûh'un (a.s) kıssasından sonra şöyle buyurmaktadır:

ثُمَّ أَنْشَأْنا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْناً آخَرِينَ *"Sonra onların ardından bir başka nesil getirdik."*[594] Bu ayet-i kerime Nûh (a.s) kıssası bittikten sonra gelmiştir. القرون (Kurûn=nesiller) kelimesinin zikredilmesi münâsebetiyle ilgili olarak İbn Âşûr şöyle demektedir: "Nûh (a.s) ve kavminin kıssasından sonra başka bir peygamberin kıssasının ve ondan sonra da diğer kıssaların takip etmesiyle (ifade edilmek) istenen maksat, Nûh'un (a.s) kavmi peygamberlerini yalanlayınca maruz kaldıkları musibet tesadüf değildir. Bilakis peygamberlerini yalanlayanlar için Yüce Allah'ın koyduğu ilahi bir kanundur. Bundan dolayı da (kıssalarda ifade edilen) nesil ya da nesillerin isimleri belirtilmemiştir."[595] Görünen o ki, buradaki münâsebet sebebi, Yüce Allah Nûh kavmini ve onlardan sonra gelen nesilleri (peygamberlerini) yalanladıkları için ve kibirlerinden dolayı helak etmiştir. Her iki kıssada da Rasûlüllah'ın (s.a.v) davetini inkâr eden ve onu yalanlayanlara üstü kapalı (bir gönderme) vardır.

Bu arada İbn Âşûr kıssalar arasındaki münâsebeti zikretmekle yetinmemekte, kapalı olan manayı açıklamada ondan istifade etmektedir. Ayet-i kerimede geçen قرنا اخرين (başka nesiller) tabirinden kimlerin kastedildiği bilinmemektedir. İbn Âşûr siyak ve münâsebete dayanarak onları belirlemeye çalışmıştır. Burada zikri geçen قرنا اخرين (başka nesiller) tabirinden maksadın Semûd olduğunu şöyle dile getirmektedir: "Ayet-i kerimedeki قرنا اخرين (başka nesiller) tabirinden maksat Semûd'tur. Zira kıssanın sonunda geçen فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ بِالْحَقِّ "*Nitekim Hak tarafından korkuç bir ses yakalayıverdi onları!"*[596] Ayet-i kerimesiyle uyumlu olan bu görüştür. Çünkü Semûd عَمَّا قَلِيلٍ لَيُصْبِحُنَّ نادِمِينَ "*Pek yakında onlar pişman olacaklar!"*[597] Ayet-i kerimesinde haber verildiği gibi yıldırımlarla helak olmuştur. Hicr Sûresi'ndeki فَأَخَذَتْهُمُ الصَّيْحَةُ مُصْبِحِينَ *"Onları da sabahleyin korkunç bir çığlık yakaladı"* ayet-i kerimesinde ise onların sabah helak oldukları bildirilmektedir.[598]

---

[594] el-Mü'minûn 23/31.
[595] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 49.
[596] el-Mü'minûn 23/41.
[597] el-Mü'minûn 23/40.
[598] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 49-50.

M. Hamdi Yazır ise "başka nesillerden" maksadın Âd ya da Semûd kavmi olabileceğini, başka yerlerde geçen ayet-i kerimeleri de göz önünde bulundurarak şöyle açıklamaktadır: "Sonra onların ardından bir başka nesil getirdik. Burada bu nesil belirtilmemiştir. Fakat Nuh Kavminden sonra çoğunlukla Ad ve Semûd kavimleri anıldığına göre bu nesilden maksadın, Ad, peygamberin de Hûd olması uygun olur. Semûd ve Sâlih de denilmiştir."[599]

Buradan İbn Âşûr'un kıssalar arasındaki münâsebetleri zikretmede ne kadar mahir olduğu ortaya çıkmaktadır. Okuyucunun daha kolay anlaması adına her lafız, siga ve siyakı münâsebet ilmine hizmet için değerlendirmektedir. Mananın kapalı olması veya kıssalarda takdim ve tehirin anlaşılmaması farketmemekte, onları gayet basit ve kolay şekilde izah etmektedir. Hâlbuki قرنا اخرين (başka nesiller) tabirini müfessirler siyak ve sibaktan oldukça uzak rivâyetlerle açıklamaya çalışmışlardır.

İbn Âşûr'un iki kıssa arasındaki münâsebeti zikrettiği misallerden birisi de Mâide Sûresi'nin 27. ayet-i kerimesidir ki, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

وَاتْلُ عَلَيْهِمْ نَبَأَ ابْنَيْ آدَمَ بِالْحَقِّ إِذْ قَرَّبَا قُرْبَانًا فَتُقُبِّلَ مِنْ أَحَدِهِمَا وَلَمْ يُتَقَبَّلْ مِنَ الْآخَرِ قَالَ لَأَقْتُلَنَّكَ قَالَ إِنَّمَا يَتَقَبَّلُ اللَّهُ مِنَ الْمُتَّقِينَ *"Onlara Âdem'in iki oğluyla ilgili haberi hakkıyle oku. Hani her ikisi birer kurban sunmuşlardı, birinden kabul edilmiş, diğerinden kabul edilmemişti. (Kurbanı kabul edilmeyen, ötekine):" Seni öldüreceğim" demişti. Diğeri ise şöyle demişti: "Allah, yalnız kendisinden korkanlardan kabul eder".*[600]

Buradaki münâsebet, Âdem'in (a.s) çocuklarının kıssasının Musa (a.s) ve İsrailoğulları kıssalarından sonra zikredilmiş olmasıdır. Zira Âdem'in (a.s) iki oğlunun kıssası, Musa'nın (a.s) İsrailoğullarıyla geçen kıssalarından hemen sonra gelmiştir. Musa (a.s) onlara kendi safında savaşmalarını ve mukaddes topraklara girmelerini emrettiği zaman, onlar Yüce Allah'ın emrine karşı gelmişler, Yüce Allah da onları Tîh çöllerinde kırk sene cezalandırmıştır.

İbn Âşur, Âdem'in (a.s) oğulları kıssası ile İsrailoğulları kıssası arasında üç münâsebet zikretmiştir.

---

[599] Yazır, a.g.e, V, 528.
[600] el-Mâide 5/27.

1. Benzerlik yönünden uyumlu olması. İbn Âşûr'un burada ispat ettiği münâsebet, İsrailoğullarının Yüce Allah'ın peygamberi Musa'nın (a.s) emrine karşı geldikleri ve Kudus'e girmeyi reddettikleri gibi Âdem'in (a.s) oğlu da Yüce Allah'ın emrine karşı çıkmış ve Yahudilerin zulmettikleri gibi zulmetmiştir. Bu hususu İbn Âşûr şöyle açıklamaktadır: "Buradaki benzerlik, her iki kıssada da Yüce Allah'ın hükmüne râzı olmama söz konusudur. İsrailoğulları mukaddes topraklara girmeyi reddederek peygamberlerin emrine karşı çıkmışlar, Âdem'in (a.s) oğullarından biri de kurban etmeyi reddetmek suretiyle Yüce Allah'ın emrine karşı çıkmıştır. Çünkü o müttaki değildi. Her iki kıssada masiyetten sonra Yüce Allah karşı bir cür'et (kafa tutma) vardır. Zira İsrailoğulları peygamberlerine فَاذْهَبْ اَنْتَ وَرَبُّكَ فَقَاتِلَآ اِنَّا هٰهُنَا قَاعِدُونَ *"Sen ve Rabb'in gidin savaşın. Biz burada oturacağız"*[601] dediler ve Âdem (a.s)'ın oğlu da kurbanı kabul olunanı öldüreceğini söylemiştir."[602]

2. İbn Âşûr başka bir münâsebeti, benzerlik değil tezat yönden zikretmektedir. Bu da ister bir ayet-i kerimede veya kıssalar arasındaki birçok ayetlerde olsun İbn Âşûr'un defalarca zikrettiği bir münasebettir. Burada İbn Âşûr'un dile getirdiği münâsebet, İsrailoğullarının korkmuş ve Yüce Allah'ın şeriatini yerine getirmemiş olmaları, Âdem'in (a.s) oğlunun ise Yüce Allah'ın hadlerine karşı cesaretle hareket ederek kardeşini öldürmesidir. Aralarındaki zıt münâsebet ise birincisinde Âdem (a.s) oğlundan kınanmış kötü fiili yapmak varken, ikincisinde İsrailoğullarının övülmüş iyi bir fiilden kaçınma söz konusudur.[603]

3. Üçüncü münâsebet ise hâlin ihtilaflı olmasıdır. Zira İsrailoğulları kıssasında kardeş olan iki peygamber Musa (a.s) ve Harun (a.s) arasında tam bir ittifak söz konusu iken ikinci kıssada Âdem (a.s)'ın iki oğlu arasında ihtilaf ve cinayet vardır. Bu konuda İbn Âşûr şöyle demektedir: "Bu iki kıssanın ilkinde iki kardeş olan Musa (a.s) ve Harun (a.s) arasında Yüce Allah'ın emrine sarılma konusunda tam bir mutabakat olduğu halde, ikincisinde ıslah ve ifsad konularında tam bir ihtilaf vardır.[604]

---

[601] el-Mâide 5/24.
[602] İbn Âşûr, a.g.e, VI, 168.
[603] İbn Âşûr, a.g.e, VI, 168.
[604] İbn Âşûr, a.g.e, VI, 168.

Mukayeseye **i**lk olarak Râzî'den başlarsak, Râzî bu ayet-i kerimeyle alakalı olarak birçok münâsebet zikretmiştir. Bunları şöyle sıralamak mümkündür:

1. Yüce Allah geçen ayet-i kerimelerde şöyle buyurmaktadır:

"يا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا اذْكُرُوا نِعْمَتَ اللَّهِ عَلَيْكُمْ إِذْ هَمَّ قَوْمٌ أَنْ يَبْسُطُوا إِلَيْكُمْ أَيْدِيَهُمْ فَكَفَّ أَيْدِيَهُمْ عَنْكُمْ *Ey iman edenler! Allah'ın size olan nimetini hatırlayın. Hani bir topluluk size el uzatmaya (tecavüze) yeltenmişti de, O (Allah) onların ellerini sizden çekmişti."*[605] Yüce Allah düşmanların mü'minler arasına bela ve sıkıntı sokmak istiyorlar. Ancak Yüce Allah fazlı ile onları koruduğunu ve düşmanların kendilerine ulaştırmak istedikleri şerleri engellediğini haber vermektedir. Daha sonra da (Rasûlüllah (s.a.v) ve mü'minleri) teselli etmek ve bu halleri (onların) kalplerinde hafifletmek için Yüce Allah'ın din ve dünyalık çokça nimetler verdiği kişilerle, haset ve taşkınlıkları gereği diğer insanlar mücadele eder gerçeğini dile getirmek gayesiyle birçok kıssalar zikretmektedir. Öncelikle on iki elçinin kıssası. Sonra sûrenin devamında Âdem'in (a.s) iki oğlunun kıssasına kadar kıssalar zikretmektedir. O iki oğlundan birisi Yüce Allah'ın kurbanını kabul ettiği için hasedinden dolayı diğerini öldürmektedir. Bütün bu kıssalar, her nimet sahibinin haset edildiğine işaret etmektedir. Yüce Allah'ın Rasûlüllah'a (s.a.v) nimetlerin en büyüğünü bahşettiğine göre, onun düşmanlarının onun hakkında hile ve tuzakların her çeşidini ortaya koymada ittifak etmeleri artık kaçınılmaz hale gelmesi muhakkaktır. Yahudilerden bir kavmin Rasûlüllah'a (s.a.v) tuzak kurmaya yeltenmeleri, ona bazı afet ve sıkıntı vermek istemeleri karşısında bu kıssaların dile getirilmesi Yüce Allah tarafından Rasûlüllah (s.a.v) için bir tesellidir.[606]

Râzî, Âdem'in (a.s) oğullarıyla ilgili geçen kıssada küfre ve öldürmeye götüren bir hasedin varlığını kabul etmektedir. Aynı şekilde kendinden önce geçen peygamberler ve salih insanların maruz kaldıkları hasede onun da maruz kalacağını bildirmek suretiyle burada ona bir teselli olduğunu da kabul etmektedir.

2. İkinci münâsebet, Râzî'ye göre bu (kıssa daha önce geçen Yüce Allah'ın) يَا أَهْلَ الْكِتابِ قَدْ جاءَكُمْ رَسُولُنا يُبَيِّنُ لَكُمْ كَثِيراً مِمَّا كُنْتُمْ تُخْفُونَ مِنَ الْكِتابِ وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ *"Ey kitap ehli! Kitaptan gizlemiş olduğunuz şeylerin çoğunu açıklayan, çoğundan da vazgeçen peygamberimiz*

[605] el-Mâide 5/11.
[606] er-Râzî, a.g.e, XI, 337.

size geldi. Ayrıca size, Allah'tan bir nur ve apacık bir kitap da gelmiştir"[607] ayet-i kerimesiyle bağlantılıdır. Bu kıssa ve kıssaların onun üzerine ispat şekli Tevrat'ın sırlarındandır.[608]

Râzî, buradaki münâsebetin Yahudilerin hükmünü inkâr etmeye çalıştığı daha önceki ayet-i kerimelerde geçen kıssalar etrafında döndüğünü söylemektedir. Âdem'in (a.s) oğullarının kıssası ise daha sonra gelecek olan kısas hükmü için bir giriştir.

3. Bu kıssa, daha önce geçen zorbalar ile savaş kıssası ile bağlantılıdır. Yani (Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: Ey Muhammed) Yahudilere Âdem'in (a.s) iki oğlunun hadisesini anlat ki, günaha dalmaları sebebi ile atalarının düştükleri pişmanlık ve üzüntü, tıpkı Hz. Âdem'in iki oğlundan birisinin diğerini öldürmeye yeltenmesi gibi olduğunu bilsinler.[609]

4. Şöyle de denilmiştir. Bu Yüce Allah'ın Yahudi ve Hıristiyanlarından haber verdiği "Biz Yüce Allah'ın oğulları ve sevgilileriyiz"[610] sözüyle alakalıdır. Yani tıpkı günah işlediği zaman Âdem'in (a.s) oğluna babasının Yüce Allah makamında büyük bir peygamberin oğlu olması nasıl fayda vermediyse, inkâr etmeleri durumunda onlara da peygamber çocukları (nesli) olmaları fayda vermeyecektir.[611]

5. Ehl-i kitap, sırf haset ve kıskançlıklarından dolayı, Hz. Muhammed'i (s.a.s) inkâr edip onu kabul etmeyince, Yüce Allah onlara, Âdem'in (a.s) oğlunun haberini ve kıskançlığının onu kötü bir neticeye sürüklediğini haber vermiştir. Bundan maksat, onları bu kıskançlıklarından sakındırmaktır.[612]

Bikâî ise bu ayet-i kerime ile ilgili birçok münâsebet yönü koymuştur ki, onları şöyle özetlememiz mümkündür.[613]

1. Buradaki münâsebet, Yahudilerin peygamberlik çocuklara miras olarak geçer iddialarını çürütmek etrafında dönmektedir. Bu kıssalarında –görüldüğü gibi, onların ahitleri bozmaları ve Yüce Allah'tan uzaklaşmaları sebebiyle kutsal topraklara girmeleri

[607] el-Mâide 5/15.
[608] er-Râzî, a.g.e, XI, 337.
[609] er-Râzî, a.g.e, XI, 337.
[610] el-Mâide 5/15.
[611] er-Râzî, a.g.e, XI, 337.
[612] er-Râzî, a.g.e, XI, 337.
[613] Bikâî, a.g.e, VII, 112.

hususundaki durumları ve onlar hakkında fısk ve azap verilmesi- Yahudilerin peygamberlik hakkındaki iddialarını iptal etmektedir. Bu aynı zamanda, Hıristiyanların iddiasının batıl olduğu hususuna da yeterli (delil)dir. Zira onlar da Yahudilerin çocuklarıdır. Senin babanın herhangi birisinin babası olması geçersiz olunca, senin de onun oğlu olman geçersiz olmaktadır. Durum böyle olunca da Âdem'in (a.s) iki oğlunun kıssasıyla devam edilmesi münasip olmaktadır.

2. Başka bir münâsebet ise İsrailoğullarının Rasûlüllah'ı (s.a.v) inkârlarının sebebi hasettir. Âdem'in (a.s) iki oğlunun kıssasıyla da onlar, hasedin, kişiyi Yüce Allah'ın ve akıl sahibi hiçbir kimsenin râzı olmayacağı ve onu ateşe düşüreceği bir noktaya götüreceği şeklinde uyarılmışlardır.

3. Yine İsrailoğulları kıssasında, onlar için içerisinde dünya ve ahiret hayırları ve Yüce Allah'ın kendileriyle beraber olacağı vadedilmiş, kendilerinden uzak Allah düşmanlarıyla savaşla emredilmeleri ve bu savaştan geri kalmaları haberi vardır. Âdem'in (a.s) iki oğlunun kıssasında ise Kabil'in Yüce Allah'ın sevgilisi, öldürülmesi yasaklanmış, şayet onu öldürürse Yüce Allah'ın (rahmetinin) kendisinden uzak olacağı vadedilmiş, kardeşini öldürmeye teşebbüs vardır. İşte bunda geri kalma (terk etme) ve teşebbüs etme (yapma) konularında bu ümmet için edep öğretme ve bunu koruma hususunda nimeti hatırlatma vardır.

4. Aynı şekilde Âdem (a.s)'ın ve İsrailoğullarının kıssalarındaki münasebetlerden biri de Musa (a.s) ile Harun'un (a.s) kendi aralarında son derece itaatkâr ve birbirlerine karşı merhametli ve Yüce Allah'a itaatte kusursuz bir kardeş imajı vardır.

M. Hamdi Yazır da İsrailoğulları kıssası ile Âdem'in (a.s) iki oğlunun kıssası arasındaki münâsebeti Kabil'in karakteri ile Yüce Allah'ın ve Musa'nın (a.s) emirlerine karşı çıkan İsrailoğulllarının karakterleri arasında bir benzerlik kurarak ayet-i kerimeyi şöyle izah etmektedir: "Bunlara karşı Âdem'in iki oğlunun veya iki âdemoğlunun kıssasını da hakkiyle oku. Çünkü onlar bu kıssanın tam uygun tipidirler."[614]

[614] Yazır, a.g.e, III, 221.

Görüldüğü gibi bu âyet-i kerîmeler arasındaki münâsebetler hakkında yapılan yorumlar birbirine yakındır. Buradaki münâsebet, Âdem'in (a.s) oğullarının kıssası ile Yüce Allah'ın emirlerine karşı çıkan ve Musa (a.s) ile kutsal topraklara girmeyi reddeden İsrailoğulları kıssası arasındadır. Bu isyan ve zulüm, kardeşini öldürdüğü zaman Âdem'in (a.s) oğlunun yaptığı yanlıştır. Üç müfessirin zikrettiği münâsebet işte budur.

Birinci münâsebet çerçevesinde Şevkânî şöyle demektedir: "Bu ayet-i kerimenin kendinden öncekilerle alakası, Yahudilerin zulmü ve ahit ve misaklarını bozmaları Âdem'in (a.s) oğlunun kardeşine yaptığı zulüm gibidir. Hastalık eski, şer (kötülük) ise asıldır."[615]

Râzî, Bikâî ve İbn Âşûr'un zikretmiş olduğu ikinci münâsebet, haset konusu etrafında dönmektedir. Çünkü Âdem'in (a.s) oğlu (Kabil), kardeşini (Habil'i) hasedi sebebiyle öldürmüştür. Zira Yüce Allah kardeşinin kurbanını kabul etmiş, onun kurbanını kabul etmemişti. Daha önce geçen ayet-i kerimelerle alakası ise Yahudiler Rasûlüllah'ı (s.a.v) kıskanıyorlardı. Burada Âdem (a.s)'ın oğullarının kıssasının zikredilmesi Rasûlüllah (s.a.v) için bir tesellidir. Ancak Râzî buna başka bir ilavede bulunmuştur. O da burada hasede karşı uyarma olduğudur.

İbn Âşûr'un dile getirmeyip Râzî ve Bikâî'nin ifade ettiği başka bir münâsebet ise burada Âdem'in (a.s) oğullarının kıssasının zikredilmesinin sebebi, Yahudilerin – geçen sûrede ifade edildiği gibi- iddialarını ve peygamberliğin kendilerinin hakkı olduğu şeklindeki görüşlerini inkâr etmektir. Yani Âdem'in (a.s) oğullarının hali buysa o zaman bu batıl iddia ortadan kalkmaktadır.

Öte yandan İbn Âşûr ile Bikâî'nin ifade ettiği güzel bir münâsebet ise İbn Âşûr'un delillendirdiği tersten münasebettir. O da Musa (a.s) ile Harûn'un (a.s) dünyevi hiçbir etkinin aralarını ayıramadığı iki kardeş olmaları ve buna mukabil hasedin aralarını açtığı Âdem'in (a.s) iki oğlunun kıssası.

Geçen münâsebet yönleri incelendiğinde birinci görüşün doğruya en yakın olduğu görülecektir. O da İsrailoğullarının Yüce Allah'ın Rasûlü Musa'ya (a.s) asi

[615] Şevkânî, a.g.e, I, 4.

olmaları ve (emrolundukları) Kudüs'e girmeyi reddetmeleridir. Aynı şekilde Âdem'in (a.s) oğlu Yüce Allah'ın emrine karşı çıkmış ve böylelikle Yahudilerin zulmettiği gibi zulmetmiştir.

Yüce Allah'ın واتل (oku) emrini ümitsizliğe düşmekten nehyeden ayet-i kerimeye atfederek buradaki muhatabın Musa (a.s) olduğunu kabul etmemiz bu görüşü kuvvetlendirmektedir. Mana mukaddes topraklar onlara yazılmıştır. (Âdem (a.s) ve oğulları) bir yeri yurt edindiler ve rahata kavuştular. Birbirlerini kıskandılar, birbirlerine sırt çevirdiler ve (sonunda) bazıları bazılarını öldürdü. Böylece Yüce Allah'ın onlar hakkındaki kanunu gerçekleşmişti. Zorbaları boşladıkları ve onların da kendilerini yok ettikleri zaman aynı duruma düşmemeleri için şu kıssayı onlara oku. O zaman kıssa bu ümmet için bir nasihat olmaktadır.

İbn Âşûr, buraya bu kıssanın konulmasının önemli bir münâsebet için olduğunu zikretmede de diğerlerinden ayrılmıştır. Bu önemli münâsebet ise kıssadan sonra ifade edilecek olan kısas hükmü için bir giriş olmasıdır. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Nefsi öldürme, savaşma ve hırsızlıktan men etmeye bir ön hazırlık olarak (bu kıssa zikredilmiştir.) Daha sonra da içkinin haram edilmesi, vasiyet ve diğer hükümler bunları takip etmiştir."[616]

İbn Âşûr'un dile getirdiği Kur'ân-ı Kerim kıssalarındaki tezat münasebetlerle ilgili misaller de vardır. Mesela Yüce Allah Kâf Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

كَذَّبَتْ قَبْلَهُمْ قَوْمُ نُوحٍ وَأَصْحَابُ الرَّسِّ وَثَمُودُ وَعَادٌ وَفِرْعَوْنُ وَإِخْوَانُ لُوطٍ وَأَصْحَابُ الْأَيْكَةِ وَقَوْمُ تُبَّعٍ كُلٌّ كَذَّبَ الرُّسُلَ فَحَقَّ وَعِيدِ *"Onlardan önce Nuh'un kavmi, Ress halkı ve Semûd da yalanlamıştı. Âd, Firavun, Lût'un kardeşleri de (yalanladılar). Eyke halkı ve Tübbâ kavmi de, bunların hepsi peygamberleri yalanladılar da (onlara) azabım hak oldu."*[617]

Peygamberler ve kavimleri kıssaları arasındaki münâsebet ve tertibindeki sır hakkında İbn Âşûr şöyle yorum yapmaktadır: "Burada iki kavim arasında hayali bir cem etme gayesiyle Nûh kavmi kıssasının akabinde Res kavminin kıssası gelmiştir. Res kavminin azabı yere batma, Nûh kavminin azabı ise (tufan ile) boğulma şeklinde

[616] İbn Âşûr, a.g.e, VI, 168.
[617] Kâf 50/12-14.

olmasından dolayı buradaki cem tezat bir cem olmaktadır. (Aralarındaki münâsebet de tezat (tersten) münâsebet olmaktadır.) Sonra da yer sarsıntısı ve gökyüzü yıldırımlarıyla helak olan ve azabı Res kavminin azabına benzeyen Semûd kavminin kıssası zikredilmektedir. Aynı zamanda Res kavmi Semûd kavminden (hayatta) kalanlarından oluşmuştur. Daha sonra Âd kavminin kıssası zikredilmiştir. Onun azabı ise hava olayı yani rüzgârla gerçekleşmiştir. Bunu Firavun ve kavminin kıssası takip etmiştir. Çünkü onlar İslam'dan önce en meşhur peygamberleri yalanlamışlardı. Eyke ashabı ise Şuayb'ın (a.s) kavmi olup İsrailoğullarının melezleridirler."[618]

Bu âyet-i kerîmelerde münâsebet arama ve kavimlerin Kur'ânî tertibindeki sırrı ortaya çıkarma hususunda çalışan İbn Âşûr ve Bikâî'nin dışında başka bir müfessir bulamadık. Âyet-i kerîmelerde geçen kavimler arasındaki münâsebetleri zikretmede bu iki müfessir arasında büyük benzerlik olduğu da gözlerden kaçmamaktadır. Bu tertibin Kur'ân-ı Kerim'in birçok sûresinde tekrar edilmesinden dolayı konunun önemine binaen kavimlerin bu şekilde tertip edilmesini (sıralanmasını) ve İbn Âşûr ve Bikâî'nin zikretmiş olduğu münâsebetler arasındaki mukayeseleri arz edeceğiz.

1. Nûh Kavmi ile Ashâb-ı Res[619] Arasındaki Münâsebet: İbn Âşûr, burada tezat (tersten) bir münâsebet olduğunu ifade etmektedir. Zira Nûh'un (a.s) kavminin helaki boğulma, Res ashabının helaki ise yere batma şeklinde olmuştur.

---

[618] İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 295.

[619] En tercih edilen görüşe göre Res ashâbı, Yasin Sûresi'nde geçen peygamberin kendilerine gönderildiği kavimdir. İbn Abbâs (r.a) şöyle demektedir: "Ka'b'a ashab-ı Res'i sordum. Bana Yasin Sûresi'nde geçen ve يَا قَوْمِ اتَّبِعُوا الْمُرْسَلِينَ "Ey kavmim! Uyun o elçilere" (Yasin 36/20) diyen kişidir. Kavmi onu öldürmüş (şehit etmiş) ve onu Res ismini verdikleri kendilerine ait bir kuyuya attılar. Mukâtil de aynı şeyleri söylemektedir. Süddî'ye göre ise Yasin Sûresi'nde geçen kıssa sahipleridir ki, Antakya'lıdırlar. Res, Yasin Sûresi'nde adı geçen mü'min Habibün'Neccar'ı öldürdükleri Antakya kuyusudur. Onlar bu kuyuya nispet edilmişlerdir. Ali (r.a) ise şöyle demektedir: "Onlar çam ağacına tapan bir kavim idi. Peygamberleri kendilerini (İslam'a) davet etti. Onlar Yehuze'nin neslinden idiler. Ağaç kurudu ve peygamberlerini öldürüp kuyuya attılar. Kara bulutlar üzerlerine çöktü ve onları yaktı.İbn Abbâs (r.a) onlar hakkındaki başka bir görüşünü şöyle beyan etmektedir: "Onlar, Azerbeycan'da yaşayan bir kavim idi. Peygamberlerini öldürdüler ve ağaç ve tarımları kurudu. Aç ve susuz olarak ölüp gittiler. Vehb b. Münebbeh ise ashab-ı Res hakkında şöyle demektedir: "Onlar kuyu ehli idiler ve kuyunun üstünde oturuyorlardı ve hayvan sahibi idiler. Putlara tapıyorlardı ve Yüce Allah onlara Şuayb (a.s)'ı peygamber olarak gönderdi. Ancak onu yalanladılar ve ona çeşitli işkence uyguladılar. Küfür ve azgınlıklarında çok aşırıya gittiler. Onlar kuyunun etrafındaki evlerindeyken evleri ve şehirleri yıkıldı ve Yüce Allah yerin dibine batırdı ve hepsi helak oldu." Katâde de şöyle demektedir: "Res ashabı ile Eyke ashabı iki ümmettir ki, Yüce Allah Şuayb'ı (a.s) onlara peygamber olarak gönderdi. Onlar Şuayb (a.s)'ı yalanladılar, Yüce Allah da onları iki azapla azaplandırdı." Yine Katâde şöyle demister: "Res, Yemâme taraflarında bir yerleşim yeridir." İkrime'ye göre ise onlar, peygamberlerini canlı canlı kuyuya atan bir kavimdir. (Bkz. Kurtubî, a.g.e, XIII, 32; Taberî, a.g.e, XII, 336-337.)

Ancak Bikâî çok ilginç bir münasebet zikretmiştir. O da Yüce Allah Nûh kavmini semadan indirdiği ve yeryüzünden fışkıran sular ile boğarak helak etmiştir. Sonra da ashab-ı Ressi yani kuyu ashabını zikretmiştir. O zaman aralarındaki münâsebet gayet açıktır. Kuyunun içinde de su vardır. İşte Bikâî bu hususu şöyle izah etmektedir: "İki suyun yani gökyüzünün suyu ile yeryüzünden çıkan suyun birleşmesi onların sonlarını getirince, Yüce Allah'ın kudretinin büyüklüğüne ve istediğini yapma iradesine sahip olduğuna işaret etmek için durumları arasında mutabakat olması hasebiyle ayet-i kerimeler suyun kendilerini alaşağı edip mahfettiği başka bir taifenin kıssasıyla devam etti. Ve Yüce Allah şöyle buyurdu: وأصحاب الرس (Res ashabı) yani onları yıkan, etrafındakileri yerle bir eden ve onları alıp götüren kuyu ashabı."[620]

2. Res Ashabı ile Semûd Kavmi Arasındaki Münâsebet: İbn Âşûr iki kavim arasındaki münâsebeti hepsini kapsayan cezalarının birbirine benzemesi sebebiyle olduğunu ifade etmektedir. Res ashabı yere batarak (deprem ile) helak oldu. Semûd kavmi ise çığlık ve yıldırımlarla helak oldu. Aynı zamanda Res ashabı Semûd kavminin geride kalanlarından oluşmaktadır.

Bikâî de benzer yorumlarda bulunarak buradaki münâsebeti şöyle dile getirmektedir: "Salih kavminin ayeti (mucizesi) Yüce Allah'ın tekrar diriltme gücünün en büyük delili olunca, onların helak edilmesi daha öncekilerin helakiyle (beraber zikredilmesi) münasip olmuştur. (Böylece aralarındaki münâsebet kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.) Res ashabına gelince onların helaki sarsıntı (yere batmanın öncüsüyle) olmuştur."[621] Görüldüğü gibi İbn Âşûr, önemli bir ilavede bulundu. O da Res ashabının Semûd kavminin geride kalanlarından oluşmasıyla ilgili bir münasebettir. Bu noktayı Bikâî zikretmemiştir. İşte burada İbn Âşûr'un ayrıcalığı ortaya çıkmaktadır.

Yüce Allah Hucurât Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَرْفَعُوا أَصْوَاتَكُمْ فَوْقَ صَوْتِ النَّبِيِّ وَلَا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ أَنْ تَحْبَطَ أَعْمَالُكُمْ وَأَنْتُمْ لَا تَشْعُرُونَ إِنَّ الَّذِينَ يَغُضُّونَ أَصْوَاتَهُمْ عِنْدَ رَسُولِ اللَّهِ أُولَئِكَ الَّذِينَ امْتَحَنَ اللَّهُ قُلُوبَهُمْ لِلتَّقْوَى لَهُمْ مَغْفِرَةٌ وَأَجْرٌ عَظِيمٌ إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ وَلَوْ أَنَّهُمْ صَبَرُوا حَتَّى تَخْرُجَ إِلَيْهِمْ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ وَاللَّهُ غَفُورٌ رَحِيمٌ يَاأَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنْ جَاءَكُمْ فَاسِقٌ بِنَبَإٍ فَتَبَيَّنُوا أَنْ تُصِيبُوا قَوْمًا بِجَهَالَةٍ فَتُصْبِحُوا عَلَى مَا

[620]Bikâî, a.g.e, XVIII, 415.
[621]Bikâî, a.g.e, XVIII, 415.

فَعَلْتُمْ نَادِمِينَ *"Ey iman edenler!Seslerinizi Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyin. Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın. Öyle yaparsanız, siz farkına varmadan amelleriniz boşa gider. Allah'ın elçisinin huzurunda seslerini kısanlar, şüphesiz Allah'ın kalplerini takva ile imtihan ettiği kimselerdir. Onlara mağfiret ve büyük bir mükâfat vardır. (Resülüm!) Sana odaların arkasından bağıranların çokları, aklı ermez kimselerdir. Eğer onlar, sen yanlarına çıkıncaya kadar sabretselerdi, elbette kendileri için daha iyi olurdu. Bununla beraber Allah çok bağışlayan, çok merhamet edendir. Ey iman edenler! Eğer fasıkın biri size bir haber getirirse onun doğruluğunu araştırın. Yoksa bilmeden bir topluluğa sataşırsınız da sonra yaptığınızdan pişman olursunuz."*[622]

İbn Âşûr, Benî Temîm heyetinin kıssası ile sûrenin girişi[623] ve Benî Mustalak[624] kıssası arasındaki münâsebet üzerinde durmuştur.

Muhakkak ki, Benî Temîm kıssası ile sûrenin başı arasındaki münâsebet gayet açık ve ulaşılması oldukça kolaydır. O da Yüce Allah Benî Temîm'in Rasûlüllah'ın (s.a.v) huzurunda yüksek sesle konuşmalarını kınamıştır. Aynı şekilde sûrenin başında da Rasûlüllah'ın (s.a.v) huzurunda seslerin kısılması ve alçaltılması emredilmiş ve bu yüksek edebe riâyet edenler de övülmüştür. İbn Âşûr bunu böyle ifade etmiştir. Râzî ve Bikâî de daha önce değişik lafızlarla aynı manayı dile getirmişlerdir. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Bu cümle وَلا تَجْهَرُوا لَهُ بِالْقَوْلِ كَجَهْرِ بَعْضِكُمْ لِبَعْضٍ *"Birbirinize bağırdığınız gibi, Peygamber'e yüksek sesle bağırmayın"*[625] cümlesinin açıklamasıdır. (Daha doğrusu) nüzül

---

[622] Hucurât 49/2-6.

[623] Bu âyet-i kerime Temîmoğullarına mensub bedeviler hakkında inmiştir. Onlardan bir heyet Peygamber (sav)'ın yanına gelmiş, mescide girmiş ve Peygamber (sav)'a hücresinin arkasından: Yanımıza çık, çünkü bizim övmemiz güzel, yermemiz çirkindir, diye bağırdılar, O sırada yetmiş kişi idiler. Çoluk çocuklarına karşılık olmak üzere fidyeleri getirmişlerdi. Peygamber (sav) da o sırada kaylule (öğle vakti) uykusuna çekilmişti. Rivayet olunduğuna göre bu şekilde seslenen ve: Benim övmem güzel, yermem çirkindir, diyen Akra' b. Habis'ti. Peygamber (sav) da kendisine: "O dediğin Allah'tır." diye buyurmuştur. (Tirmizî, Berrâ b. Âzib'ten rivâyet etmiştir. Ayrıca bkz. Kurtubî, a.g.e, XVI, 309.)

[624] Denildiğine göre bu ayet-i kerime el-Velid b. Ukbe b. Ebi Muayt hakkında inmiştir. Buna sebeb, Said'in Katade'den rivayet ettiğine göre şudur: Peygamber (sav) el-Velid b. Ukbe'yi zekatlarını toplamak üzere Mustalakoğullanna göndermişti. Onlar Velid'i görünce ona doğru yürüdüler, o da onlardan korktu. -Bir rivayete göre bu korkmasının sebebi (cahiliye döneminden kalma) aralarındaki bir husumet idi.- Peygamber'e (sav) geri dönerek İslâm'dan irtidat ettiklerini haber verdi. Bunun üzerine Peygamber (sav) Halid b. el-Velid'i göndererek ona işi iyice tesbit edip araştırmasını ve acele etmemesini emretti. Halid yola koyuldu, nihayet geceleyin onların yurduna vardı. Gözcülerini gönderdi, geri geldiklerinde Halid'e Mustalıkoğullarının İslâm'a sımsıkı sarılı bulunduklarını, ezan okuduklarını ve namaz kıldıklarını duyduklarını haber verdiler. Sabah olunca Halid onların yanına vardı ve gözcülerin söylediklerinin doğruluğunu gözleriyle gördü. Allah'ın Peygamberine dönerek ona durumu haber verdi. Bunun üzerine bu âyet-i kerime nazil oldu. (Bkz. Râzî, a.g.e, XXVIII, 98; Kurtubî, a.g.e, XVI, 311.)

[625] el-Hucurât 49/2.

sebebi olan misal ile açıklamasıdır. Bu (cümle), maksat ve sûrenin başında nüzülünü gerekli kılan ve sûrenin kendisiyle başladığı hadise için bir başlangıç konumundadır. Zira kendisi için yapılan uyarı ve vaat, maksada yönelik bir giriş adına oldukça uygun düşmektedir. Bu şekilde güzel bir uyum ve yüksek bir icaz meydana gelmiş oldu."[626]

İbn Âşûr'dan önce Bikâî şöyle demişti: "Yüce Allah, edebi ihlal etmeyi yasaklayıp, tazimi muhafaza etmeyi emrederek ve itaatkâr kulların vasıflarını zikredince, edebi ihlal edeni nitelemek süretiyle işin sonucunu ifade etmekle sözlerine devam etti. Onların hallerini aklını tam olarak terkedenin hali olduğunu إِنَّ الَّذِينَ يُنَادُونَكَ مِنْ وَرَاءِ الْحُجُرَاتِ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْقِلُونَ "*(Resülüm!) Sana odaların arkasından bağıranların çokları, aklı ermez kimselerdir"*[627] ayet-i kerimesiyle vurgulu bir şekilde ifade etti.[628]

Râzî ise Benî Temîm'in seslerini yükselttiklerinden dolayı yapmış oldukları fiilin zem edilmesi kıssası ile Yüce Allah'ın Mü'minlere Rasûlüllah'ın (s.a.v) huzurunda seslerini kısmalarını emrettiği sûrenin girişindeki ayet arasındaki münâsebeti zikretmekle yetinmiştir. Râzî bu hususu şöyle ifade etmiştir: "(Yüce Allah ve Rasûlüllah'ın (s.a.v)) önüne geçenin mukabilinde bulunanın halini açıklamadır. Birincisi sesini kısan ve diğeri ise sesini yükselten."[629]

Sesleri yükseltmeleri kınanan Benî Temîm kıssası ile Benî Mustalak kıssası ve mü'minleri fasığın haberini kabul etmekten men eden ayet arasındaki münâsebetlerde de İbn Âşûr özgündür. Ondan başka iki kıssa arasında münâsebeti ifade eden başka birisi yoktur. İbn Âşûr'un ifade ettiği münâsebetin özeti ise Benî Temîm, sadakalarını vermede geciktiklerinden dolayı özür beyan etmek için Rasûlüllah'a (s.a.v) gelmişlerdir. Benî Mustalak ise Rasûlüllah'a (s.a.v) geldiler ve zekâtlarını vermekten imtina ettiklerini bildiren fasığın haberinden uzak olduklarını bildirmişlerdir.

İbn Âşûr'un özgün olduğu buradaki münâsebetin merkezi, iki kıssada da sadaka ve zekât konusunun bulunmasıdır. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Daha önceki ayet-i kerime ile bu ayet arasındaki münâsebet yönünüyle ilgilenirsek, görürüz ki, o ayet-i kerimeden bu ayet-i kerimeye geçiş aralarındaki bir münâsebeti gerektiriyor. İki kıssa

[626] İbn Âşûr, a.g.e XXVI, 224.
[627] el-Hucurât 49/4.
[628] Bikâî, a.g.e, XVIII, 359.
[629] er-Râzî, a.g.e, XXVIII, 96.

birbirine benzemektedir. Zira kendileri hakkında geçen ayet-i kerimenin nazil olduğu Benî Temîm heyeti, daha önce geçtiği gibi Benî Ka'b İbni'l-Anber'in sadakalarını gasp ettikleri için Rasûlüllah'ın (s.a.v) vergi tahsildarını reddetmeleri münasebetiyle özür dilemek gayesiyle gelmişlerdir. Benî Mustalak ise kendilerini zekâtı men etmekten aklıyorlardı."[630]

Kur'ân kıssalarındaki münâsebet çeşitlerinden birisi de o kıssanın geçen ayet-i kerimeler ile aralarında bir münâsebetin olmasıdır. Yüce Allah'ın şu ayet-i kerimesi buna bir misaldir:

إِنَّ قَارُونَ كَانَ مِنْ قَوْمِ مُوسَى فَبَغَى عَلَيْهِمْ وَآتَيْنَاهُ مِنَ الْكُنُوزِ مَا إِنَّ مَفَاتِحَهُ لَتَنُوءُ بِالْعُصْبَةِ أُولِي الْقُوَّةِ إِذْ قَالَ لَهُ قَوْمُهُ لَا تَفْرَحْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْفَرِحِينَ وَابْتَغِ فِيمَا آتَاكَ اللَّهُ الدَّارَ الْآخِرَةَ وَلَا تَنْسَ نَصِيبَكَ مِنَ الدُّنْيَا وَأَحْسِنْ كَمَا أَحْسَنَ اللَّهُ إِلَيْكَ وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ قَالَ إِنَّمَا أُوتِيتُهُ عَلَى عِلْمٍ عِنْدِي أَوَلَمْ يَعْلَمْ أَنَّ اللَّهَ قَدْ أَهْلَكَ مِنْ قَبْلِهِ مِنَ الْقُرُونِ مَنْ هُوَ أَشَدُّ مِنْهُ قُوَّةً وَأَكْثَرُ جَمْعًا وَلَا يُسْأَلُ عَنْ ذُنُوبِهِمُ الْمُجْرِمُونَ فَخَرَجَ عَلَى قَوْمِهِ فِي زِينَتِهِ قَالَ الَّذِينَ يُرِيدُونَ الْحَيَاةَ الدُّنْيَا يَالَيْتَ لَنَا مِثْلَ مَا أُوتِيَ قَارُونُ إِنَّهُ لَذُو حَظٍّ عَظِيمٍ *"Karun, Musa'nın kavminden idi de, onlara karşı azgınlık etmişti. Biz ona öyle hazineler vermiştik ki, anahtarlarını güçlü kuvvetli bir topluluk zor taşırdı. Kavmi ona demişti ki: "Şımarma! Bil ki Allah şımarıkları sevmez." "Yüce Allah'ın sana verdiğinden (O'nun yolunda harcayarak) ahiret yurdunu gözet, ama dünyadan da nasibini unutma! Yüce Allah'ın sana ihsan ettiği gibi, sen de (insanlara) iyilik et. Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama. Şüphesiz ki Allah, bozguncuları sevmez." Karun ise 'O (servet) bana ancak kendimdeki bilgi sayesinde verildi' demiştir. Bilmiyor muydu ki Yüce Allah, kendinden önceki nesillerden, ondan daha güçlü, ondan daha çok taraftarı olan kimseleri helak etmişti. Günahkârlardan günahları sorulmaz (Yüce Allah onların hepsini bilir). Derken Karun, ihtişam içinde kavminin karşısına çıktı. Dünya hayatını arzulayanlar, 'Keşke Karun'a verilenin benzeri bizim de olsaydı. Hakikat şu ki o, çok büyük devlet sahibidir' dediler."*[631]

İbn Âşûr burada, Karun ve kavmi arasındaki kıssa ile Kasas Sûresi'nde geçen diğer ayet-i kerimeler arasındaki münâsebet üzerinde durmaktadır.

Yüce Allah müşriklerin bütün hallerini, geçmiş ümmetlerin kendilerine benzeyenler ile misaller vermektedir. İşte bu sûrede de malları ile büyüklenenlerin halini Musa (a.s) ile Karun'un hali ile misal vermektedir. Karun'un misali, Ebû

[630]İbn Âşûr, a.g.e XXVI, 225-226.
[631] Kasas 28/76-79.

Leheb'in hali için ve Ebû Süfyan İbnü'l-Haris b. Abdulmuttalib'in İslam'dan önceki hali için oldukça uygun bir misaldir.

Yüce Allah'ın إِنَّ قارُونَ كانَ مِنْ قَوْمِ مُوسى "*Karun, Musa'nın kavminden idi"*[632] sözü, Velid İbnü'l-Muğîre ve Ebû Cehil b. Hişâm gibi bazı ileri gelen Mekkeli müşriklerin hali için misal olarak verilen kıssanın zikredilmesinin başlangıç cümlesidir. Bu cümle ile وَمَآ أُوتِيتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَمَتَاعُ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا وَزِينَتُهَا وَمَا عِنْدَ اللهِ خَيْرٌ وَاَبْقٰى اَفَلَا تَعْقِلُونَ اَفَمَنْ وَعَدْنَاهُ وَعْدًا حَسَنًا فَهُوَ لَاقِيهِ كَمَنْ مَتَّعْنَاهُ مَتَاعَ الْحَيٰوةِ الدُّنْيَا ثُمَّ هُوَ يَوْمَ الْقِيٰمَةِ مِنَ الْمُحْضَرِينَ *"Size verilen şeyler, dünya hayatının geçim vasıtası ve debdebesidir. Allah katında olanlar ise, daha hayırlı ve daha kalıcıdır. Hâlâ buna aklınız ermeyecek mi? Şu halde, kendisine güzel bir vaadde bulunduğumuz, ardından ona kavuşan kimse, (sırf) dünya hayatının geçici zevkini yaşattığımız ve sonra kıyamet gününde (azab için) huzurumuza getirilenler arasında bulunan kimse gibi midir?"*[633] Ayet-i kerimeleri arasında oldukça fazla bağ vardır.[634]

İbn Âşûr, Karun'un kavmiyle kıssasının zikredildiği ayet-i kerimeler ile Yüce Allah'ın insanlar üzerindeki nimet ile fazlının ve mallarıyla övünenlere yapılan tehdidin zikredildiği ayet-i kerimeler arasında bir irtibat kurmaktadır. Aynı şekilde bu ayet-i kerimelerde, Rasûlüllah (s.a.v)'in davetini inkâr eden ve mallarıyla avunan servet sahibi Mekkelilere de bir gönderme vardır. Buradaki münâsebet, Yüce Allah'ın onları, kendi emsallerine uygulananlardan ibret almaları hususunda uyarmasıdır. Yüce Allah Karun'u misal verdi. Zira Ebû Leheb ve Ebû Süfyan'ın Rasûlüllah'ın (s.a.v) kavminden olduğu gibi o da Musa'nın (a.s) kavminden idi.

İbn Âşûr'un üzerinde durduğu başka bir münâsebet ise "Gururları ve küfürleri sebebiyle Yüce Allah'ın helak ettiği Firavun ve ordusunun kıssasıdır. Bundan dolayı bu kıssa ile Yüce Allah'ın وَما كُنْتَ بِجانِبِ الطُّورِ إِذْ نادَيْنا *(Musa'ya) seslendiğimiz zaman da, Tûr'un yanında değildin"*[635] ayet-i kerimesiyle son bulan Firavun ordusunun kıssası arasında da bir bağ söz konusudur."[636]

---

[632] el-Kasas 28/76.
[633] el-Kasas 28/60-61.
[634] İbn Âşûr, a.g.e, XX, 174.
[635] el-Kasas 28/46.
[636] İbn Âşûr, a.g.e XX, 174.

Bikâî ise ayet-i kerimenin burada zikredilmesiyle daha önce geçen وكم أهلكنا من قرية بطرت معيشتها *"Biz, maişetleriyle şımarmış nice memleketi helak etmişizdir"*[637] ayet-i kerimesi arasında bir bağ kurmaktadır.

Adı geçen yerde onların ne kadar aciz olduğuna işaret ettiği ve her yerde tasarruf sahibinin yalnızca Tek ve Kahhâr olan (Yüce Allah) olduğu gerçeğini bildikleri zaman, konuşan ve konuşmayan saptıranların veya kendilerinin saptırdıklarının herhangi bir faydası olmaksızın onların ülkesindeki şımarıkların, böbürlenenlerin ve bencillerin de helak edilecekleri bilgisinin geçerli olduğuna delalet etmektedir. وكم أهلكنا من قرية بطرت معيشتها *"Biz, maişetleriyle şımarmış nice memleketi helak etmişizdir"*[638] ayet-i kerimesi gereği, bazı kısımlara şamil olmak üzere, Rasûlüllah'ı (s.a.v) yalanlayanları ve özellikle de kendisine sihir nispet edenleri korkutarak ve en yakın akrabaları dahi olsa peygamberler eşkıyalar ile alakalarını keserler hususunu da bildirerek genel bir uygulamayı ifade etmektedir. Zira Yüce Allah, Karun ve beraberindekileri, daha önce hiç kimseye vermediği bir azap ile cezalandırmıştır. Hâlbuki onlar, İsrailoğullarına ve Musa'ya (a.s) en yakın insanlardı.[639]

Bu münâsebette görülen ayrıntı, İbn Âşûr'un dile getirdiği münâsebete benzemesidir. O da buradaki münâsebet, Karun'un gururunun zikredilmesi –ki daha sonra da onun helakini zikretmiştir- aynı sûrede geçen gurur ve peygamberlere isyandan sakındıran ayet-i kerimeler arasındadır.

Buradaki tehdit Rasûlüllah'ın (s.a.v) kavmine ve özellikle de Ebû Leheb ve Ebû Süfyan gibi kendisine akraba olan zenginlere olduğu zaman münâsebet çok açık ve net olarak ortaya çıkmaktadır.

Ancak ayet-i kerimeler arasındaki münâsebet hususunda İbn Âşûr ile Bikâî'nin ifadelerindeki fark, İbn Âşûr, mana itibariyle ittifak etselerde Bikâî'nin zikretmediği ayet-i kerimeleri zikretmesidir. Bu da Kur'ân-ı Kerim'deki en büyük münâsebetlerdendir. Aynı şekilde İbn Âşûr, başka bir münâsebet daha eklemiştir. O da zaman olarak aralarındaki yakınlık ve yeryüzünde fesat çıkarma ve büyüklük

[637] el-Kasas 28/58.
[638] el-Kasas 28/58.
[639] Bikâî, a.g.e, XIV, 347.

taslamadaki benzerlikten dolayı sûrede daha önce geçen Firavun kıssası ile olan münâsebettidir.

İbn Âşûr, kıssadan sonra münâsebetlerin zikretmeyi tamamladı ve bu ayet-i kerime ile daha sonra gelen تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ *"İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) akıbet, takva sahiplerinindir"*[640] ayet-i kerimesi arasında da bir bağ kurdu. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Karun kıssası, içindeki hayır ve şer ibretleri ile bitti. Sonra da hayır ve zıddına ebedi hayatta verilecek cezalardan haber veren yeni bir cümle takip etti. O (haber de) hali Karun'un haline zıt olanlar için hazırlanmış (cennetlerdir.) Burada cennettin الدَّارِ (ed-dâr) olarak zikredilmesi ile فَخَسَفْنَا بِهِ وَبِدَارِهِ الْأَرْضَ "*Derken biz onu da, sarayını da yerin dibine geçirdik"*[641] ayet-i kerimesinde Karun'un yurdu (sarayı)'nın da "dâr" kelimesi ile ifade edilmesi arasında da bir münâsebet vardır. Birbirinin mukabili, fani olan yurt (saray) ile baki olan yurt (cennet arasında bir münâsebet.)"[642]

Râzî bu âyetler ile daha önce geçen 3ayetler arasındaki bir münasebetten söz etmemektedir. Ancak bu kıssa ile devamında gelen تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ *"İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) akıbet, takva sahiplerinindir"*[643] ayet-i kerime arasındaki münâsebeti zikretmekle yetinmektedir. Bunu Zemahşerî'den naklederek ifade etmektedir. Bu âyet-i kerîmede, Firavun'un büyüklük tasladığına, Karun'un fesat çıkardığına ve bu ikisinin fiillerinden kaçınılması gerektiğine işaretler vardır. Keşşâf sahibi Zemahşerî şöyle demektedir: "Bazı ümitvar kişiler büyüklük taslamayı إِنَّ فِرْعَوْنَ عَلَا فِي الْأَرْضِ *"Çünkü Firavun, (Mısır) toprağında gerçekten azdı (büyüklendi)"*[644] ayet-i kerimesine göre Firavun'a, fesat çıkarmayı da وَلَا تَبْغِ الْفَسَادَ فِي الْأَرْضِ "*Yeryüzünde bozgunculuğu arzulama"*[645] ayet-i kerimesine göre de Karun'a has kılarak şöyle bir çıkarımda bulunmaktadır. Her kim ki, Firavun ve Karun gibi olmazsa ahiret

[640] el-Kasas 28/83.
[641] el-Kasas 28/81.
[642] İbn Âşûr, a.g.e XX, 189.
[643] el-Kasas 28/83.
[644] el-Kasas 28/4.
[645] el-Kasas 28/77.

yurdu onun olacaktır. Hâlbuki Yüce Allah'ın وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ *"(En güzel) akıbet, takva sahiplerinindir"*[646] ayet-i kerimesini hiç düşünmezler."[647]

Bikâî de Karun kıssası ile ondan sonra gelen تِلْكَ الدَّارُ الْآخِرَةُ نَجْعَلُهَا لِلَّذِينَ لَا يُرِيدُونَ عُلُوًّا فِي الْأَرْضِ وَلَا فَسَادًا وَالْعَاقِبَةُ لِلْمُتَّقِينَ *"İşte ahiret yurdu! Biz onu yeryüzünde böbürlenmeyi ve bozgunculuğu arzulamayan kimselere veririz. (En güzel) akıbet, takva sahiplerinindir"*[648] ayet-i kerimesi arasındaki münâsebeti dile getirmiştir. Bu ikisi arasında birden çok münâsebet zikretmekte ve şöyle demektedir: "Yüce Allah, tevbe eden ve salih amel işleyenin kurtuluşa ereceği gerçeğini takdim edince, ilim ehli için Yüce Allah'ın sevabı verileceğine işaret etmekte ve ahiret için de sebep ve müsebbep idi. Bu noktada bilinen Karun kıssasının zikredilmesi gerekiyordu. Gerekiyordu (diyorum) zira bu dünyanın sonu var. Orada taraftarlar ve mallar kişiyi kurtaramaz. Ahiret de ise devamlılık esastır. Yüce Allah dünya işleri konusunda istemenin güzel yapılmasını emretti ve ahiret hazırlığı makamında bu kurtuluşun kâfirlerden alındığını bildirerek konu tamamlandı."[649]

Bikâî, buradaki münâsebetin, ne kadar yükselirseniz yükselin ve ne kadar mal toplarsanız toplayın, bu dünya son bulacak ve yeriniz belli gerçeğini ve senden daha zengin olup, yeryüzünde büyüklük taslayan, birçok fesat çıkaran Karun'dan ibret alınması ve büyüklük taslama ve fesat çıkarmada Firavun ve Karun'un zıddına hareket edilmesi gerektiğini insanlara hatırlatmakla alakalı olduğunu açıklamaktadır. İşte bu yurt (cennet) yeryüzünde büyüklük taslamayan ve fesat çıkarmayanlar içindir. Şu an senin safını ve hangi fırka ile olduğunu seçmen lazımdır. Bu münâsebet, Râzî ve İbn Âşûr'un zikrettiklerine benzemektedir.

Son bir misal vereceğiz. Zira birçok müfessir bu konuda yorum yapmıştır. İbn Âşûr'un bu yorumlar arasındaki mekân ve makamını görebilmek için bu misal üzerinde durulacaktır. Yüce Allah Bakara Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır:

---

[646] el-Kasas 28/83.
[647] er-Râzî, a.g.e, XXV, 18; ez-Zemahşerî, a.g.e, III, 435.
[648] el-Kasas 28/83.
[649] Bikâî, a.g.e, XIV, 371.

وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ لِلْمَلَائِكَةِ إِنِّي جَاعِلٌ فِي الْأَرْضِ خَلِيفَةً قَالُوا أَتَجْعَلُ فِيهَا مَنْ يُفْسِدُ فِيهَا وَيَسْفِكُ الدِّمَاءَ وَنَحْنُ نُسَبِّحُ بِحَمْدِكَ وَنُقَدِّسُ لَكَ قَالَ إِنِّي أَعْلَمُ مَا لَا تَعْلَمُونَ *"Bir zamanlar Rabb'in meleklere 'Ben yeryüzünde bir halife yaratacağım' demişti. (Melekler) 'A!.. Orada bozgunculuk yapacak ve kan dökecek birisini mi yaratacaksın? Oysa biz seni överek tesbih ediyor ve seni takdis ediyoruz' dediler. (Rabb'in) 'Ben sizin bilmediklerinizi bilirim' dedi."*[650]

Bakara Sûresi'ndeki münasebetlerde görülen (özellik), kıssaların münasip olarak sıralanmasıdır. Bu ise kıssalardan bir bölüm arz etmektir. Ve her kıssanın, diğer kıssalarla veya sûrenin başı ve konusu ile uyum içerisinde olan muayyen bir kısmı vardır.

Şüphesiz Bakara Sûresi Âdem (a.s) kıssası ile başlamaktadır. Bu kıssadan sonra sırayla, bakara kıssası, ölümden korktukları için ülkelerini terk edenlerin kıssası, İsrailoğullarının ileri gelenlerinin Talût ile ilgili kıssası, İbrahim (a.s) ile Rabbi hakkında tartışanın kıssası, (halkı ölmüş olan) bir kişinin kıssası ve İbrahim'in (a.s) öldükten sonra tekrar dirilme ile ilgili kıssa zikredilmektedir. Bütün bu kıssalar, sûrenin diğer yerlerine dağıtılmıştır. Bu kıssalarda beş adet öldükten sonra dirilme harikaları (mucizeleri) vardır. Ancak sûre ancak birisinin adıyla isimlendirilmiştir ki, o da bakaradır. İşte bu noktada unutmamamız gereken bir konu var ki, o da Âdem (a.s) kıssasının öne alınmış olmasıdır.

Şimdi bu kıssa ile geçen ayet-i kerimeler arasındaki münâsebet ve bu sûrede diğer kıssalar ile değil de bu kıssa ile başlanılmasının münâsebeti hakkında müfessirlerin görüşlerini arz etmeye çalışacağız.

a. Âdem'in (a.s) Yaratılış Kıssasının Daha Önceki Ayetler ile Münâsebeti: İbn Âşûr, ayet-i kerimeyi ve âdeti üzere (tefsire) başlamadan önce münâsebeti zikrettikten sonra şöyle demektedir: "İlk insanın yaratılış kıssası, onlara Yüce Allah'ın tek ve onların şirklerinin batıl olduğuna ve gökyüzü ve yeryüzünün yaratılışının ifadesinden, bütün halleri konusunda yeryüzünün sultanı ve mutasarrıfı olacak yeni bir türün yaratılış kıssasına الْوَاوُ (vâv) ile atfedildi. Böylece birçok delil ile âlemlerin varoluş hadiselerindeki çeşitliliği bir araya getirmek ve Tevrat'ın Tekvin bölümünde bulunup

[650] Bakara 2/30.

kendisiyle ehl-i kitabın Araplara karşı hava attığı (bu gerçeği) Müslümanların da bilmesi için (bu şekilde zikredilmiştir.)

Yüce Allah daha sonra bu münâsebet ile ilgili delilleri zikretmeye başladı. Şu unutulmamalıdır ki, burada Âdem (a.s)'ın yaratılmasının, Yüce Allah'ın vahdâniyyetine (birliğine) delil olarak burada ifade edilmesi, bir türün aslının yaratılması, zorunlu olarak idrak olunan bir durumdur. Zira her insan, zihnini varoluşuna çevirdiği zaman, çocukların babalardan meydana geldiğini müşahede ederek, kendisinin varoluşunun daha önce geçen (yaşayan) bir türün varoluşuyla kaim olduğunu görecek ve bu türün, yaratılışın kendisinde bittiği ilk aslının olduğuna kesin olarak inanacaktır. Yüce Allah'ın هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْاَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوٰى اِلَى السَّمَآءِ فَسَوّٰيهُنَّ سَبْعَ سَمٰوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ *"O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilir"*[651] ayet-i kerimesinde لَكُمْ (sizin için) ifadesi ilave edilmiştir ki, bu da büyük bir lütuftur. Yani yeryüzünde yaratılan herşey onlar içindir. Böylece yeryüzünde herşeyin kendisi için yaratıldığı insanın varoluş kıssasını dinlemesi için onları hazırlamış oldu. Ta ki, orada bulunan herşey Yüce Allah'ın kudretinin delillerinden ve lütfun büyüklüğünden sayılsın. O da bütün faziletlerin kendisinde oluştuğu, diğer varlıklara üstün tutulduğu ve yeryüzünde Yüce Allah'ın halifesi olarak yaratılması lütfudur. Bizim ilk aslımızın yaratılması, hayatta olmamızın en mükemmel belirtisidir. Yeryüzündekilerin yaratıldığının da bir aslıdır. Son derece ilginç haberi net bir şekilde zikretmekle beraber, bu şekilde hatırlatmaya geçişteki münâsebet gayet açıktır. Burada atıf vâvı, zatı itibariyle durumunun büyüklüğü hususunda bu kıssanın müstakil olduğunu göstermek için getirilmiştir."[652]

İbn Âşûr, bu kıssadaki münâsebeti zikretmekte ve bir önce gelen ve yeryüzü ile gökyüzünün yaratılışıyla ilgili olan هُوَ الَّذِي خَلَقَ لَكُمْ مَا فِي الْأَرْضِ جَمِيعًا ثُمَّ اسْتَوَى إِلَى السَّمَاءِ فَسَوَّاهُنَّ سَبْعَ سَمَاوَاتٍ وَهُوَ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ *"O ki, yeryüzünde ne varsa hepsini sizin için yarattı. Sonra göğe yöneldi, onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilir"*[653] ayet-i kerime ile bu ayet-i kerime arasında bir münâsebet kurmaktadır.

---

[651] el-Bakara 2/29.
[652] Bkz. İbn Âşûr, a.g.e, I, 395.
[653] el-Bakara 2/29.

İbn Âşûr'un sözlerinin özeti ise şöyledir: Yüce Allah bu kıssayı yeryüzü ve gökyüzünün yaratılışını (haber verdiği) ayet-i kerimeden sonra zikretti. Çünkü Âdem (a.s) yeryüzü yaratıklarının aslıdır. İlk insanın yaratılış serüvenini anlamak beşer aklına ağır gelebilir. Yüce Allah, onun yaratılması kıssasından önce Âdemoğlunun yaratılış yeri, üzerinde yaşayacağı ve halifelik yapacağı yeryüzü ve gökyüzünün yaratılış kıssasını zikretti. Aynı şekilde yeryüzü ve gökyüzünün yaratılışının zikredilmesi, insana nimeti hatırlatmak kabilindendir. İnsana kıymet verilmesi, onun yaratılması, meleklere secde etmekle emredilmesi ve yeryüzüne halife tayin edilmesi nimetler kabilindendir. Böylece münâsebet ortaya çıkmaktadır.

Şimdi diğer âlimlerin bu münâsebet hakkındaki düşüncelerini göreceğiz ve bu düşünceleri İbn Âşûr'un düşüncesi ile kıyaslayacağız.

Suyûtî'nin bu konuda İbn Âşûr'un naklettiğine benzeyen çok güzel bir sözü vardır. O, şöyle demektedir: "Yüce Allah, gökyüzü, yeryüzü ve ikisi arasındakileri yaratılışlarını zikredince, Âdem'in (a.s) yaratılış şeklinin zikriyle devam etti. Onun mevcudiyeti gökyüzü ve yeryüzünün yaratılışından sonra vuku buldu."[654] Bu İbn Âşûr'un nakillerinden bir cüz olup, Bikâî de böyle söylemiştir.[655]

Şa'râvî (ö. 1997)'nin de onlara benzeyen bir görüşü vardır. Şa'râvî, Âdem (a.s) kıssasının, gökyüzü ve yeryüzünün yaratılışından sonra zikredilmesinin sebeplerini de açıklayarak şöyle demektedir: "Yüce Allah, Mushaf'ın tertibine göre Fatiha Sûresi'nden sonra ilk olarak kâinatın yaratılışından bahsetti. Yüce Allah'ın kelimeleri, bu kâinatı imar edecek olanın yaratılışı ile başladı. O, Kur'ân kıssalarının ilkidir. Yaratılmışların ilki olan Âdem (a.s) kıssasıdır."[656]

Bu görüşleri arzettikten sonra gördük ki, Âdem'in (a.s) kıssasının, gökyüzü ve yeryüzünün yaratılış kıssasından sonra zikredilmesindeki münâsebeti ifade etmede müfessirler arasında bir ihtilaf yoktur. Onların hepsi aynı münâsebet konusunda icma etmişlerdir. O münâsebet ise Âdem (a.s), geçen ayetlerde zikri geçen yeryüzünü imar edecektir.

---

[654] Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr Celaleddin es-Suyûtî, (ö. 911h), *Katfü'l-Ezhâr fî Keşfi'l-Esrâr,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, Ty, I, 226.
[655] Bkz. Bikâî, , a.g.e, I, 226.
[656] Şarâvî, Muhammed Mütevellî, *Kısasu'l-Enbiyâ,* I, 20.

Bu arada İbn Âşûr'un ayrıcalığını da görüyoruz. Zira Âdem'in (a.s) kendisine hilafetin verilmesi, meleklerin ona secde ettirilmesi ve gökyüzü ve yeryüzü gibi her şeyin onun için yaratılması, insanoğluna nimetinin hatırlatılması olarak değerlendirmektedir.

Ayet-i kerime ile ilgili en önemli münâsebet ise ortaya atılan, bu sûrede Yüce Allah, diğer kıssalar ile değil de niçin bu kıssa ile başlamıştır? Sorusu (ve buna verilecek cevaptır.)

İkinci soru ise bu kıssa ile daha sonra gelecek olan يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ *"Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü tutun ki, ben de size verdiğim sözü tutayım ve sadece benden korkun!"*[657] Ayet-i kerimesiyle (başlayan) İsrailoğulları kıssası arasındaki alaka nedir?

İbn Âşûr'un görüşüne göre Yüce Allah'ın İsrâiloğulları kıssasından önce bir giriş olarak Âdem (a.s)'ın kıssasını zikretmesi, bir mucize ve Yahudiler aleyhine bir ispat kabilindendir. Zira Tevrat, Âdem'in (a.s)'ın yaratılışını zikrettikten sonra İsrailoğullarının çıkış kıssasını zikretmiştir. Bundan dolayı İsrailoğulları kıssasından önce bu kıssa ile başlamıştır. Bu konudaki görüşlerini şöyle açıklamaktadır: "Bu geçişte (yani Âdem (a.s)'ın kıssasından İsraailoğulları kıssasına) geçişte Tevrat kitaplarının geçişine riâyet edilmiştir. Yaratılış kitabını, çıkış kitabı, yani İsrailoğullarının Firavun yanındaki müddetleri ve Musa'nın (a.s) peygamber olarak gönderilişi kitabı takip etmektedir. Seferu't-Tekvin'de Âdem'in (a.s) yaratılması ve yeryüzüne yerleştirilmesi kıssası kısa tutulmuştur. Zira burada ibret vardır. Daha sonra da İsrailoğullarının durumlarına geçilmiştir. Çünkü burada hem İsrailoğulları ve hem de bu ümmet için birçok ibretler vardır."[658]

İbn Âşûr'a göre kıssanın burada zikredilmesi, Tevrat'ta bilinen tertibe uygun olması içindir. Aynı şekilde İbn Âşûr, bu kıssanın İsrailoğullarının çıkışı kıssasından önce gelmesinin münâsebetini de ifade etmiş İbrahim ve Tâlût kıssaları gibi diğer kıssalardan önce zikredilmesindeki münasebetten bahsetmemiştir.

[657] Bakara 2/40.
[658] İbn Âşûr, a.g.e, I, 448.

Bu münâsebet ile ilgili diğer müfessirlerin görüşlerine bir göz atacak olursak, Râzî'ye göre Yüce Allah İsrailoğulları kıssası ve diğer kıssalardan önce bu kıssa ile başladı. Zira o kıssada tevhidin ve onları yaratması ve yeryüzünde kendilerine halifelik vermesi konularında insanoğluna Yüce Allah'ın nimetlerinin isbatı vardır. Râzî "İsrailoğullarına Has Nimetler Hakkındaki Söz" başlığı altında şöyle demektedir: "Bil ki, Yüce Allah, önce tevhide, nübüvvete ve ahirete dair delilleri serdedip peşinden bütün insanlara şamil olan genel nimetleri zikredince, bunu müteakiben, önceki nimetleri hatırlatmak suretiyle inadlarını ve dirençlerini kırmak, bunlar vasıtasıyla onların kalbini (İslam'a) meylettirmek ve gaybden haber vermiş olması itibariyle Rasûlüllah'ın (s.a.v) nübüvvetine delalet eden hususlarda kendilerine uyarıda bulunmak amacıyla Yahudilerin atalarına verilmiş olan nimetleri zikretmiştir."[659]

Beyzâvî (ö. 685/1286)'ye göre genel nimetlerin böyle sayılması ve insan ve aslının yaratılmasına da şamil olması -ki bu en büyük nimettir- Yüce Allah'ın ilk yaratmaya kadir olduğu gibi tekrar yaratmaya da kadir olduğuna işaret etmektedir. Yüce Allah onlardan ilim ve kitap sahibi olan bir kitleye hitap etmekte ve nimetlerini hatırlamalarını ve Rasûlüllah (s.a.v) ve ona indirilenlere ilk inananlardan olmaları için Hakk'a tabi olma ve delillere uyma konusunda vermiş oldukları sözleri yerine getirmelerini emrederek şöyle buyurmaktadır: يَابَنِي إِسْرَائِيلَ اذْكُرُوا نِعْمَتِيَ الَّتِي أَنْعَمْتُ عَلَيْكُمْ وَأَوْفُوا بِعَهْدِي أُوفِ بِعَهْدِكُمْ وَإِيَّايَ فَارْهَبُونِ *"Ey İsrailoğulları, size verdiğim nimetimi hatırlayın, bana verdiğiniz sözü tutun ki, ben de size verdiğim sözü tutayım ve sadece benden korkun!"*[660]

Tefsirinin girişinde bu ayet-i kerime ile ilgili olarak Ebu's-Suûd Efendi de aynı şeyleri söylemekte ve şu ilaveyi yapmaktadır. Yüce Allah'ın kendisiyle insana ikramda bulunduğu nimetler, meleklere ona secde etmelerini emretmesi ve isimleri öğreterek onu onure etmesidir. İşte kendileri ile Yüce Allah'a isyan ettikleri ve O'nun kadrini hakkıyla takdir edemedikleri bu nimetleri hatırlamaları için İsrailoğulları kıssasına başlamadan önce Yüce Allah bu kıssayı zikretmiştir. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: يا بني إسرائيل *"Ey İrailoğulları!"* Burada Yüce Allah, وَإِذْ قَالَ رَبُّكَ (*"Bir zamanlar Rabb'in demişti"*[661] وَإِذْ قُلْنَا للملائكة *"Ve o zaman meleklere: 'Âdem'e secde edin' dedik,"*[662] ayet-i kerimeleriyle Rasûlüllah (s.a.v) hitabı yönelttikten ve Âdemoğullarına bolca ihsan

[659] er-Râzî, , a.g.e, XXV, 18; ez-Zemahşerî, a.g.e, III, 473.
[660] Beyzâvî, a.g.e, I, 280; Ayrıca ayet-i kerime için bkz. el-Bakara 2/40.
[661] el-Bakara 2/30.
[662] el-Bakara 2/34.

edilen genel nimetleri hatırlamasını emrettikten sonra hitabı renklendirmiş ve onu Rasûlüllah (s.a.v) döneminde yaşamış kâfirlerden özel bir gruba yöneltmiştir. Zira işaret edildiği gibi onun manası, "Sözümü onlara ulaştır ve onlara hatırlat. Hani onların babasını yeryüzünde halife ve melekler için secdegâh kılmış, isimleri kendisine öğretmek suretiyle onu şereflendirmiş ve tevbesini kabul etmiştik."[663]

Ebû Hayyan da bu kıssanın öne geçirilmesiyle ilgili başka bir münâsebet zikretmektedir. O da Rasûlüllah'ın (s.a.v) doğruluğunu ispat ve Yahudi ve Hıristiyanların şüphelerini ortadan kaldırmaktır. Aslında bu, İbn Âşûr'un ifade ettiği münasebettir. Aralarındaki fark ise İbn Âşûr, Tevrat ve İncil'de geçtiği gibi Kur'ân-ı Kerim'in mucizeliğini ispat için onda geçen Âdem (a.s) kıssası ile İsrailoğulları kıssasına, zaman sırası yönünden, Ebû Hayyan ise buradaki münâsebete başka bir açıdan bakmaktadır. Ona göre Yüce Allah, Yahudilerin duygularını harakete geçirmek ve Âdem'e (a.s) vermiş olduğu Yüce Allah'ın ahitlerini unuttuklarını kendilerine hatırlatmak için Âdem (a.s) kıssasını zikretmiştir. Onların görevinin ahdi muhafaza etmek olduğunu bildirmek için önce Âdem (a.s) kıssası ile başlamıştır. Sonra da İsrailoğulları kıssasını zikretmiştir. İşte bu durumu Ebû Hayyan şöyle ifade etmektedir: "Yüce Allah'ın, onlara (Yahudilere) Rasûlüllah (s.a.v) üzerinden Âdem (a.s) kıssasını (arz etmesi) oldukça münasip oldu. Zira kendilerine ahde vefa göstermek ve Kur'ân-ı Kerim'e iman etmek hususunda son derece açık beyanlar ve Tevrat ve İncil'de zikredilen deliller verildikten sonra onlar, Kur'ân-ı Kerim'i ve onun getirdiklerini inkâr etmek suretiyle tam tersi bir tutum segilediler. (Bundan dolayı) tıpkı يَا أَيُّهَا النَّاسُ اعْبُدُوا *"Ey insanlar! Kulluk edin"*[664] ve وَيا آدَمُ اسْكُنْ *"Ey Âdem! (Cennet'te) otur"*[665] ayet-i kerimelerinde olduğu gibi kendilerine gelecek olan emir ve yasaklara karşı kulaklarını harekete geçirmek için Yüce Allah onlara (bu şekilde) nidâ ile yöneldi."[666]

Seyyid Kutub ise buradaki münâsebeti halifelik görevi çerçevesinde şöyle dile getirmektedir: "Bunların arkasından şimdi incelemekte olduğumuz İsrailoğulları ile hesaplaşma konusuna geçildi. Bu konu işlenirken Yahudiler Yüce Allah ile aralarındaki

---

[663] Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-Îmâdî (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerim,* Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (cilt sayısı 9), Beyrut, Ty, I, 94.

[664] el-Bakara 2/21.

[665] el-Bakara 2/35.

[666] Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan Esîruddin el-Endülüsî (ö. 745/1344), *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsir*, Dâru'l-Fikr, Beyrut, 1420/1998, I, 280.

ahit, onların bu ahde uymamaları, kendilerine sunulan önemli nimetler, onların bu nimetlere karşı yaptıkları nankörlükler, bunun sonucu olarak halifelik görevinden uzaklaştırılmaları ve perişanlığa mahkûm edilmeleri hatırlatıldıktan sonra müminler gerek onların entrikaları ve gerekse tökezlemeleri konusunda uyarıldı. Görülüyor ki, burada Âdem (a.s)'ın halifelikle görevlendirilişi kıssası ile İsrailoğulları'nın bu göreve getirilişi kıssası arasında yakın bir ilişki kuruluyor. Gerek olaylàrın akışında ve gerekse anlatım biçiminde sıkı bir uyum vardır."[667]

Bu çeşitli görüş ve düşünceleri arz ettikten sonra burada birçok münâsebet, söyleyiş şekillerinde uyum ve Âdem (a.s) kıssası ile ondan sonra gelen İsrailoğulları kıssası hakkındaki ifadelerde bağlantı olduğu ortaya çıkmıştır. Şevkânî'nin iki kıssa arasında münâsebet yoktur[668] şeklindeki iddiası ise geçerli değildir.

Sonuç olarak, Âdem'in (a.s) yaratılış kıssası, önceki ve sonraki ayet-i kerimeler bağlamında, sûrenin maksatları ve muhtevasını oluşturmayla beraber sûrenin ifadesiyle tam bir uyum içerisinde olduğu açıkça görülmektedir.

Öte yandan İbn Âşûr'un münâsebet ilmini serdetmedeki ayrıcalığı burada da ortaya çıkmıştır. Çünkü o, her münâsebeti zikretmiştir. Geçen kıssanın kendisinden önceki ve sonrakilerle münâsebetini ifade ettiği gibi, onlara (Yahudilere) karşı bir delil olması için İsrailoğulları kıssasına başlamazdan önce Âdem'e (a.s) yeryüzünde halifelik görevinin verilmesi nimetini ve bu kıssanın Tevrat ve İncil'deki tertibiyle benzerliği münâsebetini ifade etmede de diğerlerinden ayrılmıştır. İşte bunlar İsrailoğullarına bir delildir ki, müfessirler böyle ifade etmişlerdir. Yahudilerin Yüce Allah'ı inkâr etmelerinden ve nimetlerine karşı nankörlüklerinden sonra Yüce Allah'ın kendilerini mahrum ettiği hilafet görevi konusunu, iki kıssa arasında bir münâsebet olarak yalnızca Seyyid Kutub ifade etmiştir.

---

[667] Kutub, Seyyid, a.g.e, I, 79.

[668] Şevkânî, bu iki kıssa arasındaki münâsebeti kabul etmemektedir. Bilakis, burada münâsebetin olduğunu söyleyenlere şu sözleriyle itiraz etmektedir: "Birçok müfessir, zorlu bir ilim ortaya çıkardılar. Yüzmesini bilmeden kendilerini denize attılar. Kendilerine hiçbir faydası olmayacak fende vakitlerini öldürdüler. Hatta Yüce Allah'ın kitabı konusunda yasaklanan (ilme ve rivâyete dayanmayan) sadece görüş ifade etmeye daldılar. Onlar, Mushaf'taki bu tertib üzere gelen ayet-i kerimeler arasında münâsebet zikretmek istediler. İnsaf sahibi hiç kimsenin kabul etmeyeceği ve Yüce Allah'ın sözünden öte belagatçıların sözlerinin bile uzak olduğu zorluk ve külfetleri getirdiler. (Şevkânî, a.g.e, I, 85.

II. AYET İLE FÂSILASI ARASINDAKİ MÜNÂSEBET

İbn Âşûr'un tefsirinde önem verdiği münâsebetlerden birisi de ayet-i kerime ile fâsılası arasındaki münâsebettir. Bu, diğer müfessirler bu tür münâsebete önem vermediler anlamına gelmemelidir. Ancak İbn Âşûr'un tefsirini okuyan, onun ayet-i kerime ile fâsılası arasındaki münâsebete ne kadar önem verdiğini çok açık ve net olarak görecektir. Öyle ki daha önceki müfessirlerin zikretmediği münâsebetleri zikrettiği gibi bazen de onların zikretmiş olduğu münasebetlere ilaveler yapmakta ve onları düzenleyerek aralarında şaşırtıcı bir yöntem ve okuyucu için gayet açık ve kolay bir şekilde tercihte bulunmaktadır.

Bu konu, Kur'ân-ı Kerim'in i'cazından bahsetmesi yönüyle son derece önemlidir. Buradaki münâsebet, ayetlerdeki Kur'ân fâsılaları arasındadır ki, biz onu kendisiyle bittiği Kur'an-ı Kerim fâsılaları ile geçmiş manalar ve ayet-i kerimenin manası ve Kur'ân sûreleri arasında kuvvetli bir alaka olduğunu görmekteyiz.

Genel olarak Kur'ân-ı Kerim'de bir ayet-i kerimede bulunan lafız ve kelimeler biribirleriyle irtibatlıdır. Aynı şekilde sûre içindeki ayet-i kerimeler arasında irtibat olduğu gibi, sûreler arasında da irtibat vardır. Öyle ki, bazısı bazısına bağlanmış bir binanın tuğlaları gibidirler. İşte bu fasılalar da aynı şekilde biribirleriyle kenetlenmiş çok önemli birer bağ olup, ebedi bir mu'cize olan kitabın i'cazlarından önemli bir yön olarak ortaya çıkmaktadır.

Fâsılalardaki alaka, münâsebetiyle içinde bulunduğu ayet-i kerimenin manasını kuvvetlendirir. Nitekim Zerkeşî bu hususu şöyle izah etmektedir: "Münâsebetin tekitli bir şekilde konulduğu yerlerden birisi de paragraf girişleri ve sonlarıdır. Ve buralarda sorun olacak şekilde bir şeyin gelmesi durumunda daha önce zikri geçen manaya uygun olmayı gerektirir. Böyle olmazsa cümle içerisinde bir kargaşa oluşur. Kur'ân-ı Kerim'deki fâsılalar da bu kuralın dışına çıkmaz. Ancak bu bazen hemen farkedilir, bazen de dikkatli bir düşünme ile ortaya çıkar."[669]

[669] Zerkeşî, a.g.e, I, 78.

A. KUR'ÂN FÂSILALARI

İbn Âşûr'un konu ile ilgili görüşlerine geçmeden önce fâsıla kavramı hakkında genel bir bilgi verilecektir.

1. Kur'ân Fâsılalarının Lügat ve Istılâh Olarak Tanımı

Âlimler fâsılayla ilgili olarak birçok tanımlar zikretmişlerdir ki, onları şöyle sıralamamız mümkündür:

1. Rummânî: Rummânî fâsılayı şöyle tanımlamıştır: "Fâsılalar, manaların güzel anlaşılmasını sağlayan bölümlerdeki son harflerdir."[670]
2. Dânî[671]: Dânî'ye göre fâsıla "Cümlenin sonundaki kelimedir."[672]
3. Doktor Mennâu el-Kattân: Kattân şöyle demektedir: "Fâsıla ile kendinden sonraki ile arasını ayıranı kasdediyoruz. Bu bazen başında olur, bazen de olmayabilir. Fâsıla hitap bölümünün sonunda gelir. Bundan dolayı böyle isimlendirilmiştir. Çünkü kelam onun yanında ayrılmıştır."[673]
4. Doktor Fazl Abbâs ise şöyle demektedir: "Fâsıla ile kasdedilen ayet-i kerimenin kendisiyle bittiği lafızdır. Şiirdeki beytin kendisiyle bittiği lafzı kâfiye diye isimlendirdikleri gibi, ayet-i kerimenin kendisiyle bittiği lafzı da fâsıla diye isimlendirmişlerdir."[674]

---

[670] Rummânî, Ebü'I-Hasen Ali b. Îsâ b. Ali er-Rummânî el-Bağdadî (ö. 384/994), *en-Nüketü fî İ'câzi'l-Kur'ân, Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân,* Tah. Muhammed Halefullah ve arkadaşı, 3. Baskı, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1976.
a.g.e, S. 97.

[671] Dânî, Osman b. Saîd b. Osman b. Said b. Ömer Ebû Amr ed-Dânî el-Emevî. 371/981 senesinde muhtemelen Kurtuba'da doğdu. Önceleri İbnü's-Sayrafî diye anılmakta iken uzunca bir süre yaşadığı Daniye'ye nisbetle Dânî diye meşhur oldu. Hadis, kıraât, fıkıh, tefsir ve diğer çeşitli ilimlerde meşhur olmuştur. *Kitâbü't-Teysîr, el-Fiten ve'l-Melâhim, Kitâbü Tabakâti'l-Kurrâ* meşhurdur. Ziriklî, a.g.e, XV/ 306.

[672] Zerkeşî, a.g.e, I, 53.

[673] Kattân, a.g.e, S. 136.

[674] Abbâs, Fazl (ö.2011) ve arkadaşı, *İ'câzü'l-Kur'âni'l-Kerim,* Mektebetü'l-Vataniyye, Ammân-Ürdün, 1991, S. 225.

Sâmirâî de şöyle demektedir: “Fasılalar, hicri üçüncü asırda sanki bilinen bir kelime değildi. Kur’ânî manalarında ise ancak ayet başlarının isimleri olarak gelmiştir.”[675]

Belki de daha önce biliniyordu seci’ kelimesinden kaçınıldığı gibi bu kelimeden de kaçınılmıştır.

Fâsıla ıstılahının hicri üçüncü asırdan önce bilinmediğine şahit oluyoruz. Araştırmacıya göre fâsıla, ayet-i kerimedeki kelime veya cümlenin sonundan ibarettir. Ya da manaların güzel anlaşılmasını sağlayan bölümlerdeki son harflerdir.

2. Kur’ân-ı Kerim’deki Fâsılaların Çeşitleri

a. Simetrik (Eş-Aynı) Fâsılalar

Şu ayet-i kerimeler bu bölüme misaldir: فَلَا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ وَاللَّيْلِ وَمَا وَسَقَ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقًا عَنْ طَبَقٍ *“Şimdi, yemin ederim o şafağa, Geceye ve içinde barındırdığı şeylere, Derlendiği zaman o aya, Ki, siz elbette halden hale geçeceksiniz.”*[676]

Ayet-i kerimelerde geçen بالشفق، وما وسق، اتسق، طبق kelimeleri hep aynı fâsıla ile bitmektedir ki, o da القاف (kâf) harfidir.

Başka bir misal ise Tûr Sûresi’nin ilk ayetleridir: وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ *“Andolsun Tûr'a, Yayılmış ince deri üzerine, satır satır yazılmış kitaba, Ma’mur eve,”*[677] ayet-i kerimelerde geçen son kelimelerin hepsi الواو (vâv) ve الراء (râ) harfleriyle bitmiştir. Dolayısıyla burada fâsıla iki tanedir.

Benzer bir fâsıla da Fecr Sûresi’nin ilk ayetlerinde görülmektedir: وَالْفَجْرِ وَلَيَالٍ عَشْرٍ وَالشَّفْعِ وَالْوَتْرِ وَاللَّيْلِ إِذَا يَسْرِ *“Andolsun fecre. On geceye (Zilhicce ayının ilk on gecesine). Çifte ve teke. Gitmekte olan geceye.”*[678] Burada da fâsıla الراء (râ) harfidir.

b. Birbirine (Mahreç Olarak) Yakın Harflerdeki Fâsılalar

---

675 Sâmirâî, Fazl, *el-Fâsılatü’l-Kur’âniyye, 1. Baskı,* Dâru Ammâr li’n-Neşr, 1999, S. 130.
676 el-İnşikâk 84/16-19.
677 et-Tûr 58/1-4.
678 el-Fecr 89/1-4.

Aynı harf olmamakla beraber mahreçleri (çıkış yerleri) birbirine yakın olan harflerdeki fâsılalardır. Mesela ق وَالْقُرْآنِ الْمَجِيدِ بَلْ عَجِبُوا أَنْ جَاءَهُمْ مُنْذِرٌ مِنْهُمْ فَقَالَ الْكَافِرُونَ هَذَا شَيْءٌ عَجِيبٌ أَإِذَا مِتْنَا وَكُنَّا تُرَابًا ذَلِكَ رَجْعٌ بَعِيدٌ *"Kâf. Şanlı ve şerefli Kur'an'a andolsun ki, Doğrusu kâfirler kendi içlerinden uyarıcı bir peygamber geldiğine şaşırdılar da dediler ki: "Bu şaşılacak bir şeydir! Öldüğümüz ve bir toprak olduğumuz vakit mi (tekrar) dirileceğiz? Bu dönüş çok uzaktır."*[679] Ayet-i kerimelerde geçen الباء (be) ve القاف (kâf) harfleri (farklı harfler olsa da) mahreçleri birbirine yakın olduğu için fâsılalara benzemektedir.[680]

c. Mutevâzâ

İki kelimenin vezin ve seci' harflerinde ittifak etmesidir. Şu ayet-i kerime buna misaldir: فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ *"Yükseltilmiş divanlar, Konulmuş kadehler, Dizilmiş koltuklar, yastıklar, Serilmiş halılar vardır."*[681] مرفوعة (Merfûa) ve موضوعة (mevdûa) kelimeleri vezin ve harf itibariyle müttefiktirler.[682]

Aynı şekilde وَآتَيْنَاهُمَا الْكِتَابَ الْمُسْتَبِينَ وَهَدَيْنَاهُمَا الصِّرَاطَ المستقيم *"Hem kendilerine o belli kitabı (Tevrat'ı) verdik. Kendilerini doğru yola çıkardık"*[683] ayet-i kerimelerde geçen الكتاب (el-kitâb) kelimesi ile الصراط (es-sırât) kelimesi arasında ve المستبين (el-müstebîn) kelimesi ile المستقيم (el-müstekîm) kelimesi arasında mutevâzâ vardır.

Bunun gibi وَالضُّحَى وَاللَّيْلِ إِذَا سَجَى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وما قلى *"Andolsun kuşluk vaktine. Ve sakinleştiği zaman geceye ki, Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı."*[684] سَجَى (Secâ) ve قلى (kalâ) kelimelerinde mutevâzâ vardır.

d. Tevâzun

Sözün bölümlerinde sadece vezne riâyet edilmesine tevâzun denilmektedir. Mesela Yüce Allah'ın şu sözlerinde olduğu gibi. فِيهَا سُرُرٌ مَرْفُوعَةٌ وَأَكْوَابٌ مَوْضُوعَةٌ وَنَمَارِقُ مَصْفُوفَةٌ وَزَرَابِيُّ مَبْثُوثَةٌ *"Yükseltilmiş divanlar, Konulmuş kadehler, Dizilmiş koltuklar, yastıklar,*

679 Kâf 50/1-3.
680 Zerkeşî, a.g.e, I, 74.
681 el-Gâşiye 88/13-16.
682 Suyûtî, *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* III, 263.
683 es-Saffât 37/117-118.
684 ed-Duhâ 93/1-3.

Serilmiş halılar vardır."[685] Konumuzla ilgili başka bir ayet-i kerime ise, لا يغرنك تقلب الذين كفروا في البلاد متاع قليل ثم مأواهم جهنم وبئس المهاد *"Kâfirlerin diyar diyar dolaşmaları sakın seni aldatmasın. Bu, az bir geçimliktir. Sonra onların varacakları yer cehennemdir. Ne kötü bir yataktır orası!"*[686]

3. Fâsılaları Bilmenin Faydaları

a. İlk olarak bu ilmi bilmek, mesela uykudan önce özel bir sayı olarak ayetleri ve onları okumayı öğrenme üzerine vad edilen ecre nail olmaya sebeptir.

b. Aynı şekilde Kur'ân-ı Kerim fâsılalarını bilmek, namazda ayet-i kerimeleri muayyen sayıda okumasından dolayı mükellefin vad edilen ecre ulaşmasını sağlar.

c. Kur'ân-ı Kerim'in kolay ezberlenmesine ve akla çabuk yerleşmesine yardımcı olur. Zira şu bir gerçektir ki, nesir metinlere göre nazmı koordineli ve yazımı birbirine yakın olan sözlerin ezberlenmesi ve zihne yerleşmesi daha çok mümkün ve kaybedilip unutulması daha çok uzak bir ihtimaldir.

d. Namazda Fatiha'dan sonra sünnete uygun okunacak miktarı belirlemede de fâsılalar ilmine ihtiyaç söz konusudur. Âlimler, sünnete uygun kıraâtin üç kısa ayet veya uzun bir ayet olduğunu bildirdiler. Onlardan, Fatiha'dan sonra bu miktardan daha az okumanın vucubiyeti yerine getirmeyeceği görüşünde olanlar vardır.

e. Hutbenin sıhhati için de onu bilmeye ihtiyaç vardır. Zira âlimler, hutbede tam bir ayet okumanın vacip olduğunu söylediler. Fâsılaları bilmeyen bir kimsenin, hutbenin kendisiyle sahih olduğu şeyleri bilmesi de zor olacaktır.

f. Sünnet olan vakfı bimek de bu ilme bağlıdır. Zira ayetlerin başında vakf (durmak) sünnettir. Okuyucu şayet bu ilmi bilmezse, sünnet olan vakfı yerine getiremez ve onu diğerlerinden ayıramaz.

Kur'ân fâsılalarındaki münâsebeti bilmenin faydalarını açıklayan kıssalardan birisi de Tîbî'nin Asmeî'den naklettiği şu hadisedir. Asmeî şöyle dedi: "Bir gün وَالسَّارِقُ

[685] el-Gâşiye 88/13-16.
[686] Âl-i İmrân 3/196-197.

وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوا أَيْدِيَهُمَا جَزَاءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللَّهِ وَاللَّهُ غَفُور رَحِيم *"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'dan bir ceza olarak ellerini kesin. Yüce Allah gafurdur ve rahimdir"* ayet-i kerimesini bu şekilde okumuştum. Bir Arabî: 'Bu söz kime aittir?' Diye karşılık verdi. Ben de Yüce Allah'ın sözüdür dedim. O da 'Hayır! Bu Yüce Allah'ın sözü değildir' dedi. Sonra aklımı toparladım ve ayet-i kerimeyi وَالسَّارِقُ وَالسَّارِقَةُ فَاقْطَعُوْا اَيْدِيَهُمَا جَزَآءً بِمَا كَسَبَا نَكَالًا مِنَ اللهِ وَاللهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ *"Hırsızlık eden erkek ve kadının, yaptıklarına karşılık Allah'dan bir ceza olarak ellerini kesin. Allah daima üstündür, hikmet sahibidir"*[687] şeklinde okudum. O zaman 'Doğru okudun. İşte bu Yüce Allah'ın sözüdür' dedi. Kendisine sen Kur'ân okuyor musun? Diye sordum. Hayır diye cevap verdi. O halde bunu nereden bildin? Dedim. 'Aziz ve Hakîm olan keser. Gafûr ve Rahîm olan kesmez' şeklinde cevap verdi."[688]

4. Kur'ân Fâsılaları ile Münâsebet İlmi Arasındaki Alaka

Kur'ân fâsılaları ile münâsebet ilmi arasında çok sağlam bir alaka vardır. Nitekim Doktor Ebû Zeyd bu hususu şöyle açıklamaktadır: "Kur'ân fâsılaları tam yerinde gelmiş ve mekânına yerleştirilmiştir. Onların manaları, ayet-i kerimelerin manalarıyla doğrudan alakalıdır. Öyle ki, şayet bunlar atılsa ya da değiştirilse, anlam sarsılır ve metnin nazmı bozulur. Zira o, sadece lafzî bir süsleme değil, aynı zamanda ibare için sağlam bir yapıdan temel bir cüzdür ve bu yapıda köşe taşıdır."[689]

Belki de münâsebet ilmi ile Kur'ân fâsılaları arasındaki alakayı en güzel ifade eden, Kur'ân ilimlerinde lider olan Burhaneddin ez-Zerkeşî'nin şu sözleridir: "Münâsebetin tekitli bir şekilde konulduğu yerlerden birisi de paragraf girişleri ve sonlarıdır. Buralarda sorun olacak şekilde bir şeyin gelmesi durumunda daha önce zikri geçen manaya uygun olmayı gerektirir. Böyle olmazsa cümle içerisinde bir kargaşa oluşur."[690]

---

[687] el-Mâide 5/38.
[688] İbn Âşûr, a.g.e, II, 281; Suyûtî, a.g.e, III, 45; Zerkeşî, a.g.e, III, 274.
[689] Ebû Zeyd, Ahmet, *et-Tenâsübü'l-Beyâniyye fi'l-Kur'ân (Dirâse fi'n-Nazmi'l-Ma'nevî ve's-Savtî),* Edebiyat ve Beşeri İlimler Fakültesi Yayınları, Tezler Serisi, Ribat, Ty, Seri, 19, S. 369.
[690] ez-Zerkeşî, a.g.e, I, 78.

Zerkeşî bu açıklamayı yaptıktan sonra, ayet-i kerimelerdeki konumları itibariyle Kur'ân fâsılalarının dört kısım olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Kur'ân-ı Kerim'deki fâsılalar da bu kuralın dışına çıkamaz. Ancak bu bazen hemen farkedilir, bazen de dikkatli bir düşünme ile ortaya çıkar ve bu dört kısımdır: Temkîn, tevşîh, îğâl ve tasdîr."[691]

Başta İbn Âşûr olmak üzere Zerkeşî'den sonra gelen âlimler de bu kısımlandırmayı benimsemişlerdir. Bu dört kısmın arasındaki fark ise, şayet fâsıl lafız olarak ayet-i kerimenin başında bulunursa tasdîr, mana olarak bulunursa tevşîh, sözün anlamı tamamlandıktan sonra artı bir mana ifade ederse îğâl diye isimlendilir. وربما اختلط التوشيح بالتصدير لكون كلّ منهما، صدره يدلّ على عجزه Belki tasdîr ile tevşîh her ikisinin de başı sonuna işaret etmesi nedeniyle karıştırmak mümkündür. Aralarındaki fark, tasdîrin lafzî, tevşîhin ise manevî olmasıdır. Şimdi bu kısımları tek tek açıklayalım.

a. Temkîn: Fâsıla gelmeden önce, onun yerleşeceği yerin ve sabitleşeceği mekânın geçen ayet-i kerimeye ya da ayet-i kerimelere göre zeminin hazırlanmasıdır. Yüce Allah'ın şu sözleri buna misaldir: ثُمَّ خَلَقْنَا النُّطْفَةَ عَلَقَةً فَخَلَقْنَا الْعَلَقَةَ مُضْغَةً فَخَلَقْنَا الْمُضْغَةَ عِظَامًا فَكَسَوْنَا الْعِظَامَ لَحْمًا ثُمَّ أَنشَأْنَاهُ خَلْقًا آخَرَ ۚ فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ *"And olsun biz insanı, çamurdan, bir sülâleden (süzülüp çıkarılmış çamurdan) yarattık. Sonra onu emin ve sağlam bir karargâhta (rahimde) nutfe (sperma) haline getirdik. Sonra nutfeyi bir alaka (embrio) yarattık, derken o alakayı bir mudga (bir çiğnem et parçası halinde) yarattık, derken o mudgayı bir takım kemik yarattık, derken o kemiklere bir et giydirdik, sonra onu diğer bir yaratık olarak teşekkül ettirdik. Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah, pek yücedir."*[692]

Zeyd b. Sabit (r.a)'dan rivâyet edildiğine göre Rasûlüllah (s.a.v) bu ayet-i kerimeyi yazdırdı. Muâz b. Cebel şöyle söyledi: "فَتَبَارَكَ اللَّهُ أَحْسَنُ الْخَالِقِينَ *"Yapıp yaratanların en güzeli olan Allah, pek yücedir"*[693] ayet-i kerimede Rasûlüllah (s.a.v) güldü." Muâz kendisine "Niçin güldünüz ya Rasûlellah? Dedi. Rasûlüllah (s.a.v): 'Ayet-i kerimenin bitiş şekline" dedi."[694]

---

691 ez-Zerkeşî, a.g.e, I, 78.
692 el-Mü'minûn 23/12-14.
693 el-Mü'minûn 23/14.
694 Suyûtî, a.g.e, III, 256.

b. Tasdîr: Fâsıla lafzının bizzat ayet-i kerimenin başında bulunmasıdır. Buna (cümlenin) gerisini başa almaktır. Yüce Allah'ın şu sözü de buna misaldir: وَلَقَدِ اسْتُهْزِئَ بِرُسُلٍ مِنْ قَبْلِكَ فَحَاقَ بِالَّذِينَ سَخِرُوا مِنْهُمْ مَا كَانُوا بِهِ يَسْتَهْزِئُونَ *"Senden önce de peygamberlerle alay edilmişti. Fakat onlardan alay edenleri, alay ettikleri şey kuşatıverdi."*[695]

İbn Âşûr'un bu kısma çok önem verdiği bir gerçektir. Çünkü onun tefsirinde "sonun başa alınması" tabirini çokça kullandığı görülmektedir. Defalarca bu tabiri kullandığına, hatta elliden fazla yerde bu cümlenin geçtiğine şahit olduk. Burada fâsıla, zikri geçen ayet-i kerime içerisinde özet ve kısa bir ibare şeklindedir.

c. Tevşîh: Bu kısımda, söz bizzat sonuna işaret ettiği için böyle isimlendirilmiştir. Mana, kemer menziline inmiştir. Sözün hem başı hem de sonu kemerin dolandığı boyun ve böğür (kemer) menziline inmiştir. Bundan dolaayı bu konuda şöyle denilmiştir: "Fâsıla, zikredilmeden önce bilinir. (Cümlenin) başı, sonunu ümitlendirmesinden (işaret etmesinden) dolayı bazı âlimler onu "mutmi'" olarak isimlendirmişlerdir. Yüce Allah'ın şu ayetleri buna misaldir: وَآيَةٌ لَّهُمُ اللَّيْلُ نَسْلَخُ مِنْهُ النَّهَارَ فَإِذَا هُم مُّظْلِمُونَ *"Gece de onlara bir delildir. Biz ondan gündüzü soyar çıkarırız, bir de bakarlar ki karanlığa dalmışlar."*[696] Bu sûreyi ezbere bilen kimse fâsıla hecelelerinin redifli (uyaklı) nûn olduğunu hemen anlayacak ve ayet-i kerimenin hemen başında fâsılanın مُّظْلِمُونَ (muzlimûn) kelimesinde olduğunu farkedecektir. Geceden gündüz soyulup çıkarıldığı zaman bu halde böyle devam ettiği müddetçe karanlık olacaktır.[697]

Başka bir misal. إِنَّ اللهَ اصْطَفٰى اٰدَمَ وَنُوحًا وَاٰلَ اِبْرٰهِيمَ وَاٰلَ عِمْرٰنَ عَلَى الْعَالَمِينَ *"Gerçekten Allah, Adem'i, Nuh'u, İbrahim soyunu ve İmran soyunu âlemler üzerine seçkin kıldı."*[698] Ayet-i kerimede geçen اصطفى (ıstafâ = seçkin kıldı) kelimesi, العالمين (el-âlemîn = âlemler) kelimesinin lafız olarak fâsıla olduğuna işaret etmemektedir. Zira العالمين (el-âlemîn = âlemler) kelimesi, lafız olarak اصطفى (ıstafâ = seçkin kıldı) kelimesinin dışındadır. Ancak mana olarak aralarında bir bağlantı vardır. Çünkü bir şeyi seçmek onun kendi cinsleri arasından mümkün olmaktadır. Seçilenler de âlemlerdir.

---

[695] el-En'âm 6/10. Ayrıca bkz. ez-Zerkeşî, a.g.e, I, 95.
[696] Yâsîn 36/37.
[697] ez-Zerkeşî, a.g.e, I, 95.
[698] Âl-i İmrân 3/33.

d. Îğâl: Bu kısım, konuşanın mananın dışına çıkması ve sınırı fazlaca aşması ve sözün sonunun sadece mana olarak uygun olmasından dolayı böyle isimlendirilmiştir. Yüce Allah'ın şu sözü buna misaldir: أَفَحُكْمَ الْجاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ *"Yoksa cahiliyye hükmünü mü arıyorlar? Kesinlikle bilen bir toplum için Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir?"*[699] Ayet-i kerime ومن أحسن من الله حكماً "*Allah'tan daha güzel hüküm veren kim olabilir"* cümlesiyle tamamlandı. Sonra da birinci karineye uygun bir fâsılaya ihtiyaç duydu. Onu getirince de fazlalık bir mana ifade etmiş oldu.

5. İbn Âşûr'a Göre Kur'ân Fâsılaları

Daha önce de ifade ettiğimiz gibi İbn Âşûr, bakışları münâsebet ilmine çevirerek bu ilme çok önem vermekte ve Kur'ân fâsılalarıyla onun arasında bir irtibat kurmaktadır. Aynı şekilde onun tefsiri, münâsebetler ve fâsılalarla ilgili değişik misaller ile bilgileri kapsamaktadır. Mukaddime ve tefsirinde Kur'ân fâsılalarıyla ilgili giriş ve kâidelere işaret etmekten hiçbir zaman geri durmamıştır.

a. İbn Âşûr'a Göre Fâsılanın Tanımı

İbn Âşûr, kendi görüşüne göre fâsılanın tanımına başladı ve onu şu sözleriyle özetledi: "Fâsılalar, sonundaki harflerinin birbirilerine benzediği veya birbirilerine yakın olduğu kelimelerdir. Söylenme kipleri benzer ya da yakındır. Bunlar, belli bir sûrede birçok benzer ayetteki benzerlik veya yakınlıkla nazımdan maksadı bildirir şekilde tekrar edilmiştir. Çok veya az olabilir. Bunların birçoğu, nesir yazıda seciyeye yakındır. Orada önemli olan kelime kiplerinin hareke ve sükûn olarak birbirilerine benzemesidir. Bu da kâfiyede lazım olmayan gerekliliklere en çok benzediği şeyir. Bu en çok seci üslubu üzere devam etmektedir.

b. İbn Âşûr'a Göre Fâsılanın Sınırı

İbn Âşûr, fâsılayı diğerlerinden ayırabilmemiz için sınır koymuştur. İçinde ayet-i kerimenin tamamlandığı sınırı öğrenmiş oluyoruz. İbn Âşûr bu hususu şöyle ifade etmektedir: "Aynı şekilde, fâsılanın bulunduğu sözde, ifade edilen maksat tamamlanmasa dahi, bu fâsılaların ayet-i kerimelerin sonunda olduğunu ve sözde ifade

[699] el-Mâide 5/50.

edilen maksat tamamlandığı ve orada fâsılanın bulunmadığı zaman sözün sonunun ayet-i kerimenin sonu olması ancak nadiren olur, şeklinde özetledim."[700]

İbn Âşûr fâsılanın sınırını böyle ifade ettikten sonra âdeti üzere bu konuya ışık tutan birçok misaller vermektedir. Bunlardan bazıları şunlardır: ص والقرآن ذي الذكر *"Sâd. Bu zikirle dolu Kur'ân'a bak!"*[701] Bu miktar, fâsılayla bitmeyen birçok ayet-i kerimenin ölçüsüdür. Bunun benzeri nadir görülür. Bu sûrenin başında bulunan ayet-i kerimelerdeki fâsılalar, med harfi olan eliften sonraki açık harf üzerine oluşturulmuştur. Mesela, شقاق، مناص، كذاب، عجاب kelimelerinde olduğu gibi.

Bazen de fâsılalar, kendinden sonra harf bulunan sakin vâvdan önceki mazmûm (zammeli = ötreli) harf veya sakin yâdan önceki meksûr (kesralı = esreli) harf üzerine bina edilir. Bunların misalleri ise أنتم عنه معرضون *"Siz ondan yüz çeviriyorsunuz."*[702] إذ يستمعون *"Seni dinlerken"*[703] نذير مبين *"O, açık bir uyarıcı."*[704] من طين *"(Sizi) çamurdan (yaratan)."*[705]

Sözün ifade ettiği maksat tamamlandıktan sonra fâsıla gelirse uzasa dahi ayet-i kerime bitmemiştir. Mesela Yüce Allah'ın قال لقد ظلمك بسؤال نعجتك *"Doğrusu senin bir koyununu kendi koyunlarına katmak istemesiyle sana zulmetmiştir"*[706] cümlesinden وخر راكعا وأناب *"Hemen Rabbinden mağfiret diledi, rüku ederek yere kapandı, tevbe ile Allah'a yöneldi"*[707] cümlesine kadar hepsi tek ayet sayılmaktadır.

c. İbn Âşûr'a Göre Fâsılanın Önemi ve Münâsebet İlmindeki Yeri

İbn Âşûr, Kur'ân fâsılalarının önemini beyan etmekte ve onları cümlenin sanatları ile Kur'ân-ı Kerim'in ve nazmının icâzı olarak açıklamaktadır. Onların faydalarını ifade ederek şöyle demektedir: "Bu fâsılalar, Kur'ân icâzından bir kısımdır. Zira onlar, cümlenin fesahat yönü olan sanatlarına dönmektedir. Şiirdeki kâfiye ve düz yazıdaki secide olduğu gibi bu benzerliklerin sanatıyla kulaklara yerleşmesi ve

[700] İbn Âşûr, a.g.e, I, 76.
[701] Sâd 38/1.
[702] Sâd 38/68.
[703] el-İsrâ 17/47.
[704] el-A'râf 7/184.
[705] el-En'âm 6/2.
[706] Sâd 38/24
[707] Sâd 38/24

duyanların içlerinde bir tesir oluşturması için fâsılalara vâkıf olmak da belagat amaçlarındandır. Şu ayet-i kerimeler buna misaldir: إِذِ الْأَغْلَالُ فِي أَعْنَاقِهِمْ وَالسَّلَاسِلُ يُسْحَبُونَ فِي الْحَمِيمِ ثُمَّ فِي النَّارِ يُسْجَرُونَ ثُمَّ قِيلَ لَهُمْ أَيْنَ مَا كُنْتُمْ تُشْرِكُونَ مِنْ دُونِ اللَّهِ *"O zaman boyunlarında halkalar ve zincirler olduğu halde sürükleneceklerdir. Kaynar suda, sonra da ateşte kaynatılacaklardır. Sonra da onlara: "Nerede o ortak koştuklarınız?" denilecek. O Allah'tan başkaları (nerede denilecek)."*[708] Ayet-i kerimedeki فِي الْحَمِيمِ (fi'l-hamîm = kaynar suda) şibih cümlesi, يُسْحَبُونَ (yüshabûn = sürükleneceklerdir) fiiliyle bağlantılıdır. Aynı şekilde مِنْ دُونِ اللَّهِ (min dûnillâh = O Allah'tan başkaları) şibih cümlesi de تُشْرِكُونَ (tüşrikûn = ortak koşuyorsunuz) fiiliyle bağlantılıdır. Bundan dolayı her ayet-i kerimenin sonunda durmak gerekir."[709]

Buralarda durmak, şiirin ve nesirdeki secilerin sonlarında durmaya benzemektedir. Aynı şekilde buraların sonlarında durmamak da şair ve yazarın güzelleştirmek için sarfettiği çabaları zayi eder. Dinleyicinin bu benzetme sanatlarından etkilenmesini elden kaçırır.

İbn Âşûr, fâsılaların Kur'ân-ı Kerim'i ezberlemeyi kolaylaştırmaya ve kabilelere hızlı ulaştırmaya sebep olduğunu şöyle ifade etmektedir: "Secideki harfler benzeşmese de Kur'ân lafızlarındaki fesâhatın ve kulaklardaki şaşırtıcı benzerlik fâsılalarının orjinalliği üzere tertip edilme ve düzenlemedeki uygunluktan dolayı hafızalarla alakasını hızlandırmış ve kabilelere intikal ve seyrini kolaylaştırmıştır. Bununla beraber onun metaryali ve aslı, abartılı bir yalan ve sanal bir övünmekten uzak tamamen gerçektir. Onda, Hakk'ın hamlesi ve duyanlar için de bir güzellik nişanesi vardır. Bundan dolayı onda, lafzî ve manevî tesir olmayıp doğrudan ruhânî bir tesir vardır. Kur'ân-ı Kerim'deki edebî sanatsal güzelliklerin Arap şiirinden daha fazla olduğunu gördük. Özellikle de cinâs konusunda bunu müşahede ettik. Mesela Yüce Allah'ın وَهُمْ يَحْسَبُونَ أَنَّهُمْ يُحْسِنُونَ صُنْعاً *"Oysa onlar güzel işler yaptıklarını sanıyorlardı"*[710] sözünde olduğu gibi."[711]

İbn Âşûr, bu fâsılaların belagat üsluplarını ve Arapça'daki çeşitli edebî sanatları kapsadığını ifade etmektedir. Bunlar en yüksek mertebede gelmiştir. Kur'ân-ı Kerim'in

[708] el-Mü'min 40/71-73.
[709] İbn Âşûr, a.g.e, 76-77.
[710] el-Kehf 18/104.
[711] İbn Âşûr, a.g.e, I, 119.

icâzından olup, Arapların hızlı bir şekilde icabet etmelerinin ve bu kitabın Yüce Allah tarafından olduğunu hemen kavramalarının sebeplerindendir.

d. İbn Âşûr'a Göre Kur'ân Fâsılalarındaki Münâsebet Örnekleri

İbn Âşûr, tefsirinde Kur'ân fâsılalarının münâsebetiyle ilgili birçok konu üzerinde durmuştur. Bu konulardan biri de ayet-i kerimelerin Yüce Allah'ın isim ve sıfatlarıyla bitmesindeki fâsıla münasebetidir. Birçok ayet-i kerime Yüce Allah'ın ismi veya sıfatıyla bitmektedir. Şüphesiz bu isim veya sıfatlar abes olarak gelmemiştir. Bilakis bu belirli isim veya sıfatlarla ayet-i kerimelerin arasında önemli bir münâsebet olduğu görülmektedir. Yüce Allah, bu isim veya sıfatları münâsebet ilmiyle sıkı bir irtibat içerisinde üstün bir incelikle seçmiştir. İbn Âşûr'un, bu münâsebetleri zikretme ve Yüce Allah'ın, kendi isim ve sıfatlarından muayyen birisini ayet-i kerimede seçmesindeki sırları sunmada özgün olduğu bir gerçektir.

Şimdi konumuzla ilgili misaller zikredilecektir. Yüce Allah Tevbe Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: أَلَمْ يَعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ عَنْ عِبَادِهِ وَيَأْخُذُ الصَّدَقَاتِ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ *"Onlar bilmiyorlar mı ki, Allah kullarının tevbesini kabul eder ve sadakaları da alır. Allah tevbeleri kabul edendir, çok merhametlidir."*[712] Ayet-i kerimede geçen وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ "*Allah tevbeleri kabul edendir, çok merhametlidir"* cümlesi, Yüce Allah'ın tevbeleri kabul ettiğinin bilinmesi gerektiği gibi, tevbeleri kabul etme ve merhametli olmanın da onun yüce sıfatlarından olduğuna dikkat çekmek için أَنَّ اللَّهَ هُوَ يَقْبَلُ التَّوْبَةَ "*Allah kullarının tevbesini kabul eder"* cümlesine atfedilmiştir. Yani onun manası, Yüce Allah, tevbe edenlerin tevbelerini çokça kabul etmek ve kullarına da çokça acımakla vasıflanmıştır. Tevbeleri kabul etmenin acımaktan kaynaklandığı konusunda şüphe yoktur. Dolayısıyla التَّوَّابُ (et-tevvâb = tevbeleri kabul eden) kelimesini, الرَّحِيمُ (er-rahîm = çok merhametli) kelimesinin takip etmesi son derece münasip olmuştur.[713]

Ayet-i kerimenin, bu iki isim ile bitmesi münasebetiyle ilgili olarak Bikâî, buna benzer bir münâsebet zikretmektedir. O iki isim, Yüce Allah'ın insanların tevbelerini

[712] et-Tevbe 9/104.
[713] İbn Âşûr, a.g.e, II, 25.

her zaman kabul ettiğini ifade ettiği gibi, O'nun insanlara olan rahmetinin büyüklüğünü de ifade etmektedir.[714]

Görüldüğü gibi her iki müfessir de ayet-i kerimenin bu iki isimle bitmesi münâsebeti üzerine ittifak etmişlerdir. İkisi arasında tabirdeki lafızlar farklı olsa da o gayet açık bir münasebettir.

Yine Yüce Allah Şuarâ Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ وَتَقَلُّبَكَ فِي السَّاجِدِينَ إِنَّهُ هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *"Sen O, mutlak galip ve engin merhamet sahibine güvenip dayan. O ki, (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor. Ve secde edenler arasında dolaşmanı da (görüyor.) Çünkü her şeyi işiten, her şeyi bilen O'dur."*[715]

Ayet-i kerimedeki münâsebet yeri, Yüce Allah'ın ayet-i kerimeyi السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (semî' ve alîm) fâsılalarıyla bitirmesidir? Konum olarak السَّمِيعُ الْعَلِيمُ (es-semi' ve el-alîm) kelimeleri فَقُلْ إِنِّي بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ *"Ben sizin yaptıklarınızdan muhakkak uzağım"*[716] ayet-i kerimesinde geçen emrin sebebini belirtme makamındadır. İbn Âşûr şöyle izah etmektedir: " وَتَوَكَّلْ عَلَى الْعَزِيزِ الرَّحِيمِ '*Sen O, mutlak galip ve engin merhamet sahibine güvenip dayan'* ayet-i kerimesindeki emir ve السَّمِيعُ (es-semî' = işiten) sıfatı, فَقُلْ (fekül = de ki) emir fiilinin münâsebetidir. الْعَلِيمُ (el-Alîm = bilen) sıfatı ise تَوَكَّلْ (tevekkel = tevekkül et) emir fiilinin münâsebetidir. Yani onun manası, 'O, senin sözünü işitiyor ve azmini biliyor' demektir. هُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ '*Her şeyi işiten, her şeyi bilen O'dur'* cümlesindeki هُوَ (hüve = o) fasl zamiri takviye için gelmiştir."[717]

Bikâî ise bu münâsebetin bazı teferruatlarını dile getirmiştir. السَّمِيعُ (es-Semî' = işiten) sıfatı ile الَّذِي يَرَاكَ حِينَ تَقُومُ "*O ki, (gece namaza) kalktığın zaman seni görüyor"* ayet-i kerimesi ve الْعَلِيمُ (el-alîm = bilen) sıfatı ile تَوَكَّلْ (tevekkel = tevekkül et) emir fiili arasında bir irtibat kurmaktadır. Bütün bu haller, sözleri kapsayınca, ilmi (bilmeyi) içinde barındıran ru'yet (görme) fiili öne geçmiş oldu. Bunu السَّمِيعُ (es-semi' = işiten) sıfatıyla birleştirerek açık ve net olarak açıklamıştır. Yüce Allah şöyle buyurmuştur: إنه هو (İnnehü hüve = muhakkak ki o) yani yalnız o, bütün sözlerinizi السَّمِيعُ (es-semi') işiten

[714] Bikâî, a.g.e, IX, 13.
[715] eş-Şuarâ 26/217-220.
[716] eş-Şuarâ 26/216.
[717] İbn Âşûr, a.g.e, XIX, 204.

ve amellerinizden açığa vurduğunuz ve gizlediğiniz her şeyi الْعَلِيمُ (el-alîm) bilendir. Daha önce birçok defa geçtiği gibi, ilmin kapsamı tam kudreti gerektirir. Sanki Yüce Allah kendisine tevekkül edenlerin güvenini sabitlemek için şöyle buyurmaktadır: إنه السميع العليم البصير القدير "Muhakkak ki O, her sözü işiten, her ameli bilen, her şeyi gören ve mutlak güç ve kudret sahibi olandır."[718]

Başka bir misal ise Neml Sûresi'deki şu ayet-i kerimedir: وَإِنَّكَ لَتُلَقَّى الْقُرْآنَ مِنْ لَدُنْ حَكِيمٍ عَلِيمٍ *"(Resulüm!) Şüphesiz ki bu Kur'ân, sana hikmet sahibi ve her şeyi bilen Allah tarafından indirilmektedir."*[719] Ayet-i kerimedeki münâsebet yeri, Rasûlüllah (s.a.v)'e Kur'ân-ı Kerim'in indirilmesinin ifade edilmesinden sonra Yüce Allah'ın Alîm ve Hakîm isimlerinin zikredilmiş olmasıdır.

İbn Âşûr, ayet-i kerimenin bu iki isim ile bitmesindeki münâsebeti, Yüce Allah'ın hikmet ve ilmiyle, Kur'ân-ı Kerim'deki hikmet ve nasihatler arasındaki alaka olduğunu zikretmektedir.

Bu iki vasıfta, atfolunduğu ve hazırlık yapıldığı (daha önceki cümle için) münâsebet vardır. Zira Kur'ân-ı Kerim'de, onu vahyedenin hikmet ile ilmine ve onda zikredilen kıssalara, özetlenen savaşlara, misallere ve nasihatlara işaret eden Alîm ve Hakîm olan Yüce Allah'ın ilim ve hikmetinin eserleri olarak deliller vardır. Aynı şekilde Rasûlüllah (s.a.v)'in gönlünü sabitlemek vardır.[720]

Zemahşerî ise münâsebeti, bu iki isim ile daha sonra gelen ayet-i kerimeler arasında kurmakta ve bu iki ismin zikredilmesini, daha sonra gelecek olan Yüce Allah'ın hikmetinin büyüklüğüne ve ilminin genişliğine işaret eden kıssa ve olaylar için bir ön hazırlık saymaktadır.[721]

Bikâî de benzer görüşleri şöyle ifade etmektedir: "Onu tam bir hikmet ve şumüllü bir ilim ile vasıflandırınca, bu her iki vasfa, onun Kur'ân tarafından açıklanması ve sûrenin başında ifade edildiği şekliyle onda gelecek olan kıssa ve benzer şeylerle O'nun azametine işaret etmektedir. Kıssalarla sûre arasında bir münâsebet

[718] Bikâî, a.g.e, XIV, 110-111.
[719] en-Neml 27/6.
[720] İbn Âşûr, a.g.e, XIX, 223.
[721] Bkz. er-Râzî, a.g.e, III, 349.

kurulabilmesi ve sûrenin maksadına uygun olması için bu kıssalar sûrede kısa olarak anlatılmaktadır."[722]

Râzî, Zemahşerî'nin sözünü bu şekilde naklettikten sonra iki isim arasındaki farkı ilave ederek, bu iki ismin sûrede beraberce zikredilmesinin, sûrenin zikrettiği kıssalarla uygunluk arzettiğini ifade etmiştir.

Tenâsüp ve teşâbüh âlimlerinin sözlerini mukayese ettiğimiz zaman, İbn Âşûr'un açıklamalarının diğerlerine göre daha açık, kolay ve basit olduğunu görürüz. Bu da onun tefsirinin, münâsebeti kolay ve basit bir şekilde işlemede diğerlerinden ayıran özelliğidir.

Yüce Allah Bakara Sûresi'nde de şöyle buyurmaktadır: فَإِنْ آمَنُوا بِمِثْلِ مَا آمَنْتُمْ بِهِ فَقَدِ اهْتَدَوْا وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنَّمَا هُمْ فِي شِقَاقٍ فَسَيَكْفِيكَهُمُ اللَّهُ وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *"Eğer onlar da sizin iman ettiğiniz gibi iman ederlerse doğru yola girmiş, hidayeti bulmuş olurlar. Yok, eğer yüz çevirirlerse onlar sadece ve sadece didişmenin içindedirler. Allah onlara karşı sana yeter. Ve O, işitendir, bilendir."*[723] Görüldüğü gibi ayet-i kerime, Yüce Allah'ın isimlerinden olan السَّمِيعُ (es-Semî') ve الْعَلِيمُ (el-Alîm) ile bitmektedir. Bu iki ismin ayet-i kerime ile münâsebet yönü ise vad ve vaid yoluyla olmuştur.

İbn Âşûr, bu manaya işaret etmiştir. Ancak o, münâsebet yönünün vaîd yönünün tafsilatına dalmaksızın, sadece Yüce Allah'ın müşriklerin Rasûlüllah'a (s.a.v) yapmış oldukları işkenceleri duyup bildiğini ve onların kötülük ve işkencelerine karşı kendisine kâfi olacağını bildirmek suretiyle Rasûlüllah'a (s.a.v) yapmış olduğu vad yönünü zikretmekle yetinmiştir.

Nitekim İbn Âşûr ayet-i kerimeyi şöyle açıklamaktadır: "وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ *'Ve O, işitendir, bilendir.'* Yani sözlü yapmış oldukları işkenceleri (sataşmaları) duymakta ve onların içlerinde (gizlediklerini) bilmektedir. Çok olmaları sebebiyle onların kötülük ve

[722] Bikâî, a.g.e, XIV, 129.
[723] el-Bakara 2/137.

işkenceleri konusunda endişelenmene karşı Yüce Allah sana kâfi olacağını içtenlikle kabullen. وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ "*Ve O, işitendir, bilendir"* cümlesi ise va'd ve vaîddir."[724]

Râzî'nin birisi va'de, ikincisi de vaîde tealluk eden iki münâsebet zikrettiğine şahit olmaktayız. Râzî, وَهُوَ السَّمِيعُ الْعَلِيمُ "*Ve O, işitendir, bilendir"* ayet-i kerimesi hakkında şöyle demektedir: "Yüce Allah zafer ve yardım sözü verince, onların bu hususta gizledikleri ve açığa vurdukları şeylerin hiç birisinin O'na gizli kalmayacağına işaret eden cümle ile sözüne devam etti. Bu cümlede iki yön söz konusudur. Birincisi, onlara bir vaiddir ve onun manası, muhakkak ki Yüce Allah, onların içlerinde gizledikleri ve dilleriyle ifade ettiklerini idrak eder ve O her şeyi hakkıyla bilir. Onlardan meydana gelebilecek herşey hususunda, peygamberine kâfi gelmeye kadirdir. İkincisi, Rasûlüllah (s.a.v) için bir va'ddır. Yani Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: 'O, senin duanı duymakta ve niyetini bilmektedir. Sana icabet edecek ve istediğine ulaştıracaktır."[725]

İbn Âşûr, bu iki münâsebeti detaylı olarak açıklamamasına rağmen, onun sözünden ayet-i kerimenin zikri geçen iki isim ile tamamlanmasının münâsebeti, o iki va'd ve vaîd yoluyla geldiği anlaşılmaktadır. Ancak Râzî bunu daha açık olarak açıklamıştır.

İbn Âşûr, tefsirinde ayet-i kerimelerin Yüce Allah'ın isimleriyle bitmesindeki münâsebetleri, Kur'ân nazmındaki fâsılaların uyumluluklarının inceliklerini ancak bu şekilde zikretmektedir. O ayet-i kerimeler ki, Yüce Allah'ın sıfatları topluluğu ile bitmiştir. Konumları itibariyle kullanılmalarındaki son derece titizlik gözlerden kaçmamakta ve hassas uyum ve kendisiyle cümle arasındaki sanatsal koordine açıkça görülmektedir.

Konumuzla yakından alakalı başka bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَالشَّمْسُ تَجْرِي لِمُسْتَقَرٍّ لَهَا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ *"Güneş de bir delildir ki kendi yolunda akıp gidiyor. İşte bu çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir."*[726] İbn Âşûr'a göre ayet-i kerimede geçen العزيز العليم el-Azîz ve Alîm sıfatları, yıldızların seyir

[724] İbn Âşûr, a.g.e, I, 742.
[725] er-Râzî, a.g.e, IV, 74.
[726] Yâsîn 36/38.

sistemini kapsaması ve genel sıfatlar olmaları nedeniyle ifade biçimiyle uyumludur. İzzet vasfı, bu büyük yıldızı sevk ve idare etmekle, ilim sıfatı da orjinal hassas sistem ile uyumludur.[727]

İbn Âşûr, وَزَيَّنَّا السَّمَاءَ الدُّنْيَا بِمَصَابِيحَ وَحِفْظًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ *"Biz en yakın göğü kandillerle süsledik ve koruduk. İşte bu çok güçlü ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir"*[728] ayet-i kerimesi ile فَالِقُ الْإِصْبَاحِ وَجَعَلَ اللَّيْلَ سَكَنًا وَالشَّمْسَ وَالْقَمَرَ حُسْبَانًا ذَلِكَ تَقْدِيرُ الْعَزِيزِ الْعَلِيمِ *"Karanlığı yarıp tanyerini ağartan O'dur. Geceyi, dinlenmek için; Güneş'i, Ay'ı (vakitlerinizi) hesaplamak için yaratmıştır. İşte bu, her şeye galip gelen ve her şeyi bilen Allah'ın takdiridir"*[729] ayet-i kerimesini tahlil ederken konunun bu yönünü zikretmiştir. Şöyle demektedir: "العزيز (el-Azîz), galip demektir. Yüce Allah gerçek manada azîz yani galiptir. Zira bütün kâinat onun kudretine karşı duramaz. Alîm ise ilimde zirve olmaktır. Çünkü eşyayı orijinal bir şekilde yerleştirmek ancak ilmi son derece büyük olan bir âlimden sadır olabilir."[730]

Geçen bilgiler bize gösterdi ki, içerisinde العزيز العليم el-Azîz ve Alîm sıfatları bulunan Kur'ân ifadeleri, bu kâinattaki mükemmel nizamdan bahsetmektedir. Bundan dolayı ayet-i kerimelerin izzet ve ilim sıfatlarıyla bitmesi, mahlukâtın büyüklüğü ve dünya nizamının mükemmelliği hakkında yapılan konuşmaya en uygunu olmuştur.

Fâsıla münâsebetiyle ilgili Kur'ân örneklerinden birisi de Yüce Allah'ın şu ayet-i kerimesidir: وَمَا كَانَ لِبَشَرٍ أَنْ يُكَلِّمَهُ اللَّهُ إِلَّا وَحْيًا أَوْ مِنْ وَرَاءِ حِجَابٍ أَوْ يُرْسِلَ رَسُولًا فَيُوحِيَ بِإِذْنِهِ مَا يَشَاءُ إِنَّهُ عَلِيٌّ حَكِيمٌ *"Allah bir insanla ancak vahiy yoluyla veya perde arkasından konuşur. Yahut da bir elçi gönderir de izniyle ona dilediğini vahyeder. Şüphesiz ki O çok yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir."*[731] Ayet-i kerimede vahiy şekilleri zikredilmektedir. Yüce sıfatlardan iki sıfatın yani العلي الحكيم (el-Aliyyü el-Hakîm) sıfatlarının burada gelmesi oldukça münasip (uygun) olmuştur. Bu görüşle ilgili olarak İbn Âşûr şöyle demektedir: "Burada العلي الحكيم (el-Aliyyü el-Hakîm) sıfatları bir maksattan dolayı tercih edilmiştir. Çünkü âlî sıfatındaki yücelik, mukaddes bir varlık tarafından arınmaya tabi tutulmamış beşeri nefislerin layık olamayacağı çok büyük bir yükseklikliktir. O nefisler, isteklerini Yüce

[727] İbn Âşûr, a.g.e, 17/23.
[728] Fussilet 41/12.
[729] el-En'am 6/96.
[730] İbn Âşûr, a.g.e, VII, 386.
[731] eş-Şûrâ 42/51.

Allah'tan (vasıtasız olarak) doğrudan alamazlar. O Yüce Allah'ın büyüklüğü, insanoğluna yapacağı hitap için bazısının bazısına ileteceği vasıtaları (aracıları) gerekli kılmaktadır. الحكيم (el-Hakîm) vasfına gelince, onun manası, bütün incelikleriyle âlemi en mükemmel şekilde yapmasıdır. İnsanoğluna hitabı ise sadece kendilerinin ve dünyalarının ıslâhı içindir. (Ayet-i kerimede ifadesi geçen vahye muhatap olunan) üç şekil ise hitabı almada ve herhangi bir karışıklığa meydan vermeden ve (vahyi) alanların gücünün dışına çıkmadan içleştirmede kolaylık sağlama hikmetinin sonucundan başka bir şey değildir."[732]

e. Ayet-i Kerimelerdeki Fâsıla Münâsebetleri Hakkında Çeşitli Misaller

Bu münâsebetler, İbn Âşûr'un zikrettiği ayet-i kerime için fâsıla alaksıyla ilgili en mükemmel münâsebetler sayılmaktadır. Mesela bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَاذْكُرُوا اللَّهَ فِي أَيَّامٍ مَعْدُودَاتٍ فَمَنْ تَعَجَّلَ فِي يَوْمَيْنِ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ وَمَنْ تَأَخَّرَ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ لِمَنِ اتَّقَى وَاتَّقُوا اللَّهَ وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ *"Bir de sayılı günlerde Alla'ı zikredin (tekbir alın). Bunlardan kim iki gün içinde (Mina'dan) dönmek için acele ederse ona günah yoktur. Kim geri kalırsa ona da günah yoktur. Ama bu, takva sahipleri içindir. Allah'tan korkun ve bilin ki, siz ancak O'nun huzuruna varıp toplanacaksınız."*[733] İbn Âşûr ayet-i kerimedeki kıyamet günü gerçekleşecek olan تُحْشَرُونَ (tühşerûn = toplanacaksınız) lafzı ile insanların hacdaki haşra benzeyen halleri arasında bir münâsebet kurmaktadır.

وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ "*Ve bilin ki, siz ancak O'nun huzuruna varıp toplanacaksınız"* ayet-i kerimesi takvâya teşvik ve ona muhalefetten sakındırmadır. Zira kim bunu hakkıyla bilirse, kendisine dönülecek olanın rızâsını elde etmek için çalışır ve gazabından uzak durur. وَاعْلَمُوا "*Ve bilin ki"* cümlesindeki emir hatırlatmadır. Zira وَاعْلَمُوا أَنَّ اللَّهَ شَدِيدُ الْعِقَابِ *"Ve bilin ki Allah'ın azabı gerçekten çok şiddetlidir"*[734] ayet-i kerimesinde az önce geçtiği gibi onlar zaten bunu biliyorlardı.

الْحَشْرُ (Haşr), bölük pörçük olduktan sonra toplanıp bir araya gelmektir. Bundan dolayı hacıların haccı ifa ettikten sonra birbirilerinden ayrılmaları ve daha sonra da her fırkanın fertlerinin kendi şehrindeki insanlarla bir araya gelmesi şeklindeki iki durumla

[732] İbn Âşûr, a.g.e, XXV, 140.
[733] el-Bakara 2/203.
[734] el-Bakara 2/196.

uygun olması için burada تُحْشَرُونَ (tühşerûn = toplanacaksınız) lafzı münasip olmuştur. Burada تَصِيرُونَ (tesîrûn = dönüşeceksiniz, varacaksınız) ve تُرْجَعُونَ (türceûn = döndürüleceksiniz) lafızları değil de تُحْشَرُونَ (tühşerûn = toplanacaksınız) lafzı seçilmiştir. Zira bu lafız, muhataplarının ayet-i kerimenin nüzûlü esnasında hacdaki hallerine işaret ettiği gibi varmak ve dönmek manalarına da işaret etmektedir. İnsanlar, haclarını ifa ettikten sonra kendi ülkelerinde toplanmaktadırlar. Yüce Allah onlara o büyük günü hatırlatmaktadır. تُحْشَرُونَ (Tühşerûn = toplanacaksınız), buraya birçok yönden en uygun lafız olmuştur. Araplar, Minâ'nın (şeytan taşlamanın) dördüncü gününde oradan dağılırlar ve ziyaret tavafı için Mekke'ye dönerlerdi. Daha sonra da her fırka (Mekke'den) ayrılarak kendi vatanlarına dönerdi.[735]

Bikâî ise ayet-i kerimenin واليه تحشرون "*Siz ancak O'nun huzuruna varıp toplanacaksınız"* cümlesiyle bitmesini Yüce Allah'ın şerîatine muhalif olmayan bir tehdit olarak değerlendirmekte ve kendisinden sonra gelen ve münâfıklardan bahseden ayet-i kerime ile de münâsebet kurmaktadır. Yani ayet-i kerimenin fâsılası, önceki ayet için bir münâsebet, daha sonraki ayet için de bir ön hazırlık konumundadır.[736]

Aynı şekilde Bikâî, Harâlî'nin şöyle dediğini nakletmektedir: "Topluca hac ve onun menâsiki itibari olarak haşr günündeki işlere uymaktadır. Ölen kimsenin (manevi) azık olarak amelini yanına alarak dünyadan ayrılması gibi, hacı da yanına (yiyecek, içecek, giyecek ve nakit gibi maddi) azık alarak vatanından ayrılmaktadır. Mîkat mahalline ulaşıp (dünya elbiselerinden) soyunarak tehlilde bulunması, kabirden çıplak olarak dirilmesi ve hac için telbiye getirmesi de مهطعين إلى الداع *"O çağırana koşarak"*[737] ayet-i kerimesinde ifade edildiği gibi çağrıya uymasına benzemektedir. Aynı şekilde onun Yüce Allah'ın haremine dalıp girmesi ahirette cennete girmesi şeklinde değerlendirilmektedir. Yine Yüce Allah'ın cennet ehli için bir ayet olarak indirdiği zemzem suyundan içmesi, anlayış ve derin bilgi ehlinin kavrayabileceği yönler olarak itibar edilmektedir. İşte bütün bunlardan dolayı hac hükümleriyle ilgili ayet-i kerime haşrın zikri ile tamamlanmıştır.[738]

---

[735] İbn Âşûr, a.g.e, II, 264-265.
[736] Bkz. Bikâî, a.g.e, III, 168.
[737] el-Kamer 54/8.
[738] Bikâî, a.g.e, III, 167.

Râzî, özgün olarak uzak bir münâsebeti şöyle zikretmektedir: " وَاعْلَمُوا أَنَّكُمْ إِلَيْهِ تُحْشَرُونَ "*Ve bilin ki, siz ancak O'nun huzuruna varıp toplanacaksınız"* ayet-i kerimesi, takvâ emrini tekit etmekte ve şiddetle onu canlı tutmaktadır. Zira her kim haşrı, hesabı, sorguyu ve ölümden sonra cennet ve cehennemin dışında bir yerin olmadığını düşünürse, bunlar onun için takvâya çağıran en kuvvetli davetçiler olurlar.[739]

Geçen misalde İbn Âşûr'un, fâsıla ile ayet-i kerime arasındaki münâsebete ne kadar dikkat ettiğine şahit olduk. Zira ifade, haccı müşâhede edenin sözlerinin ifadesidir. Haccın alamet ve ibadetlerini münâsebet fâsılasıyla ifade etmek suretiyle beyan etmiştir. تُحْشَرُونَ (tühşerûn = toplanacaksınız) lafzında miadı (ahireti göz önüne) getiren bir tasvir vardır. Böylece nazmın cüzleri ile ifadesi arasında bir tenasüp (uyumluluk) meydana gelmiştir. Ayet-i kerimedeki fâsılanın تُحْشَرُونَ (tühşerûn = toplanacaksınız) şeklinde olması yeri itibariyle تَصِيرُونَ (tesîrûn = dönüşeceksiniz, varacaksınız) ve تُرْجَعُونَ (türceûn = döndürüleceksiniz) lafızlarıyla olmasından daha münasip (uygun) olmuştur.

Hac günündeki toplanmaya benzeyen surette ahiretteki haşrın zikredilmesi oldukça münasip olmuştur. Bu şekilde Bikâî de ifade etmiştir. Ancak Bikâî başka bir münâsebet ilave etmiştir. O da الْحَشْرُ (haşr) lafzında Yüce Allah'ın şerîatine muhalefet edenlere tehdit vardır. Râzî ise haşrın dünya ve ahiret arasındaki münâsebetine işaret etmemiş, ancak ayet-i kerimenin sonunda haşrın hatırlatılmasında ahiret için bir nasihat ve uyarı olduğunu bildirmekle yetinmiştir.[740]

Başka bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَاعْبُدُوا اللَّهَ وَلَا تُشْرِكُوا بِهِ شَيْئًا وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا وَبِذِي الْقُرْبَى وَالْيَتَامَى وَالْمَسَاكِينِ وَالْجَارِ ذِي الْقُرْبَى وَالْجَارِ الْجُنُبِ وَالصَّاحِبِ بِالْجَنْبِ وَابْنِ السَّبِيلِ وَمَا مَلَكَتْ أَيْمَانُكُمْ إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا *"Allah'a ibadet edin ve O'na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Sonra anaya, babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, akraba olan komşulara, yakın komşulara, yanında bulunan arkadaşa, yolda kalanlara, sahip olduğunuz kölelere iyilik edin. Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez."*[741]

---

[739] Râzî, a.g.e, V, 343.
[740] Bkz. Bikâî, a.g.e, III, 170.
[741] en-Nisâ 4/36.

Yüce Allah iyilik yollarını zikrettikten sonra ayet-i kerimeyi kibirlenen ve övünenlere olan buğzunu haber vererek bitirmektedir. İbn Âşûr, ayet-i kerimenin böyle bitmesiyle ve onun manası arasındaki münâsebeti beyan etmekten geri kalmadı. Bu konuyu şöyle açıklamaktadır: "إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ مَنْ كَانَ مُخْتَالًا فَخُورًا "*Şüphesiz Allah, kibirlenen ve övünen kimseyi sevmez*" cümlesi, insanlığın başında zorbalık ederek kendilerine yapılan iyiliğe engel olanları kötülükle isimlendirenlere iyilik yapmayı emreden cümleye bir ektir. الِاخْتِيَالُ (el-İhtiyâl), التَّكَبُّرُ (et-tekebbür = büyüklenme) demektir. افْتِعَالٌ (İftiâl) babından, الْخُيَلَاءِ (el-huyelâ) kelimesinden türemiştir. خَالَ الرَّجُلُ خَوْلًا وَخَالًا (Hâle'r-racülü havlen ve hâlen = adam kibirlendi) denir. الْفَخُور (el-Fehûr) yaptığı şeyden aşırı övünmek anlamına gelmektedir. Her iki sıfat da kabalık ve kötü huyluluğun kaynağıdır. (Âyet-i kerîmede) emredilen iyiliğe zıttır. Çünkü burada istenen, güzel muamelede bulunmak ve intikam almayı önlediğine sebep olduğuna inanılan kimseye karşı büyüklenmeyi terktir."[742]

Ayet-i kerimeyi, hukuku eda etmeyi ve insanlara iyilik yapmayı emreden olarak değerlendiren Râzî'nin söyledikleri de İbn Âşûr'un dediklerine yakındır. Sonra Yüce Allah, iki sıfatla nitelenenleri sevmediğini bildirerek ayet-i kerimeyi bitirmiştir. O iki sıfat ise الِاخْتِيَالُ (el-ihtiyâl), kibirlenmek ve الْفَخُور (el-fehûr) övünmektir. Kınanan bu iki sıfat, özellikle burada seçilmiştir. Çünkü kibirli kimsenin kibri, insanların hukukunu yerine getirmesine engel olduğu için hukuka riayette son derece yetersizdirler. Sonra da gösteriş ve kahramanlık duygusu ile değil sırf Allah rızası için haklara riayet edilsin diye övünenleri kınamak adına bu kötü sıfatı ona ilave etmiştir.[743]

Görüldüğü gibi her iki âlim de ilk münâsebette ittifak etmişlerdir. Ki o münâsebet, kibrin insanlara iyilik yapmayı engellediği gerçeğidir. Râzî ise başka bir münâsebet daha ilave etmiştir. O münâsebet de Yüce Allah'ın, ihsan (iyilik yapmak) kelimesinden sonra iyi amellerin ve güzel fiillerin Yüce Allah'ın rızâsı için değil de insanlar ve gösteriş için yapılmış olmasından sakındırmak için الفخر (fehr = övünmek) kelimesini zikretmiş olmasıdır.

Yüce Allah başka bir ayet-i kerimede şöyle buyurmaktadır: وَلَقَدْ ضَرَبْنَا لِلنَّاسِ فِي هَذَا الْقُرْآنِ مِنْ كُلِّ مَثَلٍ لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ قُرْآنًا عَرَبِيًّا غَيْرَ ذِي عِوَجٍ لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ *"Yemin ederim ki, bu Kur'ân'da*

[742] İbn Âşûr, a.g.e, V, 51.
[743] Bkz. er-Râzî, a.g.e, X, 78.

insanlar için her türlüsünden temsil getirdik. Gerek ki iyi düşünsünler. Pürüzsüz Arapça bir Kur'ân (indirdik ki, Allah'ın azabından) korunsunlar."[744]

Yüce Allah, ikinci ayet-i kerimeyi يتقون (yettekûn = Allah'ın azabından korunsunlar) cümlesiyle tamamladığı halde niçin birinci ayet-i kerimeyi يتذكرون (yetezekkerûn = iyi düşünsünler) cümlesiyle tamamlamıştır?

Bu soruyu İbn Âşûr şöyle cevaplamaktadır: "Yüce Allah'ın لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ '*Allah'ın azabından korunsunlar'* sözü لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ '*Gerek ki iyi düşünsünler'* sözü gibidir. Burada يتقون (yettekûn = *Allah'ın azabından korunsunlar)* cümlesinin zikredilme sebebi, onlar düşünürlerse takvâ kendilerine oldukça kolay gelecektir. Aynı zamanda düşünmek misal vermekle çok uyumlu olmaktadır. Zira misallerde misal verilenin durumlarıyla düşünmeye sevkeden bir ibret vardır. İttikâ ise yamukluğu ortadan kaldırma konusunda en münâsip olanıdır. Zira onun manası dosdoğru ve açık olduğu zaman ona davet işi son derece kolay olur ki, işte bu da takvâdır."[745]

Bikâî de benzer şeyleri söylemektedir. Hatırlatarak düşünmek, teşvik olarak nasihat etmede daha güzel olması ve akıl sahibi birisinin kurtuluş sebebi korkusu üzere olması gerekince, Yüce Allah يتقون (yettekûn = Allah'ın azabından korunsunlar) buyurmuştur. Onun manası, hatırlatmadan ortaya çıkan düşünmeden sonra onların halleri, kendisi ile Yüce Allah'ın gazabı arasına bir engel koyan kişinin halidir demektir.[746]

Râzî de benzer açıklamaları şöyle yapmaktadır: "Burada başka bir konu vardır. O da Yüce Allah ilk ayet-i kerimede لَعَلَّهُمْ يَتَذَكَّرُونَ '*Gerek ki iyi düşünsünler'* buyurmuştur. Bu ayet-i kerimede ise لَعَلَّهُمْ يَتَّقُونَ '*Allah'ın azabından korunsunlar'* buyurmuştur. Bunun sebebi, çünkü düşünmek, korunmadan önce gelmektedir. Zira kişi düşündüğü, anladığı, manasına vakıf olduğu ve anlamını tam olarak kavradığı zaman korunma ve sakınma meydana gelir. Allah en iyisini bilir."[747]

---

[744] ez-Zümer 39/27-28.
[745] İbn Âşûr, a.g.e, XXIII, 399.
[746] Bkz. Bikâî, a.g.e, XVI, 497.
[747] er-Râzî, a.g.e, XXVI, 450.

Özet olarak müfessirler, takvâ kelimesinin tezekkür (düşünme) kelimesinden sonra zikredilmesindeki münâsebeti, kim meydana gelen olay ve kıssaları daha öncesi ile düşünürse o Yüce Allah'tan korkmaya daha yatkın olur şeklinde kurmada ittifak etmişlerdir. İbn Âşûr'un, müfessirlerin görüşlerini bazı rotüş ve ilaveler yapmadan nakletmediği görülmektedir. Bu münâsebete, korunma geçen ayet-i kerimede ifade edilen yamukluğu gidermede en uygun olan durumdur şeklinde başka bir münâsebeti ilave etmiştir.

Zikrettiğim bu misaller basit bir kısımdan ibarettir. İbn Âşûr'un tefsirini okuyan kişi, onun ayet fâsılaları ile onun konumu arasındaki çeşitli münâsebetleri ifade etmekten hiçbir zaman geri durmadığını görecektir. Ancak tezi daha fazla uzatmamak için bazı misaller ile yetinilmiştir.

f. Anlatanın Aynı Olmasıyla Beraber, İki Fâsılanın İki Ayrı Yerde Farklı Oluşu

İbn Âşûr'a göre münâsebetin inceliklerinden birisi de, anlatanın aynı olmasıyla beraber, iki fâsılanın iki ayrı yerde farklı olmasıdır. Bu konu oldukça önemlidir ve Kur'ân-ı Kerim'in icaz sırları ve nazmıyla çok sıkı bir irtibatı vardır. Çok önemli olmasına rağmen birçok müfessir işin bu yönüne girmemiştir. Ancak İbn Âşûr'un âdeti üzere, ayet-i kerimenin konumu dışında konunun aynı olmasıyla beraber, değişik fâsılalar arasındaki münâsebetleri zikretmede diğer müfessirlerden ayrıldığı görülmektedir. Bu değişiklik, arka arkaya gelen iki ayet-i kerime arasında olabileceği gibi, farklı iki sûredeki iki ayet-i kerime arasında da olabilir.

Mesela Yüce Allah İbrahim Sûresi'nde وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَتَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ الْإِنْسَانَ لَظَلُومٌ كَفَّارٌ *"Allah'ın nimetini saymak isterseniz sayamazsınız! Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür"*[748] buyurmaktadır. Öte yandan Nahl Sûresi'nde وَإِنْ تَعُدُّوا نِعْمَةَ اللَّهِ لَا تُحْصُوهَا إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيمٌ *"Hâlbuki Allah'ın nimetlerini teker teker saymaya kalkışsanız, onları sayamazsınız. Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir"*[749] buyurmaktadır.

[748] İbrahim 14/34.
[749] en-Nahl 16/18.

İki ayet-i kerimedeki mana birbirine benzemektedir. O da Yüce Allah'ın insanoğluna olan nimetleri zikretmesidir. Ancak ayet-i kerimelerdeki fâsılaların farklı olduğu görülmektedir.

İbn Âşûr, bu farklılığın sebebi konusunda şöyle görüş belirtmektedir: İbrahim Sûresi'ndeki ظَلُومٌ (zalûm = çok zalim) ve كَفَّار (keffâr = çok nankör) iki mübalağa kipi وإن تعدوا (*teker teker saymaya kalkışsanız)* cümlesinde ifade edilen nimetlerin çokluğunu zaruri kılmıştır. Nimetin sayısının miktarı ne kadar artarsa nimet verene kulluktan yüz çevirdikleri ve herhangi bir fayda sağlamayan şeylere ibadet ettikleri zaman kâfirlerin nankörlüğü de o denli çoğalmaktadır. Mü'minlere gelince onlar Yüce Allah'ın nimetlerini inkâr etmezler ve O'ndan başkasına da asla kulluk yapmazlar.

Nahl Sûresi'ndeki إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيم "*Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir"*[750] ayet-i kerimede mağfiret ve rahmetin zikredilmesine gelince o yeni bir başlangıç cümlesidir ki, ondan sonra güçleri ölçüsünde şirkten sıyrılmaları ve şükre yönelmeleri işlerinde imkânlarına dikkat çekmek için kâfirlere şiddet ve tehdit cümlesi takip etmektedir. Günah ve isyanda aşırı gidenlerin ümitsizliğe düşmemeleri için Kur'ân-ı Kerim'in âdeti olarak tehdit ayetlerini ümit ayetleri takip etmektedir. (Bundan dolayı) bu ayet-i kerimenin sonu ile İbrahim Sûresi'ndeki ayet-i kerimenin sonu farklı olmuştur.

İbn Âşûr, لَظَلُومٌ كَفَّار *"çok zalim, çok nankör"* ayet-i kerimesindeki vaîd ve tehdit ifadelerinin Nahl Sûresi'ndeki ayet-i kerimeden farklı olarak gelmesinin sebebi konusunda şunu ilave etmektedir: Burada onların zulümlerinin ve Yüce Allah'ın nimetlerine olan nankörlüklerinin tescil edilmesi münâsip (uygun) oldu. Nahl Sûresi'ndeki ayet-i kerime hem mü'min hem de kâfirlere hitap etmektedir ki, bu iki zümre de Yüce Allah'ın nimetlerinden faydalanmaktadır. İbrahim Sûresi'ndeki لَظَلُومٌ كَفَّار "*çok zalim, çok nankör"* vasıflarına karşı, Nahl Sûresi'nde لغفور رحيم "*çok bağışlayıcı, çok merhametli"* vasıflarının gelmesindeki incelik, bu nimetlerin insanoğlunun zulüm ve

[750] en-Nahl 16/18.

nankörlüğüne işarettir. O da Yüce Allah'ın mağfiret ve rahmetine sebeptir. (O zaman) buradaki durum tamamen insanın ameliyle ilgilidir.[751]

İbrahim Sûresi'nde ifade kâfir ve onların zulümlerinden olunca ve de araya da Yüce Allah'ın nimetleri girince Yüce Allah'ın kullarına ihsan ettiği büyük nimetleri kapsayan Nahl Sûresi'nden farklı olarak zalûm ve keffâr fâsılalarının olması münasip (uygun) oldu. Aynı şekilde Nahl Sûresi'nin de لغفور رحيم "*çok bağışlayıcı, çok merhametli"* şeklinde bitmesi münasip (uygun) olmuştur.

Bikâî ise iki münâsebet arasındaki farkı, iki sûredeki genel ifadeler olarak değerlendirmiştir. İbrahim Sûresi'ndeki ayet-i kerime, insan vasfının gerekliliklerini açıklayarak tamamlanmıştır. إن الإنسان *"Muhakkak ki insan"* yani kendisiyle insandan bir tür ve kendisine fayda ve zarar veren şeyleri hemen unutan ve yine kendisini üzen ve sevindiren şeylere karşı tepki veren لَظَلُومٌ كَفَّار *"çok zalim, çok nankör"* (bir varlıktır.) Yani (nimetlere) şükrü ihmal ederek ve küfür sınırlarını zorlayarak zulüm ve nankörlükte zirve yapmıştır. Nahl Sûresi'ndeki buna benzer ayet-i kerime ise لغفور رحيم "*çok bağışlayıcı, çok merhametli"* şeklinde bitmiştir. Çünkü bu sûre nimetler sûresidir. Azabı istemekte acele edilmesinden yasaklamayla başlamıştır. Zira rahmet (azaptan) öncedir. Aynı zaman rahmet insanların ihmal ettiği ve menfaatleri için istismar ettiği bir sıfattır. O halde " وإن تعدوا نعمت الله لا تحصوها إن الإنسان لظلوم كفار "*"Hâlbuki Allah'ın nimetlerini teker teker saymaya kalkışsanız, onları sayamazsınız. Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir"*[752] ayet-i kerimesinin açılımı, "Ancak onu Rabbi, ona vereceği cezada acele etmez. Çünkü O çok bağışlayıcı ve çok merhamet edicidir" şeklinde olmaktadır. İbrahim Sûresi ise insanların zulümlerde olduğunu bildirerek başlamıştır.[753]

Râzî ise İbn Âşûr'un zikretmiş olduğu münâsebetten farklı bir münâset zikrederek özgün bir konumda kalmıştır. Zira o, İbrahim Sûresi'ndeki ayet-i kerime ile Nahl Sûresi'ndeki ayet-i kerime arasında doğrudan bir münâsebet kurmuştur. Görüşlerini şöyle paylaşmaktadır: "Burada Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: إن الإنسان لظلوم كفار *'Doğrusu insan çok zalim, çok nankördür.'*[754] Nahl Sûresi'nde ise إِنَّ اللَّهَ لَغَفُورٌ رَحِيم

[751] İbn Âşûr, a.g.e, XIII, 273.
[752] en-Nahl 16/18.
[753] Bkz. Bikâî, a.g.e, X, 421.
[754] İbrahim 14/34.

‘*Muhakkak ki Allah çok bağışlayıcıdır, çok merhametlidir’*[755] buyurmaktadır. Burada biraz düşününce onda bir incelik gözümüze çarptı. Sanki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ‘Senin aldığın ve benim verdiğim birçok nimet ortaya çıktı. Bunları alırken sende iki vasıf belirdi. Bu iki vasıf, senin çok zalim ve çok nankör olmandır. Verirken de bende iki vasıf oluştu. Bunlar da benim çok bağışlayıcı ve çok merhametli olmamdır. Burada maksat, sanki Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: ‘Şayet sen çok zalimsen (unutma ki) ben de çok bağışlayıcıyım. Sen çok nankörsen (ve yine unutma ki) ben de çok merhametliyim. Senin ne kadar aciz ve kusurlu olduğunu biliyorum. (Bundan dolayı) kusurlarına bollukla karşılık veriyorum. Senin kabalığına vefâ (sadakatle) karşılık veriyorum. Yüce Allah’tan güzel bir afiyet rahmet istiyoruz.”[756] Görüldüğü gibi Râzî, Yüce Allah’ın sıfatlarını, insanın sıfatlarıyla karşılaştırmaktadır. Bu, İbn Âşûr’un zikretmeyip yalnızca Râzî’nin zikrettiği orijinal münâsebetlerdendir. Bununla beraber daha önce söylediğimiz gibi İbn Âşûr diğer münâsebeti çok güzel ifade etmiştir.

Özetlemek gerekirse İbn Âşûr, ayet-i kerimedeki münâsebet konusunda ayetin manasına yoğunlaşmış ve ayet-i kerimeyle fâsıla arasında doğrudan doğruya irtibat kurmuştur. Bikâî, her iki sûredeki münâsebeti genel ifade bağlamında zikretmiştir. Râzî ise iki ayet-i kerime arasındaki alaka üzerine ve sıfatların doğrudan zikredilmesi esasına göre münâsebeti zikretmiştir.

İbn Âşûr’un üzerinde durduğu başka bir misal Kasas Sûresi’ndeki şu iki ayet-i kerimedir: قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ اللَّيْلَ سَرْمَداً إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِضِياءٍ أَفَلا تَسْمَعُونَ قُلْ أَرَأَيْتُمْ إِنْ جَعَلَ اللَّهُ عَلَيْكُمُ النَّهارَ سَرْمَداً إِلى يَوْمِ الْقِيامَةِ مَنْ إِلهٌ غَيْرُ اللَّهِ يَأْتِيكُمْ بِلَيْلٍ تَسْكُنُونَ فِيهِ أَفَلا تُبْصِرُونَ *“(Resulüm!) De ki: ‘Düşündünüz mü hiç, eğer Allah üzerinizde geceyi tâ kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah’tan başka size ışık getirecek tanrı kimdir? Hâlâ işitmeyecek misiniz?’ De ki: ‘Haber verin bakayım, eğer Allah üzerinizde gündüzü ta kıyamet gününe kadar aralıksız devam ettirse, Allah’tan başka, istirahat edeceğiniz geceyi size getirecek tanrı kimdir? Hâlâ görmeyecek misiniz?"*[757]

Bunlar, manaları benzer ayetlerdeki farklı fâsılalar için açık misallerdir. İbn Âşûr, birinci ayet-i kerimede sem’ (duymak) kelimesi geldiği halde ikinci ayet-i

[755] en-Nahl 16/18.
[756] er-Râzî, a.g.e, XIX, 100.
[757] el-Kasas 28/71-72.

kerimede farklı olarak basar (görmek) kelimesinin sebebini şöyle anlatmaktadır: "Her fâsılanın önceki ayet-i kerime ile uygunluğu gözden kaçmamaktadır. Sem' (duymak) kelimesi, gecenin aralıksız devam etme varsayımı deliliyle uygun düşmüştür. Zira gece aralıksız devam etseydi, insanlar göremezlerdi. Çünkü insanoğlunun eşyayı görebilmesi için görmek istediği cismin üstüne ışığın yansıması şarttır. Zifiri karanlıkta eşya görülmez. Bundan dolayı gecenin aralıksız devam etmesi varsayımına karşı ayet-i kerime onların duyma yetilerinin olmamasının inkârı cihetinden getirilmiş oldu. Aynı şekilde gündüzün aralıksız devam etmesi varsayımına karşı da ayet-i kerime onların görme yetilerinin olmamasının inkârı cihetinden getirilmiştir."[758]

Sima' (duymak) gece ortamıyla, ibsâr (görmek) da gündüz ortamıyla münâsip (uygundur.) Bu, Kur'ân-ı Kerim fâsılalarındaki manevi münâsebetin inceliklerindendir. Râzî ve Bikâî de ifadelerindeki basit farklılıklarıyla beraber bunun gibi şeyler söylemektedirler.

Bikâî görüşlerini şöyle paylaşmaktadır: "Gece, sükûnetin mekânı ve duyguların toplandığı yer olunca, duymaya imkân sağlıyor ve düşünmeyi gerçekleştiriyor. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: أَفَلا تَسْمَعُونَ "*Hâlâ işitmeyecek misiniz?'* Işıkta görme eylemi gerçekleştiği için de Yüce Allah أَفَلا تُبْصِرُونَ "*Hâlâ görmeyecek misiniz?"* buyurmaktadır. Yani, gecenin örtülerinin nasıl çekildiğini beden ve kalp gözüyle hâlâ görmeyecek misiniz?"[759] Ancak Bikâî, bu ayet-i kerime ile şükürden bahseden daha sonraki ayet-i kerime arasındaki münâsebeti ilave etmektedir. Yani şükredesiniz diye Yüce Allah size kulak ve gözler yaratmıştır.

Râzî ise ayet-i kerimeyi tefsir ederken konuya şöyle açıklık getirmektedir: "Ziya (ışık) kelimesine أَفَلا تَسْمَعُونَ '*Hâlâ işitmeyecek misiniz?'* Cümlesi eşlik etmiştir. Çünkü dinlemek ve duymak, o ziyanın (ışığın) faydalarını anlamak ve anlatmak için, gözün idrâk edemediği şeyleri idrâke vesiledir. Gece kelimesinden sonra da أَفَلا تُبْصِرُونَ "*Hâlâ görmeyecek misiniz?"* buyurulmuştur. Çünkü karanlığın faydalarından olarak gördüğün o sükûnet, rahatlık, rahmet ve benzeri şeyleri, senden başkası da görür. Hak Teâlâ, şu üç maksattan ötürü, gece ile gündüzü bir çift olarak yaratmıştır: Onlardan birinde yani

[758] İbn Âşûr, a.g.e, XX, 171.
[759] Bkz. Bikâî, a.g.e, XIV, 344-345.

gecede sükûnete ve rahata ermeniz; diğerinde, yani gündüzde Allah'ın fazlından elde etmeye uğraşmanız ve her iki faydaya karşı şükrünüzü yerine getirmeniz. Bil ki her ne kadar gündüzün sükûnete ermek ve geceleyin çalışıp çabalayıp, Allah'ın fazlından elde etmek mümkün ise de, bu ikisinden herbirine en uygun olanı, Allah Teâlâ'nın zikretmiş olduğu şekildir. Bundan ötürü Cenâb-ı Hak, herbirine o belli özelliği tahsis etmiştir. Zira görmekle elde edilemeyen menfaat ve faydalar işitmekle elde edilir."[760]

İşte bu, her ikisinin de manaları benzediği halde fâsılalarının farklı olmasının sırrı hakkında müfessirlerin üzerinde ittifak ettiği bir misaldir. Kur'ân ve nazmının icazı ile münasebetlerdeki sırlardan birisi de gece zikredildiği zaman işitme nimetinin zikredilmesi ve gündüzün zikrinde görme nimetinin zikredilmesi fâsılalarını birbirilerinden ayırmasıdır.

Söyleyenin aynı olmasına rağmen, fâsılanın farklı olmasına misal ise Enbiyâ Sûresi'ndeki إِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاعْبُدُونِ *"Doğrusu bu sizin ümmetiniz (tevhid dini olan müslümanlık), bir tek ümmettir (bir tek din olarak sizin dininizdir). Ben de sizin Rabbinizim. O halde bana kulluk edin"*[761] ayet-i kerimesi ile Mü'minûn Sûresi'ndeki وَإِنَّ هَذِهِ أُمَّتُكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَأَنَا رَبُّكُمْ فَاتَّقُونِ *"Ve işte bu sizin ümmetiniz bir tek ümmet ve ben de sizin Rabbinizim. Öyle ise benden sakının." (denildi)."*[762]

İbn Âşûr, bu iki ayet-i kerimenin yorumu hakkında şunları söylemektedir: "Enbiyâ Sûresi'ndeki وَلَقَدْ آتَيْنَا إِبْرَاهِيمَ رُشْدَهُ *"And olsun ki biz daha önce İbrahim'e de rüşdünü vermiştik (akla uygun olanı göstermiştik). Biz onu biliyorduk"*[763] ayet-i kerimesinde ifade edildiği gibi İbrahim (a.s)'ın peygamberliği dışında hiçbir peygamberin kavmine olan tevhid çağrıları zikredilmemiştir. Daha sonra diğer rasûl ve nebilerden övgü ile bahsedilmiş ve bu kıssalar ile İbrahim (a.s)'ın kıssası arasındaki mesafe uzamıştır. Buradaki emir, Yüce Allah'a kulluk yani bütün (hak) dinlerin üzerinde birleştiği ibadet ve kulluğu yalnız O'na has kılma gerçeğidir. Orada en evla olan buradaki emirden maksat, bu gerçeğin ümmetlerine tebliğ edilmesidir. İbadet ile emrin zikredilmesi, bu sûredeki en yüksek makamdır. Çünkü ümmetlerin ondaki nasibi oldukça fazladır. Çünkü nebi ve peygamberlerin buna muhalif olmaları kesinlikle söz konusu olmadığına

[760] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 71.
[761] el-Enbiyâ 21/92.
[762] el-Mü'minûn 23/52.
[763] el-Enbiyâ 21/51.

göre burada maksat peygamberlere emir değildir. Zira o zaman var olanın tekrar olmasının istenmesidir. O halde ayet-i kerimede emredilen o fiilin devamlılığıdır."[764]

Mü'minûn Sûresi peygamberlerin tevhidi ikame ve şirki yok etme adına kavimlerine kendileriyle gönderildiği ifadeler farklılık arz etmektedir. Ayet-i kerimenin يَا أَيُّهَا الرُّسُلُ *"Ey peygamberler!"*[765] Şeklinde başlamasının da gerektirdiği gibi bunda peygamberlerin payı oldukça fazladır. Burada takvâ ile emredilmesi yer itibariyle son derece uygun olmuştur. Çünkü takvânın sınırı yoktur. Peygamberler onunla ve onu çoğaltmakla emrolunmuşlardır.[766]

İbn Âşûr'un sözlerinden Enbiyâ Sûresi'ndeki hitabın peygamberlerin dışındakilere olduğu anlaşılmaktadır. Onlar, ibadet ve tevhit ile emr olunmuşlardır. Onun için buradaki fâsıla bu manayı da kapsayacak şekilde فاعبدون "*O halde bana kulluk edin"* olarak gelmiştir. Mü'minûn Sûresi'nde hitap peygamber ve ibadeti sadece Allah için yerine getiren ihlaslı kullaradır. Yüce Allah onlara takvâyı emretmiştir ki, buraya en münasip olanı da budur.

g. İbn Âşûr'a Göre Ses Düzeyi Bağlamında Kur'ân Fâsılalarının Münâsebeti

ga. Fâsıla ile Seci' Arasındaki Fark

İbn Âşur, dinleyiciler üzerindeki tesiri bağlamında seci' ile Kur'ân fâsılaları arasındaki benzerliği ispat etmektedir. Ancak o, ikisinin arasını birçok yönden ayırmaktadır. Nitekim fâsılalar ile seci' arasındaki benzer yönü zikrederken şöyle demektedir: "Görüldüğü gibi şairlerin kâfiyelere vâkıf olmadan şiirini insanların kulaklarına koymaları şiirin inceliklerinin kaybolması anlamına gelmektedir. Aynı zamanda bu şairlerin gayretlerinin kaybolması, şiir estetiğinin üzerinin kapatılması ve şiirin nesre katılması demektir. Gerçekten kâfiyeli nesirde üzerinde durulmayan seci' yesi ki, ona imkân yoktur. Kelamı ortaya atanın bu incelikleri muhafaza etmekten yüz çevirmesi onun sadeliğindendir ki, onu söyleyenin gayret ve dikkatli çalışmasının ürünü olan nefis durumu kaybeder. Buradaki illet, (şairin) sözün anlamını

[764] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 71.
[765] el-Mü'minûn 23/51.
[766] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 71.

karşısındakine açıklamak istemesidir. Muhakkak ki açıklamak, şiiri yazanın değil, kendisi şair dahi olsa da ders verenin görevidir."[767]

Bununla beraber İbn Âşûr, Kur'ân fâsılaları ile seci' ve şiir kâfiyeleri arasını ayırmaktadır. Ancak o, birçok misalde kelimenin gözetilerek ve fâsıla münâsebeti şeklinde bu siga ile geldiğini söylemektedir. O, fâsılanın münâsebetine bu halde tekrarlanan ibareler ile işaret etmektedir. Mesela, "fasılaya riâyet edildiği için, fâsıla için, fâsıla üzerine riâyetten dolayı" ve benzer ifadeler kullanmaktadır.

gb. Fâsıla ile Şiir Kâfiyeleri Arasındaki Fark[768]

Şüphesiz fâsıla üzerinde biraz kafa yoran kimse, onunla şiir arasındaki büyük farkı hemen görecektir. İkisi arasındaki farkları şu şekilde özetlememiz mümkündür:

1. Kâfiyede, kasidenin her beytinin sonundaki harflerinin adedinde tam bir mutabakat istenir. Fâsılada böyle bir şey gerekmez. Bakarsın, sûredeki ayet-i kerimelerin adedinde belli bir tarzda devam ederken, birden başka bir tarza dönmektedir.
2. Mesela Hac Sûresi'nde olduğu gibi Kur'ân-ı Kerim'in birçok sûresinde الواو (vâv) ve الياء (ye) harflerinden sonra bir şey gerekli değildir. Mesela bu sûreyi okurken ayet-i kerimelerin fâsılalarının kâfiyeye benzeyen bir (özellik) taşımadığını görürsün.
3. Bütün Kur'ân fâsılaları, manaların lafızlara tabi olan seci'den farklı olarak, lafızlar manalara tabi bir biçimde son derece belagatlıdırlar.

gc. İbn Âşûr'un Zikrettiği Fâsılanın Gözetildiği Misaller

1. Takdîm ve Te'hîr: Yüce Allah Necm Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: أَمْ لِلْإِنْسَانِ مَا تَمَنَّى فَلِلَّهِ الْآخِرَةُ وَالْأُولَى *"Yoksa her arzu ettiği şey, insanın kendisinin mi (olacak) dir? Son da ilk de (ahiret de dünya da) Allah'ındır."*[769]

[767] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 71.
[768] Bkz. Hassân, Tammâm, *el-Beyân fî Ravâii'l-Kur'ân* S. 275; Bâkılânî, *İ'câzü'l-Kur'ân,* S. 57 (1-65); *Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân,* 1. Baskı, el-Kütübü'l-Kâhira, 1993, S. 97.
[769] en-Necm 53/24-25.

"Ayet-i kerimede önemine istinaden ve mü'minlerin itinalı olmaları gerektiğine dikkat çekmek için ahiret kelimesi öne alınmıştır. Çünkü burada hitap Rasûlüllah (s.a.v) ve Müslümanlaradır. Aynı zamanda burada fâsılaya riâyet vardır."[770]

Görüldüğü gibi İbn Âşûr, geçen misalde ahiret kelimesinin dünya kelimesinin önüne geçirilmesinin münâsebetini, burada hitabın mü'minlere olduğunu da göz önünde bulundurarak, dünyadan önce ahirete önem verilmesine dikkat çekmek olduğunu ifade etmektedir. Aynı zamanda bu takdimin fâsıla kâfiyesine riâyet edilerek geldiğini de belirtmektedir.

İbn Âşûr'un, ses ve fonksiyon uyumu konusunda, başlarına harf-i cerlerin bulunduğu kelimelerin amillerinin önüne geçmesiyle ilgili ayet-i kerimelerden çokça misal verdiği kabul edilmektedir. Bu misallerden birisi de şu ayet-i kerimedir: إِنَّ الَّذِينَ هُمْ مِنْ خَشْيَةِ رَبِّهِمْ مُشْفِقُونَ وَالَّذِينَ هُمْ بِآيَاتِ رَبِّهِمْ يُؤْمِنُونَ وَالَّذِينَ هُمْ بِرَبِّهِمْ لَا يُشْرِكُونَ *"Rablerine olan saygıdan dolayı titreyenler, Rablerinin ayetlerine inananlar, Rablerine ortak tanımayanlar."*[771]

Ayet-i kerimede, başında harf-i cer bulunan من خشية ربهم "*Rablerine olan saygıdan dolayı"* şibih cümlesi âmilinin önüne geçerek مشفقون من خشية ربهم şeklinde gelmemiştir. İbn Âşûr, manada herhangi bir bozukluk olmamasıyla beraber, fâsıla gözetilerek böyle geldiğini söylemektedir. Bu konudaki görüşleri şöyledir: "Başlarında harf-i cer bulunan üç şibih cümle, muhtevasına da önem vererek fâsılalara riâyet etmek için âmillerinin önüne geçmiştir."[772]

Başka bir ayet-i kerimede Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَإِنْ كَذَّبُوكَ فَقُلْ لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ وَأَنَا بَرِيءٌ مِمَّا تَعْمَلُونَ *"Eğer seni inkâr etmeyi sürdürürlerse, de ki; "Benim amelim bana, sizin ameliniz de size aittir. Benim yapacağım sizi ilgilendirmez, sizin yapacağınız da beni ilgilendirmez."*[773]

Ayet-i kerimede geçen أَنْتُمْ بَرِيئُونَ مِمَّا أَعْمَلُ "*Benim yapacağım sizi ilgilendirmez"* cümlesi, sonuna kadar لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ "*Benim amelim bana, sizin ameliniz de size aittir"* cümlesinin, açıklamasıdır. Bundan dolayı fâsıla yapılmıştır.

---

[770] İbn Âşûr, a.g.e, XXVII, 111.
[771] el-Mü'minûn 23/57-59.
[772] İbn Âşûr, a.g.e, XVIII, 77.
[773] Yunus 10/41.

لِي عَمَلِي وَلَكُمْ عَمَلُكُمْ "*Benim amelim bana, sizin ameliniz de size aittir"* cümlesinde, halde ve istikbalde meydana gelen ya da gelecek olan her amelden uzak olduğuna işaret etmesi için sıla mevsul şekilde (fiil değil de) masdar olarak geldiği gibi, (ayet-i kerimenin sonunda) masdardan fiile dönülmüştür. Geçmişte kaldığı için mâzîdeki amelden uzak kalmayı ifade etmenin maksatla alakası yoktur. Şayet amel ile tabir olunsaydı, burada maksadın özel bir amel olabileceği kuşkusu ortaya çıkabilirdi. Zira muzaf masdar, umumiyet ifade etmez. Açıklama cümlesinin açıklananın bir parçası olmasından dolayı tek bir cümlede bir lafzı tekrar etmekten kaçınmak için böyle ifade edilmiştir. Zira bu lafız, nazmın akışına en uygun olanınıdır. Çünkü مِمَّا أَعْمَلُ "*Benim yapacağım"* cümlesindeki مَا (mâ) meddir ki, ayet-i kerimenin sonunda nefesi rahat uzatmayı sağlar ve مِمَّا تَعْمَلُونَ ile تَعْمَلُونَ kelimelerinde med olarak durmaya yardım eder. Çünkü burada fâsıla gözetilmiştir.

h. Müfret Sigasından Cemi Sigasına, Cemi Sigasından Müfret Sigasına Geçiş

Yüce Allah Lokmân Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: وَاقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاغْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ *"Yürüyüşünde tabii ol, sesini alçalt, çünkü seslerin en çirkini elbette eşeklerin sesidir."*[774]

"Ayet-i kerimede fâsılanın kâfiyeye uyması için müfret (olması beklenen) الحمار (el-hımâr = eşek) kelimesinden cemi sigası الْحَمِيرِ (el-hamîr = eşekler) kelimesine geçiş yapıldığına itibar olunmaktadır. Fâsılalara daha uygun olduğu için الْحَمِيرِ (el-hamîr = eşekler) kelimesi cemi sigası olarak tercih edilmiştir. Zira kâfiye kuralları üzere icra edilmeleri fâsıla ve seci'lerin güzelliklerindendir."[775]

Yukarıda geçen ayet-i kerimenin tersine cemi (gelmesi beklenen) kelime yerine müfret kelime gelmesinin sebebine misal ise şu ayet-i kerimedir: إِنَّ الَّذِينَ لَا يُؤْمِنُونَ بِالْآخِرَةِ لَيُسَمُّونَ الْمَلَائِكَةَ تَسْمِيَةَ الْأُنْثَى *"Ahirete iman etmeyenler meleklere dişilerin adını (adlarını) takıp duruyorlar."*[776]

---

[774] Lokmân 31/19.
[775] İbn Âşûr, a.g.e, XXI, 169.
[776] en-Necm 53/27.

İbn Âşûr, ayet-i kerimede الاناث (el-inâs = dişiler) yerine الانثى (el-ünsâ) kelimesinin müfret olarak seçilmesinin sebebini şöyle izah etmektedir: "الانثى (el-Ünsâ) kelimesinin marife şeklinde gelmesi, çokluk manasında cinsin marifesidir. (Yani müfret bir kelime olmasına rağmen الانثى (el-ünsâ) kelimesi, mana olarak çokluk manasını ifade eder.) الْأُولى (el-Ûlâ), يَرْضى (yerdâ) ve شَيْئاً (şey'en) kelimelerine fâsıla olarak uyum sağlamak için bu şekilde müfret gelmiştir."[777]

i. Fiil Sigasının Değiştirilmesi

İbn Âşûr, birçok yerde, fâsıla ile bazen ses ve manayı toplayan mekânı arasındaki uyuma işaret etmektedir. Şu ayet-i kerimedeki fâsılada mâzî (geçmiş) zaman kipi yerine muzâri (şimdiki) zaman kipinin getirilmesi buna misaldir: لَقَدْ أَخَذْنَا مِيثَاقَ بَنِي إِسْرَائِيلَ وَأَرْسَلْنَا إِلَيْهِمْ رُسُلًا كُلَّمَا جَاءَهُمْ رَسُولٌ بِمَا لَا تَهْوَى أَنْفُسُهُمْ فَرِيقًا كَذَّبُوا وَفَرِيقًا يَقْتُلُونَ *"Andolsun biz, İsrailoğulları'ndan söz aldık ve onlara peygamberler gönderdik. Fakat ne zaman onlara bir peygamber nefislerinin hoşlanmadığı bir şey getirmişse, bunlardan bir kısmını yalanlamışlar, bir kısmını da öldürüyorlar (öldürmüşlerdir.)*[778]

"O kötü hali (göz önüne) getirip (sergilemek) için mâzî fiil yerine muzâri fiil يَقْتُلُونَ (öldürüyorlar) olarak gelmiştir. O kötü hal de onların peygamberlerini öldürmeleridir. Bununla beraber fâsılaları gözetme de söz konusudur. Bu şekilde manadaki belagat ve nazımdaki sanat tamamlanmış olmaktadır."[779]

Tabi burada yazar, ayet-i kerimenin manasının fâsılaya uyduğunu veya mananın bozulduğunu kasdetmemektedir. Tam aksine bu sigadaki fâsıla, mana ve kâfiyeyi de tam olarak kapsayarak gelmiştir.

III. YEMİN EDİLEN İLE CEVABI ARASINDAKİ MÜNÂSEBET

Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah değişik yer, zaman, eşya ve benzeri şeylere yemin etmiştir. Hatta bununla ilgili olarak "Aksâmü'l-Kur'ân" adı altında bir tefsir kolu

[777] İbn Âşûr, a.g.e, XXVII, 115.
[778] Mâide 5/70.
[779] İbn Âşûr, a.g.e, II, 26.

oluşmuş ve konuyla ilgili çeşitli eserler yazılmıştır. İbn Âşûr'un tefsirinde üzerinde durduğu münâsebet konularından birisi de kasem (yemin) olunan ile onun cevabı arasındaki münasebettir.

Kasem lafzı Arapça'da, andlaşma ve yemin etme manasına eşdeğer, manası gayet açık bir kelimedir. Diğer lügatlarda da onun benzeri kelimeler vardır. Haber ve içeriğini pekiştirmek (ve karşısındakini ikna edebilmek) için getirilir. Tabersî şöyle demektedir: "Kasem (yemin), cümleden bir bölümdür ki, haberin doğruluğu kendisiyle tekit edilmektedir."[780]

Kasem hakkında Suyûtî ise şöyle demektedir: "Yeminden maksat, haberin tahkik ve tekit edilmesidir. Ta ki onu وَاللهُ يَشْهَدُ إِنَّ الْمُنَافِقِينَ لَكَاذِبُونَ *"Allah münafıkların yalancı olduklarına şahitlik eder"*[781] ayet-i kerimesinde olduğu gibi şahitli bir haber olsa dahi onu kasem yaptılar. Zira o haberi pekiştirmek için gelmiştir ve kasem olarak isimlendirilmiştir."[782]

Kasemin, kasem eden, kendisiyle kasem edilen, üzerine kasem edilen ve kasemdeki gaye olmak üzere dört esası vardır.

Müfessirlerin çoğu, Kur'ân-ı Kerim'deki kasemleri tahlil ederken, onların önemi hususunu, Yüce Allah bir şeye ancak saygıdan dolayı kasem eder konusuyla sınırlandırmışlardır. Tefsirlerinde sorumluluk, bağlılık mantığı, kendisiyle kasem olunan, önem ve tazimi konularını izaha çalışmaktadırlar. Ancak İbn Âşûr, bu kısır döngüden çıkmış ve kendisinden önceki müfessirlerin az bir kısmın hariçinde yönelmediği kasemin önemindeki gayeye yönelmiş ve kendisiyle kasem edilen ile kasemin cevabı arasındaki münâsebeti çok mükemmel ve eşsiz bir şekilde ifade etmiştir. Bunun da ötesinde, arka arkaya takip eden ayetler topluluğunda Yüce Allah'ın kasem ettiği durumlar arasındaki münâsebetleri de zikretmektedir. Aynı şekilde kasem edilen şey ile onun sıfatı arasındaki münâsebeti de çok güzel bir biçimde izah etmektedir.

[780] et-Tabersî, Mecmeu'l-Beyân, V, 225.
[781] el-Münâfikûn 63/1.
[782] Suyûtî, a.g.e, IV, 53.

et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsirinde, kasem (yemin) edilen ile onun cevabı arasındaki münâsebete verilen önem çok bariz olarak görülmektedir. İbn Âşûr'un, bu ikisi arasındaki münâsebeti, herhangi bir zorluk çekmeden ifadedeki verdiği önem de gayet açıktır. Bütün bunlar onun tefsirinde açık ve net olarak ortadadır. Birkaç misal vermek gerekirse, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ *"O tozdurup savuranlara, Derken bir ağırlık taşıyanlara, Derken bir kolaylıkla akanlara, Derken bir emir taksim edenlere andolsun ki, O size vaad edilen elbette doğrudur. Ceza ve hesap günü şüphesiz olacaktır."*[783]

Yukarıda geçen وَالذَّارِيَاتِ ذَرْوًا فَالْحَامِلَاتِ وِقْرًا فَالْجَارِيَاتِ يُسْرًا فَالْمُقَسِّمَاتِ أَمْرًا *"O tozdurup savuranlara, Derken bir ağırlık taşıyanlara, Derken bir kolaylıkla akanlara, Derken bir emir taksim edenlere andolsun ki,"* ayet-i kerimeleri kendileriyle kasem (yemin) edilenlerdir. Kasemin cevabı ise hiç şüphesiz son iki ayet-i kerimede ifade edilen kıyamet günüdür.[784]

İbn Âşûr, kendisiyle yemin edilen ile üzerine yemin edilen arasındaki münâsebeti kurma çabasında şöyle demektedir: "Kendisiyle yemin edilen ve kendisi üzerine yemin edilen arasında münâsebetin olması da tefsirin güzelliğindendir. إِنَّمَا تُوعَدُونَ لَصَادِقٌ وَإِنَّ الدِّينَ لَوَاقِعٌ *"O size vaad edilen elbette doğrudur. Ceza ve hesap günü şüphesiz olacaktır."*[785] Bu ayet-i kerimeler yeminin cevabıdır. Burada zikri geçen rüzgârların hallerinin başlangıcı üflemek, oluşturmak ve canlandırmaktır. Aynı şekilde ba'sın başlangıcı da sûra üflemek, yok olmuş veya dağılmış insan cesetlerini toplamak ve orada ruhların yayılmasıdır. فَإِذَا هُمْ قِيَامٌ يَنْظُرُونَ *"Bu defa da hep onlar kalkmışlar bakıyorlardır"*[786] ayet-i kerimesi buna işaret etmektedir."[787]

Diğer tefsirlere baktığımız zaman onların sadece الذَّارِيَاتِ (ez-zâriyât = o tozdurup savuranlar) kelimesinin ve bu yeminin önemine yoğunlaştıklarını görüyoruz. Ancak Râzî'nin ayet-i kerimelerdeki kasem ile sûrenin konusu arasında münâsebet kurduğunu gördüm. Tabi Râzî, İbn Âşûr'un açıkladığı şekliyle kasem ile cevabı

[783] ez-Zâriyât 51/1-6.
[784] Müfessieler ayet-i kerimede geçen va'd kelimesini ba's (yeniden diriliş) olarak değerlendirmişlerdir. Bkz. Zemahşerî, a.g.e, IV, 395.
[785] ez-Zâriyât 51/5-6.
[786] ez-Zümer 39/68.
[787] İbn Âşûr, a.g.e, XXVI, 339.

arasındaki münâsebete doğrudan değinmemekte, sadece Yüce Allah'ın bir yerde kasem ettiği sûreleri zikretmekle ve onları konularına göre toplamakla yetinmektedir.

Mesela, Zâriyât, Saffât, Nâziât ve Mürselât sûrelerinde kasemin münâsebeti olarak değerlendirildi. Zira onların konusu tevhid ve ba's (öldükten sonra tekrar dirilme) idi. Yani sûre sanki bütün olarak tevhid ve ba'stan bahsetmekte ve bundan dolayı da Yüce Allah ba's haline benzeyen işlere kasem (yemin) etmektedir. Râzî bu hususu şöyle izah etmektedir: "Bu böyledir, zira 'haşr'de, toplanma ve dağılma vardır. Bu ise hareketliliğe en uygun bir durumdur. Yahut da şöyle deriz: Bütün bu dört sûrede Yüce Allah'ın, beyan ettiği gibi, rüzgârlara yemin etmiştir. Rüzgârlar ise, toplayıp dağıtan şeylerdir. Şu halde dağınık bulutları peş peşe gönderilen rüzgârlarla biraraya toplamaya kadir olan O Yüce Allah, bedenin dağılmış parça ve uzuvlarını da, kendi ilahî meşieti ile, tercih edeceği herhangi bir yol ile biraraya getirmeye kadirdir."[788]

Beyzâvî tefsirinde kasem ile cevabı arasındaki münasebetten şöyle bahsedildiğini gördüm: "Kasemin (yeminin) cevabı, sanki Yüce Allah tabiat şartlarına muhalif olan bu şaşırtıcı olaylar üzerindeki gücü ile ücret ve ceza vermek için geçekleşecek olan yeniden dirilişe gücünün yeteceğini delil olarak göstermektedir."[789]

Görüldüğü gibi Râzî, kendisiyle yemin edilenler ile genel olarak sûrenin konusu olan öldükten sonra yeniden diriliş olan ba's arasındaki münâsebeti zikrederken, Beydâvî ise güzel bir münâsebet olan Yüce Allah'ın kıyamet günü cesetleri yeniden diriltmeye muktedir olmasıyla, rüzgârları tasarrufundaki kudreti arasındaki münâsebeti ifade etmektedir. İbn Âşûr, rüzgârların üflenmesi (esmesi), yağmurun oluşması ve en sonunda yeryüzünün canlanmasıyla, öldükten sonra tekrar dirilme arasında bir münâsebet kurmaktadır. Zira burada sûra üflenmesi ve öldükten sonra bedenlerin tekrar hayata döndürülmesi söz konusudur ki, bu oldukça ince bir benzetmedir.

İbn Âşûr'un üzerinde durduğu başka bir münâsebet ise Yüce Allah'ın şu ayet-i kerimesidir: وَالطُّورِ وَكِتَابٍ مَسْطُورٍ فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ وَالْبَيْتِ الْمَعْمُورِ

[788] er-Râzî, a.g.e, 28/161.
[789] el-Beyzâvî, a.g.e, V, 146.

وَالسَّقْفِ الْمَرْفُوعِ وَالْبَحْرِ الْمَسْجُورِ إِنَّ عَذابَ رَبِّكَ لَواقِعٌ مَا لَهُ مِنْ دافِعٍ *"Andolsun Tûr'a, Yayılmış ince deri üzerine, satır satır yazılmış kitaba, Ma'mur eve, Yükseltilmiş tavana, Kaynatılmış denize, (andolsun ki) Rabbinin azabı mutlaka vuku bulacaktır. Ona engel olacak (hiçbir şey de) yoktur."*[790]

İbn Âşûr şöyle demektedir: "Buradaki kasem (yemin) pekiştirmek ve tehdidin mutlaka olacağını bildirmek içindir. Yemin edilenler ile üzerine yemin olunanlar arasındaki münâsebet ise kendisiyle kesem edilen şeyler Musa (a.s)'ın Firavun'a peygamber olarak gönderilmesiyle alakalı durumlardır. Firavun ve beraberlerindekilerinin helaki de Musa (a.s)'ı yalanlamaya cür'et etmeleri sebebiyle olmuştur."[791]

Bikâî, Yüce Allah'ın Musa (a.s) ile konuştuğu Tûr'a yemin etmesi gibi Musa (a.s) ile müşterek olan şeylere Yüce Allah'ın yemin etmesiyle, Rasûlüllah (s.a.v)'e indirilen Kur'ân-ı Kerim'e yemin etmesi arasındaki münâsebeti cem etmektedir. Her iki yönde münâsebet söz konusudur. Kasem ile azabın vukuu arasında bir münâsebet vardır. Musa (a.s)'ın kavmi onu yalanlamaları nedeniyle azabı hak ettiler. Aynı şekilde (Mekke müşrikleri de) Kur'ân-ı Kerim'i yalanlamaları sebebiyle azabı hak etmiş oldular.[792]

İbn Âşûr, ayet-i kerimede üzerine yemin edilen Tûr'dan maksadın, Yüce Allah'ın Musa (a.s)'a levhaları indirdiği Tûr-u Sînâ ve Firavun kavminin helak olduğu denizden de maksadın البحر المسجور "*Kaynatılmış denize"* ayet-i kerimesinde zikri geçen deniz olduğunu ifade ederek yetindiğini görüyoruz. Aynı şekilde İbn Âşûr, Tûr'a yemin, Tûr dağında Musa (a.s)'a ilkinin inmeye başladığı Tevrât'a yemin etmeye bir ön hazırlık olduğunu hatırlatmaktadır. Ayrıca Bikâî, فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ "*Yayılmış ince deri üzerine"* ayet-i kerimesiyle Kur'ân-ı Kerim'in zikredilmesi münâsebetini zikretmektedir ki, İbn Âşûr buna değinmemiştir. Belki de فِي رَقٍّ مَنْشُورٍ "*Yayılmış ince deri üzerine"* ayet-i kerimesini Musa'nın (a.s) sahifeleri olarak tefsir etmiştir.

[790] et-Tûr 52/1-8.
[791] İbn Âşûr, a.g.e, XXVII, 36.
[792] Bkz. Bikâî, a.g.e, XIX, 6.

Bazen de İbn Âşûr, Yüce Allah birden fazla şey üzerine yemin ettiği zaman yemin edilenler arasındaki münâsebeti zikretmektedir. Mesela Yüce Allah'ın şu ayet-i kerimelerinde olduğu gibi. وَالصَّافَّاتِ صَفًّا فَالزَّاجِراتِ زَجْراً فَالتَّالِياتِ ذِكْراً إِنَّ إِلهَكُمْ لَواحِدٌ *"Andolsun o saf bağlayıp duranlara. O haykırıp da sürenlere. Ve o yolda zikir okuyanlara. Ki sizin ilâhınız birdir."*[793]

Bu ayet-i kerimede kendisiyle yemin edilenlerin birden fazla, kendisi üzerine yemin olunanın ise tek, onun da Yüce Allah'ın birliğini ispat etmek olduğunu görmekteyiz. İbn Âşûr, ayet-i kerimenin tefsirinde ikisi arasındaki münâsebetleri şöyle ifade etmektedir: "Ayet-i kerimelerin başlangıcı, bazı gayelere münâsip olmuştur. Meleklere yemin edilmesi, Yüce Allah'ın vahdâniyyetini ispat için oldukça münâsip olmuştur. Zira melekler putlara dua etmezler. Meleklerin hizmet ettikleri yegâne varlık, Hak olan tek İlah'tır. Çünkü melekler, Yüce Yaratıcı'nın büyüklüğüne işaret eden varlıklardandırlar. Kendilerine yemin edilmesi de onların ülvi varlıkların en şereflisi olduklarını bildirmektedir. Kasemde mülahaza olan sıfatlar, kendilerinden sonra zikredilen maksatlara münâsip olmuştur. الصَّافَّاتِ (es-Saffât = o saf bağlayıp) sıfatı, Rablerinin azametine münâsıp olmuştur. فَالزَّاجِراتِ (Fezzâcirât = o haykırıp da sürenlere) sıfatı, şeytanları göklerden kovmak, yıldızları hareket ettirmek ve bazılarının bazılarıyla çarpışmalarını önlemek ve de insanların mahşerde haykırışlarıyla münâsip olmaktadır."[794] Bu misal ile İbn Âşûr'un, yemin edilen ile kendisi üzerine yemin olunanı nasıl ortaya çıkardığı açıkça görülmektedir.

Râzî, kendileriyle yemin edilenler arasındaki münâsebeti zikretmemiş, ancak onları cem edecek herhangi bir münâsebeti araştırmaksızın, bu sıfatların meleklere veya Kur'ân-ı Kerim'e ya da çalışanlara ait olduğunu tercih etmiştir.[795]

Bikâî ise münâsebeti Yüce Allah'ın birliğine işaret olarak kurmuştur. Şöyle ki, kasemin (yeminin) cevabı إِنَّ إِلهَكُمْ لَواحِدٌ "*Ki sizin ilâhınız birdir"* ayet-i kerimesinde, şayet tek ilah olmasaydı yeryüzünde fesat çıkardı, bu kâinatta saf bağlayan melekler ve intizam olmazdı. İşte bunlar, Yüce Allah'ın sûrenin başında üzerlerine yemin ettiği hallerdir. Bikâî, görüşlerini şöyle ifade etmektedir: "Şayet tek ilah olmasaydı, bu saf

[793] es-Saffât 37/1-4.
[794] İbn Âşûr, a.g.e, XXIII, 82.
[795] er-Râzî, a.g.e, XXVI, 315-316.

bağlamalar, haykırmalar, zikir okumalar ve kâinat üzerindeki tertip bozulurdu. Kralların hallerinin bozulduğuna şahit olduğumuz gibi bu kâinatın nizamının bozulduğuna da şahit olurduk."[796]

Bikâî ile İbn Âşûr, ayet-i kerimedeki kasem ile cevabı arasındaki münâsebetin tevhide delalet ettiği konusunda ittifak etmişler, ancak her birisinin münâseti delillendirmedeki yolları farklı olmuştur.

Belki de İbn Âşûr'un münâsebet lafzını zikredip, yemin edilen ile kendisi üzerine yemin olunan arasındaki münâsebeti en bariz açıkladığı ayet-i kerimelerden birisi de İnşikâk Sûresi'nde geçen şu ayet-i kerimelerdir: فَلا أُقْسِمُ بِالشَّفَقِ وَاللَّيْلِ وَما وَسَقَ وَالْقَمَرِ إِذَا اتَّسَقَ لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ *"Şimdi, yemin ederim o şafağa, Geceye ve içinde barındırdığı şeylere, Derlendiği zaman o aya, Ki, siz elbette halden hale geçeceksiniz."*[797]

İbn Âşûr, bu ayet-i kerimelerdeki kasem ile cevabı arasında iki münâsebetten bahsetmektedir. Birinci münâsebet, gece, şafak ve ayın hallerinin değiştiği gibi hallerin değişmesi münâsebetidir. İşte bunun gibi insanın hali de لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ *"Ki, siz elbette halden hale geçeceksiniz"* ayet-i kerimesinde de ifade edildiği gibi insanın hali de değişmektedir. İkinci münâsebet ise şafak gecenin son bulduğuna işaret etmektedir. Değişen dünya halleri de böyledir. İnsanın hali değiştikten, yaşlandıktan ve vefat ettikten sonra insanın sonunu bildirmektedir.

İbn Âşûr buradaki münâsebeti şöyle ifade etmektedir: "Burada kendisiyle kasem edilen ve kendisi üzerine kasem olunan arasındaki münasebet gayet açıktır. Zira şafak, gece ve ay karanlık ve ışığın ortaya çıkmasıyla veya bu esnada değişik hallere girmektedirler. İşte bu durum, insanların kıyamet günü veya dünya hayatlarındaki çarpıklıkları veya şer hallerinden hayır hallerin çıkması ya da özellikle ileride geleceği gibi hitap Müslümanlara ise râzı olacakları hallerin değişme beklentisi içerisinde olmaları durumunda لَتَرْكَبُنَّ طَبَقاً عَنْ طَبَقٍ *"Ki, siz elbette halden hale geçeceksiniz"* ayet-i kerimesi ile münâsip olmaktadır. Belki de şafak kelimesinin zikredilmesi, dünyanın sonuna benzemesinden dolayı buna ima etmektedir. Zira güneşin batışı, ölüm hali

[796] Bikâî, a.g.e, XVI, 190.
[797] el-İnşikâk 84/16-19.

gibidir. Gecenin ifade edilmesinde hesap gününün şiddetine ima vardır. Aynı şekilde ayın zikredilmesinde de mü'minler için rahmetin varlığına ima vardır."[798]

Râzî, kasem konusunda uzun izahlarda bulundu, ancak münâsebet konusunda İbn Âşûr'un ifade ettiği birinci münâsebeti kısa olarak zikretmekle yetindi. O münâsebet de hallerin değişmesi münasebetidir. Tıpkı gece ve ayın değiştiği gibi insan hallerinin değişmesi münasebetidir.[799]

Bikâî, ayet-i kerimedeki başka bir münâsebeti ifade etti ki, o da ayet-i kerimenin Yüce Allah'ın sonsuz kudretine delalet etmesidir. Yüce Allah, kendisinden başka hiç kimsenin değiştirmeye güç yetiremediği gece, ay ve şafağın hallerini değiştirmeye kadir olduğu gibi, insanın halini de değiştirmeye kâdirdir. Yüce Allah, onun yaşamasına, ölmesine ve tekrar dirilip (bütün organlarını) toplanmasına da kâdirdir. Burada kasem ile onun cevabı arasında bir münâsebet meydana gelmiştir.

Bikâî şöyle demektedir: "عن طبق (an tabak) yani, hayatın dönemlerinden, yaşamın devirlerinden ve ölüm serüvenlerinden bir hal. Sonra berzah âlemi, tekrar dirilme işlemleri ve daha önce size verilen delil ile (bildirilen) haşrın korkunç yüzü. Bütün bunlar bu kâinatı yaratan ve bu şaşıtıcı âlemi var eden o güç ile olmuştur."[800]

Görüldüğü gibi, Bikâî'nin zikretmiş olduğu münâsebeti de itibara almakla beraber, İbn Âşûr'un ifade ettiği münâsebet akla daha yakındır.

İbn Âşûr'un kasem ile cevabı arasındaki münâsebeti açıkladığı ayet-i kerimelerden birisi de Burûc Sûresi'nde semâ ve va'd gününe yapılan kasem ile Uhdûd (hendek) ashabı kurbanları arasındaki münasebeti anlatan ayet-i kerimelerdir. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır: وَالسَّماءِ ذاتِ الْبُرُوجِ وَالْيَوْمِ الْمَوْعُودِ وَشاهِدٍ وَمَشْهُودٍ قُتِلَ أَصْحابُ الْأُخْدُودِ *"Burçlar sahibi gökyüzüne, Vaad olunan o güne, Şahitlik edene ve edilene andolsun ki, Kahroldu o hendeğin sahipleri,"*[801]

[798] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 226.
[799] er-Râzî, a.g.e, XXXI, 100.
[800] Bikâî, a.g.e, XXI, 347.
[801] el-Burûc 85/1-4.

İbn Âşûr, ayet-i kerimelerde geçen kasem ile cevabı arasında birçok münâsebet zikretmiştir. Birincisi, burûc ile hendek ashabı kıssası arasındaki münasebettir. İkisi arasındaki münâsebet, burûc, semada ışık veren ve içine ateş konularak mü'minlerin yakıldığı hendeklerin tepelerine benzeyen bir çizgiye benzemektedir. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Kasem ile üzerine kasem olunan arasındaki münâsebet, üzerine kasem olunan hendek ashabının ibretlik kıssasını içermektedir. Hendekler, yeryüzünde oluşturulmuş, içleri ateş dolu bir çizgi şeklinde olunca, içerisinde bakanların görebilecekleri bir vasıf ile semâda bulunan ve Arapların burûc olarak isimlendirdikleri yıldızlara yemin edilmiştir. Bunlar, ateş alevlerine benzer parlak yıldızların ışıkları ile aydınlanmış dairelere benzemektedirler."[802]

İbn Âşûr, âdeti gereği ayet-i kerimelerdeki münâsebetlere tabi olarak daha sonraki الْيَوْمِ الْمَوْعُودِ "*Vaad olunan o güne"* ayet-i kerimesindeki münâsebeti de zikretmektedir. Burada kasem kıyamet gününe yapılmaktadır. Bu ise dünyada mü'minleri yakanlar için bir tehdittir. Onlar kıyamet günü aynı ceza ile karşılaşacaklardır. Bu konuda İbn Âşûr'un görüşleri şöyledir: "Yevmü mev'ûde yemin edilmesi, te'vîl ehlinin ittifakıyla yevmü mev'ûd, kıyamet günüdür. Çünkü o, Yüce Allah'ın ذٰلِكَ الْيَوْمُ الَّذِي كانُوا يُوعَدُونَ *"İşte onlara vaad edilen gün, o gündür"*[803] ayet-i kerimesiyle vad ettiği gündür. Aynı zamanda bu kasem, üzerine yemin olunan kıssa sahipleri ve onlara benzeyenler için ima ile bir tehdit içermektedir. Te'villerdeki çeşitliliklerle beraber, وَشاهِدٍ وَمَشْهُودٍ "*Şahitlik edene ve edilene"* ayet-i kerimesindeki yemin de الْيَوْمِ الْمَوْعُودِ "*Vaad olunan o güne"* ayet-i kerimesindeki münâsebete yakın bir mana ifade etmektedir."[804]

Daha sonra İbn Âşûr, şâhid, meşhûd ve ashab-ı uhdûd kelimeleri arasındaki münâsebetleri zikretmektedir. Yüce Allah, mü'minlere işkence edenleri tehdit ediyor ve onların dünyada işkence ettiklerine kıyamet günü şahitlik edeceklerini bildirmektedir. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Değişik görüşler doğrultusunda şahid, meşhûd ve مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ *"Müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı"*[805] ve إِذْ هُمْ عَلَيْها قُعُودٌ *"Hani o ateşin*

[802] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 237.
[803] el-Meâric 70/44.
[804] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 238.
[805] el-Burûc 85/7.

başına oturmuşlar"[806] ayet-i kerimesinde ifade edilen yemin olunanlar arasındaki münâsebet gayet açıktır.

Burada üzerinde durulması gereken bir nokta vardır. O da (diğer müfessirlerle) kıyasladığımız zaman, İbn Âşûr'un Kur'ân'ın hazinelerinden ve tefsirinden münâsebet ilmini son derece mantıklı ve kolay bir yoldan nasıl çıkardığı gerçeğidir. Diğer müfessirlere baktığımız zaman, onların burûç ve uhdûd kelimeleri arasındaki münâsebete bakmaksızın ve önem vermeksizin semadaki burûç kelimesinin manasının tefsiri, sayıları, şekilleri ve bu hususstaki rivâyetler hakkında çokça zaman ve güç harcadıklarını görüyoruz.

Daha önemlisi ise onlar şâhit ve meşhut kelimelerinin manasını konuyla uzak rivâyetlerle açıklamışlardır. Bunun Cuma günü veya kurban bayramı günü ya da herhangi başka bir gün olarak açıklamışlardır. Bu rivâyetlerin sûrenin siyakından uzak olması ve rivâyetlerin zayıf olmasına rağmen bu sözleri neden tercih ettiklerini anlamak mümkün değildir.

İşte burada İbn Âşûr, şahit ve meşhut kelimelerini uhdud ashabının yakıldığı olaya şahit olanlar şeklinde tefsir etmek suretiyle diğer müfessirlerden ayrılmaktadır. Ve daha önce ifade ettiğimiz gibi bu manayı münâsebetle irtibata geçerek elde etmektedir. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Şahit ve meşhut kelimelerinden maksat türdür. Şahit, gören veya inkâr edeni yenmek için gerçeği haber verendir. Meşhut ise görülen veya gerçek manada şahit olunan demektir."[807] Münâsebet ilminin bize öğrettiği şekliyle bu şekilde mana en münâsip ve en uygun olanıdır.

Aynı zamanda İbn Âşûr'un, diğer müfessirlerin hiç bahsetmediği kasem ve cevabı arasındaki münâsebetleri ifade ettiğine şahit olmaktayız. İşte onlardan bazı misaller. Yüce Allah Leyl Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: وَاللَّيْلِ إِذا يَغْشى وَالنَّهارِ إِذا تَجَلَّى وَما خَلَقَ الذَّكَرَ وَالْأُنْثى إِنَّ سَعْيَكُمْ لَشَتَّى *"Örttüğü zaman geceye, Açıldığı zaman gündüze, Erkeği ve dişiyi yaratana and olsun ki, Gerçekten sizin işiniz başka başkadır."*[808]

[806] el-Burûc 85/6.
[807] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 238.
[808] el-Leyl 92/1-4.

İbn Âşûr, bu ayet-i kerimelerdeki kasem ile cevabı arasında iki münâsebet çıkarmaktadır. Birinci münâsebet, gece ve gündüzde karanlık ve aydınlık vardır. Bu da hayır ve şer bulunan insanoğlunun amellerine benzeme halidir. İbn Âşûr şöyle demektedir: "Kasem edilen ile kasem olunanın münâsebeti, insanoğlunun çalışmasıdır. Onda hayır da vardır, şer de vardır. İşte bu ikisi aydınlık ve karanlığa benzemektedir. Aynı şekilde insanoğlunun çalışmasının ürünü faydalı da zararlı da olabildiği gibi, erkek ve kadının zürriyetinden salih ve salih olmayan nesiller olabilmektedir."[809]

İbn Âşûr, ikinci münâsebeti, gece ile gündüz arasındaki fark gibi, mü'min ile kâfir arasındaki farkı işleyen sûrenin konusuyla alakalandırarak şöyle demektedir: "Makama münâsip olarak gece ve gündüze yemin tercih edilmiştir. Çünkü sûrenin gayesi, dünya ve ahirette mü'min ile kâfirin halleri arasındaki farkı beyan etmektir."[810]

Konumuz ile ilgili başka bir misalde ise Yüce Allah Duhâ Sûresi'nde şöyle buyurmaktadır: وَالضُّحى وَاللَّيْلِ إِذا سَجى مَا وَدَّعَكَ رَبُّكَ وَما قَلى *"Andolsun kuşluk vaktine. Ve sakinleştiği zaman geceye ki, Rabbin seni bırakmadı ve darılmadı."*[811]

İbn Âşûr, duhâ vakti ve geceye yapılan kasem ile Yüce Allah'ın Rasûlüllah'ı (s.a.v) istemeyerek (Allah saklasın) vahyi kesmediğini bildirdiği kasemin cevabı arasındaki münâsebeti zikretmektedir. (Vahyin kesilmesi) başka bir sebepten dolayı olmuştur. Çünkü duhâ, Rasûlüllah (s.a.v) vahyin nazil olduğu vakittir. Yüce Allah bundan dolayı kasemde duhâyı seçtiği gibi, Rasûlüllah (s.a.v) içerisinde teheccüde kalktığı için de geceye kasem (yemin) etmeyi seçmiştir. İbn Âşûr, bu konuyu şöyle ifade etmektedir: "Duhâ ve geceye yemin edilmesindeki münâsebet, duhâ güneş ışınlarının yayıldığı vakittir. Burada vahyin inmesi ve hidayetin oluşmasına temsil vardır. Gece ise Rasûlüllah'ın (s.a.v) Kur'ân okuduğu ve onun evine veya mescid-i harama evi yakın olan müşriklerin Rasûlüllah'ın (s.a.v) okuduğu Kur'ân'ı dinlediği vakittir."[812]

İbn Âşûr'un peşpeşe gelen kasemlerdeki münâsebetleri çıkarmadaki mükemmelliğine başka bir misal ise şu ayet-i kerimelerin tefsirinde zikrettiği

[809] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 378.
[810] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 378.
[811] ed-Duhâ 93/ 1-3.
[812] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 394-395.

ifadelerdir: فَلَا أُقْسِمُ بِالْخُنَّسِ الْجَوَارِ الْكُنَّسِ وَاللَّيْلِ إِذَا عَسْعَسَ وَالصُّبْحِ إِذَا تَنَفَّسَ إِنَّهُ لَقَوْلُ رَسُولٍ كَرِيمٍ *"Şimdi yemin ederim o sinenlere (gündüzleri gözden kaybolan yıldızlara), O akıp akıp yuvasına gidenlere, Yöneldiği an geceye, Nefeslendiği (ağardığı) an sabaha ki, Kuşkusuz o Kur'ân, değerli bir elçinin sözüdür."*[813]

İbn Âşûr, yıldızlara kasem (yemin) edildikten sonra, geceye yemin edilmesindeki münâsebetin hikmetiyle ilgili olarak şunları söylemektedir: "Yıldızların gece oluşmasından dolayı geceye yemin, yıldızlara yemin üzerine atfedilmiştir. Çünkü şu âlemde gece ve gündüzün peş peşe birbirilerini takip etmeleri ilahi hikmetin en büyük tezahürlerindendir."[814]

İbn Âşûr, burada kasem (yemin) ile cevabı arasındaki münâsebeti zikretmekle yetinmemiş, ayrıca Yüce Allah'ın üzerlerine yemin ettiği işler arasındaki münâsebeti de ifade etmiştir. Bu da onun konu hakkındaki hassasiyetini ve ilmi derinliğini ortaya koymaktadır.

Aynı şekilde, kasemin (yeminin) türleri arasındaki münâsebetleri zikretmeye devam etmiştir. Geceden sonra sabaha yemin edilmesindeki münâsebeti şöyle ifade etmiştir: "Ona, nefeslendiği (ağardığı) zaman sabaha yemin atfedildi. Yani gecenin zikredilmesi münasebetiyle sabah ışıklarının yayılmasıdır. Zira sabahın nefeslenmesi (ağarması) da Yüce Allah'ın bu âlemde koymuş olduğu mükemmel sistemin tezahürlerinden birisidir."[815]

İbn Âşûr'un kasem (yemin) edilen eşyalar arasındaki münasebetlerle ilgili üzerinde uzun uzun durduğu sûrelerden birisi de Tîn Sûresi'dir. Yazar burada birçok rivâyeti naklettikten sonra güzel bir özet ortaya çıkarmaktadır. وَالتِّينِ وَالزَّيْتُونِ وَطُورِ سِينِينَ وَهَذَا الْبَلَدِ الْأَمِينِ *"Tîn'e ve Zeytun'a, Sina dağına, Ve bu güvenli beldeye andolsun ki."*[816]

İbn Âşûr, şöyle demektedir: "İki meyvenin (incir ve zeytin) zikri geçmişti. Burada insanoğlu için gönderilen en büyük şeriatların kaynaklarına imâ ile işaret vardır. Tîn (incir), ilk şeriat Nûh (a.s)'ın peygamberliğine imâdır. Zeytûn (zeytin), hadislerde

[813] et-Tekvir 81/15-19.
[814] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 154.
[815] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 154.
[816] et-Tîn 95/1-3.

varit olduğu gibi –ki İsrâ Sûresi'nin başında geçmişti- Mescid-i Aksâ'yı inşa eden İbrahim (a.s)'ın şeriatına imadır. Tûr-u Sinîn (Tûr Dağı) Tevrat'ın şeriatına imâdır. Beledü'l-Emin (Emin Şehir) de İslam şeriatının indiği yere imâdır. Tevrât şeriatının tamamlayıcısı olması nedeniyle İsa (a.s)'ın şeriatına imâ yoktur."[817]

Burada konu, mücerret olarak incir ve zeytin ve ikisinden sonra gelenlerin diğer işlere kıyasla önemi ve büyüklüğü değildir. Lakin bu ayet-i kerimeler bize Yüce Allah'ın 4, 5 ve 6. ayet-i kerimelerde kendileri adına yemin ettiği mantıklı delillerden bir cümle takdim etmektedir. Bir mekânı, oranın en meşhuru ile isimlendirmesi Arapların âdeti olduğu bilinen bir gerçektir. Bundan dolayı tîn (incir) ve zeytûn (zeytin) kelimelerinin tarihi öneme haiz olan mekânların isimlerine işaret etme ihtimali söz konusudur. Bu mekânlar, İbn Âşûr'un zikretmede gayret sarfettiği ve münâsebetlere işaret etmeleri için irtibat kurduğu yerlerdir. İşte sanki bu, mantık cevherlerinden eşsiz bir gerdanlıktır.

Eski anlayışa göre, kasem (yemin) ayetleri, tekit, pekiştirme ve kendisiyle yemin edilen veya kendisi üzerine yemin olunanın büyüklük ve ehemmiyet yönünü ortaya koyma ekseni etrafında dönmektedir. Yüce Allah bir şey ile ikinci şey üzerine yemin ettiği zaman, Yüce Allah'ın ikincisini tekit etme veya önemini ortaya çıkarmayı istemesi ihtimali vardır. Aynı şekilde birincisinin büyüklük ve önemini vurgulaması isteği de mümkündür.

Kur'ân-ı Kerim'deki kasem (yemin) ayetleriyle ilgili taklitsel (geleneksel) tefsirlerdeki sorun, kendisiyle yemin edilen ile kendisi üzerine yemin olunan arasındaki alakayla ilgili sorulara cevap vermede aciz olmalarıdır. Şayet orada kasem (yemin) edilen ve kendisi üzerine yemin olunan arasında bir alaka yoksa yemin kelimelerinin başka bir yerde başka kelimelerle değiştirilmesi, farklı sonuçlar vermemesini gerektirir. Böyle olması durumunda ise netice her iki unsurun yani kendisiyle yemin edilen ve kendisi üzerine yemin olunan tazim edilmesi anlamına gelir.

Yani kasemden (yeminden) maksat, mücerret olarak ayet-i kerimelerde ifade edilen işlerin büyüklük ve önemini ortaya koymak ise, o zaman faraza, kasemden

[817] İbn Âşûr, a.g.e, XXX, 420.

maksat sadece kalem ve yazmanın ve insanın en güzel bir şekilde yartılmasının büyüklük ve önemini ortaya çıkarmaksa و القلم و مايسطرون ، لقد خلقنا الانسان في احسن تقويم ayet-i kerimelerini tertip üzere okuma hususunda bir problemimiz olmaz. Taklidi (geleneksel) düşünce kasemin tefsirinde başarısız olmuştur. Hatta şayet kasem (yemin) edilen ve kendisi üzerine yemin olunan arasında bir bağlantı ve alaka varsa onu sadece farazi olarak koymaları bile başarısızlıkla sonuçlanmıştır.

Taklitçi (gelenekçi) müfessirlerin tabii bir anlayışa ve Kur'ân-ı Kerim'deki kasemin (yeminin) manasını kavramaya güç yetirememeleri, Yüce Allah bir şey üzerine yemin ederse buradaki hedef, iki taraf arasındaki açık münâsebet alaksına bakmaksızın, o şeyi büyüklemek ve kendisi üzerine yemin olunanın pekiştirmektir şeklinde bir itikadın yayılmasına sebep olmuştur.

İşte bu noktada İbn Âşûr, bize gereken cevabı vermiş ve mükemmel olarak açıklamış, taklit ve donukluk dairesinden çıkarak, geçen misallerde görüldüğü gibi, kasem (yemin) edilen ve kendisi üzerine yemin olunan arasındaki alakayı ortaya çıkarmak için münâsebet ilminden azami derecede istifade etmiştir.

SONUÇ

Muhammed et-Tahir b. Âşûr'un "et-Tahrîr ve't-Tenvîr" isimli tefsirindeki münâsebetleri, diğer tefsirlerle de kıyaslamak suretiyle Kur'ân münâsetleri ile ilgili aylarca süren araştırma gerçekleştirildi. Bu araştırma sonunda da önemli neticelere ulaşıldı. İşte neticelerden en önemli olanlarını şöyle sıralamak mümkündür.

1. Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, mutlak olarak yirminci asrın en meşhur âlmlerinden ve bu dönemin en önemli müfessirlerinden birisidir. Tunus'ta âlim ve üstatlardan oluşan büyük topluluklara öğrencilik yapmıştır. Kendisinin toplumsal ve eğitim alanlarındaki reformlarda önemli bir payı vardır ve terk edilemeyecek birçok kıymetli eserler bırakmıştır.
2. et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsiri İbn Âşûr'un kaleme aldığı en önemli eseri olarak değerlendirilmektedir. Aynı şekilde modern çağın da en değerli tefsiridir. Rivâyet ile dirayeti birleştirmiştir. Ancak birçok kaynağa dayanmasıyla beraber daha çok akli bir tefsirdir. Bu tefsirde İbn Âşûr'un mükemmel bir metodu vardır. Bu metodu tefsirinin başındaki on mukaddimenin birinde açıklamaktadır. Ki bu mukaddimeler de modern çağda ulûmü'l-Kur'ân alanında yazılmış en meşhur yazılar olarak değerlendirilmektedir.
3. et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsirinde münâsebet ilmine çok önem verildiği gayet açık bir şekilde görülmektedir. Öyleki hiçbir sûre ya da ayet münâsebet yönü ifade edilmeden geçilmemiştir. Özel olarak da makâsıt ilmine önem verilmiştir.
4. Aslında münâsebet ilminin yeni bir ilim olmadığı, bilakis onun oluşumunun Kur'ân'ın ilk nazil olduğu dönemle başladığı görülmektedir. Ne var ki, "münâsebet" ıstılahı, bu tertip ile ortaya çıkmamıştır. Bilakis Yüce Allah'ın kitabını anlama konusundaki sözlerin arasında bölük pörçük sözler şeklinde bulunmakta idi. Bu ilim şu anki duruma gelinceye kadar beş merhale geçirmiştir.
5. Münâset ilminde asıl problem Kur'ân sûrelerinin tertibinin illetidir. Araştırmanın ulaştığı netice ise (bu hususta) âlimler arasındaki ihtilaf lafzî ve şekilsel olduğudur. Yani bu karşı çıkanlar ile savunanlar arasındaki ihtilaf

(tartışma) tartışmaya benzeyen hakiki olmayan şekilsel bir ihtilaftır.

6. Kur'ân münâsebetleri ilmi, birçok mucizevi, beyani ve belaği yönleri bulunan bir ilimdir. Çünkü o, ayet-i kerimelerin manasını anlama ve istenilenin tespitine yardımcı olur. Bu ilmin pekçok faydası vardır. Her durumda ondan uzak kalmak mümkün olmaz.
7. Kur'ân münâsebetlerini tespit etmek, sûrenin ana konusuyla bağlantı kurarak ve nüzül sebebini de göz ardı etmeksizin çeşitli gereksimlere dayanmaktadır.
8. Kur'ân'daki münâsebetleri ortaya çıkarmak sûrenin ana konusuna bağlı kalarak düşünme ve fikir yürütme ve de nüzül sebebini de gözardı etmeksizin değişik argümanlara dayanmaktadır.
9. İbn Âşûr, ayet-i kerimeler arasındaki münâsebetlere ve tek bir ayet-i kerime içerisindeki münasebetlere işaret etmekte, ancak ihtiyaç olmadığı gerekçesiyle sûreler arasındaki münasebetlerden bahsetmemektedir.
10. Müellif genellikle tefsire şayet ayet-i kerimede varsa münâsebeti zikrederek başlamakta ve bazı münasebetlerle ilgili sözü uzatmakta bazılarını da kısaca ifade etmektedir. Genel olarak orta yolu tercih etmekte ve çoğu zaman da birden fazla münâsebete temas etmektedir. Aynı zamanda da münâsebet arama hususunda sıkıntıya düşmekten (zorlamaktan) sakındırmaktadır.
11. İbn Âşûr, daha önceki âlim ve müfessirlerden alıntı yaparken onları tenkit ve ayıllama yapmadan almamakta, bilakis olaya vakıf olup, fikrini çalıştırmakta ve ondan hüküm çıkarmaktadır. Artı, daha önce açıklanmamış münasebetlere de işaret etmektedir.
12. Şüphesiz ayet-i kerimeler arasında münâsebet vardır. Bundan kaçış olmaz. Ancak bu bazen açık olur, bazen de gizli olabilir. Şayet münâsebet müfessire gizli kalmışsa onu bulmak için kendisini zora sokması gerekmez. Buradaki zorlama hoş karşılanmaz. Bazen de bir ayet-i kerimede değişik yönlerden pekçok münâsebet olabilir. İbn Âşûr bunların hepsini zikretmektedir.
13. İbn Âşûr münâsebeti, görüşünü seçmede üzerine dayandığı bir tercih ve delil olarak değerlendirmektedir. Bu ilimden istifade etme çerçevesinde münâsebeti destekleyen sözler arasında seçme ve tercih etme konusunda bütün gayretini sarfetmektedir. Belki de şöyle söylemek uygun olacaktır. Çoğu zaman tercih ve seçmede münâsebet onun için bir dayanaktır.

14. Münâsebetler ile makâsıdü'ş-şerıyye ilmi arasındaki bağa olağanüstü önem vermesi. et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsirine bakıldığı zaman münâsebet ilmi ile makâsıt ilmi arasındaki uyum ve ahengi hemen görürüz.
15. Kur'ân münâsebetlerini ortaya çıkarma ve açıklama işlemlerinde müsteşrik ve diğerleri tarafından Kur'ân'ın tutarlılığı ile ilgili şüpheye düşürecek iddialarına kesin bir reddiye vardır. İbn Âşûr'un ayet-i kerimeler arasındaki bağı ve münâsebeti zikretmesi şu yönlerden olmuştur: Ayet-i kerimenin önceki ayet ile arasındaki münâsebet. Geçen ayet ile arasındaki münâsebet, kendinden sonra gelen ayet ile arasındaki münâsebet, bir ayet-i kerimenin birden fazla ayet-i kerime ile arasındaki münâsebet ve bir ayetin başka bir ayetin bir cümlesiyle arasındaki münâsebet.
16. Ayet-i kerime ile sûre arasındaki münâsebet çeşitleri de şöyle olmaktadır: Sûrenin başı ile maksat ve içeriği arasındaki münâsebet. Sûrenin sonu ile maksat ve içeriği arasındaki münâsebet. Sûrenin giriş kısmı ile genel olarak sonuç kısmı arasındaki münâsebet. Sûrenin giriş kısmı ile orta kısmı arasındaki münâsebet. Tek sûredeki konular arasındaki münâsebet.
17. İbn Âşûr'un, Kur'ân'daki birliği ispat etmek için sûrenin başlangıcı ile maksadı ve başlangıcı ile sonu arasındaki münâsebet gibi onun kısımları arasında topladığı münâsebet olgularına çok önem verdiği ve birçok münâsebet konusunda özgün olduğu görülmektedir.
18. İbn Âşûr'un münâsebetleri sunmada takip ettiği metotlardan birisi de tıpkı sûrenin ismi ile en önemli maksadı arasında sıkı bir irtibatın olması gibi, bir ayet-i kerime ile sûre arasında bağ oluşturmak için o ayet-i kerime ile sûrenin maksatlarından birisi arasında münâsebet kurmasıdır.
19. et-Tahrîr ve't-Tenvîr incelendiğinde İbn Âşûr'un bir sûrenin sonunun sûrenin kendisi arasındaki münâsebeti zikrederken, bazı münâsebetlerin bazen sûrede geçenlerin bir özeti şeklinde geldiğini ifade etmektedir. Genellikle de sonuç bu neviden bir ayet-i kerime olmaktadır. Sûrede geçenlere muhalefet olmasından sakındırmak ya da tekit etmek için bazen de münâsebet sûrenin sonu ile sûrelerin konuları arasında olabilmektedir.
20. İbn Âşûr'u diğerlerinden ayıran bir özellik de başka müfessirlerin zikretmediği münâsebetleri zikretmiş olmasıdır. Bu münâsebetlerin en

önemlileri ise Kur'ân kıssaları, fâsılalar ve yemin ile kendisiyle yemin edilen arasındaki münasebetlerdir.

21. İbn Âşûr kıssalarını da münasebetlerle irtibatlandırmaktadır. Nerdeyse Kur'ân'da geçen her kıssanın sûre içerisindeki konumunun önemini ve daha önce geçen ve kendisinden sonra gelen kısım ile münâsebetini arzetmektedir. Bazen de iki ayrı sûrede geçen benzer iki kıssa arasındaki mukayeseyi sunmakta ve münâsebet ilminden istifade ederek onların her birisinin içinde bulunduğu sûreye uygun bir şekilde geldiğini ifade etmektedir.
22. et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsirinde kendisiyle yemin edilen ile kendisi üzerine yemin olunan arasındaki münâsebet de çok bariz bir şekilde görülmektedir. Müellifin bu ikili arasındaki münâsebeti hiçbir sıkıntıya girmeden zikretmeye önem verdiği hemen farkedilmektedir.
23. İbn Âşûr'un tefsirinde üzerinde çok durduğu münâsebetlerden birisi de ayet-i kerime ile fâsılası arasındaki münâsebettir. Diğer müfessirler bu münâsebet üzerinde durmamışlardır. Ancak et-Tahrîr ve't-Tenvîr tefsiri okunduğunda müellifin buna çok önem atfettiği açıkça görülecektir. Başka müfessirlerin hiç dile getirmediği bu münâsebet konusunda İbn Âşûr özgün sayılmaktadır. Öte yandan diğer müfessirlerin ifade ettiği münâsebetler üzerine çokça ilaveler yaptığı da hemen göze çarpmaktadır.

KAYNAKLAR

Abbâs, Fazl (ö.2011) ve diğeri, *İ'câzü'l-Kur'âni'l-Kerîm,* Mektebetü'l-Vataniyye, Ammân-Ürdün ,1991.

Abdulhâfız, Abdurabbihi, *Buhûs fî Kısasi'l-Kur'ân*, Daru'l-Kitabi'l-Lübnânî, 1. Baskı, Beyrut, 2005.

el-Alî, Heyâsâmir el-Alî, *eş-Şeyh Muhammed et-Tâhir b. Âşûr ve Minhecühû fî Tefsîrih,* 1. Baskı, Dâru's-Sekâfe, Davha, 2013.

el-Âlûsî, Şehabuddin Mahmud b. Abdullah el-Hüseynî el-Âlûsî (ö.1270/1854), *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'ı'l-Mesânî,* Tah. Ali Abdulbârî Atiyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (cilt sayısı 16), Beyrut, 2006.

Arafe, Bemyûnî, *el-Fasl ve'l-Vasl,* Mektebetü'r-Risâle, Kahire, Ty.

el-Askerî, Ebû Hilâl el-Hasan b. Abdullah (ö. 395/1005), *es-Sınâateyn* Mektebetü'l-Asriyye, Lübnan, Ty

Âşûr, Mustafa, "Mukaddimetü't-Tahrîr ve't-Tenvîr" *et-Tahrîr ve't-Tenvîr (Tahrîru'l-Ma'nâ's-Sedîd ve Tenvîru'l-Akli'l-Cedîd min Tefsiri'l-Kitabi'l-Mecîd,* et-Tûnusiyye Neşr, Tûnus, 1984.

Ateş, Süleyman, *Kur'an Ansiklopedisi,* Kuba Yayınları, (cilt sayısı 30), İstanbul, Ty.

el-Atruş, Mahmud, *el-Vahdetü'l-Mevzûiyye fi'l-Kur'âni'l-Kerîm,* 1. Baskı, Dâru'l-İmani'l-İskenderiyyeti, 2008.

el-Bâkıllânî, Ebû Bekir Muhammed İbnü't-Tayyib (ö.403/1013), *İ'câzü'l-Kur'ân,* 5. Baskı, Tah. es-Seyyid Ahmed Sakar, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1997.

el-Batalyûsî, el-Vezîr Ebû Bekr Âsım b. Eyyûb (ö. *521/1052), Dîvânü Reîsi'ş-Şuarâi Ebi'l-Hârisi'ş-Şehîri bi İmrii'l-Kays*, Dâru'l-Kütübi'l-Ilmiyye, *Beyrut 2016.*

Bâzmûl, Muhammed b. Ömer, *İlmu'l-Münâsebet fi's-Süver ve'l-Âyât,* el-Mektebetü'l-Mekkiyye, Mekke, Ty.

el-Beyzâvî, Nasuruddin Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed (ö 685/1292), *Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, (cilt sayısı 5), Beyrut, 1971.

el-Bikâî, İbrahim b. Ömer b. Hasani'r-Ribât b. Ali b. Ebî Bekir (ö. 885/1480), *Mesâidü'n-Nazar li'l-İşrâfi alâ Makâsıdis-Suver,* 1. Baskı, Dâru'n-Neşr, Mektebetü'l-Maârif, Riyad, (cilt sayısı 22), 1408/1987.

Burhaneddin el-Ya'merî, İbrahim b. Ali b. Muhammed İbn Ferhûn (ö. 99/1397), *Dîbâcü'l-Müzheb fî Ma'rifeti A'yâni Ulemâi'l-Mezheb,* Tah. Muhammedü'l-Ahmedî Ebu'n-Nûr, Dâru't-Türâs li't-Tab'ı ve'n-Neşr, Kahire, Ty.

Cerrahoğlu, İsmail, *Tefsir Usûlü,* 17. Baskı, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2008.

Coşkun, Ahmet, "İbn Âşûr" *Diyanet İslam Ansiklopedisi,* Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul, 1999.

Çetin, Abdurrahman, *Kur'ân İlimleri ve Kur'ân-ı Kerim Tarihi,* 2. Baskı, Dergah Yayınları, İstanbul, 2012.

Demirci, Muhsin, *Tefsir Usûlü,* 21. Baskı, M. Ü. İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, İstanbul, 2012.

ed-Dîneverî, Ebû Muhammed Abdullah b. Müslim (ö. 276/889), *eş-Şi'ru ve Şuarâ,* Dâru'l-Hadîs, Kahire, 1423.

Ebû Ca'feri'n-Nehhâs, Ahmed b. Muhammed b. İsmail (ö. 338/949), *en-Nâsih ve'l-Mensûh fi'l-Kur'âni'l-Kerim,* Mısır Baskısı, 1938.

Ebu'l-A'lâ, Âdil b. Muhammed, *Mesâbîhu'd-Dürer fî Tenâsübi Âyâti'l-Kur'âni'l-Kerim ve's-Suver,* el-Câmiatü'l-İslamiyye, Medine, 1425.

Ebu'l-Fettûh, Ahmed Selâme, *Ukûdü'l-Mercân fî Kavâidi'l-Menheci'l-Emsel fî Tefsiri'l-Kur'ân,* Mektebetü'l-Maârif, Riyad,2005.

Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Ali b. Yusuf b. Hayyan Esîruddin el-Endülüsî (ö. 745/1344), *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsir*, Dâru'l-Fikr, (cilt sayısı 11), Beyrut, 1420.

Ebu's-Suûd, Muhammed b. Muhammed el-İmâdî (ö. 982/1574), *İrşâdü'l-Akli's-Selim ilâ Mezâye'l-Kur'âni'l-Kerim,* Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, (cilt sayısı 9), Beyrut, Ty.

Ebû Ubeyde, Ma'Mer b. el-Müsennâ *(ö. 209/825), Mecâzü'l-Kur'ân,* Dâru Hancî, Kahire,1381.

Ebû Zeyd, Ahmed, *et-Tenâsübü'l-Beyâniyye fi'l-Kur'ân (Dirâse fi'n-Nazmi'l-Ma'nevî ve's-Savtî),* Edebiyat ve Beşeri İlimler Fakültesi Yayınları, Tezler Serisi, Ribat, Ty, Seri, 19.

el-Edirnevî, Ahmed b. Muhammed, *Tabakâtü'l-Müfessirin,* Tah. Süleyman b. Salih el-Hazzî, 1. Baskı, Mektebetü'l-Ulûm ve'l-Hikem, es-Suûdiyye, 1417/1997.

Enîs, İbrahim ve diğerleri, *el-Mu'cemü'l-Vasît,* Dâru'd-Da've, Kahire, Ty.

el-Fâsî, Allâl, *Makâsıdü'ş-Şerîati'l-İslamiyye ve Mekârimühe,* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 5. Baskı, 1993.

Fîrûzâbâdî, Mahmud b. Yakub (ö. 817/ 1414), *el-Kâmûsu'l-Muhît,* Tah. Muhammed Neîmü el-Argusûsî ve diğerleri, Müessesetü'r-Risâle li't-Tıbâa ve'n-Neşr ve't-Tevzî', Lübnan, 8. Baskı, 1426/2005.

el-Gâlî, Belkâsım, *Şeyhu'l-Câmii'l-A'zam et-Tahir b. Âşûr Hayatuhu ve Âsâruh,* Risale, Beyrut, 1996.

el-Hacmî, Muhammed b. Selam (ö. 232/845), *Tabakâtu Fuhûli'ş-Şuarâ,* Dâru'l-Medenî, Cidde, Ty.

el-Hafâcî, Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed b. Ömer(ö.1069/1659), *İnâyetü'l-Kâdî ve Kifâyetü'r-Râdî,* Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Kahire, 2012.

el-Hakimü'n-Nîsâbûrî, Muhammed b. Abdullah (ö. 405/1012), *el-Müsterek alâ's-Sahihayn,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, Ty.

Hasan, Muhammed Kamil, *el-Kur'ânü ve'l-Kıssatü'l-Hadîse,* 1. Baskı, Dâru'l-Buhâsi'l-İlmiyye, Beyrut, Ty.

Hassân, Tammâm, *el-Beyân fî Ravâii'l-Kur'ân,* (1-65); *Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân* İçinde 1-65, 1. Baskı, el-Kütübü'l-Kâhira, 1993.

el-Haşâişî, Muhammed b. Osman, *Târîhu Câmii'z-Zeytûne,* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrût, 1982.

el-Hâşimî, Ahmed b. İbrahim b. Mustafa (ö. 1362/1878), *Cevâhiru'l-Edeb fî Edebiyyât ve İnşâi Lügati'l-Arab,* Müessesetü'l-Maârif, Beyrut, Ty.

el-Hatib, Abdulkerim, *el-Kısasu'l-Kur'ânî fî Mantûkıhi ve Mefhûmihi,* 2. Baskı, Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 1975.

el-Hattâbî, Ebû Süleyman Muhammed b. Muhammed b. İbrahim (ö. 388/998.), *Beyânü İ'câzi'l-Kur'ân, Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'â* içinde Tah. Muhammed Halefullah ve diğeri, 3. Baskı, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1976.

İbn Akîle, Muhammed b. Ahmed b. Saîdi'l-Hanefî (ö. 1150/1737), *ez-Ziyâde ve'l-İhsân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* 1. Baskı, Merkezü'l-Buhûs ve'd-Dirâsât Câmiatü'ş-Şârikati'l-İmârât, İmârât, 1427.

İbn Âşûr, Muhammed Tâhir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir et-Tûnusî (1879-1973)*Makasıdü'ş-Şerîati'l-İslamiyye,* ed-Dâru't-Tûnusiyye, (cilt sayısı 30), Tûnus, 1984.

İbn Âşûr, Muhammed et-Tahir b. Muhammed b. Muhammed et-Tahir et-Tûnusî (1879-1973), *et-Tahrîr ve't-Tenvîr* (*Tahrîru'l-Ma'ne's-Sedîd ve Tenvîru Akli'l-Cedîd ve Tefsiru'l-Kitabi'l-Mecîd),* ed-Dâru't-Tûnusiyye, Tûnus, 1984.

İbn Fâris, Ebu'l-Hüseyin Ahmed b. Fâris b. Zekeriyya (395/941), *Mu'cemü'l-Mekâyîs fi'l-Lüga,* Tah. Şihâbüddîn Ebû Amr, Dâru'l-Fikr, 2. Baskı, (cilt sayısı 6), Beyrut, 1418/1998.

İbn Hacer el-Askalânî, Ebu'l-Fazl Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Ahmed (ö. 852/1449), *ed-Düraru'l-Kâmine fî A'yâni'l-Mieti's-Sâmine,* Tah. Muhammed Abdulmuîd Dân, 2. Baskı, Dâiretü'l-Maârifi'l-Osmaniyye, Saydarabad, 1392/1972.

----------, *Fethu'l-Bârî Şerhu Sahihi'l-Buhârî,* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, Ty.

İbn Hibbân, Muhammed b. Habbîn b. Ahmed (ö. 354/965), *el-İhsân fî Takrîbi Sahîhi İbn Hîbbân,* Müessesetü'r-Risale, Beyrut, 1. Baskı, 1408/1988, Babu Sıfati'n-Nar ve Ehlihâ.

İbn Kayyim, Muhammed b. Ebi Bekir el-Cevziyye (ö. 751/1350), *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Kerim,* 1. Baskı, Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, Beyrut, 1410.

İbn Manzûr, Ebu'l-Fazl Cemaleddin Muhammed b. Mükerrem (ö. 711/1311), *Lisânü'l-Arab,* Dâru Sâdır, (cilt sayısı 15), 1990.

İbn Teymiyye, Takyuddin Ebu'l-Abbâs Ahmed (ö. 728/1328), *Mecmûu'l-Fetâvâ.* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrût.

İbnü'l-Cevzî, (ö. 597/1201) *Zâdü'l-Mesir* Dâru Ammâr, Ty

İbnü'l-Hôcah, Muhammed el-Habîb, *Şeyhu'l-İslami'l-Ekber Muhammed et-Tahir b. Âşûr,* Vizâratü'l-Evkâf, 1. Baskı, Katar, 2004.

----------, en-Neşru'l-İlmî li'l-Külliyyeti li'ş-Şerîati ve Usûliddin, 2. ve 3. sene.

el-İz, İbn Abdusselam (ö 660/1262), *el-İşâratü ilâ'l-İcâz fî Ba'zı Envâi'l-Mecâz,* el-Matbaatü'l-Âmira, Kahire, 1313.

el-Kattân, Mennâ', *Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'ân, 22. Baskı,* Müessesetü'r-Risâle, Beyrut, Ty.

el-Kirmânî, Burhaneddin Ebu'l-Kasım Mahmud b. Hamza (ö. 500/1107), *el-Burhân fî Tevcîhi Müteşâbihi'l-Kur'ân,* Tah. es-Seyyid el-Cümelî, Merkezü'l-Kitab li'n-Neşr, Ty.

el-Kurtubî, Ebû Abdullah Muhammed b. Ahmed b. Ebû Bekir b. Ferhu'l-Ensârî Hazracî Şemsuddin (ö. 671/1237), *Tefsiru'l-Kurtubî el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân,*

Tah. Ahmedü'l-Berdûnî ve arkadaşı, 2. Baskı, Dâru Kütübi'l-Mısriyye, (cilt sayısı 24), Kahire, 1384/1964.

Kutub, Seyyid, *fî Zılâli'l-Kur'ân,* 13. Baskı, Dâru'ş-Şurûk, (cilt sayısı 6), Kahire, 1407/1987.

Mahfûz, Muhammed, *Terâcimü'l-Müellifîne't-Tûnisiyyîn,* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, 2. Baskı, Lübnan, 1990.

Mahlûf, Abdurraûf, *el-Bâkıllânî ve Kitabuhu İ'câzü'l-Kur'ân,* Dâru Mektebeti'l-Hayat, Beyrut, 1978.

Mahmud, Meni' b. Abdulhalim, *Menâhicü'l-Müfessirin,* Dâru'l-Kitabi'l-Mısrî, Kahire, Dâru'l-Kitabi'l-Lübnanî, Beyrut, 2000.

Mar'aşlî, Muhammed, *Nesru'l-Cevâhir ve'd-Dürer fî Ulemâi'l-Karni'r-Râbi' Aşer,* Dâru'l-Ma'rife, Beyrut, 2006.

Ahmed Mezkûr ,*el-Münâsebet ve Eseruhe fî Tefsiri't-Tahrîr ve't-Tenvîr,* Fatiha, Bakara ve Âl-i İmrân sûreleri derleme ve araştırma, Ümmü'l-Kurâ ÜniversitesiYüksek Lisans Tezi,2008.

el-Mîsâvî, Muhammed et-Tahir, *Mukaddimetü Makâsıdı Şerîati'l-İslâmiyye,* Muhammed et-Tahir İbn Âşûr, Dâru Lübnan li'n-Neşr, Beyrût, 2004.

Muhammed Reşîd Rızâ (ö. 1354/1935), *Tefsîru'l-Menâr,* Hey'etü'l-Mısriyyeti'l-Âmme li'l-Küttâb, (cilt sayısı 12) Kahire, 1990.

Mücâhid, Zeki Muhammed, *el-A'lâmü'ş-Şarkiyye fi'l-Mieti'r-Râbia Aşera el-Hicriyye,* Dâru'l-Garbi'l-İslamî, Beyrut, 1994.

el-Müncid fi'l-Lüga ve'l-A'lâm, "fasl" Dâru'l-Meşrik, 28. Baskı, Ty.

Necip, Ahmed Abdulkerim, *es-Sünnetü'n-Nebeviyye Mekenetühâ ve Eseruhâ fî Hayati Müslimi'l-Bosna ve'l-Hersek,* Doktora Tezi, Darman İslam Üniversitesi.

Ömer, Rızâ Kehâle, *Mu'cemü'l-Müellifin,* Mektebetü'l-Mesnâ, Beyrut, Ty.

er-Râgıb, el-Hüseyin b. Muhammed İbnü'l-Mufaddal el-İsfehânî (ö. 502/1108), *el-Müfredât fî Garîbi'l-Kur'ân,* Tah. Safvân Adnân ed-Dâvûdî, Dâru'l-İlm ed-Dâru'ş-Şâmiyye, Dimeşk, Beyrut, Ty.

er-Râzî, el-İmam Muhammed b. Ebî Bekir er-Râzî(ö. 660/1261), *Muhtâru's-Sihâh,* Yeni baskı, Tah. Mahmud Hâtır, Dâru'n-Neşr, Mektebetü Lübnan Nâşirûn, Beyrut, 1415/1995.

er-Râzî, Fahruddin Muhammed b. Ömer (ö. 606/1209), *Mefâtîhu'l-Ğayb,* Dâru'l-Fikr, (cilt sayısı 32) Beyrut, Ty.

er-Rûmî, Fehd b. Abdurrahman b. Süleyman, *Dirâsât fî Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerim,* 2. Baskı, Riyad, 1424/2003.

er-Rummânî, Ebü'I-Hasen Ali b. Îsâ b. Ali er-Rummânî el-Bağdadî (ö. 384/994), *en-Nüketü fî İ'câzi'l-Kur'ân, Selâsü Resâil fî İ'câzi'l-Kur'ân,* Tah. Muhammed Halefullah ve arkadaşı, 3. Baskı, Dâru'l-Maârif, Mısır, 1976.

es-Safedî, Salahuddin Halil b. İbn Ebîke b. Abdullah (ö. 764/1363), *el-Vâfî bi'l-Vefeyât,* Tah. Ahmedü'l-Arnavut ve Türki Mustafa, Dâru İhyâü't-Türâs, Beyrut, 1420/2000, III, 147.

Sömerrâî, Fazl, *el-Fâsılatü'l-Kur'âniyye, 1. Baskı,* Dâru Ammâr li'n-Neşr, 1999.

es-San'ânî, Ebû Bekir Abdurrazzak b. Hümâm b. Nâfi el-Hımyeri el-Yemânî (ö. 211/826), *el-Musannef,* Tah. Habibürrahman el-A'zamî, el-Meclisü'l-İlmî el-Hindi, el-Mektebetü'l-İslamî, 2. Baskı, Beyrut, 1403.

Sübhânî, Muhammed İnâyetullah, *İm'ânu'n-Nazar fî Nizâmi'l-Âyi ve's-Süver,* Dâru Ammâr, Ty.

es-Subkî, Tâcuddin Abdu'l-Vehhâb b. Takyuddin (ö. 771/1370), *Tabakâtü'ş-Şâfiıyyeti'l-Kübrâ,* 2. Baskı, Tah. Mahmud Muhammedü't-Tannâhî, Hicru li't-Tabâa ve'n-Neşr ve't-Tevzi', Beyrut, 1413.

es-Suyûtî, Abdurrahman b. Ebî Bekr (ö.911/1505), *el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-Âmme li'l-Küttâb, Kahire, 1394/1974.

----------, *Buğyeü'l-Vuât fî Tabakâti'l-Lugaviyyin ve'n-nühât,* Tah. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, el-Mektebetü'l-Asriyye, Lübnan, Ty.

----------, *Esrâru Tertîbi'l-Kur'ân,* Dâru'l-Fazîlet li'n-Neşr ve't-Tevzi', Kahire, Ty.

----------, *Katfü'l-Ezhâr fî Keşfi'l-Esrâr,* Dâru'l-Fikr, Beyrut, Ty.

----------, *Merâsıdü'l-Metâlıı fî Tenâsiki'l-Mekâtıı ve'l-Matâlıı,* Okuyup Tamamlayan: Abdulmuhsin b. Abdulazizü'l-Asker, 1. Baskı, Mektebetü Dâri'l-Minhâc li'n-Neşr ve't-Tevzî' Riyad, 1426.

----------, *Nevâhidü'l-Ebkâr ve Şevâridü'l-Efkâr,* Câmiatü Ümmü'l-Kurâ, Suûdiyye, 1424/2005.

eş-Şâfiî, Muhammed b. İdris(ö. 204/820), er-Risâle**,** Tah. Ahmed Muhammed Şakir, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut, Ty.

eş-Şâtıbî, İbrahim b. Musa b. Muhammed el-Lahmî el-Gırnâtî (ö. 790/1388), *el-Muvâfakât,* Tah. Ebû Ubeyde Meşhur b. Hasan Âli Selmân, 1. Baskı, Dâru Affân(cilt sayısı 7), 1417/1997.

eş-Şevkânî, Muhammed b. Ali(ö. 1250/1834), *Fethu'l-Kadiri'l-Câmıı beyne Fenneyi'r-Rivâyeti ve'd-Dirâyeti min İlmi't-Tefsir,* 1. Baskı, Dâru İbn Kesir, Dâru'l-Kelimi't-Tayyib, Dimeşk, (cilt sayısı 8) Beyrut, 1414.

Şerkâvî Salim, Ahmed Muhammed, *Mevkıf eş-Şevkânî fî Tefsîrihi mine'l-Münâsebet,* el-Ezher Üniversitesi Usûlü'd-Din Fakültesi, Kahire, 1425h.

eş-Şîrâzî, Ebû İshak İbrahim b. Ali (ö. 476/1083), *Tabakâtu'l-Fukahâ,* Derleyen. Muhammed b. Mükrrem İbn Manzûr (ö. 711h), 1. Baskı, Dâru'r-Râidi'l-Arabî, Beyrut, 1970.

et-Tıba', İyâd Halid Muhammed, *Muhammed et-Tahir İbn Âşûr Allâmetü'l-Fıkh ve Usûlihi ve't-Tefsir ve Ulûmihi,* Dâru'l-Kalem, 1. Baskı, Dimeşk, 1996.

et-Tîbî, Şerafeddin el-Hüseyin b. Abdullah (ö. 743/1342.), *Fütûhu'l-Gayb fi'l-Keşf an Kınâı'l-Gayb (Haşiyetü't-Tîbî ale'l-Keşşâf),* Tah. İyâd Muhammedü'l-Gavç, Câizetü Dubâyi'd-Düvelî li'l-Kur'âni'l-Kerim, 1434/2013.

Yakup, Emil Bedî, *Fıkhu'l-Lügati'l-Arabiyye ve Hasâisuhâ,* Dâru's-Sekâfeti'l-İslamiyye, Beyrut, Ty.

Yâkût el-Hamavî, Şihâbü'd-Din Ebû Abdullah Yâkût b. Abdullah er-Rûmî el-Hamavî (ö. 626/1229) *Muʿcemü'l-Büldân,* Dâru Sâdır, 2. Baskı, (cilt sayısı5),Beyrut, 1995.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi Yazır (ö. 1942)**,** *Hak Dini Kur'an Dili,* Sadeleştirenler: İsmail Karaçam ve diğerleri, Azim Dağıtım, İstanbul, Ty.

Yılmaz, Muhammed Faik, *Ayetler ve Sûreler Arasındaki Münasebet,* T.D.V. Yayınları, Ankara, 2005.

Zebîdî, Ebü'l-Feyz Muhammed el-Murtazâ b. Muhammed b. Muhammed b. Abdirrezzâk el-Bilgrâmî el-Hüseynî (ö. 1205/1791) *Tâcu'l-Arûs.*

Zehebî, Muhammed b. Ahmed b. Osman, *Siyeru A'lâmi'n-Nübelâ,* Dâru'l-Hadis, (cilt sayısı 29)Kahire, 1427/2006, XX, 197.

ez-Zemahşerî, Cârullah Mahmud b. Ömer (ö. 538/1144), *el-Keşşâf an Hakâikı't-Tenzîl ve Uyûni'l-Ekâvîl fî Vucûhi't-Te'vîl,* Matbaatu Mustafa Muhammed, Kahire, Ty.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdulazîm (ö. 1367/1948), *Menâhilü'l-İrfan fî Ulumi'l-Kur'ân,* 3. Baskı, Matbaa İsa el-Elbânî el-Halebî ve Ortakları, Kahire, 2006.

ez-Zerkeşî, Bedruddin Muhammed b. Abdullah (ö. 794/1392), *el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân,* Tah. Muhammed Ebu'l-Fazl İbrahim, 1. Baskı, Medâru'l-Ma'rife, (cilt sayısı 3)Beyrut, 1376/1957.

ez-Zevâdî, Raşid, *E'lâm min Banzart,* Dâru'l-Mağribi'l-Arabî, Tûnus, 1972.

ez-Ziriklî, Hayruddîn b. Mahmud b. Muhammed b. Ali b. Fâris (ö. 1396/1976), *el-Alâm,* 15. Baskı, Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, (cilt sayısı 8)Beyrut, 2002.

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	**Omar M. O. ABULAİL**	**Doğum Yeri ve Yılı:**		
Öğr.Gördüğü Kurumlar:		**Başlama Yılı**	**Bitirme Yılı**	**Kurum Adı**
Lise :		2002	2004	Qadri Tukan Higher Secondary School
Lisans :		2008	2012	An-Najah National University
Yüksek Lisans :		2012	2014	An-Najah National University
Doktora :		2015		Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri Tefsir Bilim Dalı
Medeni Durum :		Evli		
Bildiği Yabancı Diller ve Düzeyi:		Arapça (İyi),		
Çalıştığı Kurum (lar) :		**Başlama ve Ayrılma Tarihleri**		**Çalışılan Kurumun Adı**
1.Diyanet İşleri Başkanlığı				
Yurtdışı Görevleri :				
Kullandığı Burslar :				
Aldığı Ödüller :				
Üye Olduğu Bilimsel ve Mesleki Topluluklar :				
Editör veya Yayın Kurulu Üyelikleri :				
Yurt İçi ve Yurt Dışında katıldığı Projeler :				
Katıldığı Yurt İçi ve Yurt Dışı Bilimsel Toplantılar:				
Yayımlanan Çalışmalar :				
Diğer :				
				Tarih İsim